

STUDII TEOLOGICE

Incrasat
1999

REVISTA FACULTĂȚILOR DE TEOLOGIE DIN PATRIARHIA ROMÂNĂ.



CUPRINS

Pr. Dr. ZĂVOIANU CORNELIU, Mitropolitul Nifon Primat al României (1850—1875). Viața și ac- tivitatea (Teză de doctorat, partea a doua) .	3
Arhid. Dr. GHEORGHE HOLBEA, Teologia Revela- ției în opera Părintelui Dumitru Stăniloae .	125
Pr. Asist. Dr. GRIGORE MAZILESCU, Profețiile me- sianice cuprinse în cartea Profetului Ieremia, refectate în Noul Testament	137
Protos. Lect. Dr. JUSTINIAN CĂRSTOIU, Despre u- riași în capitolul șase al cărții Facerea . .	152
Pr. Lect. VALERIU DRĂGUȘIN, Sensul duhovnicesc al întrupării Cuvântului, în Ortodoxie . . .	167
Arh. Drd. MIHAELA PALADE, Despre o posibilă Te- ologie a artei	180
Drd. CONSTANTIN PREDA, Kinerett, Marea Ga- lileii	209

✻ STUDII ✻ TEOLOGICE

REVISTA FACULTĂȚILOR DE TEOLOGIE
DIN PATRIARHIA ROMÂNĂ



SERIA a II-a, ANUL LIII, Nr. 1-2, IANUARIE-IUNIE, 2001
BUCUREȘTI

COMITETUL DE REDACȚIE:

Președinte: *Prea Fericitul Părinte TE OCTIST, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române.*

Membri: *din partea Facultății de Teologie din București: Pr. Decan NICOLAE NECULA și Pr. Prodecan CONSTANTIN COMAN, din partea Facultății de Teologie din Sibiu: Pr. Decan DUMITRU ABRUDAN.*

Redactor: *DUMITRESCU DAN*

COLABORATORI:

Înalt Prea Sfinții Mitropoliți și Prea Sfinții Episcopi, Prea Cucernicii Preoți Profesori de la Facultățile de Teologie ortodoxă, candidații la titlul de doctor în teologie, studenții teologi și Prea Cucernicii Preoți.

MITROPOLITUL NIFON, PRIMAT AL ROMÂNIEI

(1850–1875)

VIAȚA ȘI ACTIVITATEA

(TEZĂ DE DOCTORAT)

Pr. Dr. CORNELIU GRIGORE ZĂVOIANU

(Partea a doua)

CULTURA ÎN BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ ÎN TIMPUL PĂSTORIEI MITROPOLITULUI NIFON

Învățământul în România în timpul arhipăstoriei Mitropolitului Nifon

Cel dintâi care a avut gândul să întemeieze o școală în care să se pregătească viitorii preoți a fost Mitropolitul Dositei Filitti, care, prin anaforaua sa din 1 noiembrie 1796, cere Domnitorului Alexandru Moruzi ca, pentru a scăpa de dărăpănare, mănăstirea Antim să fie făcută metoh al noii Episcopii a Argeșului și să *"fie și școală pentru cei ce vor fi ca să intre în treptele preoției, din toate eparhiile, orânduindu-se un dascăl ca să fie pentru catehisis al acestora"*.¹ Domnitorul aprobă cererea Mitropolitului și, prin hrisovul din martie 1797, ia ființă modesta școală de pregătire a preoților din cuprinsul Mitropoliei Ungrovlahiei, având doar un singur dascăl. În anul 1810, Mitropolitul Dositei Filitti se retrage din scaunul mitropolitan, dar școala rămâne, căci, în anul 1811, urmașul său, Mitropolitul Ignatie, ar fi vrut să-i dea o mai mare dezvoltare, mutând-o la Snagov și organizând-o ca *"seminarion"*,² însă n-a izbutit. Școala a dăinuit și după aceea, întrucât la 1820 Mitropolitul Dionisie Lupu arăta Domnitorului Alexandru Șuțu, prin anaforaua sa, că găsisese așezată, de mai înainte înălțării sale în scaun, școală românească pentru preoți *"și pe oricare a venit spre această cerere a preoției"* l-a rânduit în acea școală.³

Cu toate aceste încercări, până la Regulamentul Organic, Țara Românească nu a avut o școală teologică pentru pregătirea preoților, asemănătoare cu Seminarul întemeiat de Mitropolitul Veniamin la mănăstirea Socola, în anul 1803. Lucrul acesta s-a înfăptuit prin legiuirea *"pentru seminarii, protopopi și preoți"* înfăptuită de Kiseleff la 11 aprilie 1834 și care prevedea înființarea câte unui seminar pe lângă Mitropolie și la fiecare Episcopie, *"având întinderea ce va cere trebuința fiecăreia eparhii"*.⁴ Deocamdată se hotărăște ca Episcopiile de Argeș și Buzău să țină în seminar, cu hrana și îmbrăcăminte lor, câte 20 de școlari, copii de preoți. Episcopia Râmnicului va ține 30, iar Mitropolia, 40. Mai departe spune că: *"pentru clădirea zidurilor trebuincioase să se folosească venitul adunat din ploconul preoților pe anii 1832 și 1833, iar întreținerea acestor școli bisericești se va face din ploconul de 10 lei, plătit anual de fiecare preot și diacon."*

1. Pr. Prof. Gheorghe I. Moisescu, Pr. Prof. Ștefan Lupșa, Pr. Prof. Alexandru Filipașcu, *op. cit.*, vol. II, p. 440-441; Victor Papacostea și Mihail Regleanu, *Seminarul Central 1836-1936. Documentele întemeierii*, București, 1938, p. 12.

2. Pr. Prof. Gheorghe I. Moisescu, Pr. Prof. Ștefan Lupșa, Pr. Prof. Alexandru Filipașcu, *op. cit.*, vol. II, p. 440-441; Victor Papacostea și Mihail Regleanu, *op. cit.*, p. 13-14.

3. Pr. Prof. Gheorghe I. Moisescu, Pr. Prof. Ștefan Lupșa, Pr. Prof. Alexandru Filipașcu, *op. cit.*, vol. II, p. 441; Victor Papacostea și Mihail Regleanu, *op. cit.*, p. 13-14.

4. Victor Papacostea și Mihail Regleanu, *op. cit.*, p. 32; Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, vol. II, p. 231.

Această ajutorință va da feciorilor de preoți drept de a fi primiți mai cu osebire în seminaruri".⁵

În 12 noiembrie 1834, Logofătul trebilor bisericești înaintează Domnitorului Alexandru Dimitrie Ghica, cu raportul nr. 2585, un "proiect pentru întocmirea unui seminar central la Sfânta Mitropolie, de învățături complimentare", iar acesta îl înaintează către Obșteasca Adunare. Marele logofăt bisericesc prezintă acest proiect Adunării Obștești în ședința sa din 16 Noiembrie 1834: "*Astăzi vineri, 16 Noembrie, anul 1834, D. marele logofăt al bisericeștilor trebi au citit în obicinuita Obștească Adunare, ofisul Măriei Sale lui Vodă cu nr. 161, și alăturat pe lângă dânsul proiect pentru organizația seminarelor preparande și întocmirea învățăturilor, care le-au depus pe masa Secretăriei Adunării.*

Proiectul pentru întocmirea unui seminar central la mitropolie.

Art. 1. Pentru îndeplinirea învățăturilor teologhice și deosebit de clasurile pregătitoare, mitropolia va ținea un seminar central de învățături îndeplinitoare pentru școlarii ce vor avea aplecare la treapta mai înaltă, precum protopopii, egumenii și ceilalți. Acest seminar se va alcătui de trei clasuri".⁶

Scurta legiuire din 1834 fu completată apoi în 1835 cu alte două "proiecturi": unul pentru înființarea "Seminarului Central de învățături desăvârșitoare",⁷ iar altul pentru întocmirea învățăturilor și organizarea seminariilor pregătitoare întemeiate pe lângă Mitropolia Ungrovlahici și Episcopiile de Râmnic, Buzău și Argeș, întărit cu ofisul domnesc nr. 283 din 5 mai 1835 și citit în Obșteasca Adunare în ziua de 28 mai.⁸ În timp ce seminariile eparhiale aveau menirea să dea în curs de patru ani o învățătură necesară viitorilor preoți de enorie, Seminarul central era menit să pregătească în "trei clasuri deosebite" un număr de 20 de elevi, absolvenți ai seminariilor pregătitoare, aleși din toate eparhiile, care să învețe limbile greacă și latină, precum și "una din limbile cele vii ale Europei", prin care limbi să poată ucenicii, ce vor intra în acest Seminar Central, "să se adape și să se lumineze de învățăturile mai întinse, mai înalte și mai desăvârșite din științele bisericești".⁹ urmând apoi ca din rândul lor să fie numiți profesori la seminarii sau în treptele înalte ale clerului.

După aproape doi ani de discuții și propuneri în Adunarea Obștească a țării, la 2 februarie 1836, s-au deschis cursurile Seminarului din București, cunoscut sub numele de "Seminarul Central". Iată cum descrie acest eveniment "Curierul Românesc" din 10 februarie 1836: "*În sfârșit, mulțumită fie hotărâtoarei buneii voințe a Măriei Sale preainaltului nostru Domn (este vorba de Alexandru Dimitrie Ghica Voievod), și râvnii preasfințiților episcopi, toate neînlesnirile s-au învins. Mitropolia dete acum cea dintâi pildă cu deschiderea seminarului său; spre acest sfârșit s-au gătit deocamdată câteva încăperi la Antim, metohul Sfintei*

5. Victor Papacostea și Mihail Regleanu, *op. cit.*, p. 32; Pr. Prof. Gheorghe I. Moisesescu, Pr. Prof. Ștefan Lupșa, Pr. Prof. Alexandru Filipașcu, *op. cit.*, vol. II, p. 441.

6. Victor Papacostea și Mihail Regleanu, *op. cit.*, p. 35-36.

7. *Ibidem*, p. 39.

8. *Ibidem*, p. 44-49.

9. Pr. Prof. Gheorghe I. Moisesescu, Pr. Prof. Ștefan Lupșa, Pr. Prof. Alexandru Filipașcu, *op. cit.*, vol. II, p. 442.

Episcopii Argeș, până zidirea în care trebuie să se așeze seminarul acesta se va clădi în cuprinsul Mitropoliei.

O întâmpinare ce se aștepta cu atâta dorire, ce se cerea de toată obștea și care va avea o influență folositoare în moralul obștii și mai ales între lăcuitorii du prin sate, pe care nu-i poate cineva îndestul plânge, căci duhovniceștii lor păstori, ce i-au avut până acum, nu dobândiseră nici un mijloc de a se pătrunde de sfințenia slujbei lor, și de întinderea datorită puse asupra-le, această întâmplare, zicem, trebuia să fie obiectul unei sărbători obștești. Duminica dar în 2 ale acestei luni, M. S. Preainălțatul nostru Domn, însoțit de o numărăoasă suită, s-a dus pentru aceasta la Episcopia Argeșului. M. Sa s-a coborât la încăperile seminarului, unde s-a primit de înaltul cler.

Scolarii seminariști au întâmpinat pe M. Sa cu cântarea unui imn de mulțumire. După aceea Prea Sfinția Sa Părintele Ilarion, Episcopul Argeșului, a zis un cuvânt plin de elocuență și potrivit cu circumstanța... În urma acestui cuvânt, profesorul de teologie N. Bălășescu a făcut o arătare pe scurt dă șirul învățăturilor ce au a se urma și de rânduiala ce trebuie să se păzească într-acest așezământ.

Scolarii ce s-au adunat până acum sunt în număr de 42, toți sunt fii de preoți din eparhia Mitropoliei. Tinerii ce se hotărâsc la cinul preotesc găsesc într-acest așezământ toate mijloacele de învățătură trebuincioase la acest cin: un lăcaș odihnă, o hrană sănătoasă și o îmbrăcăminte potrivită".¹⁰

Seminarul a fost pus sub conducerea ieromonahului Ierotei, care îndruma și școala de țârcovnici. După cum am arătat mai sus, primul profesor a fost Nicolae Bălășescu, mai târziu călugărit sub numele de Nifon (1806-1880), originar din Hașag-Sibiu, cu pregătire juridică și filosofică dobândită la Cluj și Oradea, absolvent al Institutului teologic din Arad.

În seminarii, pe lângă materiile de la școlile de grămătică, elevii mai învățau: gramatica, aritmetica, geografia bisericească, tâlcul evangheliilor și catehismul, logica și istoria filosofiei, teologia dogmatică, morală și pastorală, cronologia, istoria biblică și bisericească, cântarea bisericească, legiurile sătești, corespondența și ținerea registrelor bisericești, fizica populară, știința de vaccinare și medicină veterinară. În liniile ei mari, organizarea aceasta a seminariilor a dăinuit până în 1864, când au fost luate de sub scutul Bisericii și trecute în seama Statului.

La Antim, Seminarul a funcționat până în anul 1840, când a fost strămutat la Mănăstirea Radu Vodă. *"Dar și de aici, pare că un spirit rău, persecutor al Bisericii și al religiei noastre creștine ortodoxe - spunc Mitropolitul Iosif Naniescu - după ce l-au purtat prin deosebite case particulare cu chirie, în cele din urmă l-au strămutat în niște case cu chirie din fața marelui biserici a Sfântului Spiridon, unde vegetează, sau ca să zic așa, stagnează și până astăzi. Iar încăperile Monastirei Radu Vodă le-au dăruit, rămânând pe deal numai singură biserica și clopotnița, pe unde era poarta monastirei".¹¹*

10. Victor Papacostea și Mihail Regleanu, *op. cit.*, p. 77-78.

11. Aceasta cuvântare a fost ținută de Mitropolitul Moldovei și Sucevei Iosif Naniescu în anul 1893 și publicată în lucrarea *Istoricul pe scurt al începutului Seminarilor în România*, București, 1893, p. 6.

Cursurile Seminarului din București au încetat, pentru o perioadă de câțiva ani, în timpul Revoluției de la 1848.

De remarcat că în paralel cu seminariile, în Țara Românească și în Moldova, funcționau și școlile de "grămătică" și "catihezi". În Țara Românească, școlile de grămătică aveau un curs de unul sau doi ani, sau chiar și mai puțin, ca pe timpul păstoriei Mitropolitului Nifon, care ceruse să se facă numai șase luni de învățatură și una de practică, motivând că acei școlari bătrâni "nu pot să învețe pe din afară din Vechiul Testament, soboarele, cunoștințele pastorale și altele și memoria lor ne fiind deprinsă din copilărie a ținea minte, își pierd vremea câte un an sau doi, lăsându-și în părăsire casa și familia".¹²

Necesitatea acestor școli de grămătică s-a resimțit mai ales după 1848, când cursurile seminariilor s-au întrerupt pentru trei ani, în urma intrării oștilor străine în țară, cât și datorită faptului că aproape toți profesorii lor participaseră la revoluție. De pildă, ieromonahul Ierotei, după ce a fost înlăturat de la conducerea seminarului, s-a ocupat, în continuare, numai de grămătică. În 1848 a fost numit egumen la mănăstirea Glavacioc, unde, se pare că în același an, sau începutul celui următor, a deschis din nou școala de grămătică. La 10 februarie 1849, însuși Mitropolitul Neofit al Ungrovlahiei - cu aprobarea conducerii de Stat - îl însărcina pe Ierotei - acum protosinghel - cu conducerea școlii.¹³ Aceasta se pare că a funcționat până în anul 1852. Paralel cu ea funcționa și la Mitropolie, adică la Mănăstirea Antim, o școală de grămătică, întrucât prin adresa nr. 2589 din 22 noiembrie 1848, Mitropolitul Neofit propunea "a se împlini multe locuri vacante de preoți cu candidații ce vor urma un curs redus de cunoștințe necesare pentru preoți".¹⁴ Aceste școli dădeau absolvenți slab pregătiți "fără altă știință decât aceea a rânduielilor Bisericii", după cum recunoaște și Mitropolitul Nifon.¹⁵

La 16 ianuarie 1850, Mitropolitul Nifon cere Departamentului trebilor bisericești, prin adresa nr. 126, mutarea școlii de "candidați de preoți de la Mănăstirea Glavacioc în încăperile Mitropoliei de la Măgureanu", în urma raportului ierodiaconului Inochentie (Chiulescu), profesorul candidaților de preoți, din cauza "neînlesnirii ce întâmpină atât el însuși, cât și acei candidați, ca să se ție școala la Mănăstirea Glavaciocul, fiind cu depărtare, precum și despre cererea ce face ca să se mute în unile din încăperile de la Măgureanu, unde au fost cancelaria Sfintei Mitropolii".¹⁶

Mitropolitul Nifon nu era mulțumit de faptul că pe seama bisericilor erau hirotoniți preoți numai cu școala de grămătică; el avea pretenția ca Biserica Ortodoxă din Țara Românească să fie deservită de preoți cu o pregătire înaltă. Astfel, în 27 februarie 1851, cu adresa nr. 812, face un raport către Domnul Țării pentru închirierea unui nou local pe seama seminarului: "Potrivit cu bunavoința a Mării Voastre, întemeiată pã neapărata trebuință ce este a se deschide și a se înflința

12. Pr. Prof. Gheorghe I. Meisescu, Pr. Prof. Ștefan Lupșa, Pr. Prof. Alexandru Filipașcu, *op. cit.*, vol. II, p. 443.

13. Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, vol. II, p. 233.

14. Victor Papacostea și Mihail Regleanu, *op. cit.*, p. 237.

15. Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, vol. II, p. 233.

16. Victor Papacostea și Mihail Regleanu, *op. cit.*, p. 251.

seminarul Sfintei Mitropolii hotărât de legiuire, smerenia noastră sârguindu-să cu denadinsul de a se găsi cuviincioasele încăperi, fiindcă Mitropolia nici înăuntru ei nici aiurea nu are încăperi, precum cunoașteți Măria Voastră, cu destulă anevoință s-au găsit o pereche case în mahalaua Popescu, cu toate încăperile trebuincioase pentru această trebuință, ale dumnealui Hagi Teodosie, cu carele intrând în tocomeală, am și săvârșit-o pe termen de cinci ani de la viitorul Sfântul Gheorghe înainte și cu preț de galbeni trei sute chirie pă fiecare an, rămâind numai a să încheia contractul trebuincios după orânduială.

Drept aceea, cu smerenie grăbesc a face cunoscut Mării Voastre ca să binevoiți a da deslegare pentru slobozirea acelor trei sute de galbeni pă fiecare an din art. 7 al legiurii seminarurilor, de la art. 6 al legiurii pentru eparhii în socoteala acestui contract, pă câtă vreme adică va exista lucrarea seminarului întru acele încăperi".¹⁷

După ce au fost terminate lucrările la clădirea pe care o închiriasc, Mitropolitul Nifon, prin adresa nr. 2120 din 12 mai 1851, cere domnitorului aprobarea redeschiderii seminarului și în același timp și confirmarea profesorilor nou numiți:

"Cu ajutorul milostivului Dumnezeu și cu bunavoință a Măriei Voastre, smeritul, puind în lucrare toate cele de trebuință spre deschiderea Seminarului Sfintei Mitropolii și urmarea lui după legiurile întocmite, este gata a să deschide acum la 20 ale curgătoarei luni și spre acest sfârșit, pă deoparte recomandăm la întărirea Măriei Voastre pe acești slujbași și anume:

Profesori de științe

Ierodiaconu Veniamin, inspector

Pitaru Ioan Penescu

Lazăr Drugeanu

Ierodiaconu Inochentie - profesori

Profesori de muzică

Ierodiaconu Calistrat

Ierodiaconu Ironim.¹⁸

Această propunere făcută de Mitropolitul Nifon a fost aprobată de Domnitorul Barbu Dimitrie Știrbei la 28 mai 1851, dar cu această ocazie cere *"a ni se înfățișa cât mai curând programa învățăturilor împărțite pe clase și ani, nu numai de către acel seminar, ci și de către ale episcopilor Râmnicu, Buzău și Argeș".¹⁹*

Cu toate că Mitropolitul Nifon propusese ca redeschiderea Seminarului să se facă la 20 mai, totuși aceasta va avea loc la 24 mai: *"La 24 ale încetătului Mai, s-a deschis Seminarul Sfintei Mitropolii, în casele ce s-au închiriat și s-au pregătit pentru acest sfârșit. Prea Sfinția Sa Părintele Mitropolitul, mădularele Eforiei Școalelor și un cler numeros, se adunaseră la 10 ceasuri de dimineață. Solemnitatea deschiderii Seminarului s-a început cu Sfânta Sfeștanie, după a cărei săvârșire s-au zis patru cuvinte...*

Toată adunarea, între care figura și cincizeci școlari seminariști, au ascultat aceste cuvinte, iar mai cu seamă pe al Prea Sfinției Sale, cu cea mai mare bucurie și umilință a sufletului. Din ochii multora curgea lacrimi. Nici putea fi altfel, de se va lua în băgare de seamă că întocmirea de școli pentru luminarea clerului pe

17. *Ibidem*, p. 259-260.

18. *Ibidem*, p. 264-265.

19. *Ibidem*, p. 268.

bazuri serioase și bine chibzuite, este una din cele mai înalte și mai importante instituții; căci misiia preotului este de a lua pe om din leagăn și a-l conduce pe calea vieții prin flori și spini, până la marginea mormântului. Lesne dar se înțelege, cu câte virtuți și știință trebuie să fie înzestrat un asemenea povătuitor.

După aceea, Prea Sfinția Sa a săgăduit că va vizita Seminarul o dată pe săptămână, spre a vedea în persoană și de aproape, urmarea și progresul învățăturilor; purtarea școlarilor; de se păzește cu scumpătate rânduiala prescrisă, într-un cuvânt, de corespund toate cu scopul întocmirii lui. În sfârșit, Prea Sfinția Sa a vizitat cu de-amănuntul toate încăperile Seminarului și găsindu-le în regula cea mai plăcută a binevoit a arăta mulțumirea Prea Sfinției Sale către cei însăreinați cu această îngrijire".²⁰

După aceasta, Departamentul trebilor bisericești, prin adresa nr. 2908, întreabă pe Mitropolitul Nifon cum a repartizat profesorii seminarului, iar acesta, prin adresa nr. 3152 din 16 iulie, răspunde: "*Facem cunoscut că învățăturile fiecărui an din cei patru hotărâți pentru cursul întreg, afară de psaltichie, sunt întocmite astfel încât, pentru fiecare curs al unui an s-au orânduit câte un profesor, adică pentru cei dintâi trei ani, trei profesori, iar pentru cel de-al patrulea s-au orânduit inspectorul. Psaltichia fiind împărțită în patru clase pentru acei patru ani, a trebuit neapărat a se orândui doi profesori cu predarea ei".²¹*

La 21 iulie 1851, Departamentul trebilor bisericești înaintează către Domnitor un raport la care anexează "*programa învățăturilor în seminarul Sfintei Mitropolii*", pe care Domnitorul Barbu Dimitrie Știrbei punc următoarea rezoluție: "*Sfârșitul pentru care se întocmesc Seminare este bine determinat, adică a pregăti preoți cu cerutele cunoștințe bisericești și mai ales cu principuri de moral înrădăcinate prin o convincție adâncă ca să fie povătuitorii sătenilor întru cele bune. Trebuie ca orice învățătură în seminare să nu privească decât în acest și numai /acest/ sfârșit, nimic mai mult, nimic mai puțin decât o dezvoltare logică a înțelegerii, întipărire de un moral simplu dar curat și trebuințele trebuincioase în slujba bisericeii. Pe aceste temeiuri trebuie bine combinată învățătura în seminare și precum s-a regulat printr-o obștească programă, învățăturile seculare pentru toate școalele Prințipatului, așa urmează a se regula și învățăturile seminaricești pentru toate eparhiile pe un baz de uniformitate. Chemăm despre aceasta luarea aminte a Preasfințitului Mitropolit care este plin de râvnă, ca împreună cu părinții episcopi și după o înțelegere mai de aproape cu Eforia școalelor ca să întocmească programa cu chipul cel mai cuviincios spre sfârșitul de mai sus arătat".²²*

În urma primirii acestei rezoluții a Domnitorului Barbu Știrbei, Mitropolitul Nifon, împreună cu cei trei episcopi, întruniți în ședință în ziua de 22 august 1851, după ce au "*intrat în iznoavă cercetare*" asupra programei de învățământ și

20. *Ibidem*, p. 265-266.

21. *Ibidem*, p. 270-271.

22. *Ibidem*, p. 273-274.

"dezbatând asupra fiecărei științi în parte, ca pe de o parte să vedem și să ne încredințăm mai bine de sunt așezate sistematic una după alta, iar pã de alta de corespund scopului Mării Sale Preainălțatului nostru Domn, adică de pot dezvolta în tânăr puterea logică și morală, și văzând că este bine întocmită dar nedesăvârșită, am hotărât a se mai adăuga teologia morală și învățătura pastorală, ca niște învățături prevăzute de regulament și neapărate pentru luminarea și trebuința preoților, și astfel supunându-se la cunoștința Mării Sale, să-și aibă întregirea întocmai pentru toate seminarele eparhiilor țarei".²³

Acest program și regulament pentru seminarii a fost aprobat abia în 3 iulie 1852, după ce a suferit unele mici modificări.

Cu toate că rezolvase problema programului și a regulamentului pentru seminarii, Mitropolitul Nifon se confruntă cu o problemă și mai grea, problema localului seminarului, care de acum devenise neîncăpător. Așa stând lucrurile, în 28 martie 1853, prin adresa nr. 1412, el se adresează Departamentului bisericesc, care, la rândul său, prin adresa nr. 1069 din 1 mai, îl înștiințează pe Domnitor de demersul Mitropolitului, prin care cere construirea unui local pentru seminarul din București. Pe această adresă a Mitropolitului, Domnitorul pune o rezoluție prin care s-a aprobat *"construirea clădirii Seminarului Sfintei Mitropolii ce s-au destinat a fi pe dealul de la Filaret, și facerea drumului de acolo, poruncindu-se de Înălțimea Noastră ca direcția lucrărilor publice să grăbească a supune la întărirea Înălțimii Noastre planul și devizul seminarului și tot într-o vreme a orându-l a se studia construcția acei șosele".* Mai târziu, Mitropolitul Nifon se plânge că: *"de la dareă acestei domnești porunci este trecut mai bine de o lună și nici pentru plan sau devizul seminarului, nici pentru șosea nu știm ce se va fi făcut, căci lucrarea în ființă până acum nu s-au văzut și poate încă să se mai zăbovească, mai vartos e-am intrat și în luna lui iunie și orice grabnice măsuri s-ar lua, este cunoscut că o așa clădire nu se poate săvârși în scurtă vreme, după cum cere neapărata civiintă ce se simte de dânsa. Prin urmare, siliți de neapărata trebuință, ne cunoaștem datori de a supune la cunoștința Măriei Voastre că casele în care astăzi se află așezat seminarul sunt cu totul nepotrivite cetățimii seminariștilor care s-a suit la număr de una sută în anul acesta, afară de externi și candidații ce se hirotonisesc după grabnice trebuințe, care și acești candidați se pot urca la număr în toată vremea peste 50... Drept aceea, smerita noastră rugăciune către Înălțimea Voastră, este ca dacă veți binevoi să porunciți slobozirea încăperilor de la Măgureanu, metohul, Sfintei Mitropolii, cari în anul 1842, când li s-au făcut reparația și îmbunătățirile trebuincioase chiar pentru acest sfârșit s-au făcut, ca d'ocamdată să se așeze seminarul într'însele, putându-se printr-acest mijloc ca cu începutul anului scolastic să se așeze seminarul într'însele căci altfel d'a se ținea disciplina scolastică în acele încăperi s-ar face înaintarea învățăturilor potrivit trebuinței ce are Biserica astăzi, alt mijloc nu este".²⁴*

23. *Ibidem*, p. 281.

24. *Ibidem*, p. 302.

Cu toate aceste intervenții la Domnitorul Țării, problema localului seminarului va rămâne nerezolvată, întrucât în 19 iulie 1857, Mitropolitul Nifon, prin adresa nr. 2100, se plânge că: *"trebuința de a statornici Seminarul Sfintei Mitropolii la un loc mai potrivit cum și neapărarea de a pune capăt deselor strămutări producătoare de atâtea cheltuieli și neînțelegeri, făcându-ne a căuta o încăpere care să înfățișeze oarecare avantaje în aceasta, am ales mănăstirea Radu Vodă ca mai conformă scopului, unde am și așezat de la trecutul Aprilie Seminarul Sfintei Mitropolii.*

*Nu putem zice că cu aceasta am îndestulat marea nevoie ce să simte de un stabiliment într'adins pentru trebuință; ceea ce am făcut a fost a aduna și a fixa într-un loc singur deosebitele clase ale Seminarului, care erau până acum împrăștiate și expuse mutărilor de tot anul. Numărul însă cel mare al seminaristilor interni și externi, precum și al candidaților de sate ce sporesc neîncetat, ridicându-se la o cifră ce nu se prevedea, face tare simțită trebuința de oarecare adaosuri neapărate în numita mănăstire, afară de trebuincioasele reparații la încăperile stricate și fără de care nu numai că s-ar întrerupe lecțiile, dar s-ar desființa însuși cursul învățăturilor. Spre a întâmpina o asemenea necuviință, sau ca să zicem mai bine un mare rău social, și fiindcă cursurile sânt a începe la viitorul septembrie, ne grăbim a supune cu smerenie la cunoștința Înălțimii Voastre, trebuința zisei reparații precum și a unui adaos de două dormitoare și de două săli de studiu ce este neapărată a se înființa la zisa mănăstire, care urmează a se pune în lucrare cu cea dintâi grăbnicie spre a putea lua săvârșire până la zisul soroc".*²⁵

Între timp, în preocupările guvernului lui Cuza au început să intre și seminariile din Țara Românească, care în privința duratei cursurilor și a programei de învățământ erau inferioare celor din Moldova, căci nu aveau decât cursul inferior, iar programa era cu mult mai redusă. În consecință, către sfârșitul anului 1859, Ministerul Cultelor din Țara Românească, dorind să îmbunătățească situația seminariilor, propune Mitropoliei instituirea unei comisii alcătuite din persoane competente, care să se deplaseze la seminarii, să constate starea lor și să strângă toate informațiile necesare pentru ca, după aceea, să se ia o hotărâre în privința lor. Ministerul a orânduit revizor pe George Răureanu, iar Mitropolia, pe protosinghelul Inochentie Chițulescu, inspectorul seminarului Mitropoliei.

În ultima parte a lunii decembrie a anului 1859, aceștia au inspectat seminariile din mitropolie, iar după aceasta, la 19 ianuarie 1860, protosinghelul Inochentie Chițulescu înaintă Sfintei Mitropolii trei prospecte prin care îi făcea cunoscut cele constatate. Aceste prospecte cuprindeau date privitoare la numărul seminaristilor interni și semi-interni, la condițiile de primire în seminar, la instrucție, la disciplină, la nutriment, la obiectele ce se predau elevilor, la împărțirea orelor.

Din constatările lor reieșea că starea seminariilor revizuite se "află incompatibilă" de a le "satisface trebuințele".

În urma acestor constatări, Mitropolitul Nifon primește o grea lovitură, deoarece Adunarea legislativă, în ședința din 3 august 1860, hotărăște, în lipsa președin-

25. *Ibidem*, p. 313.

telui său, că întrucât *"seminariile nu au putut corespunde chemării lor sub vechia inspecțiune și îngrijire... prin votul său a dat directă priveghere și îngrijire Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice"*.²⁶ Hotărârea Adunării legislative este discutată în ședința Consiliului de miniștri, luni 22 august 1860, care hotărăște ca seminariile să treacă sub directă îngrijire și supraveghere a Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, unde vor fi inspectate de Eforia școalelor, care se ocupă special cu instrucțiunea în toată țara. Acest jurnal al Consiliului de miniștri este aprobat de Domnitorul Alexandru Ioan Cuza la 26 august.

La acest act făcut împotriva voinței sale, Mitropolitul Nifon, cum era de așteptat, a reacționat prin adresa nr. 2815 din 6 septembrie, cerând să i se arate motivele pentru care s-a făcut această nedreptate. La aceasta, Ministerul Cultelor răspunde Mitropolitului, prin adresa nr. 3316 din 13 septembrie 1860, că motivele care au determinat trecerea seminariilor sub supravegherea Ministerului Cultelor sunt că ele *"fiind o școală și instrucțiunea publică trebuind a fi sub una și aceeași direcțiune, propunem ca administrațiunea și direcțiunea seminarelor să treacă la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, cum sunt toate celelalte școli și cum aceasta este trecută deja în Moldova"*. Cu toate acestea, Ministrul îi spune că *"nu înțelege că măsura luată printr-acest vot al Adunării ridică de asupra chiriarhilor dreptul de a priveghea asupra conduitei și moralității elevilor și a celor însărcinați cu creșterea și educațiunea lor; precum și acela de a observa dacă învățăturile teologice se predau în bună orânduială, de aceea el vă roagă ca și în viitor să aveți cea mai mare atențiune ... Pe lângă acestea, subsemnatul, privind chiriarhiile, ca puncte intermediare între Minister și seminare, va primi cu plăcere observațiunile ce-i veți trimite asupra ziselor materii, și va face rectificările cuvenite, oricând le va găsi compatibile cu trebuința și în raport cu organizațiunea ce se va da acestor institute printr-un regulament propriu ce se elaborează de bărbați competenți și care vi se va comunica îndată după a lui. terminare"*.²⁷

În urma acestei hotărâri Eforia școalelor formează o comisie care să elaboreze un regulament pentru seminarii, în care de acum înainte seminariile vor avea șase clase. Totodată hotărăște ca: *"de acum înainte să se oprească definitiv și fără vreo excepțiune de a mai se consacra preoți, oameni cari n-au trecut învățăturile regulat în vr'unul din seminarii, despre care urmare să poată produce atestat absolutoriu de bună sa învățătură și frumușă purtare morală. Că nici un tânăr din cei ce vor dori a intra de acum înainte în seminarii să nu se mai primească, până ce nu va fi absolvit cu bun spor cel puțin cele patru clase primarii"*.²⁸

Cu toate că seminariile trecuseră sub administrarea statului, Mitropolitul Nifon continuă să se îngrijească de funcționarea lor în cele mai bune condiții. Astfel, în 3 septembrie 1862, prin adresa nr. 2765 se adresează din nou Ministerului Cultelor, cerând pentru Seminarul central clădirea de la Măgureanu, unde era gimnaziul național. În această adresă arată că, după ce toate treptele societății române merg prosperând în dezvoltarea ideilor și dobândirea cunoștințelor recla-

26. *Ibidem*, p. 336.

27. *Ibidem*, p. 338.

28. *Ibidem*, p. 343.

mate de spiritul timpului, este dureros să vezi opinia publică, pe de o parte, aruncând cuvinte veninoase asupra clerului, cum că el singur a rămas înapoi, că el nu este doritor de progres, că lui nu-i place lumina, ci întunericul; iar, pe de alta, pretinzând că el ar trebui să fie în capul tuturor actelor de moralitate și de virtuți sociale, și lăsând asupra lui sarcina unei responsabilități așa de mari; "ce ar putea să facă clerul singur sub greutatea unei asemenea acuzații, când de nicăieri nu se aude și o voce mai generoasă, care să răsune în favoarea sa, care să-l justifice, zicând: "Clerul este abandonat în mijloacele sale proprii și toate mijloacele i s-au ridicat de către puterea temporală"-

Toți pretind ca clerul să se avânte pe calea luminării și a științelor, dar nimeni nu recunoaște că aripile cu care ar putea să se avânte îi sunt tăiate și că în această stare a sa, clerul, spre a corespunde așteptării generale, n-are decât a se adresa acolo de unde i se poate da și de unde se cuvine a i se da tot ajutorul cerut, spre a-și putea lua avântul dorit de toți".²⁹

El spune că încă de când a primit toiagul arhipăstoriei a recunoscut această necesitate urgentă și nu s-a dat înapoi din fața acestei misiuni, din contră, s-a silit din toate puterile să corespundă dorinței generale și a purces la împlinirea sarcinii ce o avea, luptând prin toate mijloacele ca să formeze bărbați care să aducă laudă și onoare clerului și misiunii lor; a dorit ca junimea destinată preoției, primind o educație religioasă și socială, să pășească cu demnitate în cariera pentru care se pregătea. Ca dovadă a acestui lucru, sunt stăruințele pe care le-a depus de la început pentru înființarea unui seminar și "în lipsa d'un edificiu nou, după pierderea d'atâta material cumpărat spre acest scop, necurmatele cereri făcute din parte-ne în anii 1854 și 1857, cum se pot vedea în dosarul acestui honorabile ministeriu spre-a restitui Sfintei Mitropolii proprietatea sa de la Măgureanu, pentru strămutarea într'însa a seminarului de prin locurile nepotrivite unde se află, prin mahalale. Dar cu toate stăruințele și cererile noastre repetate în mai multe rânduri, dorința noastră a rămas neîmplinită și seminarul transportat prin diferite case, când cu chirii enorme, când cu cheltueli de reparații iarăși enorme".³⁰

În continuare, el spune că: "în urma tuturor acestor neîndemânări, dificultăți și piedici, ce și până acum există încă în contra clerului, după proporția dezvoltării ideilor ... și când mărețul edificiu cu nume de Academie, poate să primească în spațiosul său sân pe elevii gimnaziului de la Măgureanu, noi dominați de același zel al nostru pentru formarea de bărbați demni d'a corespunde sacrei misiuni de preoți, spre lauda și onoarea clerului, venim printr'aceasta a reînnoi, Domnule Ministru, justa noastră cerere pentru restituirea acelui metoc al Sfintei Mitropolii de la Măgureanu, ca să se poată stabili odată pentru totdeauna într'însul Seminarul Central și a-și urma junii seminariști studiile lor cu mai multă liniște și repaos.

La aceasta suntem mai mult decât convinși că și Domnia Voastră, Domnule Ministru, luând în considerație foarte stăruințele noastre reclamări și toate piedicile ce după timp au împiedicat îndeplinirea lor și că interesându-vă mai mult decât oricare altul pentru înflorirea clerului român, veți uza de toate mijloacele de care dispuneți, spre a se efectua fără alte amânări strămutarea semi-

29. *Ibidem*, p. 378.

30. *Ibidem*, p. 378-379.

narului în arătutul metoc de la Măgureanu, proprietate a Sfintei Mitropolii, și destinat anume dintru început, cu atâtea enorme cheltuieli, pentru acest institut eclesiastic, din al cărui sân se așteaptă bărbați cari să reverse în societate lumina moralei și a adevărului religiei noastre străbune".³¹

În 4 septembrie 1862, Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice prezintă, cu adresa nr. 13511, Consiliului de miniștri un referat în care propunea reorganizarea și unificarea seminariilor din ambele Principate unite. În urma acestui referat, Guvernul hotărăște:

"a) Reorganizarea învățământurilor seminaricești duple alăturatul program, cu începerea noului an școlar în septembrie curent.

b) Învoirea hirotoniei de preoți la absolvirea anului al IV-lea de învățătură în seminarium.

c) Pentru candidații aflători astăzi în seminariile de dincoace de Milcov, unde din lipsa școlarilor pregătiți, aplicarea noului program nu se poate face acum la început decât numai pentru clasa I și tot astfel succesiv, după un an, pentru fiecare clasă, hirotonirea să continueze provizoriu a se face, ca și până acum, la absolvirea clasei IV, până la septembrie anul 1865, când noul program urmează a se găsi introdus în toate patru clase.

Cu asemenea dispozițiuni, trei seminarii completate de mai înainte cu cinci clase, pot scoate deodată un număr îndestulător de candidați bine pregătiți, iar dincoace de Milcov, fără a închide candidaților aflători astăzi în seminarii încoronarea carierii la care se ostenesc și fără a spori bisericilor lipsa de personalul religios de care urmează trebuința, se va ajunge în un termen numai de cinci ani de astăzi a se avea pentru țară preoți răspunzători misiunii lor cu toată demnitatea".³²

Dar situația învățământului religios nu va fi clarificată decât atunci când va apărea, în 25 noiembrie 1864, Legea instrucțiunii publice, care prevedea, în partea privitoare la seminarii, secțiunea a IV-a: "Seminarii, cap. I. Despre întreținerea seminariilor și administrațiunea lor specială, următoarele:

223. *Vor fi două grade de seminarii pentru Biserica Ortodoxă. Cele de gradul I vor fi compuse din patru clase. Seminariile de gradul II vor avea șapte clase.*

224. *Fiecare Eparhie va poseda un seminar de gradul întâi; în București și în Iași va fi câte un seminar de gradul II. Seminariile vor fi stabilite la reședința Eparhiei și mai cu preferință în localul vreunei mănăstiri.*

31. *Ibidem*, p. 379.

32. *Ibidem*, p. 383-385; "Monitorul oficial", nr. 216, de luni 10 octombrie 1862, p. 901. Iată programul alcătuit de Consiliul superior pentru seminariile din Țara Românească, conform Jurnalului din 7 septembrie 1862:

"Clasa I

1. Mărturisirea Ortodoxă a Bisericii Răsăritului, de Petru Movilă, partea I.

Istoria Vechiului Testament pe larg cu aplicațiune geografice la hărți.

2. Aritmetica în toată întinderea.

3. Istoria românilor până la tractatele cu turcii.

4. Zoologia.

5. Etimologia limbii latine în comparațiune cu cea română și traducere din istoria sacră.

6. Muzica vocală și cântările bisericicești.

7. Caligrafia.

225. Seminariile vor fi fondate și întreținute cu cheltuiala statului, cu scop de a produce preoți de mir și alți ecleziastici.

226. Inspecțiunea superioară a seminariilor este a Ministerului Instrucțiunii Publice și Cultelor.

Mitropolitul și episcopii au inspecțiune specială sub autoritatea ministerului.

227. Mitropolitul și episcopii au dreptul de a priveghia starea generală și progresul seminarului din Eparhia lor și de a comunica ministerului despre orice neregularitate, lipsă sau îmbunătățire.

228. Fiecare seminar va avea un director, care va fi parte bisericească, un econom, un secretar și alți impiegați și oameni de serviciu.

229. Directorul va fi însărcinat cu administrarea morală și materială a seminarului, va avea încă însărcinarea de a inspecta studiile și exercițiul religios. El va fi capul tuturor celorlalți impiegați și profesori.

230. Directorul, precum și revizorul districtului, vor raporta Ministerului Instrucțiunii Publice sau chiriarhului local despre neregularitățile și trebuințele ce se ivesc în seminarii".³³

Deci, această Lege a instrucțiunii publice prevedea două grade de seminarii, în fiecare Eparhie un seminar de gradul I (cu câte patru clase). Cele din București și Iași vor avea și seminarii de gradul II, adică și cele 3 clase ale cursului superior, căci acum seminariile având curs complet sunt de 7 clase. Legea pune apoi

Clasa a II-a

1. Catchismul mai pe larg.
2. Gramatica română: sintaxa și ortografia.
3. Aritmetica.
4. Geografia.
5. Istoria Bisericii Vechiului Testament pe scurt.
6. Cântările bisericești după muzica vocală și psaltichie.

Clasa a III-a

1. Istoria Bisericii Noului Testament până la Constantin cel Mare.
2. Rânduielele bisericești cu explicațiunile lor.
3. Prescurtare din istoria românilor.
4. Principii de retorică cu exerciții de mici compuneri.
5. Explicațiunea evangheliilor duminicilor și sărbătorilor anuale.
6. Cântările bisericești după muzica vocală și psaltichie.

Clasa a IV-a

1. Continuarea istoriei bisericești până în timpul de față.
2. Prescurtare din Teologia dogmatică.
3. Datoriile morale ale creștinului, după teologia morală.
4. Datoriile preotului, după teologia pastorală.
5. Exerciții la compunerea cuvintelor bisericești după regulile retorice și după modelurile Sf. Părinți ce se află traduse și în limba română.
6. Cântările bisericești după muzica vocală și psaltichie.

Membrii consiliului superior: † Neofit, episcop de Edesa, Arhimandritul Melchisedec, D. I. Strat, Davila, Laurian, A. Odobescu".

33. *Ibidem*, p. 404-405.

seminariile sub inspecția superioară a Ministerului Cultelor, lăsându-le episcopilor și mitropoliților o inspecție specială sub autoritatea Ministerului.

În continuare, în art. 233, ca obiecte de studiu Legea prevedea în seminariile de gradul I următoarele materii:

"a) Dezvoltarea obiectelor coprinse în art. 32, adică: citirea și scrierea, catehismul, noțiuni de igienă, de gramatică, de geografie, de istoria țării, de drept administrativ al țării, cele patru lucrări de aritmetică, sistema legală a măsurilor și a greutăților.

b) Noțiuni de fizică, chimie, istorie naturală.

c) Noțiuni de agronomie, horticultură și viticultură,

d) Noțiuni de medicină populară și veterinară.

e) Exerciții în scris și oral de predici.

f) Noțiuni de logică și morală filosofică.

g) Musica vocală și cântări bisericești.

h) Confesiunea ortodoxă, Liturghia, istoria Noului și Vechiului Testament, istoria bisericească, teologia morală și pastorală.

i) Istoria și geografia, iar mai departe:

"234. Învățăturile seminariilor de gradul al doilea vor fi deosebite de cele cuprinse în art. precedent:

a) Teologia dogmatică.

b) Dreptul canonic.

c) Algebra, geometria plană și mecanica elementară.

d) Psihologia.

e) Elemente de limbile elenă și latină.

f) Retorica.

235. Pe lângă învățăturile mai sus prescrise, școlarii vor face practică de serviciul religios în biserică sau în capela seminarului sub inspecțiunea directorului.

236. Vor fi admiși ca școlari de la etatea de 14-17 ani, juni de naționalitatea română, care vor justifica prin certificate sau prin examene de cunoștințele prescrise prin art. 32.

237. Se vor preferi la admitere fiii de preoți și de alți servitori ai bisericilor și după aceștia, fii de cultivatori săteni. Fiii de orășeni sau de târgoveți se vor primi numai întrucât va fi trebuință de preoți la bisericile de prin orașele din acea eparhie, iar altminteră numai în lipsă de fii de săteni..."³⁴

Dacă aceasta însemna un progres pentru seminariile din Muntenia, pentru cele din Moldova constituia un regres, pentru că programa acestora fusese mult mai complexă. "Răul fu însă remediat în curând, când în anul 1866 Consiliul general al Instrucției aprobă și introduce următoarea programă pentru seminarii, cursul inferior: Limba română, franceza, latina, matematicile, științele fizice și naturale, istoria și geografia, caligrafia și desenul, religia (științele religioase pentru seminar), agricultura, limba elenă etc.

Cursul superior: Limba elenă, latina și franceza, algebră, geometrie, fizica, chimia, mineralogia, geologia, istoria, geografia, Introducere în Sfânta Scrip-

34. *Ibidem*, p. 405-406; N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 150.

tură: dogmatica, morala, pastorală, exegetică, ermineutică, retorică, filosofie, psihologie, logică, teodiceea, dreptul canonic, apoi zoologie, botanică, muzica vocală și bisericească".³⁵

Legea admitea pe lângă interni, care erau susținuți de stat, și externi: *"În art. 245 din Lege se dă drept celor cu atestat de patru clase seminariale să fie numiți fără vreun examen: a) preoți, b) învățători sătești, c) secretari pe la protopopi. Cei cu atestat de șapte clase vor fi numiți de preferință: a) preoți la orașe, b) proestoși, protopopi, membri de consistoriu etc. Legea obligă pe episcopii eparhioți de a nu mai hirotoni pe nimeni ca preot fără certificat de la seminar"*.³⁶

Seminariile întocmite conform legii din 1864 și completate cu programa din 1866 au mers progresând până către sfârșitul secolului al XIX-lea.

La 30 ianuarie 1869, Seminarul central din București serbează pentru prima dată pe patronii săi *"cari sunt marii învățători și părinții Bisericei Basiliu cel Mare, Gregoriu Nazianzenu și Ioan Chrisostomu*.

La această solemnitate au luat parte Eminența Sa Părintele Mitropolit Primat și Părinții Episcopi de Roman, de Argeș și de Buzău. Între veteranii instrucțiunii publice și ai literaturii române se vedeau Dnii Eliade Rădulescu, Petre Poenaru; din membrii consiliului permanent al Instrucțiunii publice, Dnii Aaron Florian, Marcovici și veteranul profesore al Seminarului, Zacharia Boerescu; părintele Averchie, directoarele Institutului macedonian și Dnu Petre Popescu, directoarele gimnaziului Lazăr".³⁷

După săvârșirea serviciului divin, *"rectorele cu profesorii seminarului au întâmpinat pe Părintele Mitropolit și pe cei pe care au avut bună-voința să ia parte la această solemnitate în localul seminarului"*.³⁸ Directorul seminarului a rostit un cuvânt pe care-l încheie zicând: *"că sub auspiciile Măriei sale Carol I și cu protecțiunea, ca și până astăzi, a Eminenței Sale Părintelui Mitropolit Primat, clerul va lua locul demn în societatea noastră și seminarul va prospera"*.³⁹

Acestui discurs al directorului seminarului, Mitropolitul Nifon i-a răspuns astfel: *"Mă simt adânc pătruns de recunoștință pentru partea ce mi se atribuie că am luat parte la prosperitatea acestui seminar. Nu rămâne decât, cu ocasiunea solemnă de astăzi a serbării Patronilor Seminarului, a vă mărturisi că nu m-am îndoit nici un minut despre bunele intențiuni ale Dvoastră de a lucra și a vărsa sudori ca să vedem clerul ridicat la demnitatea sa*.

Luminile căpătate de junii noștri seminariști sunt fructul necontestat al zelului și activității ce ați depus și încă depuneți pentru dezvoltarea inteligenței lor. Sper că în curând vom avea pe amvoanele noastre predicatori inteligenți și cu moralitate exemplară, ca să propage preceptele bine-făcătoare ale Evangheliei și

35. N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 150; "Monitorul oficial", nr. 280/1866, p. 1333.

36. "Monitorul oficial", nr. 272/1864, p. 1293; N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 150; V. Papacostea și M. Regleanu, *op. cit.*, p. 407.

37. "Monitorul oficial", nr. 28 de marți 6/18 februarie 1868, p. 169.

38. *Ibidem*, p. 169.

39. *Ibidem*, p. 169.

să conducă pe poporarii lor pe calea virtuții, a adevărului, a păcii și a înfloririi, care este adevărata fericire, făcându-i demni de străbunii noștri și de numele de buni creștini, prin respectul legilor, prin devotamentul către patrie și prin împlinirea datoriilor lor religioase. Aceasta este vocațiunea și misiunea adevăratului păstor spiritual".⁴⁰

Și pentru ca tinerii seminariști să aibă de unde se informa cât mai mult, însuși Mitropolitul Nifon, în 20 noiembrie 1868, "*prin dania ce a făcut Eminența Sa, s-a pus în seminariul centrale din București fondamentul unei Biblioteci, unde atât profesorii institutului cât și publicul literat, să aște cârțile necesarii pentru întinderea cunoștințelor sale*".⁴¹ Această bibliotecă a fost așezată în localul Seminarului Central din București, casele Bălăceanu din calea Șerban Vodă.

Astfel, Mitropolitul Nifon, care la începutul arhipăstoriei sale nu găsisese o școală superioară pentru pregătirea preoților, acum, spre sfârșitul vieții, își vede un vis împlinit, acela de a fi inițiat reînființarea Seminarului central din București și a-l pune pe linie de plutare.

Școlile de grămătică

Am arătat mai sus că prima școală de pregătire a clerului în Țara Românească a fost cea de grămătică sau țârcovnici de la Mănăstirea Antim, care avea un nivel de pregătire foarte scăzut. Chiar după înființarea seminariilor, aceste școli de grămătică, în Țara Românească, au continuat să funcționeze în paralel. Necesitatea lor s-a resimțit mai ales după anul 1848, când cursurile seminariilor s-au întrerupt pentru trei ani, în urma intrării oștilor străine în țară, cât și datorită faptului că aproape toți profesorii lor participaseră la revoluție.

Seminariile fiind închise, iar nevoia de preoți fiind acută, în 22 noiembrie 1848, Mitropolitul Neofit, prin adresa nr. 2589, se adresează Departamentului treburilor bisericești astfel: "*fiindcă acum seminarul Mitropoliei este închis, precum este cunoscut, fiindcă lipsa de preoți este mare, mai vărtos acum când au pierit cu trecuta întâmplată epidemia a boalei holerii, și multe biserici stau închise, pătimind și aflându-se lipsiți lăcuiitorii de creștineștile lor datorii, noi suntem de părere că până Seminarul să poată scoate preoți deajuns, după lipsa ce ar urma, să se priimească ca și mai înainte, de nevoe, și din grămăticii căsătoriți, cu orânduială ca aceia trecând un curs mai scurt, științele neapărat trebuincioase unui preot, să se hirotonisească preoți, căci altfel nu cunoaștem mai bun mijloc, cum s-ar putea întâmpina această trebuință. Și dacă cinstitul departament se va uni cu părerea noastră, va pune aceasta în cunoștința cinstitei căimăcămii, ca prin chibzuirea cinstitului sfat extraordinar, să se dea o deslegare de urmare*".⁴²

Acest demers al Mitropolitului Neofit a fost pus în discuția Sfatului Administrativ Extraordinar în ședința din 8 ianuarie 1849, care hotărăște ca: "*vremelnicește, până a se întemeia seminarele spre a putea scoate de ajuns școlari, să se priimească a se hirotoni preoți și din țârcovnicii căsătoriți, care vor face un curs*

40. *Ibidem*, p. 169.

41. "Monitorul oficial", nr. 280 de vineri 13/25 decembrie 1868, p. 1381.

42. V. Papacostea și M. Regleanu. *op. cit.*, p. 239.

mai scurt de învățătură, neapărat trebuincioasă unui preot, spre a se împlini cu aceștia trebuințele de preoți pe la bisericile unde într-adevăr se va cunoaște că este lipsă".⁴³

Totodată, domnitorul Barbu Știrbei cere, prin adresa nr. 435, să i se facă cunoscute materiile care se predau în aceste școli de candidați. În 10 decembrie 1849, Nifon Sevastis, care pe atunci era cărmuitorul Episcopiei Râmnicului, prin adresa nr. 1499, arată următoarele: "...cu cinste se răspunde că noi de la înființarea școlii candidaților, am orânduit a se preda învățăturile de mai jos arătate:

- 1) Citire slobodă și cu înțeles
- 2) Scriere curată și citeață
- 3) Istoria sfântă a Vechiului și Noului Testament
- 4) Catihismul cu bună și întinsă explicație
- 5) Cele patru lucrări simple din aritmetică
- 6) Cântări bisericești și

7) Orânduiala slujbelor bisericești, pe lângă care am mai adăugat în urmă și ceva cunoștințe practice pentru măsurătoarea locurilor, precum și pentru legiuirile atinse de îndatoririle juraților satelor.

Care aceste de mai sus învățături va vedea cinstitul Departament că sunt mai tot acelea ce cuprind clasele I și al II-lea ale seminarelor de care este vorba, fără de gramatică și geografie, cu care am socotit de prisos a mai împovăra pe asemenea oameni trecuți în vârstă, carii n-ar putea să se folosească nimic de dănele și le-ar hrăpi timpul în zadar".⁴⁴

Ca urmare a acestei înștiințări, Logofeția trebilor bisericești cere, în 14 decembrie 1849, Prea Sfinției Sale cărmuitorul Sfintei Episcopii Râmnic, adică lui Nifon, ca să se predea în școala candidaților și elemente de gramatică și geografie: "La adresa Prea Sfinției Voastre cu nr. 1499, Departamentul are cinste a Vă face cunoscut că cu cât un candidat de preot se formează prin cunoștințe mai întinse de învățătură și prințipe morale, cu atât acea vreme de stăruință în școală este câștigată, căci numai prin acest mijloc ca păstor al lăcuitorilor, poate influența asupra-le cu a-i îndemna la fapte bune.

Prin urmare, este de neapărată trebuință a avea acei candidați și o idee de gramatică, cel puțin să învețe a declina și a conjuga, a cunoaște ființa zicerilor limbii și cazurile lor; asemenea nu se cere de la dâșii a învăța vreo geografie mai întinsă, decât să știe puncturile capitale ale Prințipatului".⁴⁵

Tot Nifon, ocărmuitorul Sfintei Mitropolii, la 16 ianuarie 1850, după cum am amintit și mai sus, cere, prin adresa nr. 126, Departamentului trebilor bisericești aprobarea ca școala de candidați de preoți de la Mănăstirea Glavacioc să fie mutată în încăperile Mitropoliei de la Măgureanu.⁴⁶

Dar Mitropolitul Nifon nu este mulțumit cu pregătirea pe care o primeau acei candidați la preoție și, în 12 martie 1853, prin raportul cu nr. 1106, arată Domni-

43. *Ibidem*, p. 242.

44. *Ibidem*, p. 249-250.

45. *Ibidem*, p. 250.

46. *Ibidem*, p. 250-251.

torului că: "cea dintâi dorință a noastră a fost și este ca bisericele țării să se cârmuiască de preoți bine învățați și luminați de datoriile lor pastorale. Lipsa mijloacelor însă de a ajunge la acest scop numai prin seminariștii ce trec regulat învățăturile religioase, a dat pricină a împlini deșărtul cu niște oameni fără altă știință decât aceea a rânduielilor Bisericii.

Noi ne-am fi mulțumit și pe atâta, dacă aceasta ar putea s-o învețe cumsecade; dar urmând programii învățăturilor lor din anul 1852; ei silindu-se să învețe pe dinafară Vechiul Testament, soboarele, cunoștințele pastorale și altele, și memoria lor nefiind deprinsă din copilărie a șinea minte, își pierd vremea câte un an și doi, lăsându-și în ruină casa și familia sa ca să ajungă a da un ecza-men a cărui rezultat este cu totul departe de scopul chemării lor, căci nici aceste științe nu le țin minte, nici la celelalte ce să cer neapărat la datoria lor de preoți nu se deprind bine, și enoriașii bisericilor sunt osândiți a suferi în mijlocul lor niște preoți nedeprinși în datoriile lor duhovnicești.

Drept aceea, noi socotind de cuviință a da o altă direcție învățăturilor lor, statornicindu-le pe niște baze mult mai înlesnicioase dar neapărate sarcinii ce se pune asupra-le, am întocmit alăturata programă de învățături, în care se cuprinde tot ce ar putea să-l facă vrednic de preoție și care se cere chiar de la seminariștii ce au trecut învățături mai înalte. Apoi și termenul învățăturilor din această programă este mai avantajos pentru dânsii, nefiind mai mult decât pe 7 luni, adică 6 de învățatură și una de practică. Această programă, cu smerenie, o supunem în cunoștința Măriei Voastre:

Trimestrul I

- A. Citire slobodă și cu înțelegere pe orice carte bisericească
- B. Deprindere serioasă asupra rugăciunilor și formelor Botezului
- C. Idem asupra osfeștanii
- D. Idem asupra cununiilor
- E. Idem asupra maslului
- F. Idem asupra progribanii
- Z. Partea întâi a catehismului
- I. Prescurtare de Noul Testament
- K. Scrisul dictat cu oarecare ortografie
- H. Socoteala practică asupra celor patru lucrări ale aritmeticii fără frângeri

Trimestrul II

- A. Teoria și practica asupra celor șapte taine bisericești
- B. Învățătură pe dinafară a ecteniilor și a otpusturilor tutulor slujbelor de peste an
- C. Ecserciții asupra slujbei Liturghiei Sfântul. Ioan, Vasile și Grigorie
- D. Idem asupra litiilor ce se fac la hramuri și privegheri
- E. Sfârșitul catihismului
- J. "Cântări bisericești practice".⁴⁷

47. Ibidem, p. 297-298.

Cu toate programele făcute de Mitropolitul Nifon, totuși aceste "școli" dădeau absolvenți slab pregătiți, "fără altă știință decât aceea a rânduililor Bisericii", după cum recunoștea însuși Mitropolitul Nifon. "Ele erau o îmbinare de școală elementară și profesională. Cursurile nu aveau o durată fixă, ci variau între cinci luni și doi ani".⁴⁸

Școlile de grămătică, tolerate pe lângă seminarii, și-au dus existența până către anul 1863, deși Ministerul Cultelor le suprimase din buget încă din 1861. Astfel, în 28 ianuarie 1861, Ministerul Cultelor face cunoscut rectorilor de seminarii, prin adresa nr. 898, că "prin bugetul anului 1861 s-au desființat, cu începere de la 1 ianuarie, școala sucursală, care era pe lângă Seminarul Sfintei Mitropolii, pentru pregătirea candidaților de preoți din rândul grămăticilor, căci asemenea candidați nu mai pot fi primiți pe viitor cu nici un chip la hirotonie, după pozițiunile luate încă din anul ecspirat".⁴⁹ Cu toate acestea, școala de grămătică continuă să funcționeze în București, aceasta dovedind-o adresa făcută de Mitropolie în 4 iulie 1861 către Ministrul Cultelor în care se arată că: "această școală în realitate n-a încetat și D. profesore (D. Ghermănescu) a urmat după adevărata trebuință cu predarea învățaturii".⁵⁰

Întrucât numărul seminariștilor care absolveau nu putea acoperi locurile de preoți vacante din Eparhie, Eforia școalelor, la 4 octombrie 1861, prin adresa nr. 2665, cere Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice ca să dispună funcționarea pe mai departe a seminariilor sucursale. Acesta răspunde la 12 octombrie 1861, prin adresa nr. 14525, că: "școalele sucursale pentru pregătirea candidaților de preoți, din rândul grămăticilor, vor mai exista încă provizoriu până când seminarele vor fi în stare a da numărul cerut de preoți, însă ca și în trecut câte una p[er] lângă fiecare seminarium cu o programă ce se va chibzui de eforie pentru studiu, mai mărginită, în care se vor prenumera și noțiunile teologice cerute neapărat și cu salariul prevăzut pentru profesori prin bugetul anului 1860".⁵¹

Spre sfârșitul anului 1862, Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, N. D. Racoviță, prin adresa nr. 10415, înștiințează pe Mitropolitul Nifon că școlile de grămătică trebuie desființate. Acesta, prin adresa nr. 2420, din 20 august, îi răspunde: "Nu numai că nu consimțim, ci ne unim cu opiniunea pentru încetarea grămăticilor de la candidatură de preoți, ci și stăruim ca această candidatură să se conserve pentru seminariști; căci acesta a fost și scopul silințelor ce am depus pentru reînființarea seminariilor în anul 1850, când am primit toiagul arhipăstoriei, însă, cu toată a noastră bună-voință și dorință de a vedea în timpul nostru pe preoți începând a eși din trista stare morală și materială în care a zăcut până astăzi, întâmpinăm piedici ce par a fi neînvinse din cauza multor împrejurări și mai cu seamă din mersul afacerilor privitoare la prosperitatea națională.

Nu putem cunoaște, Doamnele Ministru, pe cât pot fi alții de convinși că partea cea mai mare din prosperitatea și fericirea unei națiuni, sau fericirea întreagă, spânzură la preoțime ca conducătoare a poporului. De s-ar fi convinsu

48. Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, vol. II, p. 233.

49. V. Papacostea și M. Regleanu, *op. cit.*, p. 356.

50. *Ibidem*, p. 371.

51. *Ibidem*, p. 372-373.

toți despre acest adevăr, și de n-ar fi mijlocit obstacole în stăruințele celor convinși și binevoitori, noi așa credem că ar fi încetat orice discuțiune asupra acestui punct și nu s-ar mai urma neînțelegerile și amestecăturile ce încă se urmează cu chiămarea grămăticilor și seminariștilor la serviciul sacerdotal.

Ne vedem dar nevoiți a vă însemna aci odată pentru totdeauna cele ce credem a fi proprii și avantajoase spre a pune această cestie pe o cale netedă și regulată, prin care să putem ajunge la un rezultat putincios și folositor.

Mai întâi să începem de la Seminare, Dle Ministru, prin care și Regulamentul Organic a ținut și țintește la ștărpirea grămăticilor de la serviciul sacerdotale și îmbunătățirea intelectuale și morale a clasei preoțești.

Nu voi a vorbi de celelalte seminare, căci ele nu sunt sub vederile noastre ca să putem espune opiniunea noastră cu securitate; însă credem că și în celelalte eparhii instituttele acestea merg în paralel cu al Sf. Mitropolii și că nu pot fi în urma acestuia.

De la 1851, Dle Ministru, de când am reînființat seminariile, se observă în listele ce se țin de seminariștii eșiți din seminarul Sfintei Mitropolii că există astăzi 114 seminariști care n-au primit asupra-le sarcina preoției; se observă că din numărul seminariștilor, chiar cu cei sporți și adăogați în anul trecut, Seminarul nu poate da pe fiecare an decât 30 până la 40 seminariști și că numărul de preoți necesari spre îndeplinirea lipselor pe tot anul în Eparhia Sfintei Mitropolii se urcă și trece peste 100.

Să revenim la prima observațiune și să întrebăm, precum întreabă mulți, care ar fi cauza ca acești seminariști să stea nepreoțiți și în locurile lor să se primească grămăticii?

După informațiile primite de la Protopopiile respective ne încredințăm că din numărul de 114 seminariști încă nepreoțiți parte sunt nevârstnici, parte necăsătoriți, parte iarăși care nu primesc a merge la bisericile altor comune, ci așteaptă a rămânea în locul părinților la Biserica din comuna unde își au locuința și parte nu voesc a îmbrățișa cariera cerșetoriei.

Pentru acești din urmă nu rămâne decât executarea din partea autorității competente de a-i face a părăsi funcțiile civile și a îmbrățișa cariera sacerdotală, pentru care s-au profesat cu fondurile Statului, și pentru care s-au legat prin promisiuni și garanții formale că se vor supune la chemarea Bisericii.

Pentru a doua observațiune, unde numărul vacanțiilor pe tot anul este incomparabil mult mai mare decât dă Seminarul, noi nu putem alt zice decât una din două: sau să se adauge numărul internilor, sau de este posibil să se reducă în oarecare mod numărul preoților.

Aici, Dle Ministru, seamănă a fi nodul gordian, și trebuie a ne da silința a-l dezlega. Această dezlegare cere stăruință, bunăvoință, răbdare și timp.

Ca să putem avea pe fiecare an o sută seminariști pentru îndeplinirea lipselor din Eparhia Sfintei Mitropolii, Seminarul trebuie să conțină 400 de interni, cel puțin, iar nu o sută cincizeci; însă acest număr credem că covârșește puterile financiare ale Statului. De vom voi să reducem numărul preoților, lucru al cărui rezultat salutaru cere timp și răbdare, avem trebuință de o reformă și organizație în comune, lucru care privește numai pe partea civilă. De unde

resultă că dacă Statul civile își are ale sale bine regulate, Biserica, care este legată cu Statul, ca și corpul cu sufletul, este de sine regulată.

Mulțimea preoților devine din risipirea comunelor, precum și lipsa cea mare de seminariști ce se cer pentru completarea numărului trebuincios.

Prin urmare, Dle Ministru, spre a ne scăpa pe viitor de asemenea obstacole ce se pun în calea noastră și ne fac a nu ajunge la nici un rezultat folositor, Noi chiemăm luarea aminte a Domniei Voastre, ca un fiu credincios al Bisericii, și vă invităm să binevoiți a ne consulta împreună asupra puncturilor următoare:

I. Având în vedere că seminariștii cu învățătura ce primesc din seminarii nu pot îmbrățișa cariera de cerșetori, suntem datori a le fixa viitorul.

II. Considerând că dacă cu învățăturile de patru clase seminariștii nu voesc a îmbrățișa cariera sacerdotală, cu cât mai mult vor fugi de acest serviciu cu învățături de șase clase; trebuie dar a lăsa seminariile actuale cu cursul de patru ani pentru preoții comunali, și a reînființa Seminarul Central, prevăzut de Regulament pentru formarea clerului înalt și a predicatorilor de care avem mare necesitate, precum ne-am înțeles și cu onorabila Eforie a școalelor.

Acestea sunt cele din urmă însemnări și observațiuni ale Noăstre, Dle Ministru, pe care le comunicăm și Domniei Voastre, cu ocasiunea adresei precitate de sub No. 10415, în privința respingerii acestor din urmă grămăticici, pe care neputând face altfel după cele espuse, suntem siliți a-i primi și pe aceștia în numărul preoților, mai cu seamă că și ei sunt chieși și primiți în școala sucursală după înțelegerea comună între ambele părți pentru necesitatea existenței acestei școli".⁵²

Aceste școli de grămăticici au funcționat în Țara Românească până la apariția Legii instrucției publice din 1864, când s-a specificat clar, prin lege, că nimeni nu va mai putea fi hirotonit pe viitor dacă nu va avea certificat de la Seminar. "Dar cu această școală nu a încetat dorința grămăticilor, care atunci erau în școală, de a se face preoți.

După mai multe petiții făcute pe la Mitropolie și Minister, ei nu au primit nici un rezultat. În această situație ei merg la Domnitor. Domnitorul privind pe fereastră văzu în curte o ceată de mai mulți indivizi cu bărbi mari și cu plete; trimițând să întrebe cine sunt, i se spune că sunt grămăticicii care invocă mila Măriei Sale pentru a fi făcuți și ei preoți. Domnitorul Cuza, atins prin această (el care voia progresul în țară), puse de îi dădu afară din oraș de o strajă ostășească. Prin acest episod se încheie și seria grămăticilor aspiranți la preoție".⁵³

În Țara Românească, pe la jumătatea secolului al XIX-lea, se înființează un "Așezământ coral-vocal pentru înlesnirea seminarului. Acest demers pentru înființarea Așezământului coral aparține șefului Departamentului Credinței, Alexandru Florescu, care în 2 februarie 1845, prin raportul nr. 297, se adresează Domnitorului Gh. Dimitrie Bibescu Voevod, spunând: "Acest departament socotind de trebuință a să înființa un corp de cântăreți pentru musica vocală, pe lângă Biserica Domnească a Curții Vechi, atât pentru folosul ce s-ar putea ajuta la înlesnirea seminarelor, cât și pentru bisericeasca podoabă, au alcătuit alăturatul

52. "Monitorul oficial", nr. 247, de miercuri 7 noiembrie 1862, p. 1025.

53. N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 148.

*proect, pe care plecat îl supune pă lângă aceasta în cunoștința Mării Voastre, că de să va găsi cu cale și dă către Înălțimea Voastră, să binevoiți a da luminată poruncă de urmare".*⁵⁴

Pe această propunere a Departamentului Credinței, Domnitorul pune următoarea rezoluție: "*Dumnealui logofătul bisericesc va încunoștiința acest proiect Preasfinției Sale Părintelui Mitropolitul, spre a să chibzui, de unde ar putea să se dea aceste cheltueli, poate puțin însemnătoare pă lângă folosul ce s-ar putea aștepta, atât pentru podoaba bisericii, cât și pentru înlesnirea seminarului, unde mulți din cei ce ar îmbrățișa treapta bisericească ar ajunge prestigiu".*⁵⁵

Acest proiect este luat în discuție în aceeași zi în adunarea de la Mitropolie, care îl aprobă printr-un jurnal, ce este înaintat către Domnitor, iar acesta, prin ofisul domnesc din 6 februarie 1845, îl aprobă și el.⁵⁶ Prin ofisul domnesc nr. 13 din 10 februarie, arhimandritul Visarion, "*îndepliniitorul datoriilor de eclisiarh al bisericii Curții Vechi*", este numit director al Așezământului coral vocal.⁵⁷ La puțin timp după înființarea acestui Așezământ, logofătul Departamentului credinței, prin raportul nr. 1345 din 4 mai 1845, propune Domnitorului mutarea școlii de la Curtea Veche la mănăstirea Cotroceni, unde sunt "*încăperi îndesulătoare și aerul folositor la sănătatea tinerilor școlari*", propunere aprobată de Gheorghe Dimitrie Bibescu Vodă.⁵⁸

Acest Așezământ coral va funcționa până în anul 1861,⁵⁹ când Eforia școalelor, prin adresa nr. 447 din 17 februarie, comunică Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice că nu poate aplica o nouă programă din cauza dificultăților bugetare și propune "*a se lua dispozițiuni până la 1 septembrie, ca institutul de muzică corală să se împreune iară cu seminarul într-un local, menținându-se apoi dintre profesorii de muzică ai acestui institut numai cari vor fi necesari în seminar. Cu modul acesta s-ar putea realiza economii însemnătoare și elevii institutului de muzică vocală s-ar putea destina unii pentru statul proefesc, alții pentru profesiunea de cântăreți*".⁶⁰

Cu toate că Așezământul coral sau școala de cântăreți luase ființă încă din 1845, în ședința Adunării legislative din 3 iulie 1859 deputatul Ionel Brătianu se plângea că: "*nu să cântă nimic prin biserici; este o miserie mare, cântăreții lipsesc pretutindeni*".⁶¹

Vom reda în continuare stenograma ședinței, prezidată chiar de Mitropolitul Nifon, cel mai autorizat să se pronunțe în materie de muzică bisericească, pentru ca să se vadă cât de mult le plăcea muzica noastră bisericească deputaților acelor vremuri și cât de mult țineau cont de necesitățile și părerile Bisericii:

54. V. Papacostea și M. Regleanu, *op. cit.*, p. 189-190.

55. *Ibidem*, p. 189.

56. *Ibidem*, p. 190-191.

57. *Ibidem*, p. 191.

58. *Ibidem*, p. 192-193.

59. Consiliul de miniștri, prin jurnalul din 7 mai 1861, aprobase suspendarea programei până la nou buget.

60. V. Papacostea și M. Regleanu, *op. cit.*, p. 360.

61. "Monitorul oficial", nr. 125 din 12 octombrie 1859, p. 498.

"D. I. Oteteleşanu: Acești cântăreți care învață și se formează cu cheltuiala Statului, crez că ar trebui să fie așa îndatorați a cânta prin biserici, ei însă ce fac? Învață și în urmă cer câte două și trei sute de lei ca să cânte la biserică.

Prințul D. Ghica: Eu aș dori că chiar să întinză cât s-ar putea mai mult la noi studiul muzical, fiindcă, o mărturisesc, cântările în bisericile noastre, în loc să invite la devoție, distrează mintea c'un chip foarte neplăcut.

D. I. Brătianu: Aș propune să se împreune amândouă școalele a corului și cea de muzică și să le facă o singură școală, din care să poată eși cântăreți formați cum trebuie.

Prea Sfinția Sa Mitropolitul (Nifon): Noi avem două școale: una de muzică vocală modernă, care este corpul coral de care s-a vorbit și alta de muzichie bisericească, după sistemul vechi. Aceasta din urmă am înființat-o de la 1 ianuarie, tocmai pentru că știu și eu că nu sunt cântăreți deloc prin biserici și scopu acestei școli este de a forma asemenea cântăreți, fiindcă corul de muzică vocală pe sistemul nou este de atâția ani înființat și n-a produs nimic. Afară de aceasta trebuie trei inși cel puțin într-o strană ca să poată cânta după sistemul muzicii vocale și nu sunt atâtea fonduri.

D. I. Brătianu: Sistemul muzical ce să păstrează la noi în Biserică a fost introdus de greci; și ar trebui ca noi să-i dăm un caracter național. Din punctul ăsta de vedere nu împărtășesc opinia acelor care au înființat o școală în care să se învețe tot sistemul de muzică grecească.

D. Sc. Fălcoianu: Aș vrea să știu care este muzica aceea națională de care vorbește D. Brătianu?

Prințul G. Știrbei: Dl. Brătianu a auzit firește prin Europa și în Rusia un mod de cântare care este mai plăcut la auz și ideea Dlui este că ar trebui să se introducă și la noi un sistem de cântare care să se apropie mai mult de muzica occidentalului. Aceasta firește este dorința și a noastră, dar este numai o dorință".⁶²

Școala corală din București va mai dura până în anul 1863, când Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Christian Tell, în data de 15 aprilie, prin adresa nr. 11402, face un referat către Consiliul de Miniștri în care arată că: "subscrisul constatând că după 28 ani de funcționare, Institutul nu a produs decât un chor care cântă la Curtea Vechiă, pentru care rezultat se cheltuesc 115000 lei pe an, și găsind că, pentru așa mic rezultat nu este de folos a se continua asemenea cheltueli însemnătoare, am cerut Consiliului Superior de Instrucțiune a opina dacă această școală mai corespunde la menirea sa; iar Consiliul a opinat să se suprimă, organizându-se muzica vocală în seminarii pe niște principii mai bune și rămânând a se întrebuința suma de bani alocată pentru ea prin budget în necesități ale Instrucțiunii; iar elevii Institutului să se prefereze la admiterea în seminarii și alte Internate ale Statului, observându-se condițiunile concursurilor sta-tornicite pentru acele internate...

Considerând că obiectul Muzicei Vocale se găsește prevăzut prin noul budget la toate seminariile și Internatele publice;

62. Ibidem, p. 498.

Considerând, totodată, că prin același budget au rămas necuprinse clasele de Musicie Bisericească, care funcționau în București, după budgetul precedent, pentru formarea de cântăreți ordinari întrebuințați până acum îndeobște în Bisericile țării;

Considerând că totuși formarea de asemenea cântăreți este foarte trebuincioasă în privința numeroșilor cântăreți români, ce se cer pentru serviciul zilnic al așezămintelor religioase...

*Sub semnatul, are onoare a refera Onor. Consiliu, cu socotință a se încuviința desființarea Institutului choral, conform opiniunii dată de Consiliul Instrucțiunii".*⁶³

Acest referat a fost aprobat în aceeași zi de Consiliul de Miniștri. De acum înainte Institutul coral nu va mai ființa.

Mitropolitul Nifon, fondator de seminar

După cum am văzut până acum, Mitropolitul Nifon s-a străduit din toate puterile fizice și morale pentru ridicarea Bisericii și poporului pe o treaptă mai înaltă a viețuirii în Hristos.

S-a trudit să creeze un orizont nou de idealuri morale al întregii societăți, îmbrățișând cu dragoste părintească mai ales mulțimea celor de jos.

Pentru această muncă uriașă îi lipseau însă păstorii luminați, preoțimea capabilă de marile năzuințe de educare sufletească.

Nifon nu a fost numai un oarecare ierarh, un păstor cu iubire pentru cler și popor; el a fost și un mare pedagog. A înțeles chiar de la început, din practica vieții și dintr-un sănătos simț lăuntric, că drumul idealului dorit trece prin școală. Scopul vieții lui a fost: *"luminarea poporului, a poporului de rând; necioplit, pentru acei de care cei mai puțini se îngrijesc... Întreaga societate românească din acest timp avea aceeași pornire nobilă către lumină, dar, pe de o parte, ea îndrăznea prea puțin în ceea ce privește învățământul sătesc și învățământul inferior în genere și prea mult în ceea ce privește ramurile superioare de instrucție"*.⁶⁴

Cu multă amărăciune în suflet, dar și mari nădejdi în viitor, scria Mitropolitul Nifon: *"Poporul român, cu toate frumoasele lui calități intelectuale, zace în umbra neștiinței... învățământului poporului restrâns la niște proporțiuni nedrepte, iar instrucțiunea religioasă a clerului tratată cu cea din urmă nescocotință... Biserica Română, altădată paladiul naționalității, al limbei și al tradițiilor de glorie, de frăție și vârtute strămoșească, este lipsită de preoții, scriitorii și predicatorii săi..."*

Astfel, pentru că instrucțiunea religioasă se găsește mai înapoiată decât cea laică, încep mai întâi prin fondarea unui seminar".⁶⁵

Iată motivul care l-a hotărât pe marele păstor ca *"toată averea mea părintească, toate îndelungatele mele economii ce mi-am impus, tot ce am agonisit din*

63. "Monitorul oficial", nr. 79 din 27 aprilie 1866.

64. N. Iorga, *Viața și Domnia lui Barbu D. Știrbei*, București, 1905, p. 30.

65. Nifon, Mitropolitul, *Acte testamentare*, București, 1909, p. 9.

*frageda mea vârstă până acum, le consacru cu inima voioasă pentru învățământul fiilor prezenți și viitori ai României, scumpa și mult iubita mea patrie".*⁶⁶

La începutul lunii ianuarie 1872, Mitropolitul Nifon, printr-un referat înregistrat la Consiliul de Miniștri cu nr. 1140, în 24 ianuarie, spune că *"pe cât este în viață dorește a funda din propriile sale economii un seminar spre îmbunătățirea clerului patriei noastre, care seminar să poarte numele de Seminar al Mitropolitului Nifon".*⁶⁷ Consiliul de Miniștri aprobă această dorință a Mitropolitului Nifon în ședința sa din 24 ianuarie 1872 și o supune spre aprobare Principelui Carol I. Acesta, prin decretul nr. 120 din 31 ianuarie același an, decretează:

"Art. I. Se aprobă jurnalul citat mai sus al Consiliului Nostru de miniștri, prin care se încuviințează propunerea Prea Sâncției Sale Părintelui Mitropolit Nifon, primat al țării, făcută prin actul înregistrat sub no. 1140, că pe cât este în viață dorește a fonda din propriile sale economii un seminar spre îmbunătățirea clerului patriei Noastre, care seminar să poarte numele de seminar al Mitropolitului Nifon; ca acest seminar, ca o proprietate a Prea Sâncției Sale, pe cât timp va trăi, să fie administrat și îngrijit de Prea Sâncția Sa, întâmpinând cu de la Prea Sâncția Sa toate cheltuielile lui de la cele mai mari până la cele mai mici, fără de a avea nimeni altul dreptul de a se amesteca la dânsul;

Ca să fie dat de Prea Sâncția Sa prin testament, în mod de a putea și după încetarea din viață a Prea Sâncției Sale, să se mențină în cea mai bună stare și să se întinză cu vremea în proporțiunile pentru care se face, conform cu testamentul ce Prea Sâncția Sa va face;

Ca științele ce se vor preda în acest seminar să fie tot acelea și ce se vor preda și în cele alte seminare din țară, întrucât privește învățătura tinerilor ce se vor voi să îmbrățișeze cariera Bisericii religiei Ortodoxe a țării și ca tinerii după terminarea studiilor și examenul ce vor da să aibă dreptul de a intra în chirotonie ca toți seminarisții în genere.

Art. II. Prea Sâncția Sa Părintele Mitropolit Nifon, primat al țării, este autorizat a pune în lucrare dorința sa exprimată prin actul citat mai sus.

Art. III. Ministrul Nostru Secretar de Stat la Departamentul Instrucțiunii Publice și al Cultelor este însărcinat cu executarea Decretului de față.

Ministru Secretar de Siat

la Departamentul Cultelor și Instrucțiunii Publice

Christian Tell

Dat în București la 31 ianuarie 1872

Carol

*No. 120".*⁶⁸

Având această aprobare, Mitropolitul Nifon nu întârzie să-și pună visul în aplicare, făcând următorul testament:

66. *Ibidem.*

67. "Monitorul oficial", nr. 26 de vineri 4/15 februarie 1872, p. 127.

68. "Monitorul oficial", nr. 26 de vineri 4/15 februarie 1872, p. 127; "Biserica Ortodoxă Română", an. I, nr. 9, București, iunie, 1875, p. 694; Grigore Popescu, *op. cit.*, p. 70-71.

"Act testamentar pentru fondarea unui Seminar Central în Capitala București cu titlul de "Seminarul Mitropolitului Nifon"

"Religia fiind în natura umană, nu va înceta de a exista decât odată cu omenirea.

Ca consecință a familiei și a instinctelor sale sociale, omul nu-și poate dezvolta îndoita sa ființă fără a consolida, a perfecționa, a idealisa cultul său la un Dumnezeu, atotcreatorul, religia sa pentru mărirea, puterea, dreptatea și bunătatea Lui nesfârșită.

Astfel, păgânismul gros, brutal, absurd, nerațional cu toate actele primitive ale prunciei omului, s-a absorbit, s-a stins și a dispărut în marea și divină religie a creștinismului.

Astfel omenirea, în mersu-i secular, caută a dezvolta și a perfecționa tot ce s-a născut într-însa, tot ce pleacă de la dânsa, tot ce are izvorul în ființa sa spirituală.

Religia resuma omul, și timpii nu vor putea să o desfășureze căci credința nu este fapta sa, este lucrul Aceluia care l-a creat pe el însuși, care a sădit în el simțirea, conștiința valorii lui și idealul a tot ce este bun, frumos și drept.

A nu mărturisii o credință, a nu profesa o religie, este a nu exista ca om.

A păstra însă o religie brută și întemeiată de prejudicii, este a susține că omenirea trăiește și va pieri într-o eternă pruncie.

Pentru ce dar, despărțindu-se religia de om s-a aruncat asupra credinței, asupra cultului, toate răătăcirile minții, toate cruzimile faptelor, toate miseriile prin cari au trecut societățile de la începutul lor până astăzi?

Nu este oare timpul imputabilei barbarii, indolenței și nepăsului său de a se ameliora pe sine și instituțiile ce și-a creat?

Datine, moravuri, credințe și așezăminte, nu sunt oare însăși imaginea omului și a stărei sale sociale?

Dacă omul nu poate desface în două natura sa fizică și morală, dacă credința este cea mai puternică manifestație a credinței sale întinse și dacă religia este tot ce mintea sa a conceput și organizat mai grandios și mai sublim în universitatea cugetărilor și lucrărilor sale, pentru ce ar subsista o religie fără biserică și un cult fără miniștrii săi religioși?

Poate cineva concepe o funcție socială fără ofițerii și gardienii săi trebuincioși?

Și acești agenți de administrațiune pot ei oare răspunde scopului instituției neavând conștiința chemării și datoriei lor?

Cu toate acestea, din nefericire, astfel au lucrat împrejurările și puterea evenimentelor în societatea noastră, că Biserica creștină a văzut împuținându-i-se strălucirea, religia pierzându-și influența și miniștrii altarului abruțiți desconsiderați, tratați ca servii de odinioară, sau azvârliți pe aceeași treaptă cu gloatele ignorante și neinteligente, adesea chiar mai prejos încă, și cu toate acestea s-a pretins Bisericei, religiei, clerului, să fie farul și conducătorul poporului.

Există însă o parte a lumii civilizate în care servitorii cultului, miniștrii altarului, conducătorii spirituali ai națiunii, administratorii păcii, iubirei, morala justiției și faptelor nobile să presinte o stare analogă cu a clerului român?

Ce se poate aștepta de la un popor a cărui religie țină în conștiința sa mai puțin loc decât altădată păgânismul timpurilor de ignoranță și barbarie? Ai

cărui preoți înjosiți moralmente, par o bandă de cerșetori tolerați în Stat mai mult în considerația umanității decât pentru serviciile ce sunt chemați a da societății? Sau într'alt sens, constituiesc o grupă în parte de nefericiți, destinați lipselor, miseriilor și ultragiului pentru a ispăși prin martiriul tristei lor vieți, păcatele societății ce i-a produs?

Cu sufletul zdrobit am privit această dureroasă stare a societății. Pe când se vărsau tezaurele țării, pe când se risipea averea Bisericei și produsul atâtor pioase sânguințe a strămoșilor în creațiuni capabile a viția inima și falsifica raționamentul prin exteriorul unui progres amăgitor, învățământul poporului era restrâns la niște proporțiuni nedrepte, iar instrucțiunea religioasă a clerului, tratată cu cea din urmă nesocotință.

Poporul român, cu toate frumoasele lui calități intelectuale, zace în deasa umbră a neștiinței, neavând nimic propriu din miile de produse ale industriei altor popoare. Fără cunoștința valorii sale, a drepturilor sale sacre și a misiunii ce are de împlinit, viața îi trece necunoscută asemenea stărei vegetalelor, crescând și uscându-se într-un timp dat.

Biserica Română, altădată Paladiul naționalității, al limbei și al tradițiilor de glorie, de frăție și vârtute strămoșească, este lipsită de preoții, servitorii și predicatorii săi. Însă și monumentele cad în ruină, sau sunt transformate în stabilimente pentru întrebuiințări profane.

Dacă am luptat cu toate puterile mele fizice și morale în sfera restrânsă a mijloacelor ce mi s-au lăsat contra acestui și voi prăpăditor, o știe Dumnezeu și sufletul meu nemângăiat.

Tot ce am îndurat, tot ce m-am silit a face pentru Țară și Biserică, doresc să rămână necunoscute, precum au fost tainice și lacrimile și suspinurile mele în lunga carieră ce am străbătut.

Frații mei întru Hristos vor ști atât, că toată averea mea părintească, toate îndelungatele mele economii ce mi-am impus, tot ce am agonisit din frageda mea vârstă până acum, le consacru cu inima voioasă la învățământul fiilor prezenți și viitori ai României, scumpa și mult iubită mea patrie.

Astfel, pentru că instrucțiunea religioasă se găsește mai înapoiată decât cea laică, încep mai întâi prin fondarea unui Seminar central în București, pe bazele și prevederile mai jos însemnate și care se vor dezvolta printr-un regulament special.

Art. I. Acest seminar va rămâne totdeauna statornicit în București, va avea același număr de clase ca al Statului, același program de studiu, va purta numele de **Seminarul Nifon Mitropolitul**.

Art. II. Pentru administrarea și întreținerea acestui Seminar pe care-l așez în casele mele din str. Caliții, cu toate atenanșele și dependențele lor, constituiesc din propria mea avere un fond de nouă sute patruzeci și opt mii lei - 948000 - ce sunt depuși la Banca Imperială a Rusiei din Odesa, în 948 bonuri domeniiale române, fiecare în valoare nominală de lei una mie.

Acest capital va sta nestrămutat la banca unde se află depus în plată de procent; și dacă ori toate ori parte din bonuri ar eși la sorți, Epitropia va primi valoarea lor, cumpărând cu acest capital alte bonuri sau valori ale Statului din cele mai sigure și avantajoase pe care le va depune iarăși la banca sus-zisă, încunșoș-

tiinșând despre aceasta și pe fratele în Hristos Mitropolit al Scaunului Mitropoliei din București.

Art. III. Pe lângă capitalul de mai sus, mai las și moșia mea Letca Nouă, situată în districtul Vlașca, plasa Neajlovului, cu toate trupurile și numirile ei, cu pădurea și cu îmbunătățirile câte se află pe dânsa și câte se vor mai face în viitor, precum și hanul ce l-am cumpărat în suburbia Doamnei, calea Mogoșoarei, situat vis-a-vis de localul Consulatului Rusesesc, ale căror venituri vor servi tot pentru întreținerea Seminarului.

Dintre obiectele mele mobile prevăzute și specificate anume într-un inventar, subscris de mine, biblioteca, compusă din 414 volume legate, 176 nelegate, precum și mobilierul salonului caselor mele de locuință din Curtea Mitropoliei și ale cabinetului meu de lucru, le destin serviciului localului Seminarului meu, precum epitropii vor chibzui mai bine a le instala. Toate celelalte mobile din diferitele camere ce am avut în serviciu, precum și alte lucruri, efecte și valori mobile, aflate primppejur, se vor lua de Epitropie, spre a se întrebuința, conform scopului ce-mi cunosc, ori pentru înfrumusețarea localului Seminarului meu, ori pentru sporirea fondului, după cum vor judeca mai bine".⁶⁹

După ce a amenajat localul unde trebuia să ființeze seminarul, Mitropolitul Nifon, în ziua de 19 decembrie 1872, deschide, în mod oficial, cursurile aceluia Seminar. La acest mare eveniment erau prezenți în fața Mitropolitului fondator 63 de elevi, cei mai mulți fii de săteni și meșteșugari, admiși în clasa întâi, și corpul profesoral compus din ieromonahul Ghenadie Enăceanu, viitorul episcop al Râmnicului, ca director, Atanasie Veniamin, Protoiereul R. Sterian Referendarie, N. Mateescu și Gh. Ionescu.⁷⁰

Cu această ocazie, Mitropolitul Nifon rostește un frumos discurs, în care se plânge că în pofida reformelor ce s-au făcut până atunci școlilor bisericești, totuși acestea nu au putut să alimenteze Biserica cu numărul de preoți trebuitori. Acest fapt l-a făcut pe Nifon să înființeze acest așezământ, ca unul care cu timpul avea să vină în ajutorul Bisericii, pe lângă celelalte seminarii ale Statului, întrucât programa acestuia nu se deosebea cu nimic de cele ale Statului, ba chiar era mai completă prin faptul că ea cuprindea și celelalte obiecte care se predau la liceele laice din țară.

"Ne-am adunat astăzi, cu toți aici, ca să punem începutul unei școli a Bisericei noastre și cu această ocaziune cred de mare folos, și religios și politic, de a vă aminti că Biserica este o Instituție divină, care conlucră în mod exclusiv la buna stare morală și socială a statului, și asigură mersul civilizațiunii poporului pe baze solide, căci ea este depozitara religiunii, care sub umbrirea harului divin, o conservă și o prepară fără alterare, prin succesiune neîntreruptă de la Dumnezeuiescul ei fondator și Apostoli până în zilele noastre și în veci.

Și atunci ce ar fi mai mult o societate cu o asemenea religiune după chibzuirea și placul fiecărui individ, ceea ce este tot una cu negațiunea religiunii, decât o mașină fără mișcare, un corp fără de suflet?

69. Grigore Popescu, *op. cit.*, p. 213-219; "Biserica Ortodoxă Română", an. I, nr. 9, București, iunie, 1875, p. 680-688.

70. Grigore Popescu, *op. cit.*, p. 72.

Este cunoscut, în genere, că legătura între societate și religie este așa de naturală și necesară încât o rupere întâmplătoare sau sforțată între dănele, totdeauna a fost și este una din cauzele principale prin care prosperitatea societății sau a statului se distruge și cade.

De aceea, importanța excepțională și necesitatea absolută a Bisericii pentru stat, impun imperios ca această instituție mai ales să aibă școli speciale și competente; pentru ca cu modul acesta dominând într'însele spiritul Bisericii, spirit de ordine, pietate și moralitate, să poată produce adevărați și demni servitori ai altarului divin, cari înțelegând adevărata misiune a Bisericii în stat să le placă a conlucra la împlinirea ei cu dragoste și devotament.

Asemenea cugetări și meditații de totdeauna asupra Bisericii Ne-au înăscut dorința și ne-au determinat a înființa acest institut ecleziastic în interesul Bisericii ce din mila Domnului și Mântuitorului nostru Hristos este încredințată Arhiepiscopiei Noastre.

Și nu fără să fie necesitate de aceasta!

Necesitatea este foarte mare din cauza situației anormale ce s-a creat Bisericii prin noua ordină de lucruri cari au produs rezultate rele și care pe viitor neluându-se măsuri generale pentru curmarea răului, desigur va produce și mai rele.

Nu ne vom ocupa însă aci de dezvoltarea cauzelor acestei situații, ci aiurea, dar vom semnală numai în treacăt câteva din efectele lor, relative la chestiunea despre care vorbim.

Așadar, ce vedem, se întreabă când observăm cu atenție și sinceritate afacerile Bisericii?

Vedem că are a întreține opt seminarii cu sume enorme și cu sute de elevi într'însele pentru Biserica sa, ca să aibă preoți și cu toate acestea preoți nu are; încât lipsurile de preoți mai ales prin comunele rurale a ajuns a fi cu sutele de mai mult timp deja în fiecare eparhie.

Prin urmare, dar, unde o să ajungem când templele divine se putrezesc, când preotul nu mai este care să învețe pe popor legea Domnului, virtutea și datoriile către patrie, decât negreșit la totală nimicire a simțimentelor religioase și morale în popor și, în fine, la distrugerea completă a pedestalului Statului.

Noi am luat toate măsurile și cu ajutorul lui Dumnezeu sperăm ca seminarul ce fondăm astăzi să fie o adevărată școală a Bisericii, după cum am menționat mai sus, în care tinerii destinați pentru preoție, pe lângă instruirea completă în dogmele apostolice și sinoade ale Bisericii Ortodoxe de Răsărit și în tot ce este necesar să știe un preot, vor primi și o educație ecleziastică care deprinzându-i și identificându-i cu cele ale Bisericii, le va inspira acel foc sacru ce devotează pe om destinației sale și-l face a nu se înstrăina de dânsa niciodată, nici chiar în cazul când va vedea că este însoțită de greutăți și dezavantaje.

Pe lângă aceasta vom priveghea noi înșine mersul acestei școli, spre a fi ferită de orice fel de încercări, care ar tinde de a o abate de la scopul ei cel sfânt și național.

Profesorii pe care i-am numit cea mai mare parte dintre ei clerici, precum trebuie să fie într-o școală bisericească, au toate acestea, cunosc voința noastră, pătrunzându-se dar de marele rol ce au în direcțiunea dezvoltării și în educa-

juinea junimei și să caute să fie totdeauna la înălțimea misiunii lor, prin adevărată iubire către Biserică și țară.

Totodată nu lipsim d'ale recomandă cea mai mare seriozitate și integritate în lucrare, și că aci, - în acest institut ecleziastic -, nu vor avea a se ocupa decât de a-și propune obiectele cu care este fiecare însărcinat, cu toată exactitatea și în toată extensiunea necesară, neputând niciodată din vedere scopul ce noi am determinat acestei școli.

Cât pentru noi, neavând altă grijă și dorință mai mare decât buna stare și buna direcțiune a acestui sfințit așezământ, nu vom înceta niciodată de a ruga cu căldură pe Cel Preainalt și Atotputernic, ca să trimită harul Său asupra lui, luminând și povățuind pe profesori în realizarea misiunii lor; iar pe școlari în împlinirea cu sfințenie a datoriilor lor, spre a se lăuda după vrednicie și totdeauna prea sfânt numele Lui, în România ortodoxă, precum în secolii precedenți, asemenea și în cei viitori. Amin.

Darul Domnului și binecuvântarea noastră să fie cu voi cu toți".⁷¹

Prin actul testamentar de fondare a Seminarului, Mitropolitul Nifon dispune ca pentru administrarea averii sale să se instituie sub supravegherea Mitropolitului, după vreme, al Ungrovlahiei, o epitropie compusă din "trei laici, care vor fi aleși cu preferință dintre cei ai familiei sale, care se vor afla în viață și în condițiuni de moralitate și onestitate, iar în lipsă și dintre străini, aleși în orice caz de către corpul profesoral al Seminarului. Această alegere se va face ori de câte ori unul sau câteși trei epitropii ar înceta a funcționa din diferite împrejurări".⁷² Iar ca onorariu dă la început fiecărui epitrop câte 250 lei lunar, "care însă se va putea spori cu timpul când veniturile vor permite, dar aceasta cu consimțământul Mitropolitului Ungrovlahiei".⁷³ Din veniturile pe care le vor produce fondurile arătate la art. II și III de mai sus, Mitropolitul Nifon a stabilit să se plătească salariile profesorilor, întreținerea unui număr de 40 de elevi interni, materialul și servitorii necesari, iluminatul, încălzitul, cheltuieli de cancelarie, bibliotecă, onorariul epitropilor și cheltuieli neprevăzute.

Mai departe, în același **Act testamentar** obligă conducerea Băncii Imperiale a Rusiei din Odesa să nu elibereze procentele capitalului depus în ea decât după ce epitropia Seminarului va depune o cerere formală sprijinită de autoritatea Consulatului rus din București. Iar din procentele ce vor rezulta anual, epitropia Seminarului se va îngriji ca pe parcursul întregului an să capitalizeze a patra parte din ele, capital pe care îl va depune tot la aceeași bancă, spre creșterea succesivă a fondului de mai înainte.

71. I. C. Ialomițeanul, *op. cit.*, p. 70-72.

72. Nifon, Mitropolitul, *Acte testamentare. Act testamentar pentru fondarea unui Seminar Central în Capitala București, cu titlul Seminarul "Nifon Mitropolitul"*, art. IV, București, 1909; C. Ialomițeanul, *op. cit.*, p. 74; Grigore Popescu, *op. cit.*, p. 216-217; "Biserica Ortodoxă Română", an. I, nr. 9, iunie, 1875, p. 684.

73. Nifon, Mitropolitul, *Acte testamentare*, art. VI; C. Ialomițeanul, *op. cit.*, p. 74; Grigore Popescu, *op. cit.*, p. 216; "Biserica Ortodoxă Română", an. I, nr. 9, iunie, 1875, p. 684.

"Arendarea moșiei și a hanului se va face de Epitropie prin licitație orală, pe termen de cinci ani pentru moșie și trei ani pentru prăvăliile hanului. De asemenea dacă pădurea de pe moșia indicată va ajunge la stadiul de a se da în tăiere, se va arenda tot de Epitropie, iarăși prin licitație orală și cu prețul ce se va lua pe dânsa și cu prisosul ce va rămânea pe fiecare an se va cumpăra fonduri imobiliare cu un preț potrivit în condițiuni avantajoase.

Dacă vreuna din rudele mele ar voi să ia în arendă moșia sau pădurea cu prețul ce va rezulta la cea din urmă strigare, i se va da acesteia, având preferință înaintea oricăruia sub garanțiile cerute. Tot în acest mod se va urma și cu celelalte imobile ce s-ar mai cumpăra.

Prisosul ce va rămânea pe fiecare an de venit, peste cheltuielile întreținerii Seminarului, se va capitaliza de către Epitropie, cumpărând ori bonuri garantate de stat, sau se va da cu dobândă sigură, după cum va socoti mai bine și avantajos, și când sumele ce se vor aduna vor fi destul de suficiente, atunci să se cumpere vreun imobil pe numele Seminarului".⁷⁴

Din aceste venituri se va extrage de Epitropie pe fiecare an o sumă de 1190 lei, spre a i se face ctitorului pomenirile sufletești în toți anii la ziua săvârșirii sale din viață, cu parastas, arhiereu și milostenii la săraci, după vechiul și strămoșescul obicei.

Pe lângă cele arătate mai sus, Epitropia acestei instituții mai era obligată să facă reparațiile necesare *"acareturilor din capitală și celor din afară, cum și la biserica după moșia Letca, ținându-le toate în bună stare a nu se ruina; va îngriji ca biserica să aibă totdeauna preoții trebuincioși și toate cele necesare pentru săvârșirea serviciului divin.*

Epitropia va avea o cancelarie cu personalul strict necesar trebuințelor de administrațiune, compus dintre mireni, dacă dintre elevii Seminarului sau celălalt personal didactic nu s-ar putea utiliza spre economia fondurilor.

Epitropia va da anualmente la expirarea fiecărui an conturi regulate de gestiunea lor, către fratele în Hristos Mitropolit al Scaunului Mitropoliei din București, va întocmi bugetul veniturilor și cheltuielilor anuale și le va supune spre aprobarea sa.

Epitropia, luând avizul fratelui Mitropolit sus-zis, va primi, după mijloacele institutului, numărul de interni, după regulile stabilite de regulament. Cu același mod, dacă mijloacele vor permite, se vor trimite anual unul sau mai mulți seminariști, dintre cei ce au trecut cu distincțiune cel din urmă an, spre a-și completa și perfecționa cadrul cunoștințelor religioase în vr'una din facultățile teologice din Atena sau Rusia și a deveni astfel scriitorii Bisericei și apărătorii drepturilor poporului român.

Când din rezervele, ce s-ar aduna din veniturile peste cheltuielile necesare, s-ar forma un capital îndestulător pentru reclădirea hanului după podul Mogoșoaiei, suburbia Doamnei, atunci Epitropia va pune imediat reclădirea lui, după cum va socoti mai bine; iar la caz contrariu, când clădirea ar deveni ruină, sau

74. Nifon, Mitropolitul, *Acte testamentare*, art. V-VIII; C. Ialomițeanul, *op. cit.*, p. 74-75; Grigore Popescu, *op. cit.*, p. 217; "Biserica Ortodoxă Română", an. I, nr. 9, iunie, 1875, p. 685.

din orice alte împrejurări neprevăzute nu s-ar mai putea nici reconstrui, nici permite, pe locul rămas, vreo nouă construcțiune, atunci Epitropia, consultându-se cu fratele în Hristos Mitropolit al Scaunului din București, va lua cuvenitele dispozițiuni, spre a nu se împușina nici veniturile așezământului, nici a se preschimba natura imobiliară a fondului.

Epitropia este poprită cu desăvârșire a face schimb cu vreuna din proprietățile ce s-ar oferi în schimb, ci se va păstra totdeauna întregi și neatinse aceste proprietăți, fie oricât de mare valoarea proprietății ce s-ar oferi în schimb, ci se vor păstra totdeauna întregi și neatinse aceste proprietăți, cât și acelea ce s-ar mai lua după vremi.

Un stabiliment tipografic, dependinte de Seminar, pentru tipărirea cărților bisericești, atât de trebuincioase astăzi, se va înființa în cel mai scurt timp și din cele dintâi fonduri ce ar prisosi".⁷⁵

După ce Mitropolitul Nifon a reușit să înființeze acest așezământ de cultură și i-a asigurat și posibilitatea ființării sale, la 26 aprilie 1875 s-a îngrijit să-i dea și un **Regulament pentru administrarea Seminarului Nifon Mitropolitul** și un **Act testamentar pentru constituirea unui fond special destinat la Învățământul laic și la acte de binefacere**.

Privitor la aceste două acte pe care le face, Nifon spune: "Prin actele constitutive ale celor două fundațiuni ce am instituit, am dispus ca fondurile lor respective, deși sub aceeași administratori, să-și păstreze însă o existență proprie, spre a se dezvolta fiecare deosebit și conform mijloacelor ce au. Găsesc, cu toate acestea, trebuincios a conștina aci, oarecare principii de detaliu regulamentar, căci se vor completa și adapta scopului, potrivit cu timpul și împrejurările.

În ceea ce privește Seminarul

Art. 1. Personalul administrațiunei Seminarului Nifon Mitropolitul, astfel cum în statute să prevede, se compune din trei administratori numiți pe viață și cari acum la început sunt: D. Demetriu Stefanopulu, D. Ghiță Enescu, Alexandru Lăzărescu, dintr-un secretar cu calitate de casier-ajutor, de un revizor al proprietăților casei, de un ușier și un aprod alergător.

Acest personal poate fi restrâns sau mărit după necesitate.

Art. 2. Personalul Seminarului se compune din Rectorele său, din profesori și pedagogi, dintr-un secretar al cancelariei sale speciale, un copist ajutor și păstrător al arhivelor școalei, un intendent, un portar și servitorii necesari cuhnii, mesei, sălilor de studii, de meditațiune și dormitoare. Personalul acesta poate de asemenea fi extins după trebuință.

Art. 3. Toți acești diverși funcționari, fără distincție, depind de imediata autoritate a administratorilor, care îi numesc și îi revocă după cazuri și circumstanțe.

75. Nifon, Mitropolitul, *Acte testamentare*, art. XIII-XX; C. Ialomiteanu, *op. cit.*, p. 75-76; Grigore Popescu, *op. cit.*, p. 217-218; "Biserica Ortodoxă Română", an. I, nr. 9, iunie, 1875, p. 686-687.

În cât privește numirea profesorilor, ea se va face astfel ca alegerea să garanteze cât s-ar putea mai mult meritul real, capacitatea neîndoioasă și o conduită publicamente bine reputată.

Destituirea acestora nu va putea avea loc decât în urma a trei reșeșite infracțiuni la datoriile impuse sarcinei lor, și după trei avertismente date, primul constând în semnificarea faptului, al doilea pe reșinerea salariului pe o lună, al treilea, în suspendarea pe trei luni. Simplele lipsuri de la curs, de vor fi nemotivate, se vor reprima prin poprirea onorariului pe timpul lor, repetate însă mai mult de cinci într-o lună, pot provoca destituirea titularului.

Art. 4. Abaterile de sus cată a fi de natură a compromite ori demnitatea așezămintelor și demnitatea corpului profesoral, ori disciplina elevilor, ori caracterul moral al învățământului.

Art. 5. Personalul didactic poate fi luat fără distincțiune ori dintre laici, ori dintre clerul cel secular. Singur rectorele se poate lua din clerul monahal, urmând a sta în local totdeauna.

Art. 6. Seminariștii acestui așezământ, urmând a se afla pe aceeași linie de drepturi și prerogative cu ai celorlalte seminarii și licee din țară, toate regulamentele sau programele relative la cursuri, la examene, la administrațiunea corpului profesoral, la disciplina internă a elevilor, vor fi aplicabile și la seminarul Nifon, întrucât ele vor fi conforme principiilor de progres în învățământul public și compatibile cu caracterul independent ce voiesc a se păstra instituțiunei.

Art. 7. Regulamentele speciale la corpul didactic se vor elabora de către însuși acest corp cu participațiunea rectorului, și nu vor deveni aplicabile decât în urma sancționării lor de către Administrațiune.

Art. 8. Orice lucrare de administrațiune va fi discutată și rezolvată în Completul administratorilor; sau de majoritatea a doi dintrânșii, când cel de-al treilea n-ar putea participa sau, din motive în parte, nu s-ar putea uni cu ceilalți. Orice divergență va fi motivată.

Art. 9. Cancelaria administrațiunei va avea un loc special pentru așezatul a două case de fer, în bune condițiuni de soliditate pentru păstrarea actelor și valorilor respective fiecărei fundațiuni. Cheile se vor ține de acela din membri care se va găsi cu cale de ceilalți colegi ai săi.

Art. 10. Arendarea și închirierea proprietăților așezămintelor se va urma întotdeauna prin licitație publică, ținută în localul Cancelariei administrațiunei, după o prealabilă publicațiune făcută prin Monitorul oficial, și vreunul din jurnalele cele mai răspândite, însă pentru proprietățile rurale cu șase luni mai înainte de expirarea termenului vechiului contract, iar pentru imobilele urbane cu trei luni cel puțin.

Art. 11. Nici o proprietate nu se va putea căuta în regie, afară numai când, după trei publicațiuni, nu s-ar putea arenda cu un preș cuviincios sau când, în cursul contractului, arendașul ar fi depărtat pentru cauze prevăzute prin convențiune, fără a se putea rearenda în termen priincios, imediat însă la viitorul an se va scoate din nou la licitațiune.

Art. 12. Contractele de arendare și închiriere, precum și alte convențiuni scrise, relative la interesele așezămintelor, ce s-ar petrece între administratori și străini, se vor subscrie nu numai de aceștia și de secretarul cancelariei, dar se

vor și legaliza de autoritatea competentă, dacă siguranța angajamentelor va cere. Celelalte contracte ce nu privesc arendarea și închirierea ori darea în exploatare a pădurilor, pot fi urmate și fără o licitațiune prealabilă, dacă micimea interesului în joc ar permite sau dacă urgența lucrării ar reclama.

Art. 13. Pentru arendarea și închirierea fondațiilor și exploatarea pădurilor se vor avea în vedere dispozițiunile speciale sau generale, după caz, ale contractelor analoge pentru domeniile Statului, cari se vor putea dezvolta în sensul unei mai bune executări a fondațiilor.

Art. 14. La începutul fiecărui an administratorii vor forma bugetul cheltuielilor în limita cifrei reale a veniturilor, lăsând peste toate prevederile bugetare ordinare și extraordinare, un excedent oarecare pentru cazuri fortuite și pentru a forma cu timpul un fond de rezervă, destinat la îmbunătățiri progresive. Acest buget nu va avea putere decât fiind semnat de toți administratorii. Sancțiunea Mitropolitului Primat nu-i poate fi refuzată când toate sarcinile vor fi satisfăcute și veniturile vor lăsa un excedent raționabil anualmente.

Art. 15. La închiderea fiecărui exercițiu anual, compturile împreună cu actele justificative, vor fi supuse verificării Mitropolitului Primat. Aceste acte vor fi semnate de administratori. Acela care ar avea motive de a se opune își va conștiga cea opiniune în scris.

Art. 16. Pentru toate deliberările, încuviințările și rezoluțiile luate se va dresa procese verbale.

Art. 17. Este cu desăvârșire interzis administratorilor de a se constitui direct sau indirect, arendășie, chiriași, sau exploatare ai pădurilor așezământului sau asociați ai acestora. Contractele ce s-ar descoperi pătate de acest viciu sunt deplin drept nule, imobilele se vor rearenda de a doua oară pe contul culpabililor, cari vor fi încă civilimente responsabili de orice alte daune interese. Urmărirea în asemenea caz este încredințată solitudinii Mitropolitului Primat.

Art. 18. În caz când unul sau doi din administratori, pentru motive de sănătate sau alte indispensabile trebuințe, vor fi nevoiți a se absenta pentru un timp determinat, atunci înainte de plecare vor face o încunoștințare scrisă Cancelariei, arătând cauza plecării, locul și timpul cât își propun a lipsi. Membrul ce va rămâne la permanență va gera numai afacerile urgente și care nu cer concursul majorității, fiind personalmente răspunzător de orice exces de putere și prejudiciu cauzat fondațiilor dintr-o lucrare fără de competență.

Art. 19. Membrul ce s-ar absenta pentru un termen mai mult de trei luni, va pierde onorariul în beneficiul colegilor săi, afară numai când va justifica că într-adevăr a fost reținut prin împiedicări mai presus de voința sa și la cari dânsul n-a participat.

Art. 20. Una din primele îmbunătățiri de cari va trebui să se ocupe administratorii imediat ce prisoasele de fonduri ar permite, este înființarea unui paraclis în localul seminarului, pentru exercițiul serviciului divin și elocvența bisericească.

Art. 21. Admisiunea internilor Seminarului Nifon în sensul art. XVII din statutul fundamental se va face de către administratori, cărora se vor adresa cererile și actele justificative și cari vor aprecia asupra titulelor, Mitropolitul Primat având a da avizul său numai pentru cazul când numărul internilor s-ar decide a

trece peste cifra de 40 ce am statornicit în art. VII al statutului, iar nu a ingera în administrațiune sub un motiv sau altul.

Art. 22. Din prisoasele de fonduri se va statornici anualmente pentru cursul superior al Seminarului Nifon Mitropolitul, trei medalii și anume: una de bronz, cu un premiu de 500 de franci, pentru prima clasă a cursului superior; alta de argint, cu un premiu de 800 de franci pentru a doua clasă a cursului superior; a treia de aur, cu un premiu de 1000 de franci pentru a treia clasă a cursului superior. La aceste premii, pentru emulațiune și încurajare generală a instrucțiunii din țară, vor concura elevii din toate seminariile și liceele române din țară, pentru materiile comune în programul Seminarului Nifon Mitropolitul cu al celorlalte. Concurenții vor fi numai de naționalitate română".⁷⁶

În ceea ce privește fondul de ajutoare la instrucțiunea laică și acte de binefacere, el spune: "Admiterea elevilor bursieri și repartițiunea stipendiilor prevăzute în actul de fondațiune, este lăsată la facultatea administratorilor; ei vor aprecia, după împrejurări, între maximul și minimul sumelor acolo declinate. Pentru repartițiunea sumelor de ajutoare și mile, administratorii vor căuta a se convinge prin orice mijloace de pozițiunea și meritul suplicanților.

În caz de ajutoare la biserici, administratorii se vor convinge printr-o cercetare la fața locului despre situațiunea și întinderea trebuinței. Ajutoarele mensuali vor înceta sau se vor retrage când trebuința va dispărea sau persoana ar demerita. Această împrejurare ivindu-se, se va menționa într-un proces-verbal motivat.

Un registru se va ține de secretar atât pentru înscrierea bursierilor întreținuți în țară sau în străinătate, cât și pentru persoanele ce se vor bucura de ajutoare din acest fond. Pentru elevi și studenți se va menționa numele, prenumele, etatea, statutul părinților, de vor avea, precum și gradul de aplicațiune, după buletinele școalelor sau liceelor. Pentru persoanele ajutate, osebît de nume, prenume, condițiunea socială, numărul copiilor, se va menționa și epoca de când a început a primi ajutoare, când a încetat și din ce cauză.

Bursele acordate rudelor mele se vor menține și în caz de o notă mijlocie; cele acordate însă străinilor nu li se pot continua decât pentru cea mai distinsă silință la învățătură, și aceasta pentru motivul că rudele mele, în tot cazul, cată a li se procura mijloace pentru învățătură, pe când străinii numai în considerațiunea unei mari aptitudini și osebîta iubire pentru științe și arte au fost chemați să se bucure de protecția acestei fondațiuni.

Ajutoarele de mărițiș acordate rudelor mele vor fi motivate pe acte de căsătorie, ca și pentru străini.

O altă deosebită condică se va ține de secretar, în care se va trece și în care se va subscrie toți câți primesc ajutoare, mili, stipendii, sau orice binefaceri, fie în persoană, fie prin deplin împuterniciți".

Totodată, el spune că pentru fiecare "Fondațiune, Cancelaria va avea un sigiliu aparte. Sigiliul Seminarului va avea în mijloc efigia Sfântului Patriarh Nifon cu inscripția "Administrațiunea Seminarului Nifon Mitropolitul".

76. Grigore Popescu, *op. cit.*, p. 225-229.

Sigiliul fondului de ajutoare va reprezenta în mijloc gravat Evangheliul deschis, peste care se încrucișează Sfânta Cruce și cârja pastorală, cu inscripția "Administrația Fondului de ajutor Nifon".

Toate contractele de arendare și închiriere precum și orice alte acte de importanță ce se vor emite de administrațiune, oșebit de signatura administratorilor și a secretarului, vor fi însoțite și de sigiliul casei respective stampat în cerneală".⁷⁷

Cu toate că Mitropolitul Nifon își văzuse visul împlinit, și seminarul fondat de el acum funcționa așa cum și-a dorit, nu a încetat niciodată să gândească și la învățământul laic. Dorința lui permanentă era să poată constitui un fond special pentru instruirea și formarea cetățenilor folositori Țării, din care o jumătate să fie destinat actelor de binefacere și ajutoare pioase bisericilor și slujitorilor lor. Împrejurările însă, mai presus de puterile lui, l-au împiedicat să-și pună acest gând în aplicare.

La 11 decembrie 1874, Mitropolitul Nifon chemă la Palatul arhiepiscopal delegații Tribunalului Ilfov și le prezintă un plic "*sigilat în patru colțuri și la mijloc cu sigiliul Eminenței sale, declarându-le că el conține două testamente ale Eminenței Sale, deosebite unul de altul..., adăugând că ambele aceste testamente sunt expresiunea liberei sale voințe*".⁷⁸ În prefața celui de-al doilea testament arată că: "*...oricât s-ar face pentru luminarea poporului, niciodată nu va fi prea mult. Și săracii sunt și dânsii suspinul de durere al omenirii din care facem parte.*

Știu asemenea că puțințele-mi sunt mărginite și acest slab prinos al unei lungi și sânguitoare economii se va absoarbe ca un izvor puțin simțit într-un mare și puternic râu. Totuși nu putem socoti mângâierea d'a zice că în marginile puțințelor am căutat a-mi face datoria. Când chiar ar trece nebăgată în seamă această duioasă ofrandă ce depun pe altarul Patriei și omenirei suferinde, cuge-tu-mi va rămâne împăcat de ajuns dacă smerita mea faptă va servi de îndemn ca alții în Hristos frați să desăvârșească ceea ce eu am făcut ca simplu început.

Punându-mi deci ca întotdeauna credința în Dumnezeuul părinților noștri, care ne-a păstrat o lege și o țară prin atâtea grele împrejurări și din adâncul inimii îndreptându-I smeritele rugăciuni ca să-și reverse îndurarea peste acest sârman și mult cercat pământ al României, dispun cu toată sufleteasca dragoste cele ce urmează.

*I. Din propria și buna mea avere, spre îndeplinirea sus arătatului meu scop, constituiesc în perpetuitate două din proprietățile mele funciare, moșia Chiajna din districtul Ilfov, plasa Snagovul, și moșia Bâscovenii de Jos, Com. Gălăteni, districtul Vlașca, plasa Glavaciocul, care se vor cunoaște sub titlul generic: **Fondul de instrucțiune și ajutoare Nifon.***

II. Jumătate din veniturile acestui fond le destin pentru învățământul laic, iar cealaltă jumătate pentru acte de binefacere și ajutoare bisericilor sărace și servitorilor lor.

III. Încât pentru învățământul laic, până la creșterea fondului, bursele ce destin pentru licee și gimnaziile din țară se vor mărgini la numărul ce se va putea susține cu suma de galbeni 60-70 de fiecare elev pe an.

77. Ibidem, p. 229-230.

78. Ibidem, p. 224.

IV. Aceste burse se destină copiilor sărmani cari se vor distinge mai mult la învățătură încă din clasele primare și cari, pe lângă fericite dispozițiuni și numele onorabil al părinților, vor uni și o bună conduită recunoscută. Cursurile superioare vor ținti în special la studiul științelor exacte.

V. Rudele mele, de orice grad, vor fi preferite, atât pentru bursele din țară, cât și spre a fi trimise în străinătate pentru întinderea și perfecționarea cunoștințelor.

VI. Pentru repartitia fondului de ajutorare se va observa ca principiu următoarele:

a) Se va face de preferință și într-un mod mai simțitor ajutoare mai întâi rudelor mele celor sărmene și împovărate de greutate; iar în caz de măritiş a vreuneia din fiicele acestor rude, administratorii fondului, potrivit cu pozițiunea familiei și trebuința de față, vor chibzui a veni în ajutor cu sumele necesare.

b) Restul, bine cumpănit, se va întrebuința în ajutoare altor sărmani dintre străini (preferându-se și aici văduvele preoților scăpătați), precum și în cumpărări de cărți, odoare bisericești, veșminte sacre și reparațiuni pe la bisericile fără mijloace sau în neputință de a-și procura numai cu ajutorul enoriașilor.

VII. Dorind ca acest fond să nu aibă nici o înclinare cu fondurile Seminarului Nifon, precum asemenea și vreun amestec, oricât de departe, cu alte fonduri străine ce s-ar mai destina și de alții spre acest sfârșit, sau cu fondurile publice de instrucțiune ori de acțiune filantropice ale altor societăți, recomand și prescriu ca regulă nestrămutată Dumnealor Dimitrie Stefanopolu și nepoților mei Ghiță Enescu și Alexandru Lăzărescu, pe care îi instituesc administratori ai fondului acestuia, precum sunt totdeauna numiți și epitropi ai Seminarului Nifon, ca să administreze osebit și în parte veniturile sale și să facă a se ține o comptabilitate anume pentru acest scop".⁷⁹

79. "...VIII. Nici o altă autoritate, oricare ar fi, precum nimeni asemenea din cei ce reprezintă o ramură a puterii publice, fie districtuale, fie comunale, n-au dreptul a se amesteca sau interveni în nici un mod și sub nici un pretext în lucrările și atribuțiunile acestei Administrații. Singur în persoană fratele în Hristos Mitropolit al Scaunului din București, în al cărui înalt caracter și zeloasă desinteresare mi pun desăvârșita încredere și pe care-l rog fierbinte, va exercita un drept de supraveghere spre a face să se execute întocmai și neclintite dispozițiile acestui așezământ, aducând la timp și la loc cuviințioasele observațiuni (de va fi cazul) fără însă a se amesteca în administrațiune.

IX. Când, ceea ce nu pot crede, guvernul sau, oricare putere publică, pierzând din vedere scopul de folos general și călcând în picioare orice sentimente de grațitudine pentru atâtea sânguințe, va cugeta a se amesteca în afacerile administrative, ori va ținde a slăbi acest așezământ, a-l prefuce, a-l contopi cu altul, sau, în fine, a face orice act de natură a-i lovi independența și a introduce amestec străin, atunci administratorii sus arătați sau cei ce le vor lua locul după timp, dacă, după toate protestațiunile făcute Domnitorului, puterii judecătorești și corpurilor legiuitoare, și după toate cercările întrebuințate spre a ține neatinse prerogativele acestui așezământ, vor vedea că totul este în deșert, rămâne atunci ca Dumnezeu să judece și să răsplătească aceluia cari au voit să înăbușească învățătura și luminarea poporului și au mers până să răpească și pâinea săracilor.

X. La caz de moarte, de neputință sau altă împrejurare neprevăzută ce ar descompleta numărul de trei al administratorilor ce am instituit, atunci acela sau aceia din administratorii rămași în ființă vor convoca, prin știrea fratelui în Hristos Mitropolit al Scaunului din București, pe corpul profesor al Seminarului Nifon, spre a alege dintre neamurile mele, fie oricât de departe, pe complinitorul trebuincios căutând totdeauna pe cel mai zelos într-aceasta.

Tot astfel se va urma și în cazul când, după timp, n-ar mai exista nimeni din neamul meu și va trebui a recurge la străini.

În ceea ce privește concepția asupra învățământului din Seminarul nou înființat de Nifon, este necesar să precizăm două lucruri:

I. Mitropolitul Nifon pune mare preț pe *priceperea adâncită* a cunoștințelor. Se știe că marele ierarh nu a avut posibilitatea să-și însușească sistemul pedagogic al unor școli străine, totuși în ceea ce privește intenția launtrică, bunătatea, iubirea de popor, cât și metoda de învățământ, se aseamăna lor. Nifon dorea cunoștințe clare. De asemenea, dorea din tot sufletul stabilirea legăturii cunoștințelor cu aplicarea lor în practică.

Pedagogia lui Nifon este inspirată din practica și academia vieții înconjurătoare creștine: morală, simplă și temeinică, firească și filosofică. Ea urmărește formarea unei judecăți drepte și a unei educații alese.

Iată cum concepe Mitropolitul Nifon un învățământ autentic:

"Domnilor profesori,

Dumneavoastră sunteți, căroră astăzi vi se încredințează soarta tinerimii acestei țări, însărcinarea cu cât este mai grea, cu atât este mai glorioasă pentru dumneavoastră: Învățătura nu vă lipsește și sentimentul de părinți ai junimei vă

XI. Dacă din împrejurări neprevăzute, convocarea corpului profesoral nu s-ar putea urma de către administratorii rămași în ființă, atunci fratele în Hristos Mitropolit al Scaunului din București o va face din propria-i inițiativă și în cel mai scurt timp.

XII. Alegerile se vor urma prin majoritatea voturilor alegătorilor prezenți. Cei absenți au dreptul da' și exprima votul prin scrisori autentice spediate Rectorului Seminarului cu trei zile înainte de alegere. Un proces-verbal va constata numărul voturilor și rezultatul operațiunilor. Când s-ar dovedi că voturile celor absenți ce puteau forma o altă majoritate au fost tănuite se va proceda la o altă alegere la care nu vor mai putea lua parte cei dovediți uneltitori de fraudă.

XIII. Contestările și cererile relative la dreptul d-a fi ales vor fi cercetate și judecate de corpul profesoral înainte d-a se proceda la operațiunea alegerii.

XIV. Economile rezultate din gradata admitere a elevilor, diferența în minus ce ar putea lăsa bursele, precum și orice alte prisoase ale celorlalte capitole bugetare, capitalizându-se, vor servi a cumpăra alte proprietăți imobiliare, aparținând acestui fond.

XV. Localul administrațiunei va fi în cuprinsul seminarului și în aceleași camere cu ale cancelariei acestuia.

XVI. Administratorii vor depune anualmente compturi de gestiune, cu dovezi în regulă, către fratele în Hristos Mitropolit al Scaunului din București.

XVII. Fiecare administrator va beneficia de un onorar de lei 250 pe lună, care va fi mărit treptat cu sporirea veniturilor fondului, fără însă a restrânge celelalte alocațiuni bugetare.

XVIII. Un regulament special va preciza în detaliu atribuțiunile administratorilor, în care se va înscrie principiul unei popriri absolute pentru administratori d-a modifica fondurile mobiliare ale așezământului, ori d-a preschimba în altele, sau d-a le preface natura și situațiunea, sub nici un motiv sau orice alt cuvânt specios, dorința mea să rămână astfel precum eu le-am ales.

XIX. Oricare altă avere a mea, neregulată prin vreun oșebit act, se va găsi la încetarea mea din viață, este și rămâne considerată ca fond atribuit așezământului de față.

XX. O sumă de 1190 lei se va înscrie anualmente în buget pentru pomenirea mea și a neamului meu (după osebitul pomelnic ce l-am trecut într-o anume condică subscrisă de mine); această în perpetuitate și întotdeauna la ziua sâmbetei Moșilor, când se va împărți și milostenii la săraci.

XI. Așezământul de față se va tipări într-un număr îndestulător de broșure și se va publica îndată după încetarea mea din viață pentru o mai întinsă cunoștință.

Făcut în București și subscris de Mine însumi și investit cu propriul meu sigiliu Mitropolitan, în anul 1874, luna Decembrie în 9 zile.

Nifon Mitropolitul Ungrovlahiei".

Grigore Popescu, *op. cit.*, p. 220-224; "B.O.R.", nr. 9, 1875, iunie, București, p. 688-693.

este familiar, prin urmare pășiți cu bărbăție, dar cu înțelepciune și moderație pe muntoasa cale ce vi se deschide, ca să conduceți această tinerime la culmea adevăratei civilizații, de la care atârnă prosperitatea Patriei dvoastră.

Să nu credeți, Domnilor, c-o învățătură pe dinafară ne poate amăgi să credem că d-voastră v-ați împlinit misia cu aceasta; noi vom cerceta întotdeauna bazele moralului și ale religiei asupra cărora vă recomand cea mai deaproape îngrijire a dvoastră, căci trecutul ne-a dovedit îndestul ce rezultate rele poate aduce unei țări o generație lipsită de solidaritatea unei judecăți mature și a unui moral bine înțeles. Unirea între dvoastră, comunicația ideilor unul altuia, consultarea împreună despre mijloacele progresului de învățătură și dezbrăcarea de orice patimă, vă vor face să ajungeți la acest sfârșit, și noi, din parte-ne, cunoscând de aproape lupta ce vi se deschide și greutățile ce aduc cu sine asemenea însărcinare, nu vom înceta a încununa meritul fiecăruia".⁸⁰

II. Mitropolitul Nifon dorea ca absolvenții seminarului său să aibă cât mai multe posibilități de orientare în viață, să poată îmbrățișa chiar și alte cariere în afară de preotie. El a conceput seminarul său ca un liceu confesional. De aceea, pe lângă materiile ce se predau în celelalte seminarii ale Statului, la Seminarul Nifon s-au adăugat, chiar de la începuturile sale, câteva catedre pentru studierea unor materii laice. Astfel "nifoniștii" se prezentau la examenele de bacalaureat cu multă ușurință, fiind foarte apreciați de comisiile de examinare pentru temeinicia cunoștințelor.

Menționăm că în anul școlar 1875-1876 seminarul a rămas tot cu trei clase, întrucât la 5 mai 1875 încetând din viață Mitropolitul Nifon, Epitropia Seminarului a hotărât ca elevii să aprofundeze studiile anilor precedenți și să se completeze numărul catedrelor, adăugându-se, în același timp, câteva catedre pentru dezvoltarea studiilor laice.⁸¹

Mitropolitul Nifon a avut grijă ca, încă de la început, Seminarul său să aibă un corp profesoral foarte select, format din: Ghenadie Enăceanu, primul director (1872-1877), preotul Dr. Constantin Popescu, profesor și director, preotul Ștefan Călinescu, apoi Nicolae Nitzulescu, Constantin Chiricescu și Ioan Cornoiu, profesori la Facultatea de teologie, toți pentru disciplinele teologice, Ion Popescu Pasărea, la muzica bisericească (1893-1936), și alții. Aceștia li se adaugă o seamă de profesori la disciplinele profane: Constantin Georgian, la limba latină, Constantin Banu, la limba română și istorie, profesorii universitari Iuliu Valaori, Cezar Papacostea și George Murnu, toți la limba greacă, C. Dumitrescu-Iași și G. E. Antonescu la filosofie, Gh. Țițeica la matematică și alții.⁸²

Seminarul a funcționat în anul 1872-1873 cu o clasă, în anul 1873-1874, cu două clase, în anul 1874-1875, cu trei clase, în anul 1875-1876, cu trei clase, în anul 1876-1877, cu patru clase, în anul 1882-1883, cu cinci clase, în anul 1883-1884, cu șase clase, în anii 1884-1893, cu șapte clase, iar din anul 1893, cu opt clase.

80. "Vestitorul Românesc" din 13 II 1852; Grigore Popescu, *op. cit.*, p. 75.

81. Epitropia Așezământului Nifon Mitropolitul, *Dare de seamă cu ocaziunea jubileului de 25 de ani de la fondare*, București, 1898, p. 19.

82. Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 237.

În tot acest timp, s-a conformat cu strictete legilor și regulamentelor școlare în organizarea interioară, cu unele adăugiri de catedre, ca limba franceză, trigonometrie, dicțiune, spre o cât mai bună pregătire a elevilor, potrivit dorinței fondatorului ca: "*pe lângă cursurile seminariale să se predea și cele laice, întrucât ele vor fi compatibile cu cele religioase*".

Seminarul Nifon a fost în așa fel orânduit, încât să fie o școală model din toate punctele de vedere, cum s-a și dovedit, local bun, profesori de elită, elevi sânguincioși, altar de cultură și al credinței.

Cu o asemenea organizare, Seminarul Nifon, pe toată perioada cât a funcționat, a dat dintre absolvenții săi mitropoliți, arhieriei, arhimandriți, preoți, profesori, ofițeri superiori, avocați, magistrați, ingineri, medici, profesori de conservator, artiști de operă, învățători, industriași, doctori în teologie, studenți la teologie și alte facultăți.

Din acest laborator de suflete, în care studiul științific sau dogmatic era pătruns de nevoile țării și ale timpului, nu puteau ieși decât suflete și gânduri care sfințesc pe om și îi îndreaptă cugetul spre preocupările înalte și eterne ale vieții.

Fundația Nifon, prin caracterul ei multilateral, dar unificat și cimentat prin puterea sentimentului religios, chiar dacă nu va fi creat o epocă, chiar dacă a creat caracter de muncă, de disciplină socială interioară și de un profund altruism în mijlocul societății românești.

Mitropolitul Nifon propune Sinodului înființarea unui jurnal bisericesc

Necesitatea înființării unei reviste bisericești s-a resimțit în cele două Principate de mult timp. Fuseseră unele încercări, au apărut unele reviste, dar acestea nu au putut rezista timpului. Însuși Mitropolitul Nifon în circulara publicată în primul număr al revistei ***Biserica Ortodoxă Română***, în articolul *Către clerul și poporul român* spune: "*Trebuința de a se înființa un ziar bisericesc era simțită de tot clerul român, încă de câțiva ani înainte, și probă la aceasta sunt însă și încercările ce s-au făcut atât dincoace, cât și dincolo de Milcov, dar fiindcă acele încercări s-au făcut de către particulari și fără un sprijin serios al autorităților eclesiastice, de aceea unele mai curând, altele mai târziu, au încetat, neputând a se mai susține*".⁸³

El motivează înființarea și necesitatea acestui jurnal arătând că: "*pentru instruirea poporului, pentru dezvoltarea cunoștințelor lui, s-au înființat mai multe reviste și ziare științifice și speciale, numai în ramul religios, în ramul științei de care se interesează toți românii, și clerici și laici, și bărbați și femei, și tineri și bătrâni, numai în acest ram. nu se află nici o revistă, nici un jurnal, care să propage morala creștină, să explice Evanghelia, să lămurească și să facă lesne de înțeles articolele cele mai anevoie de înțeles ale credinței. În adevăr, oștirea își are jurnalele sale, în care se propagă și se lămuresc cunoștințele ostășești; știința dreptului are asemenea ziarele sale, medicina le are pe ale sale, și în scurt*

83. Nifon Mitropolitul, *Către clerul și poporul român*, în "B.O.R.", nr. 1, p. 1.

a zice toate ramurile științei au foile lor, prin care se propagă și se întind cunoștințele științifice în popor, și numai religiunea, știința științelor, numai ea nu are astăzi la noi nici o foaie prin care să se deștepte în popor simțul religios, care din lipsa de asemenea foi, din lipsa de predicatori, nu numai că au amorțit cu totul, dar a luat și direcțiuni greșite și cu totul contrarii adevăratei doctrine a Bisericii noastre Ortodoxe Răsăritene.

Lăsând la o parte Bisericile eterodoxe ale națiunilor culte ale Europei, unde orice preot este un bun catechet, un bun predicator evanghelic, și unde asemenea foi religioase au ajuns până la lux, și vorbind numai de Biserica noastră Ortodoxă, vedem că în Rusia, unde există mai multe facultăți de teologie, și unde cateheții și predicatorii s-au înmulțit și se înmulțesc pe fiecare an, aci vedem și o mulțime de jurnale și reviste religioase foarte importante, pe care și clerul și poporul le citesc cu un imens folos spiritual și suflesc. Încă și în micul regat al Greciei există o facultate de teologie și jurnale religioase, încă mai de mult. La noi însă, unde încă nu există nici o facultate teologică, în care să se poată forma teologi și predicatori, la noi nu există nici măcar o foaie religioasă, prin care să se propage doctrina creștină, să se combată erorile religioase ce se nasc în popor din cauză că lipsește o adevărată direcțiune, și în scurt, să se cultive poporul și din punctul de vedere religios, iar nu numai enciclopedic și științific, precum se face și la celelalte nații ortodoxe și eterodoxe".⁸⁴

Simțindu-se nevoia în mod imperios a unui jurnal, problema nemaisuportând amânare, în ședința Sfântului Sinod din 17 noiembrie anul 1873, Nifon, pe temeiul art. 16 din Regulamentul Sfântului Sinod, împreună cu membrii Sinodului, "după mature chibzuiri a votat un regulament sau program pentru înființarea unui Jurnal bisericesc; și fiindcă în Sfântul Sinod este reprezentată toată Biserica Autocefală Ortodoxă Română, deoarece Sfântul Sinod este acum centrul ei de activitate, de aceea și titlul acestui ziar ce s-a așezat în menționatul regulament este "Biserica Ortodoxă Română".⁸⁵

În această situație, noul ziar "nu mai este al cutărui sau cutărui particular, ca să se teamă cineva că va putea avea și el soarta celor mai nainte de dânsul; el este al Bisericii Române întregi, al clerului și al poporului ortodox, al păstorilor și al turmei; într-însul toți clericii români vor găsi nutriment spiritual din care să se nutrească și pre sine și turma lui Hristos ce li s-a încredințat; într-însul și laicii vor afla toate obiectele credinței și ale moralei creștine, cum și ale cultului religios, explicate și lămurite așa de bine încât fiecare să poată a le înțelege cu lesnire. Și fiindcă, după cum s-a zis mai sus, lipsa unui asemenea jurnal este foarte mult simțită de către tot clerul Bisericii Române, și fiindcă acest Jurnal oficial al Sfântului Sinod, în care se vor publica toate actele Sinodului, pe care sunt datorii a le citi și medita toți clericii români, pentru a se instrui despre datoriele misiunii lor, avem o deplină convicțiune că toți îl vor primi și susține cu mai multă râvnă decât au susținut pe cele ce s-au arătat înaintea acestuia, fiindcă

⁸⁴. Nifon Mitropolitul, *Către clerul și poporul român*, în "B.O.R.", nr. 1, an. I, 1874, p. 3-4.
⁸⁵. *Ibidem*, p. 1.

numai pe o călduroasă primire de către întregul cler român, Jurnalul bisericesc își poate întemeia un statornic și sigur viitor".⁸⁶

Pentru ca acest ziar să-și îndeplinească scopul pentru care a fost înființat, Sfântul Sinod al Bisericii Române, sub președinția Mitropolitului Nifon, a formulat și un *Regulament pentru Jurnalul bisericesc*, pe care îl redăm mai jos:

"Art. 1. Conform art. 16 din Regulamentul Sfântului Sinod, pentru disciplina bisericească, se va edita în capitala României un Jurnal bisericesc.

Art. 2. Jurnalul va purta titlul de: "Biserica Ortodoxă Română".

Art. 3. Jurnalul va eși o dată pe lună în broșuri cel puțin de câte 5 coli broșura, formatul în 8⁰, pe cârtie bună.

Art. 4. Numărul exemplarelor va corespunde cu numărul persoanelor clerului în servicii la bisericile din toată Țera și la alte instituții bisericești. Numărul exemplarelor poate să fie și mai mare, dacă s-ar ivi cereri din partea și a abonaților particulari.

Art. 5. Toți preoții și diaconii parochiali, superiorii monastirelor, îngrijitorii de pe la biserici, directorii și profesorii de pe la seminarii și oricare clerici în servicii publice sunt obligați a citi acest jurnal pentru a se instrui în ceea ce privește datoriile lor bisericești.

Art. 6. În Jurnal se vor trata următoarele materii:

Despre necesitățile intelectuale, morale, materiale ale clerului și ale bisericilor din România.

Tratate ale Istoriei Bisericilor Românilor.

Biografii de ale păstorilor Bisericii Române și ale altor persoane însemnate ce au conlucrat pentru prosperitatea ei.

Datorințele morale și religioase ale preotului către societate.

Despre învățământul religios în România.

Întâmplări din Istoria generală a Bisericii creștine și în special ale cei ortodoxă, mai ales la cele relative la trebuințele contemporane ale Bisericii noastre.

Modeluri de conduită morale și viață evanghelică din toate stările societății.

Modeluri de activitate și zel pastoral, luate din istoria bisericească generale și din viața poporului României în special.

Explicațiuni la citirile bisericești anuale din Apostol și Evanghelie.

Predice la toate duminicile și sărbătorile anuale, spre a se citi poporului în biserică la oficiul divin.

Apărarea Bisericei și a instituțiilor ei contra atacurilor ce i s-ar adresa ori de unde, fie ele provenite din intențiuni malițioase, fie din ignoranță, opunând rătăcirii adevărul.

Predicările și alte lucrări privitoare la administrația parochială și în general la prosperitatea Bisericii noastre emenate de la Ierarchii Țerei, pentru eparchiile respective, precum și orice lucrări teologice și bisericești s-ar recomanda de dânșii.

Predice, dizertații și alte compuneri în ramul teologiei emenate de la profesori sau elevii seminarelor și recomandate de Ierarchii eparchiali.

86. *Ibidem*, p. 2-3.

Lucrările Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române.

Noțiuni istorice despre starea religiunii și a Bisericii la acele alte națiuni ortodoxe, precum și la cele eterodoxe.

De asemenea, analiza a diferite cărți religioase ce se publică în străinătate și au o însemnătate oarecare.

Explicarea rândueleurilor și a citirilor bisericești din punct de vedere dogmatic, moral și istoric.

Anunțări, analiză și critică asupra cărților religioase ce apar în Țară.

Traducțiuni alese din operele sfinților părinți mai ales de acele ce s-ar acomoda la trebuințele stării actuale ale Bisericii și ale poporului român.

Lămuriri asupra canoanelor Bisericii care prin neștiință s-ar explica într-un sens eronat și n-au înțeles.

În genere, orice privește la învățătura dogmatică, morală, disciplinară și la cultul ortodox, precum și la progresul Bisericii Române spre destinațiunea sa spirituală.

Art. 7. Pentru redactarea și administrațiunea jurnalului bisericesc se va institui un comitet compus din trei membri-redactori responsabili. Membrii acestui comitet se vor numi de Sfântul Sinod.

Art. 8. Pot fi primiți ca colaboratori orice persoane erudite ale căror scrieri comitetul-redactor le va găsi meritabile de a fi publicate prin Jurnalul bisericesc.

Art. 9. Jurnalul va fi scris în o limbă corectă, pe cât se va putea populară și accesibilă înțelegerii comune. Neologismele se vor întrebuișa numai unde va cere estetica și exactitatea exprimării ideii. Termenii noi vor fi explicați în notițe.

Art. 10. Stilul Jurnalului trebuie să fie demn.

Nu este permis nici un fel de personalități, cu atâta mai puțin atacuri adresate cuiva. Chiar la atacuri personale din partea altora, Jurnalul să răspundă trecându-se peste ele și combătând numai ideea eronată ce ar fi emisă de atacatori contra redactorilor ori a jurnalului sau asupra oricui.

Art. 11. Nimic ce nu ar fi de spiritul învățăturii Bisericii Ortodoxe nu poate fi admis în Jurnal decât doară pentru combatere și respingere.

De asemenea, orice chestiune ce nu se raportă la materiile specificate mai sus nu se admite în coloanele jurnalului.

Art. 12. Abonamentele se vor face prin administrațiunile eparhiale și anume prin protoierei, care vor trimite la redacție liste de numărul preoților și diaconilor aflători prin districte, iară redacția va trimite protoiereilor numărul cerut de exemplare.

Acestea le vor distribui după destinația.

Art. 13. Prețul abonamentului să fie redus la minimul posibil coprinzându-se în ele costul tiparului, remunerariul redactorilor și alte necesare cheltuieli.

Art. 14. Banii îi vor aduna de la abonați protoiereii la fiecare jumătate de an și-i vor trimite redacției.

Art. 15. Comitetul-redactor va ține contabilitate regulată de toate cheltuielile și de tot venitul, spre a da comtu Sfântului Sinod, la finele anului, despre starea casei sale, când își va face și bugetul special pentru redacția jurnalului.

Art. 16. Redactorii vor fi remunerați cu onorare egale cu ale profesorilor seminarilor de gradul al II-lea.

Art. 17. Unul din membri va fi denumit președinte de către Sfântul Sinod.

Art. 18. Comitetul redactor își va procura tot felul de jurnale bisericești străine, ce le-ar crede necesare pe comta casei jurnalului.

Acelea vor fi proprietate a redacțiunii și vor forma biblioteca sa.

Acest Regulament s-a votat în unanimitate de către Sfântul Sinod al Sântei Biserici Autocefale Română, în ședința sea din 6 Noembrie anul 1873".⁸⁷

Această hotărâre a Sfântului Sinod este trimisă de Mitropolitul Nifon la Ministerul Cultelor, iar Ministrul Cultelor, Titu Maiorescu, prin raportul nr. 4500 înștiințează pe Principele Carol I. Acesta, în 27 mai 1874, prin decretul nr. 1125, aprobă hotărârea Sfântului Sinod.⁸⁸ În urma acestei aprobări, Mitropolitul Nifon în data de 2 septembrie 1874, prin adresa Sfântului Sinod nr. 42, convoacă Comitetul de redacție al noii reviste pentru a-și începe lucrările:

"Fratelui Arhiereu Ghenadie, fost Argeșiu,

În urma adresei ce am primit din partea Dlui Ministru Cultelor și Instrucțiunei Publice, sub No. 5810, prin care ni se comunică despre suma de 6000 lei, prevăzută în budgetul rectificativ pe anul curent, prin votul Onor. Adunări Legiuitoare, pentru fondarea jurnalului bisericesc, urmând a se începe acest jurnal, Noi, pe baza votului Sf. Sinod din ședința de la 17 Noembrie 1873, despre persoanele anume ce au a compune comitetul redactor; scriu Frăției Tale ca împreună cu ceilalți doi membri, Cuviosul Ierodiacon Ghenadie Enăceanu și Cuviosul Protosinghel Silvestru Bălănescu, să vă constituiți în comitet, sub presidenția Frăției Tale și să procedați fără întârziere la lucrările necesare, spre începerea jurnalului, având a împlini cu scrupulozitate, în însărcinarea ce să pune asupra-vă, toate prescripțiunile regulamentului special, publicat în "Monitorul oficial", No. 124, cu care Sfântul Sinod a asigurat buna conducere a menționatului jurnal pentru ca el să fie un organ demn de Biserica noastră Ortodoxă.

Nifon Mitropolitul Ungrovlahiei".⁸⁹

După această convocare, comitetul de redacție al revistei Biserica Ortodoxă Română își începe activitatea, iar în data de 20 septembrie 1874 apare primul număr al ei. La lansarea primului număr al revistei, Mitropolitul Nifon spunea:

"Iată, cu ajutorul lui Dumnezeu, că astăzi iese la lumină întâiul număr al ziarului "Biserica Ortodoxă Română".

Principiile acestui ziar sunt destul de precizate chiar de către Sfântul Sinod în regulamentul...

87. *Ibidem*, p. 5-9; "Monitorul oficial", nr. 124 de sâmbătă 8/20 Iunie 1874, p. 791.

88. *Ibidem*, p. 9; "Monitorul oficial", nr. 124 de sâmbătă 8/20 Iunie 1874, p. 791.

89. Nifon Mitropolitul, *Către clerul și poporul român*, în "B.O.R.", nr. 1, an. I, 1874, p. 9.

Prețul abonamentului s-a fixat la 12, zic la doisprezece lei noi pe an, care se vor plăti în două semestre, la începutul fiecărui semestru.

Sfântul Sinod, prin înființarea acestui ziar, și-a împlinit o datorie pe care o impunea însă și sacra sa misiune; rămâne acum, ca și clerul și publicul ortodox să-și îplinească pe a sa cu același zel și bună-voință.

București, 20 Septembrie 1874".⁹⁰

Această revistă bisericească și-a continuat apariția până în ziua de astăzi, putem spune fără întrerupere, cu două mici excepții în timpul războaielor din 1877-1878 și 1916-1918.

"Tipografia Nifon Mitropolitul". Activitatea tipografică a Mitropolitului Nifon

Vremurile grele în care a fost chemat Mitropolitul Nifon să păstorească Mitropolia Țării Românești cereau de la el însușirile unui cărmuitor înțelept, având să îndrume spre o viață nouă Biserica încredințată lui cu atâtea bune nădejdi. Este adevărat că aproape toate așteptările au fost împlinite, dovedindu-se destoinic întru purtarea căreia vlădicești, ca om luminat, smerit, adânc pătruns de viața călugărească, milostiv și hotărât la lucru spre folosul neamului și al Bisericii sale. Împlinirea datoriei i-a fost dreptar statornic în viață, înfăptuind lucruri vrednice de laudă și de pomenire. A fost purtătorul de cuvânt înaintea Domnului și a Divanului apoi a Adunării legislative a țării, arătând și luminând întocmiri și hotărâri cât mai bune pentru cărmuirea obștească a Bisericii și a țării.

După cum am afirmat într-un capitol anterior, Nifon, cât a fost ierodiacon la Mitropolie, în timpul liber pe care îl avea, lucra în tipografia din curtea Mitropoliei sub îndrumarea monahului Meletie.⁹¹

Această tipografie în care a lucrat Mitropolitul Nifon ca ierodiacon ajunsese într-o stare jalnică în anul 1821, așa după cum este descrisă de istoricul George Urzică, în lucrarea *Începutul primelor tipografii până la 1823: "o tipografie era la Mitropolie și acuma a ajuns grajd de cai și cotineată păsărilor din curte. Slovele tipograficești, de bătrâne ce erau, se tociră și se șterseră".⁹²*

Ajuns Mitropolit al Ungrovlahiei, Nifon a găsit această tipografie în aceeași stare jalnică pe care am descris-o mai sus. Știind că aceasta îi este necesară pentru îndeplinirea activității sale pastorale, Nifon o reînființează, și ea va funcționa pe lângă Mitropolie și va purta numele său, "Tipografia Nifon Mitropolitul".

Constatând cu o mare durere în suflet că bisericile și preoții sunt lipsiți de cărțile cele mai necesare serviciilor divine, Mitropolitul Nifon, la 13 mai 1851, înaintează Domnitorului Barbu D. Știrbei, raportul nr. 1058, prin care cere:

90. *Ibidem*, p. 10.

91. Grigore Popescu, *op. cit.*, p. 22.

92. În "Almanahul graficii române", Cluj, 1926, p. 189.

"Prea Înălțate Doamne,

După cercetarea ce eu cu de-amănuntul am făcut bisericilor, am cunoscut cu mare întristare a sufletului Nostru, că atât aceste sfinte locașuri, cât și preoții sunt lipsiți de cărțile cele mai trebuincioase, pentru că sunt și scumpe și rari; cuvântul scumpetei lor provine din pricină că suntem siliți a le cumpăra din alte țări, cu prețuri hotărâte după voință, neaslându-se astăzi într-acest Principat vreo tipografie bisericească completă;

Sfânta Mitropolie a Ungro-Vlahiei a avut tipografia sa, care din greutatea împrejurărilor s-a desființat, încât astăzi abia se mai află vreo câteva oca de slove ruginite, care nu se mai pot întrebuința.

Ca să poată câpui toate bisericile și toată preoțimea cu cărțile trebuincioase și cu prețuri foarte scăzute, pentru că numai folosul obștesc se va avea în vedere;

Sub-iscălitul am chibzuit a întocmi pe lângă Sfânta Mitropolie o tipografie desăvârșită. După amănunta socoteală ce s-a făcut prin cei cunoscători de asemenea lucru, trebuiește o sumă de 2000 de galbeni pentru aducerea unei mașini, a două teascuri, a slovei și celelalte trebuincioase.

La prețul cărților se va adăuga un mic folos cu care, plătindu-se în patru ani fondul tipografiei, se va forma apoi o rezervă pentru dezvoltarea ei.

Rugăm pe Înălțimea Voastră să binevoiți a lua în deaproape băgare de seamă necuviințele ce izvorăsc din lipsa cărților, greutatea ce întâmpină preoții de a le cumpăra cu prețuri foarte mari și folosul ce va rezulta din așezarea tipografiei Sfintei Mitropolii și să slobозиți luminată poruncă de a se da din Casa Centrală suma mai sus pomenită de 2000 de galbeni pentru înființarea acestei tipografii chiar din vara aceasta.

Întocmirea acestui așezământ va fi un titlu mai mult ce veți dobândi Înălțimea Voastră la recunoștința Nației.

Iar anii Înălțimii Voastre să fie de la milostivul Dumnezeu, mulți și fericiți.

No. 1058 A 1851

Nifon Mitropolitul Ungro-Vlahiei".⁹³

Acele țări străine de unde preoții și bisericile cumpărau cărțile bisericești erau cele două Principate Române: Moldova și Transilvania.⁹⁴

Acest demers al Mitropolitului Nifon este aprobat de Domnitorul Barbu Dimitrie Știrbei.

La 21 septembrie 1851, Mitropolitul Nifon al Ungrovlahiei se adresează Înaltului Departament al Trebilor Bisericești, "pentru suma trebuitoare pentru hârtia ce trebuiește adusă pentru tipăritul a feluri de cărți bisericești", iar în octombrie același an însuși domnitorul cere:

"Noi Barbu Dimitrie Știrbei

Cu mila lui Dumnezeu, Domn Stăpânitor a toată Țara Românească,

Către Departamentul Credinței,

Din raportul Prea Sfinției Sale Părintele Mitropolit, cu No. 4958, văzând trebuința ce este de a se slobosi o sumă de bani spre cumpărătoare de hârtie pentru

93. Arhivele Statului, Dosar nr. 236/1850 (Despre înființarea unei tipografii pe seama Sfintei Mitropolii); N. Iorga, *Viața lui Știrbei Vodă*, II, p. 28, 100.

94. N. Iorga, *Viața lui Știrbei Vodă*, II, p. 28, 100.

tipăritul a feluri de cărți bisericești de care se află în mare lipsă bisericile și preoții,

Noi poruncim acelui Departament a slobozi cu împrumutare din fondurile Casei centrale galbeni două mii 2000, care bani se vor întoarce la această Casă după ce se vor vinde cărțile.

No. 1560 București

Barbu Dimitrie Știrbei

1851, Octombrie 28".⁹⁵

La intervenția Mitropolitului Nifon, din 19 februarie 1852, Domnitorul Barbu "Știrbei aprobă din Casa Centrală suma de 3000 de galbeni pentru plata transportului tipografiei, adică a mașinilor și teascurilor, sumă ce fusese omisă din celelalte adrese, plata vămii care nu se prevăzuse, precum și pentru hârtia ce mai trebuia.

Având aceste sume de bani, Mitropolitul Nifon a cumpărat două teascuri și o mașină din Viena, iar la 19 februarie 1852, Mitropolia înștiință Guvernul că tipografia "este întru tot complectă și a început cu ajutorul lui Dumnezeu tipărirea cărților bisericești".⁹⁶

Cade deci ideea susținută de istoricul N. Dobrescu, în lucrarea sa *Studii de Istoria Bisericii Române contemporane. I. Istoria Bisericii din România (1850-1895)*, în care afirmă că nu se știe data la care a fost reînființată tipografia Mitropoliei, el stabilind-o în perioada domniei lui Știrbei Vodă, fără a o indica precis. În sprijinul acestei afirmații el spune că în anul 1854 se tipărește la București Psaltirea, cu binecuvântarea lui Nifon, într-o altă tipografie, adică în tipografia fraților Romanoff, ceea ce nu ar fi lăsat Nifon să se facă în cazul în care ar fi avut înființată tipografia sa.⁹⁷

Pentru ca această tipografie să poată funcționa, trebuia să aibă și un colectiv de redacție care să se ocupe de editarea acestor lucrări. În alegerea acestor oameni, Mitropolitul Nifon a dovedit o deosebită pricepere. Dintre acești oameni iubitori de slovă îl putem enumera pe arhidiaconul Dionisie Romano, redactorul principal al ziarelor bisericești "Eho Ecclesiastic", "Predicatorul", "Cătihetul Preotului" și al multor tipărituri scoase de tipografia lui Nifon. Alături de el a lucrat un întreg șir de oameni harnici și pricepuți, ca: Ilie Benescu, Ierodiaconul Veniamin, Ierodiaconul Inochentie, I. Penescu, Pleșoianu, Poenaru, Ioil Duhovnicul, Lazăr Drugeanu ș.a., unii dintre ei fiind și profesori la Seminarul mitropolitan sau "nifonal", cum îl numește Drugeanu.⁹⁸

Această tipografie se va dezvolta în mod deosebit, întrucât la 20 februarie 1853 încheie un contract cu Eforia școalelor Naționale, prin care se obligă a turna pentru tipografia Colegiului Național - care a fost înființată în 1839 și a durat până în 1860 - o majă de 44,5 oca de litere cicerone pentru suma de 10 lei și 20 părăle de fiecare oca.

95. Grigore Popescu, *op. cit.*, p. 56.

96. N. Iorga, *Viața lui Știrbei Vodă*, II, p. 28, 100.

97. N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 28.

98. Grigore Popescu, *op. cit.*, p. 57.

În acest contract se stipulează: "*Compoziția literelor va fi întocmai ca aceea a literelor de la Praga, de unde se zice și se asigură că sunt aduse materialele după care se face turnarea literelor întocmai*".⁹⁹

Sub îndrumarea Mitropolitului Nifon, care se ocupa în mod direct de tipografie, aceasta a avut o activitate rodnică. Astfel, în revista "Predicatorul", nr. 33 din luna august 1857, arhidiaconul Dionisie Romano face următoarea înștiințare:

"*Spre știința prea cuvioșilor egumeni și stareți, a cucernicilor protopopi și preoți, a onorabilului public și mai cu seamă a domnilor proprietari de moșii și epitropi ai bisericilor acestei țări, sub-însemnatul cu onoare anunță, prin aceasta, că toate cărțile trebuincioase spre îndeplinirea sfintelor slujbe bisericești, ce au fost puse spre tipărire în tipografia Prea Sfințitului Arhiepiscop și Mitropolit al Ungro-Vlahiei D. D. Nifon, sunt acum săvârșite de tipărit și legat... Al căror preț redus la un șezământ vrednic de considerat, se însemnează aci spre știință, fiindcă scopul nu a fost interesul pecuniar, ci înlesnirea și ajutorul și a cei mai neavute biserici.*

- Octoiul cel mare pe hârtie velină cu mucava și piele	sfanți 20
- Evhologiul legat în mucava și pânză	sfanți 10
- Orologiul (Ceaslovul), tipărit după cel de la Buzău, legat în piele și mucava	sfanți 10
- Orologiul (Ceaslovul), tipărit după cel de la Buzău, nelegat	sfanți 8
- Psaltirea, legată în piele și mucava	sfanți 9
- Psaltirea, broșură	sfanți 7 ^{1/2}
- Liturghia, legată cu mucava și pânză englezească	sfanți 10
- Liturghia, broșură	sfanți 8
- Triodul întreg cu 10 gravuri, legat peste tot cu piele	sfanți 28
- Penticostarul cu 10 gravuri, legat asemenea	sfanți 24
- Apostolul cu 4 gravuri, legat asemenea	sfanți 20
- Evanghelia cu patru gravuri legată cu table de lemn, îmbrăcate în piele, fețe și poleite	sfanți 22
- Evanghelia, broșură	sfanți 18
- Tipicul slujbelor bisericești, legat	sfanți 4
- Kiriacodromionul cu explicarea evangheliilor duminicelor de peste an este tipărit și pus în lucrul legatului	

- Cele 12 minee (lunare) ce s-au anunțat de sub însemnatul prin foaia dată în anul trecut Mai în 6, că se vor retipări, neprimindu-se încă până acum listele abonamentului și dacă poate fi asigurat de numărul de una mie de abonați ca să se poată da cu 9 galbeni trupul întreg, după cum s-a făcut cunoscut", cu mâhnire arată că "până acum abia ivindu-se una sută de abonați, așteaptă cu nerăbdare plinirea numărului de abonați arătat, cu care să se poată asigura și a pune în lucru tipărirea lor.

99. Arhivele Statului, Dosar nr. 444/1853.

Dacă Mineele de la Buda și cele de la Mănăstirea Neamțu din Moldovia se vând astăzi cu prețu de 20 și 24 galbeni, cunoască oricine deosebirea prețului de 9 galbeni cu care sub însemnatul dorește a le da domnilor abonați. Vază oricine calitatea hârtiei și a literelor arătată prin anons și este destul".¹⁰⁰

Din această înștiințare făcută de arhidiaconul Dionisie Romano se pot trage trei concluzii:

I. În luna august 1857 aproape toate cărțile de slujbă bisericească - afară de minee - erau tipărite în tipografia Nifon.

II. Prețul cărților era foarte mic, întrucât scopul urmărit era să-și poată procura și cele mai sărace biserici aceste cărți, deci Mitropolitul Nifon nu avea în vedere interesul financiar.

III. Tipărirea mineelor întârzia fiindcă Mitropolitul Nifon nu voia să vândă aceste cărți cu un preț mai mare de 9 galbeni. Mineele, de altfel, s-au tipărit în anul următor.

În afară de acestea, scopul urmărit de Mitropolitul Nifon prin tipăriturile sale mai era și acela de a îndrepta greșelile de limbă, înlocuind multe cuvinte de proveniență străină, precum și călăuzirea poporului și chiar a clerului pe drumurile adevăratei vieți creștine morale.

Pentru a confirma acest lucru vom cita din prefețele unora dintre cărțile tipărite de tipografia Mitropolitului Nifon.

În prefața **Kiriacodromionului**, editat în anul 1857, scrie: "*Această carte pârându-se și în stil și în idei mai potrivită cu timpul și împrejurările ce înconjoară chiar și astăzi pe fiecare creștin... am pus toată silința și osârdia a se retipări ... Primiți-o ca un toiag cu care ca păstori să conduceți oile Bisericii la pășunea nemuririi ... ca sabia duhului cu care să tăiați ... din grădina lui Hristos toți mărăcinii patimilor... Am retipărit acest Kiriacodromion ca citindu-l și medităndu-l să vă înăvușiți inimile și sufletele de moralitatea cea mai sfântă a Evangheliei ... și să vă îndreptați pașii pe cărările virtuții".¹⁰¹*

În prefața **Octoihului**, tipărit la 1854, tot "în cea din nou înființată tipografie a sa", Mitropolitul Nifon spune: "*Tălmăcindu-se dar această carte... după izvodul grecesc și știind multe greșeli ce se află din tălmăcirea cea dintâi, am pus gând spre îndreptarea lor... am luat-o în de isnoavă cercetare și, pre cât ne-a ertat limba, am îndreptat greșalele ce se lăsase ici și colea...".¹⁰²*

În prefața **Tipicului**, tipărit în anul 1851, scrie: "*Pentru întocmirea acestui tipic am consultat multe tipice și cărți bisericești... am întocmit totodată și o comisie într'adins de oameni de știință, ca să-l revizuiască în toate amănuntele sale, ca să deslușească și să urmărească cuvintele cele streine, ca, pe de o parte, să nu ne fi scăpat din vedere vreun punct din câte se cere în regula slujbei bisericești, iar pe de alta, să facă pe cititorii români a cunoaște în limba lor înțelesul zicerilor streine... S-a adăugat în tipic și slujba sfinților ale căror moaște se află în țară la noi: Sfântul Dimitrie, Sfânta Filofteia, Sfântul Grigorie, Sfântul Nicodim și Sfânta Parascheva din Iașii Moldovei...".*

100. Sfantul era în Principate o monedă veche de argint în valoare de 20 creițari sau 90 parale.

101. *Kiriacodromion*, București, 1857.

102. *Octoih*, București, 1854.

Tipicul este cartea ce cuprinde regulile după care slujește preotul. Ea arată toate schimbările ce se fac în post, la Paști, după Paști, la toate sărbătorile și săptămânile de peste an. După tipicul Mitropolitului Nifon - tipic unitar - trebuia să se facă slujbe la fel în toate bisericile din amândouă Principatele, fiindcă unirea trebuia să-și aibă și în Biserică un puternic temei.¹⁰³

În prefața **Manualului de pravilă bisericească** sau, cu titlul întreg, "**Culegere din Canoanele Sfinților Apostoli și dintr'ale Sfințelor Soboare precum și din cele cuprinse în pravila bisericească veche de Prea Sfințitul Arhiepiscop și Mitropolit al Ungro-Vlahiei D. D. Nifon, a doua oară tipărită și adăogată cu mai multe articole trase din pravile bisericești și instrucții pentru datoriile fiecărui preot, în zilele binecredinciosului nostru Domn și Stăpânitor a toată Țara Românească Barbu Dimitrie Știrbei, București, 1854**", constatăm că:

I. Autorul acestui manual de Pravilă bisericească este însuși Mitropolitul Nifon.

II. Scopul tipăririi este ca preoții din întreaga țară să fie edificați asupra îndatoririlor lor pastorale și să se păzească întocmai "și adăogând canoanele cele mai însemnate pe care experiența de mai mulți ani ne-a dovedit că se pot aplica acilea în Țara noastră, le-am regulat și le-am așezat fiecare la locul ce privește și lăsând afară pe toate acelea câte se ating de legile în ființă politicești..."

În această prefață Mitropolitul Nifon dovedește că este un atent observator și adânc cunoscător al situației societății, oamenilor și împrejurărilor din vremea sa, îngrijindu-se de noua îndrumare a întregii vieți religioase și naționale în epoca de mari prefaceri în care a condus Biserica Română.

El s-a străduit, întrebuițând toate mijloacele posibile, spre a-și ridica Biserica la treapta chemării ei în ceea ce privește viața sufletească a poporului și a țării. Sfaturile date preoților prin "Eho Ecclesiastic" și "Predicatorul" înfățișează devotamentul său sufletesc dăruit fiilor săi duhovnicești.

În numărul de Crăciun al "Predicatorului" din 1867 se pot citi, în articolul *Patrioților celor respectabili*, cuvinte ca acestea: "Nu voi înceta de a striga că cei care disprețuiesc adevărurile Bisericii, vöesc peirea patriei. În Țara noastră sunt o mulțime de nemintași și stricați din reaua creștere și din învățătura greșită... numai o nenorocire și o nenorocire foarte mare mă face ca să vârs râuri de lacrimi amare. Această nenorocire a patriei noastre este că preoțimea noastră zace în întunerecul cel mai gros, din care târziu va putea eși, dacă va începe să-și simșă și să-și înțeleagă înalta sa chemare".¹⁰⁴

Din tiparnița Mitropolitului Nifon se răspândeau în țară și îndemnuri patriotice pentru aducerea la îndeplinire a idealului de atunci. Iată cum caracteriza el legătura dintre Biserică și Stat: "Religia și politica au fost în unire de la început, numai ca să facă fericirea popoarelor. Religia a dictat și politica a executat. Adevărul se dă de la Dumnezeu, iar aleșii Săi sunt datori să povățuiască noroadele și să le îndemne a-l făptui, ca să împărățească virtutea pe pământ.

Adevărul lui Dumnezeu se propovăduiește prin Biserică, iar legile politice îndatorează pe cetățeni să-l urmeze fără abatere. Virtutea se propune de către

103. *Tipicul bisericesc*, București, 1851.

104. "Predicatorul", Decembrie, 1857, p. 410.

Biserică, guvernul este dator prin mijloacele sale părintești să abată pe cetățeni de la orice faptă rea".¹⁰⁵

Dar, revenind la subiectul nostru, după ce această tipografie a fost pusă în funcțiune, după ce a început să lucreze din plin și cu rezultate foarte bune, când Mitropolitul Nifon era mulțumit de lucrul bine făcut și de rezultatele ei bune, vine lovitura cea mare. Noua conducere a Statului de după 1859, fără urmă de respect pentru munca și sufletul investite de Mitropolitul Nifon, pune problema trecerii tipografiei în proprietatea Statului.

Astfel, în ședința Adunării legislative a Țării Românești din 30 iunie 1859, la care nici Mitropolitul Nifon, nici ceilalți episcopi nu au participat, când se discută bugetul Ministerului Cultelor, deputatul C. A. Rosetti spune că: *"este un venit ce lipsește în acest buget. Mitropolitul a luat din Casa Centrală 10.000 galbeni (sumă cu mult peste cea împrumutată în realitate de Nifon) și a făcut o tipografie care azi poartă titlul de Tipografia Nifon. Sub orice punct de vedere protestez contra acestei întreprinderi călugărești, prin care face speculații cu banii Statului"*.¹⁰⁶ Tot el propune, în aceeași ședință, ca: *"Între veniturile Eparhiilor să se treacă în viitor și tipografia ce figurează astăzi sub numele Tipografia Nifon cu toate socotelele trecutului, care să devie exclusiv "Tipografia Statului"*.¹⁰⁷

Alt motiv pentru care această tipografie este pusă în discuție este rostit chiar de deputatul I. Brătianu: *"Eu sunt de părere că tipografia aceasta să fie consacrată numai pentru tipărirea hârtiilor statului. Noi avem aci o tipografie, făcută cu banii Statului, și când avem trebuință plătim de tipărește afară; și când am tipărit aci ne-a luat un preț înzecit"*.¹⁰⁸ Se supune la vot acest amendament și este acceptat cu unanimitate de voturi.

Pus în fața acestui fapt, Mitropolitul Nifon face o contestație către Adunare, în care arată că tipografia nu s-a făcut cu fondurile Statului; iar a doua zi, 1 iulie 1859, prezidează ședința a 52-a a Adunării legislative, în care unul dintre secretari citește scrisoarea Mitropolitului Nifon. Având această justificare a Mitropolitului, deputatul D. Catargiu spune: *"Astea sunt deslușirile pe care Prea Sfinția Sa n-a putut să ni le dea eri, nefiind față la votul ce am dat. Azi ne explică că acea tipografie nu s-a făcut cu fondurile Statului și prin urmare votul Adunării de eri a avut o bază greșită și urmează a se îndrepta"*.¹⁰⁹

În continuarea ședinței, D. Catargiu întreabă cu ce bani s-a făcut această tipografie: cu bani împrumutați personal de Mitropolitul Nifon, sau cu bani împrumutați de Mitropolit în numele Mitropoliei: *"În ședința trecută deslușirile, pe cât țin minte, fuseseră că astă tipografie s-a făcut cu banii Statului, prin urmare trebuie să fie a Statului. Azi văd că banii cu care s-a făcut astă tipografie au fost luați cu împrumut și că s-a întors îndărăt. D. Ministru Cultelor zice că s-a dat banii Eminenței Sale Mitropolitului; întreb acum cu ce bani s-a plătit acel împrumut, cu din fondurile Mitropoliei sau cu fondurile Eminenței Sale? De se*

105. "Predicatorul", nr. 41, din 10 oct. 1857.

106. "Monitorul oficial", nr. 111 din 14 septembrie 1859, p. 443.

107. *Ibidem*, p. 443.

108. *Ibidem*, p. 443.

109. "Monitorul oficial", nr. 119 din 2 octombrie 1859, p. 474.

va fi plătit cu din fondurile Eminenței Sale proprii, atunci votul Camerei este cu totul greșit și se desființează de sine".

La această întrebare a lui Catargiu, Ministrul Cultelor, V. Boerescu, răspunde: "Împrumutul s-a făcut cu din banii Casei centrale a Sfintei Mitropolii, iar nu unei persoane. Banii apoi s-au întors îndărăt din vânzarea cărților și cu chipul acesta s-a răfuit. Vă rog dar să lăsați Ministerului libertatea de-a regula această chestie, căci nu se poate regula într-o ședință".¹¹⁰

Urmarea acestor discuții, D. Catargiu propune ca votul Camerei să se anuleze și "lucrarea să rămână statu-quo până se va regula astă chestie". La această propunere a lui Catargiu, deputatul B. Belu spune: "Asta este o comunicație ce se face de Eminența Sa nu ca membru al Adunării, ci ca Mitropolii. Prin urmare, se referă la art. 38 din Regulament. Eu găsesc că este o comunicație urgentă, fiindcă cu votul Camerei s-a schimbat regula ce se păzea în tipografie; luându-se de Adunare o măsură nedreaptă, s-ar face o mare schimbare. Așa Camera sau să suspende votul ei sau să deschiză discuția asupra acestei propuneri".

În finalul discuțiilor, Costache Bozianu face următoarea propunere: "Chestiunea este simplă, suntem în fața a două afirmări: Eminența Sa zice că s-a împrumutat pe persoana sa și apoi a plătit. Dl. Ministru Cultelor zice că din contra că nu s-a împrumutat personal Eminența Sa, ci Sf. Mitropolie. Acestea sunt afirmările în fața cărora suntem; ei bine, întrebați cine trebuie să lămurească aceste afirmări?

Regulamentul este să se trimită la secție, ea să cerceteze toate deslușirile și apoi să ne facă un raport; iar până atunci votul nostru să rămâie suspendat".¹¹¹

110. *Ibidem*, p. 474.

111. *Ibidem*. Redăm aici stenograma ședinței nr. 62 a Adunării legislative ținută în 1 iulie 1859, în prezența Mitropolitului Nifon:

"Unul din secretari citește o adresă a Părintelui Mitropolit relativă la tipografie.

D. Catargiu: Astea sunt deslușirile pe care Prea O Sfinția Sa n-a putut să ni le dea eri, nefiind față la votul ce am dat. Azi ne explică că acea tipografie nu s-a făcut cu fondurile Statului și, prin urmare votul Adunării de eri a avut o bază greșită, și urmează a se îndrepta.

D. Ministru Cultelor: De vreme ce trebuie să se ia altă hotărâre de Adunare, este o propunere și trebuie să meargă mai întâi la secția competentă.

Prințul Știrbei: Când s-a făcut propunerea pentru tipografie în lipsa Eminenței Sale, nu s-a mai trimis la secție, ci s-a votat îndată, prin urmare nu știu de ce ziceți să se trimeată astă propunere la secție, credem că Adunarea poate să desfacă ce a făcut.

D. Ministru Cultelor: Cea dintâi propunere nu s-a trimis la secție, fiindcă s-a înfățișat cu amendament la buget, asta de a doua este o propunere ce modifică un vot al Adunării, cată mai întâi să se trimită la secție.

Prințul D. Ghica: Înțelegem obiecțiile ce se fac Adunării de alții, afară de D. Ministru Cultelor, care trebuia să vadă că era de datoria Dlui a nu lăsa să se dea acel vot și să dea explicații asupra unei chestii ce privește Ministerul Dlui.

Nu înțelegem dar cum tocmai Dlui să facă opunere; trebuie, din contra, să ceară a se repara o greșală care Dlui este pricina de s-au comis.

D. Ministru Cultelor: Mi se pare că atunci v-am răspuns că voi examina dosarul acestei pricini și o voi regula împreună cu Eminența Sa. Voi ca toată facultatea aceasta să mi se lase și acum. Iar deslușirile sunt că tipografia s-a făcut cu 7000 de galbeni din Casa Centrală. Acum să vedem din dosare dacă astă tipografie trebuie să se lase absolută în dispoziția Eminenței Sale sau trebuie și Guvernul să aibă o priverghere asupra ei.

Această propunere a fost aprobată de Adunare și votată.

Situația "Tipografiei Nifon" a rămas în suspensie până în vara anului următor, când, în ședința Adunării legislative cu nr. 46 din 16 iunie 1860, în lipsa Mitropolitului Nifon, plecat în concediu pentru tratarea afecțiunilor stomacale de care suferea, se pune din nou în discuție.¹¹²

D. Catargiu: În ședința trecută deslușirile, pe cât țin minte, fuseseră că astă tipografie s-a făcut cu banii Statului, prin urmare trebuia să fie a Statului. Azi văd că banii cu care s-a făcut astă tipografie au fost luați cu împrumut și că s-a întors îndărăt. *D. Ministru Cultelor* zice că s-a dat banii Eminenței Sale Mitropolitului; întreb acum cu ce bani s-a plătit acel împrumut, cu din fondurile Mitropoliei sau cu fondurile Eminenței Sale proprii? De se va fi plătit cu fondurile Eminenței Sale proprii, atunci votul Camerei este cu totul greșit și se desființează de sine.

D. Ministru Cultelor: Împrumutul s-a făcut cu din banii Casei centrale a Sfintei Mitropolii, iar nu unei persoane. Baniți apoi s-au întors îndărăt din vânzarea cărților, și cu chipul acesta s-a răfuit. Vă rog, dar, să lăsați Ministerului libertatea de-a regula această chestie, căci nu se poate regula într-o ședință.

D. I. Brătianu: *D. Catargiu* ne zice că nu discută cine dă deslușiri, și apoi veni la un rezultat din cele mai mari, ca votul Camerei să se desființeze. Adineori, *Dle Catargiu* ziseși că vrei să dai deslușiri.

D. Catargiu: În trecut am dat deslușiri.

D. I. Brătianu: Dacă este numai o explicație ceea ce a dat *D. Catargiu*, atunci nu ne poate servi la nimic alt de cât să ridice bănuiala Guvernului și să poată conduce pe *D. Ministru Cultelor* în lucrarea ce are să facă, și în cazul acesta nu văd ce putem otări; dacă este o propunere, atunci să se declare urgența și apoi să se discute și atunci poate vom ajunge la o otărâre ca aceea a *Dlui Catargiu*. Acesta este lucru regulat, iar nu cum zice *Dl. Catargiu* că dă numai niște explicații, și apoi ajunge la o otărâre contrarie altei otărâri.

D. Catargiu: Eu sunt mădular al Adunării și otărârile nu se dau de un mădular, ci de Adunare. Eu am zis numai că este o concluzie firească, că votul Camerei cade și lucrarea să rămâie în statu-quo până se va regula astă chestie.

D. B. Belu: Asta este o comunicație ce se face de Eminența Sa nu ca membru al Adunării, ci ca Mitropolit. Prin urmare se referă la art. 38 din Regulament. Eu găsesc că este o comunicație urgentă, fiindcă cu votul Camerei s-a schimbat regula ce se păzea în tipografie; luându-se de Adunare o măsură nedreaptă, s-ar face o mare schimbare. Așa Camera sau să suspende votul ei, sau să deschiză discuția asupra acestei propuneri.

D. Costache Bozianu: Chestiunea este simplă, suntem în fața a două afirmări: Eminența Sa zice că s-a împrumutat pe persoana sa și apoi a plătit. *D. Ministru Cultelor* zice din contra că nu s-a împrumutat personal Eminența Sa, ci Sf. Mitropolie. Acestea sunt afirmările în fața cărora suntem; ei bine, întreb, cine trebuie să lămurească aste afirmări?

Regulat este să se trimită la secție, ea să cerceteze toate deslușirile, și apoi să ne facă un raport; iar până atunci votul nostru să rămâie suspendat.

Mai multe voci aprobă astă părere.

"Monitorul oficial", nr. 119 din 2 octombrie 1859, p. 474.

112. "Adunarea legislativă a Țerei Românești. Ședința XLVI de la 16 iunie 1860 (Președinția Principelui Ghica).

D. N. Păcleanu, raportorul secției a VI-a, viind la tribună, citește raportul asupra petiției date de Eminența Sa Părintele Mitropolit în privința votului Adunării din anul trecut asupra administrării tipografiei Mitropoliei;

După citirea raportului și a petiției mai mulți cer a se aduce protocoalele anului trecut spre a se vedea cu ce ocazie și în ce sens s-a dat acel vot.

D. raportor citește în protocoalele anului trecut pasagele relative la acest vot, și se constată că votul a fost dat cu ocazia discutării bugetului prezentat de Ministerul Cultelor și în înțelesul că această tipografie să treacă sub administrarea Statului și să facă parte din veniturile Ministerului Cultelor.

În timp ce disputa era aprinsă în Adunare, președintele ședinței, Prințul D. Ghica, anunță că la biroul Camerei se află mai multe amendamente și invită pe membrii Adunării să le dea ascultare.

Primul amendament este al deputatului Crețeanu, care afirmă că: "*Tipografia rămâne a Metropoliei și sub aceeași administrare și priveghere sub care se află*

D. G. Costaforu combate concluziile raportului, arătând că Părintele Metropolit, văzând necesitatea acelei tipografii a contractat o împrumutare de la Stat, cum putea face orice particular și a înființat această tipografie, răspunzând în urmă Statului suma împrumutată. Prin urmare, tipografia a rămas ca o proprietate pe seama Eminenței Sale și nu este nici un cuvânt de a nu se îngădui Părintelui Metropolit de a avea o tipografie. Afară numai în cazul când ar fi să se observe și să se aplice legea ce există în hătișeriful de la 1826, întărit de duoi domni și sancționat de divanele obștești după vremi, în puterea căruia orice călugăr este supus ca și unei morți civile, nefiindu-i ertat a poseda cea mai mică avere a lui proprie din momentul când și-a primit metania. În cazul acesta, D. Costaforu declară că s-ar uni cu părerea secției, dar atunci ar trebui ca legea să se aplice în genere pentru toți călugării ce vor fi posedând averi, iar nu numai la singura persoană a Părintelui Metropolit, căci astfel ar fi a ataca dreptul cel mai sacru, acela al proprietății.

D. Bosianu după ce respinge ideea că hătișerurile mai pot avea vre-o autoritate și aplicare în țara noastră, arată că Eminența Sa s-a adresat cu cerere de împrumutare, după cum se poate vedea din petiția și din oficiurile domnești, nu ca un particular ce voia să facă o întreprindere, căci ar fi o injuriu a presupune Părintelui Metropolit asemenea intenții de comerț și speculări, ci ca un funcționar public; ca cap al Bisericei și pentru o trebuință generală și atât de simțită.

Afară de aceasta, o altă considerație mai puternică de drept arată învedereat că tipografia nu poate rămânea și nu era destinată a rămâne Sântiei Sale.

Această clădire este făcută pe un loc public, al Statului, și dacă Eminența Sa ar fi voit să rămâie pe seama-i, negreșit o făcea pe un alt loc.

D. Turnavitu, după ce blamează ideea Dlui Costaforu de a-și susține argumentele printr-un act care viola autonomia noastră, vine apoi la cestie și arată, ca și Dnu Bosianu, că banii s-au luat nu de un particular și pentru o întrebuințare particulară, ci de un funcționar public, de capul Bisericei, și pentru o trebuință de un interes general.

D. Turnavitu termină aducând de exemplu că dacă un ministru astăzi ar lua fonduri ale Statului pentru a aduce o mașină oarecare și din venitul ce ar aduce ar întoarce Statului banii ce a luat, putea-va după aceasta să oprească pe seama-i acea mașină? Negreșit că nu, și dacă unui ministru nu-i poate fi ertat o asemenea faptă, cu atât mai mult nu se poate presupune a fi fost în intenția capului Bisericei.

D. I. Oteteleşeanu, fără a se ocupa dacă tipografia trebuie să fie sau nu o proprietate a Sântiei Sale, zice numai că ar trebui să se știe dacă într-adevăr a costat numai acei 7000 galbeni sau poate și mai mult și în fine a se amâna orice decizie până va fi de făcut, și Părintele Metropolit, ca să dea deslușirile cuvenite.

D. Ministru Cultelor arată complecta sa adesie la argumentele cu care Dnii Bosianu și Turnavitu au susținut părerea secției și, pe lângă acestea, arată că chiar canonul Sântilor Părinți pe care el citește, oprește pe călugări la orice întreprindere de comerț sub o pedeapsă așa de aspră încât Dnu Ministru se crede dator a nu o citi.

D. Costaforu revine asupra argumentelor prin care a combătut părerea secției și esplică din nou că ceea ce a înțeles Dlui a fost că numai atunci s-ar uni cu concluziile raportului când legea care pedepsește pe călugări de a poseda o avere s-ar aplica la toți în genere, fie acea lege un hătișerif sau fiă în canonul bisericesc.

Afară de aceasta, fiindcă pe de o parte s-a zis că Statul este în drept de posesie asupra acestei tipografii, iar pe de alta Părintele Metropolit o reclamă ca o proprietate a sa, aci este o cestie de contestare ce urmează a se dezlega de tribunaluri și asupra căreia Adunarea nu poate da nici o otărare.

Principele Știrbei susține că este lipsă de bună cuviință și respect către capul religiei și președinte al Adunării de a-l ataca pe când nu este făcut în modul ce s-a întrebuințat de unii vorbind de speculații și altele.

toate bunurile eclesiastice".¹¹³ Dar, până să se pună la vot acest amendament, mai mulți deputați îl invită pe Crețeanu să-și retragă amendamentul, iar acesta consimte.

Al doilea amendament este al lui Lahovari, și are următorul conținut: "*Fiindcă Părintele Metropolit ca chiriarh al țării și cap al religiei are neapărată trebuință de a avea la dispoziția Sa o tipografie pentru tipărirea nu numai a cărților bisericești, ci și a feluritelor altor tipăriri periodice de care poate să aibă trebuință;*

Fiindcă tipografia s-a fondat cu banii Statului;

Tipografia va rămâne proprietate a Sănteii Metropolii. Ea se va gera de capul Bisericei și va fi dator la sfârșitul fiecărui an a da socoteală de venit și cheltuieli".¹¹⁴ Acest amendament este respins prin vot.

Al treilea amendament este al Principelui Brâncoveanu:

"*Considerând că toată averea Mitropoliei este administrată de Ministerul Cultelor; considerând că tipografia Nifon este creată cu fonduri de împrumut; fonduri care s-au și înapoiat Casei Centrale; considerând că după cele arătate de Prea Sfinția Sa Părintele Metropolit, scopul acestei tipografii este de a împrăști cărțile bisericești în toată țara, împărțindu-se cu preț scăzut și chiar gratis la bisericile sărace; considerând că pe cât nu este nici o lege declarând averile călugărilor ca o proprietate a Statului, Camera nu poate primi opinia secției și rămâne ca, dacă Ministerul Cultelor își crede un drept asupra acestei tipografii, să-l reclame prin canalul judecătoresc*".¹¹⁵

Al patrulea amendament este al deputatului Prijbeanu și cuprinde următoarele: "*Amendez concluzia secției asupra tipografiei Nifon să se administreze de Prea Sfinția Sa Metropolitul și cărțile bisericești vânzându-le numai pe prețul ce va costa operația pentru celelalte tipăriri. Venitul să se treacă în socotelele Casei ce se dau Ministerului Cultelor*".¹¹⁶ Și acest amendament este respins prin vot de Cameră.

Văzând că nu se ajunge la nici o concluzie, cinci deputați propun ca "*votul Adunării trecute va rămâne tot suspendat până la venirea Prea Sfinției Sale Părintelui Metropolit*".¹¹⁷ Această propunere este primită de Adunare.

Dlul arată că ceea ce se face în Mitropolie este al Mitropolitului și a Mitropoliei. Sfinția Sa, ca fondator al acestei tipografii, cere să o dirijeze și să poarte numele său, iar după moarte-i, să treacă pe seama Statului.

Principele Știrbei terminând zice că ar trebui cel puțin să se aștepte venirea Eminenței Sale și Camera să fie cu mai mult respect către prezidentul său.

D. I. Florescu susținând argumentele Dlor Bosianu și Turnavitu arată că ar fi într-adevăr o injuriu și un atac pentru demnitatea capului religiei de a i se presupune intenția că ar fi voit să facă din acea tipografie o întreprindere pe seama sa.

D. Tell arată că această tipografie, care s-a zis că este înființată pentru răspândirea luminelor religioase, a tipărit libele și pamflete politice". "Monitorul oficial", nr. 175 din 23 iulie 1860, p. 814-815.

113. *Ibidem*, p. 814-815.

114. *Ibidem*, p. 814-815.

115. *Ibidem*, p. 814-815.

116. *Ibidem*, p. 814-815.

117. *Ibidem*, p. 814-815.

Cu toate că Adunarea hotărâse, în privința tipografiei, să se aștepte până la întoarcerea Mitropolitului Nifon din concediu, secția a VI-a a Camerei, în ședința ținută la 24 iunie 1860, în prezența a șapte din membrii săi sub președinția lui Marghiloman "luă în cea mai serioasă atenție examinarea petiției Eminenței Sale Părintelui Mitropolit, dată către Onorata Cameră pe la sfârșitul șesiei trecute și rămasă neresultată atunci, descriind scopul fondării tipografiei Sfintei Metropolitii, numită Nifon, precum și fondurile cu care s-au înființat, și roagă a se modifica spontaneea deciziei luată în ședința de la 26 iunie, anul încetat".¹¹⁸ Secția, având în vedere decizia luată de Cameră în sesiunea trecută, de a "rămâne adică acea tipografie pe seama Statului, deși urma a se declara incompetente a mai examina o asemenea chestie, însă nu a socotit de prisos a vă da, Domnilor, o înscurtă relație despre rezultatul descoperirilor și opinia sa.

Scopul înființării acei tipografii, precum declară, și au plăcut și secției noastre a crede, a fost simplu, pentru reimprimarea cărților bisericești a căroră lipsă, nu mai zice, era mult simțită, dar însă amenința a aduce rătăcirea rămânând în ne us Sântele canoane.

Secția dar, pentru un asemenea scop, recunoscând Eminenței Sale lauda ce i se cuvine pentru că au îndeplinit o datorie din cele mai sacre ce avea ca cap al Bisericii, d-a îngriji prin toate mijloacele la conservarea Sântei religii, socotește de a sa datorie a vă propune, Domnilor, de a i se mărturisi mulțumirea ce merită pentru această faptă. Pentru cererea însă ce Eminența Sa face totodată d-a i se lăsa la dispoziție acea tipografie, spre a-și continua dorința;

Secția preocupată de a înlătura orice ocașie de îndoială sau cel mai mic presupus s-ar putea da, că acea tipografie nu este înființată pentru un profit în parte a fondatorului ei, ci pentru scopul imprimării cărților religioase, luând de bas mărturisirea ce însuși Eminența Sa face, că acea tipografie au fost înființată în anul 1851, cu fondul de 7000 galbeni, luați fără vreo dobândă din Casa Centrală, și care gradat s-a și înapoiat acelei Case, în curs de patru ani, având în vedere că această sumă urmează a fi plătită negreșit din beneficiul ce au dat acea tipografie, și că acum nu poate fi privită decât ca o avere a Sântei Metropolitii, și că foloasele ce le aduce trebuie a se trece în veniturile regulate ale Casei ei, rămâne în unanimitate de opinie, că dacă nu va fi trecută însă sub îngrijirea și administrarea Ministerului Cultelor, să treacă negreșit și foloasele ce se dă, să și facă parte din venitul Statului, și spre a putea fi tot de-odată îndeplinită și dorința Eminenței Sale, și scopul pentru care s-au înființat, să-i rămâie dreptul de a cere de la Ministerul Cultelor preferința la imprimarea cărților bisericești ce va găsi că mai sunt încă de lipsă și să i se păstreze totodată și numele de Tipografia Nifon, pentru onoarea și mulțumirea fondatorului ei, care pe lângă această mulțumire urmează a adăuga și pe aceea că a contribuit cu aceasta și la adăugirea venitului Casei Sântei Metropolitii.

118. *Ibidem*, p. 814-815.

Aceasta dar fiind opinia secției, și care nu atinge nici slăbește decizia Domniei Voastre, luată în sesia trecută, vine după datorie a o supune la cunoștința Domniei Voastre.

Raportor Păcleanu".¹¹⁹

În urma acestei hotărâri luate de Cameră, Ministrul Cultelor, prin adresa nr. 2356, înființează o comisie, compusă din I. Penescu, Șt. Rasidescu și N. Bulciurescu, pentru inventarierea și preluarea tipografiei de la Mitropolie. Această comisie a purces imediat la această inventariere, dar se plânge că întâmpină greutăți din cauză că:

"...oamenii și chiar Cancelaria Eminenței Sale Părintelui Mitropolit se împotriveau a o preda. Această rezistență din partea, însă pe cât am putut pricepe, n-a provenit decât din neștiința împregiurărilor acestei tipografii, pe care s-a bazat votul Onoratei Camere legislative, din 16 ale trecutei luni (iunie), iar mai cu seamă dintr-o simplitate ce n-a putut pătrunde adâncele cugetări ale Eminenței Sale în întocmirea unui asemenea așezământ de binefacere comună, iar nu din giositoarea speculă privată, după cum a putut crede dl-or, zicând că este avere proprie a Eminenței Sale, pentru că în cazul acesta Eminenția Sa, de ar fi voit s-o facă, nu l-ar fi costat nimic a o cumpăra cu chiar banii Eminenței Sale, și a o așeza pe vreunul din locurile proprietății ce are; dar nu, Eminenția Sa a dovedit îndestul că nu voește a avea un stabiliment de speculă în contra canoanelor bisericești, pentru că raportul Eminenței Sale din 1851, către fostul Domn, stă de față, prin care cere a i se elibera, din Casa Centrală, șapte mii de galbeni pentru înființarea unei tipografii a Sântei Mitropolii, cu care să se poată tipări cărțile bisericești ce se împuținaseră mai de tot. Argument destul de tare, că o face în interesul comun al bisericilor, iar nu al Eminenței Sale în parte; și că acest stabiliment și-a împlinit acum misiunea, pentru care se înființase, retipărind toate cărțile bisericești, după cum veți vedea din alăturata listă, în care s-a însemnat anume fiecare fără a mai vorbi de cele profane ce s-au mai tipărit aici".¹²⁰

119. *Ibidem*, p. 814-815.

120. "Monitorul oficial", nr. 180 din 29 iulie 1860, p. 835.

"Numărul cărților bisericești ce s-au tipărit până acum

1530 Trupuri Minee în 12 volume ...	lei 283 preț 20 -	433.755
2000 Ceasloave.....	lei 22 preț 20 -	45.000
1000 Molitfelnice ediția I.....	lei 22 preț 20 -	22.500
1000 Liturghii ediția I.....	lei 22 preț 20 -	22.500
1000 Trioade.....	lei 63 preț 20 -	63.000
1500 Psaltiri	lei 20 preț 10 -	30.375
1000 Octoice.....	lei 45 preț 10 -	45.000
1000 Penticostare.....	lei 54 preț 10 -	50.000
1000 Apostole.....	lei 45 preț 20 -	45.000
1000 Evanghelii.....	lei 49 preț 20 -	49.500
1000 Liturghii a doua ediție.....	lei 22 preț 20 -	22.500
1000 Molitfelnice detto.....	lei 20 preț 20 -	22.500

885.630

Această comisie, supărată de faptul că personalul Cancelariei mitropolitane s-a împotrivit acestei fapte nelegiuite, face, în mod ironic, următoarea remarcă: "*Eminența Sa de ar fi fost aici, suntem convinși, că nu numai ar fi dat-o Statului fără nici o împotrivire, considerând, pe de o parte, folosul ce ar produce tezaurului public economia tipăririi într-însa a actelor guvernamentale, dar ar și fi binecuvântat această dispoziție; iar de alta, s-ar fi bucurat în prevedere că perfecția ce ar servi de model celorlalte tipografii menite a lumina sufleteasca sa turmă, fără ca Eminența Sa să se jeneze a mai tipări și în viitor orice carte foloșitoare Bisericii*".¹²¹

Ne pare rău pentru această afirmație, pentru că știm, din cele arătate mai sus, că Mitropolitul Nifon s-a opus încă de la început acestui abuz făcut de oamenii legii de atunci, el știind foarte bine cât de necesară îi era acea tipografie.

Dar, ca bătaia de joc să fie și mai mare, membrii acestei comisii adaugă: "*Vă mai adăugăm, Domnule Ministru, că cea mai mare parte a materialului acestei tipografii, iar mai cu seamă machinele iuți, le-am găsit stricate și în proastă stare, precum chiar și încăperea, de unde urmează a se face în tot o reparație radicală, ca să poată deveni în starea ei normală.*"

I. Penescu, Șt. Rasidescu, N. Bulciurescu

1860, iunie 6, No. 9".¹²²

Acele mari reparații de care vorbeau membrii comisiei de inventariere se limitau la: "*4 taçâmuri de fier pentru porțile de la șopron, 4 colțare, 2 balamale încrucișate, capile, balamale pentru lacăte, 2 zăvoare și 2 cârlige*".¹²³

Se vede clar că acestea nu erau reparații la o tipografie, ci erau lucrări de asigurare a acesteia pentru a nu mai fi permis accesul personalului care lucra acolo, în incintă. După acest inventar, soarta "Tipografiei Nifon" era pecetluită.

Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, V. Boerescu, în 7 iulie, prin raportul său, face cunoscut Domnitorului Alexandru Ioan Cuza jurnalul Consiliului de Miniștri, încheiat în ședința din 6 iulie, privitor la Tipografia Nifon și la încă o tipografie, Sf. Sava.

La primirea acestui raport al Ministerului Cultelor, Domnitorul Alexandru Ioan Cuza, prin adresa nr. 436, dată în București în 17 septembrie 1860, decretează:

"*Art. I. Tipografiile intitulate Nifon și Sf. Sava, se vor întruni formând în viitor un singur stabiliment sub numirea cu titlul principal: Tipografia Statului (Sf. Sava și Nifon).*"

Art. II. Direcția acestei tipografii va fi sub Ministeriul Cultelor și Instrucțiunii Publice.

Art. III. Ministrul nostru secretar de Stat ad-interim la Departamentul Cultelor și Instrucțiunii Publice este însărcinat cu aducerea la îndeplinire a acestui decret.

Alexandru Ioan".¹²⁴

În acest fel, în mod nedrept și abuziv, Tipografia Nifon, mai bine spus Tipografia Mitropolitului Nifon, continuatoarea tipografiei care fusese vreme de

121. *Ibidem*, p. 835.

122. *Ibidem*, p. 835.

123. *Ibidem*, p. 835.

124. "Monitorul oficial" nr. 225 din 20 septembrie 1860, p. 1017.

peste un secol a Bisericii și lucrase pentru ea, a fost trecută în patrimoniul Statului, fără nici un drept. Este de remarcat că acest act nelegiuit a fost înfăptuit în lipsa celui ce o repusese în funcțiune, adică a Mitropolitului Nifon.

Nu suntem de acord cu afirmația că această tipografie a fost făcută cu banii Statului, întrucât:

- Bani cu care a fost reînființată au fost împrumutați din Casa Centrală, care era tot a Bisericii;

- Acești bani, pe parcursul a patru ani, au fost returnați, lucru pentru care Statul nu mai avea oricum nici un motiv ca să-și treacă în patrimoniul său această tipografie;

- Tipografia nu a fost reînființată de Mitropolitul Nifon pentru "*speculă*", așa cum au afirmat unii, ci a fost făcută pentru tipărirea cărților de cult de care bisericile și preoții aveau foarte multă nevoie, problemă care se pare că nu interesa prea mult pe conducătorii politici din acea vreme.

Se pune întrebarea: oare, dacă Mitropolitul Nifon ar fi fost de față, s-ar mai fi produs acest act nelegiuit?

Suntem convinși că da, întrucât conducerea de atunci a Statului nu ținea cont de părerea Mitropolitului Nifon, iar dacă acesta s-ar fi opus, atunci ar fi avut și el soarta Mitropolitului Sofronie al Moldovei.

Mitropolitul Nifon a preferat să tacă, suportând în continuare nedreptățile care i se făceau, în schimb, pe măsura posibilităților și a îngăduințelor, a căutat să facă cât mai mult pentru Biserica sa.

CTITORIILE MITROPOLITULUI NIFON

În timpul arhipăstoriei sale, Mitropolitul Nifon a făcut și alte fapte de vrednică pomenire, în afară de cele arătate până aici. Ele ni-l înfățișează ca un bun următor al datinilor de ctitorie; urmaș vrednic al vlădicilor ziditori de schituri și mănăstiri. Ca un bun gospodar, Nifon a căutat, pe cât i-a fost cu putință, să consolideze, să repare și să întrețină toate bisericile din Mitropolie în condiții cât mai bune. Acolo unde a fost cazul, a ajutat chiar el cu bani acele biserici care se aflau în nevoie.

Dar Nifon nu s-a rezumat numai la aceasta, ci a ridicat chiar el biserici din temelie cu banii săi proprii.

La inițiativa și cu binecuvântarea sa, în anul 1873 se tipărește o condică intitulată "*Synodiconul*", în care să fie scrise toate bisericile din România. Scopul pentru care a fost tipărit acest "*Synodicon*" îl arată chiar Mitropolitul Nifon în prefața acestuia: "...pentru a se înscrie într'însele numele și pronumele fericitorilor ctitori ai fiecărei biserici și data zidirii și a reparației ce s-ar fi făcut mai în urmă fiecărei biserici, cum și numele înzestrătorilor și altor binefăcători ai bisericeii, cum și odoarele și alte dăruiri mișcătoare și nemișcătoare ce s-au făcut bisericeii, de către cine și când s-au făcut, pentru a se păstra în acest *Synodic* și o știință exactă despre originea și starea fiecărei biserici din țară".¹

Una dintre mănăstirile consemnate în acest "*Synodicon*" este Mănăstirea Zamfira, care apare sub titlul: "*Sinodicul Sf. Mănăstiri Nifon (Zamfira) din districtul Prahova*".

Această mănăstire fusese zidită de Zamfira, văduva lui Manu Apostolu, agentul de negoț al lui Constantin Brâncoveanu.

Între timp mănăstirea, din cauza lipsei de îngrijire, aproape dispăruse, rămânând în locul ei o mică bisericuță, și aceasta în paragină.

În timpul unei vizite prin Eparhie, în vara anului 1856, Mitropolitul Nifon scrie chiar el în *Synodicon*: "*Mergând și la schitul Zamfira din județul Prahova, și văzând că nu se află nici o altă urmă care să arate că a existat aci cândva acest așezământ, decât o mică biserică ruinată în părăgînire, am cugetat a înființa pentru ctitoria și pomenirea noastră, un nou sfânt locaș și căutând un loc priincios prin curățenia aerului său, prin poziția roditoare a pământului și prin avantajele apei cu apropiere, precum și prin frumoasele sale împrejurări, am ales verdea câmpie a livezilor ce se întind de la spatele altarului vechii bisericeuțe, tot pe moșia Zamfira, voind a se arăta cu aceasta neuitată pomenirea celei dintâi fondatoare în aceste locuri*".²

După alegerea locului unde avea să construiască noua biserică a Mănăstirii Zamfira, însuși Mitropolitul Nifon afirmă în acest *Synodicon*: "*Dumnezeu cel atotputernic, luminându-ne și ajutându-ne cu îndurarea Sa, am clădit din temelie*

1. Pr. Grigore Popescu, *op. cit.*, p. 61.

2. *Ibidem*, p. 62.

biserica și încăperile cu toate împrejurimile trebuincioase unui schit, în anul acesta 1857, septembrie 8, luând săvârșire de tot lucru, am mers însine acolo și am sfințit biserica după rânduielile cuvenite, puindu-i hramul Înălțării Domnului nostru Iisus Hristos și Sfântul Patriarh Nifon".³

Pentru ca această mănăstire să poată ființa, era nevoie să fie înzestrată cu cele trebuitoare, pe care acum nu le avea. Mitropolitul Nifon s-a îngrijit și de aceasta, în mod personal, el însuși afirmând: "*Dorind ca acest schit căruia i-am dat numirea Nifon, să intre în rândul și vrednicia celorlalte chinovii și schituri de maici, pentru care l-am și destinat, ne-am înțeles cu Domnul țării ca moșioara Zamfira, numită vatra Schitului, să rămâie de acum înainte pe seama sa, pentru chiverniseala maicilor și întreținerea casii pe de o parte, căci era de un venit prea neînsemnător; iar pe de alta, că schitul Nifonul nu s-ar fi putut susține nici într-un chip fără acel ajutor*".⁴

Întrucât la Mănăstirea Zamfira nu mai erau viețuitori, Mitropolitul Nifon, în 20 mai 1856, prin raportul nr. 1733, înștiințează Guvernul: "*Considerând tot deodată că Schitul Roșioara, prin poziția sa răpoasă neroditoare și condițiile neapărate pentru viețuire, am găsit cu cale și am strămutat maicile de acolo, aci în schitul Nifonul, rămâind acolo ca un metoh atârnat de acesta, fără a putea nimeni după vremi să se amestece în trebele sale sau a desființa aceste așezăminte*". La acest demers al Mitropolitului Nifon, "*s-a dat cuvenita întărire, de către onorabilul secretariat al Statului prin adresa sa cu nr. 2344 din 7 iulie 1856*".⁵

Cu toate că Mitropolitul Nifon îi dăduse numele de schitul Nifon, această numire nu s-a păstrat decât în Sinodic și în arhiva mănăstirii, aceasta fiind o mărturie netăgăduită a unei fapte de creștin milostiv a marelui Ierarh.

De remarcat că cea dintâi consemnare făcută în acest Sinodic este următoarea: "*Biserica din acest schit s-a fondat în anul 1857 împreună cu toate obiectele necesare la înfrumusețarea ei, de către Înalt Prea Sfințitul Arhiepiscop și Mitropolit al Ungro-Vlahiei și Primat al României D. D. Nifon*",⁶ precum urmează, arătând în continuare un întreg inventar al obiectelor de cult, veșminte etc. din biserică, pe care nu le consemnăm aici. În capitolul în care sunt prezentate casele din care se compune schitul consemnăm: "*una pereche case stărițești, 3 camere, un antré, un iatac, o cămară, o galerie în față și alta în dos închisă cu geamlâc deosebit și o cuhnie cu odaia ei, făcute cu cheltuiala I. P. S. Mitropolit; idem 6 camere, 3 antreuri și o galerie făcute cu cheltuiala I. P. S. S. lăsate 4 camere M. Pelaghia și nepoatelor Magdalena și Epracsia; iară în două șade Maica Ștefanida....*".⁷

Această pildă dată de Mitropolitul Nifon a fost urmată și de alți oameni credincioși care au construit, la rândul lor, alte case în incinta acestui schit. De asemenea, unele dintre viețuitoarele acestei mănăstiri, din economiile lor strânse

3. *Ibidem*, p. 62.

4. *Ibidem*, p. 62.

5. *Ibidem*, p. 63.

6. *Ibidem*, p. 63.

7. *Ibidem*, p. 63.

pe parcursul vieții, și-au construit locuințe în incinta mănăstirii, case care la moartea lor au rămas altor monahii.

Dar Mitropolitul Nifon nu s-a rezumat numai la ceea ce am arătat până acum, el s-a interesat în continuare de schitul care îi purta numele, ochiul său de gospodar priceput observând și împlinind și celelalte lipsuri pe care le avea acesta. În acest sens, în pagina 17 din *Sinodicul mănăstirii*, sunt consemnate următoarele:

"Alte case, obiecte și vite ale Mănăstirii făcute de Înalt P. S. S. Părintele Mitropolitul Nifon și dăruite soborului:

1 Odaie cu cămară și sala în care se fac prescuri
1 Odaie cu cămară în care șade portărița
5 Odăi pentru iconoamă și servitori
2 grajduri
1 pimniță de zid boltită pentru vinuri
1 vârzărie deasupra pimniței
1 jigniță de bucate cu patru despărțituri, cu un antré la mijloc învelită cu șindrilă

6 buți, 3 mari și 3 mici
2 butoaie mici
2 tocitori de varză
1 tocitoare pentru botez
1 trăsură pentru cai
1 poștalion
1 car de boi
2 pluguri
2 cai de ham
6 boi, 4 mari și 2 mai mici
7 vaci și un vițel
2 grădini, una de legume și una de pomi și obrăția grajdului
6 pogoane de vie
1 Biserica cea veche reparată tot cu cheltuiala Înalt P. S. S. Mitropolitului Nifon și lăsată ca cimitir

1 Evanghelie tipografia Nifon cu scoarțele de argint suflate, care trage trei oca și jumătate, având pe de o parte Sf. Împărați, iar pe cealaltă Sfântul Nifon și cu pecetia Înalt P. S. S. Mitropolit pe dânsa lucrată în Viena.

2 Minee, tipografia Episcopiei Râmnicului, scoarțele îmbrăcate cu piele marochen poleite, precum și foile poleite".⁸

După încetarea din viață a Mitropolitului Nifon, de îngrijirea acestei mănăstiri s-a ocupat în mod deosebit Epitropia Așezămintelor Nifon.

În întreaga sa activitate arhierească, Mitropolitul Nifon nu s-a rezumat numai la reconstruirea Mănăstirii Zamfira, ci el a mai construit o biserică și în comuna Letca-Nouă, județul Vlașca (astăzi Județul Giurgiu), acolo unde avea o moșie. Lucrările de construire a acestei biserici au fost încheiate în luna mai a anului 1867. Că Mitropolitul Nifon este ctitorul acestei biserici ne-o dovedește inscripția

8. *Ibidem*, p. 64.

ce se află pe frontispiciul ei, în care se poate citi: *"S-a edificat această Sfântă și Dumnezească Biserică închinată hramurilor Sfinților Împărați Constantin și Elena și Sf. Patriarh Nifon, cu toată cheltuiala Prea Sfințitului Arhiepiscop și Mitropolitul Primat al României D. D. Nifon, pe proprietatea sa Letca Nouă, Vlașca, în al 18 an al arhipăstoriei Sale și în primul an al Domniei Principelui Carol I de Hohenzollern Sigmaringen, Domn ereditar al României unite, în vara anului de la Hr. 1867, luna Mai"*.⁹

Mitropolitul Nifon s-a îngrijit și de înzestrarea acestei biserici, așa cum mărturisea preotul Vasile Popescu, slujitor la această biserică în anul 1943, care spunea:

*"Nifon Mitropolitul a făcut aci la Letca-Nouă, pe moșia sa, o biserică pe care a înzestrat-o cu tot ceea ce i-a trebuit, iar preoții care au slujit la această biserică au fost ajutați, în primul rând, de Mitropolitul Nifon personal, iar după aceea de Eforia Așezămintelor sale. Nifon a obligat Eforia să aibă grijă de biserică sa din Letca Nouă, cu reparații, odoare și tot ce i-ar mai trebui. Epitropii administratori au executat întocmai dorința Cîtorului până în anul 1920, când moșia Letca-Nouă s-a expropriat în întregime, fiind dată parohienilor; iar biserică a fost lăsată în seama parohienilor. Cu toate acestea, ori de câte ori s-a făcut apel la Eforia Așezămintelor și Seminarului "Nifon", a fost ajutată cu toată dragostea".*¹⁰

Nu se putea ca Mitropolitul Nifon să uite Altarul copilăriei sale, Altarul pe care a deschis pentru prima dată ochii, Altarul la care a fost botezat și la care s-a închinat pentru prima dată în viață, Altarul în pridvorul căruia a deslușit pentru prima oară buchiile scrisului și cititului, și unde tot pentru prima dată a învățat să intoneze primele cântări bisericești. El nu a uitat niciodată că părinții săi donaseră acestei biserici o icoană de argint.

Ca mulțumire pentru cele expuse mai înainte, Mitropolitul Nifon, în anul 1866, când la Biserica Oțetari se executau lucrări capitale de reparații, contribuie cu o sumă substanțială de bani pentru finalizarea acestor lucrări.

Credincioșii acelei parohii, ca recunoștință pentru cele făcute de Mitropolitul Nifon pentru biserică lor, i-au pictat chipul în pronaos.¹¹

Terminându-se lucrările de restaurare la această biserică, Mitropolitul Nifon a sfințit-o cu cea mai mare bucurie.

Mitropolitul Nifon nu s-a rezumat numai la aceste acte de mare valoare ctitoricească, el a făcut, pe cât i-a fost cu putință și pe cât împrejurările i-au permis, și alte asemenea acte, dar nu de însemnătatea acestora.

Așa a înțeles Nifon Mitropolitul să-și îndeplinească misiunea sa de arhiepiscop și de bun gospodar al Țării Românești.

9. *Ibidem*, p. 65.

10. *Ibidem*, p. 66.

11. *Ibidem*, p. 66.

ÎNCETAREA DIN VIAȚĂ A MITROPOLITULUI NIFON

După o îndelungată și frumoasă activitate pastorală, în timpul căreia a avut de îndurat multe greutăți, dar a avut și foarte multe satisfacții sufletești, după ce lupta cea bună s-a luptat în ogrorul Domnului, Mitropolitul Nifon și-a încredințat sufletul Ziditorului său, cu satisfacția lucrului bine făcut, în după amiaza zilei de 5 mai 1875, în jurul orelor 17,30.¹

În "*Necrologul*" publicat cu ocazia acestui trist eveniment, se spune că: "*moartea i-a fost ușoară, după o scurtă bolire mai mult pe picioare*".²

Îndată după încetarea din viață, venerabilele rămășițe, împodobite cu veșmintele arhieresti, s-au așezat pe un tron și au fost transportate în biserică pe mâinile preoților, precedat de trei arhieri.³ Sunctul clopotelor catedralei, în mai puțin de o oră "*a umplut curtea Mitropoliei de cler și de popor*", deși aproape se înserase. Ca recunoștință pentru tot ceea ce a făcut pentru Biserică și pentru credincioșii săi, a doua zi, "*marți, de cum s-a făcut de ziuă și până seara târziu, amândouă curțile și tot dealul Mitropoliei a fost neîntrerupt înșesat de popor din toate stările și etățile, care venea cu evlavie să sărute pentru ultima oară, mâna Arhipăstorului lor. Miercuri, când avea a se face ceremonia înmormântării, poporul foarte de dimineată a acoperit tot dealul Mitropoliei*".⁴

În dimineața zilei înmormântării Mitropolitului Nifon, în catedrală se aflau "*câte trei Episcopi (adică al Argeșului, al Râmnicului și al Buzăului) și patru arhieriei, cei de dincoace de Milcov, înveșmântați și așteptând în biserică venirea Măriei Sale*" Domnitorului Carol I.

Tot protocolul fiind îndeplinit, "*la orele 9 dimineata, s-a început la Sfânta Mitropolie serviciul funebru pentru I. P. S. S. Mitropolitul Ungro-Vlahiei și Primat al României Nifon, decedat la 5 mai curent*".

Catedrala era așternută cu postav negru, corpul I. P. S. S., sub baldachinul de doliu, era îmbrăcat în veșminte arhiepiscopale, cu mitra pe cap, având la mână dreaptă cârja, la stânga Santa Cruce și la pept Santa Evanghelie, și așezat pe tron precum este obiceiul când decede un chiriarh în scaunul său.

Moliftele s-au citit de P. S. S. L.L. Episcopii Eparhielor: Râmnicul și Noul Severin, Buzău și Argeșului, asistați de arhieriei și clerul din capitală.

De la începutul serviciului a sosit Măria Sa Domnitorul (Carol I) în biserică și a sărutat Santa Evanghelie, Santa Cruce ce se aflau în mâna Înaltului Nifon.

Erau prezenți Domnii Miniștri, reprezentanții statelor streine de religie ortodoxă, Dnii vice-președinți ai Senatului, aflați în capitală, înaltele curți de casa-juine și de compturi, curțile și tribunalele și autoritățile administrative".⁵

1. "Monitorul oficial", nr. 99 din 7/19 mai 1875, p. 2332.

2. În "B.O.R.", an. I, 1875, nr. VII, p. 605.

3. *Ibidem*, p. 606.

4. *Ibidem*, p. 606.

5. "Monitorul oficial", nr. 103 din 13/25 mai 1875, p. 2384.

După săvârșirea slujbei din Catedrala Mitropolitană, episcopul Iosif al Argeșului ținu un frumos cuvânt despre cel care a fost Mitropolitul Nifon. După ce făcu o mică notă biografică a Mitropolitului, Episcopul Iosif îi făcu următoarea caracterizare: "*Caracterul său serios și solid; administrațiunea spirituală moderată, blândă și iertătoare; experiența și prudența morală și chiar politică l-au condus cu multă răbdare și statornicie în deosebite evenimente politice și sociale în țară, în lungul șir de ani aproape 25 ai Arhipăstoriei sale.*

Dar fiindcă acum cariera vieții sale și a misiunii sale pe pământ și-a îndeplinit-o precum a putut, permiteți-mi să amintesc aici, încheind aceste puține cuvinte nu spre lauda sa, cum am zis, ci spre constatarea adevărului și cunoștința tuturor.

Înființarea Seminarului ce poartă numele său Nifon Mitropolitul, a cărui existență a asigurat-o pentru viitor într-un mod larg și prevăzător din fondurile sale proprii, productiv al economiilor întregii sale vieți. Acest institut credem că va prospera dezvoltându-se cu timpul grațiat; conform statutelor ce i-a prevăzut și fondurile ce i-a asigurat. Junimea clericală care se adapă din învățăturile religioase predate aci, suntem siguri că-l va binecuvânta în eternitate.

Lăsând la o parte alte faceri de bine, ce nu sunt cunoscute de toți, căci răposatul lucra în asemenea fapte după sfânta învățătură a Evangheliei: "Să nu știe stânga ta ce face dreapta"; lăsând asemenea și pe cei ce nu știu decât a critica, fără însă a ști sau a voi de a și lucra pentru a face ceva mai bine, noi în tot timpul de acum, când în lume materialismul predomină întru toate, și asemenea fapte generoase sunt foarte rare, ne mulțumim îndestul cu acest dar adus de răposatul întru fericire Nifon, Mitropolitul Ungro-Vlahiei, pe altarul Patriei și al religiunii părinților săi, și dorim din suflet ca și alții să-l imiteze și să facă, dacă nu mai mult, cel puțin măcar atât.

Știm că mijloacele de a servi Patriei și Bisericii sunt felurite: unul aduce în serviciu averea sa, altul știința sa, răposatul Nifon Mitropolitul a depus în sacrificiu, pe lângă altele, și averea sa materială împreună cu prudența și experiența lucrurilor.

Știm asemenea că Bunul Dumnezeu primește darul fiecăruia spre binele semenilor săi, precum a primit și obolul văduvei, și răsplătește cu îndurare toată facerea de bine cea către aproapele încununând pe lucrătorul faptei bune cu slavă și cu cinste, precum se exprimă și Dumnezeuiescul Pavel: "Slavă și cinste și pace tot celui ce face binele" (Rom. 2, 10).

*Să rugăm dar în aceste momente solemne pe Preaînaltul a tot Putintele și Prea Bunul Creator, ca să-i dea și iertare greșalelor, câte ca un om va fi greșit și el și repaos fericit sufletului său, zicându-i și noi cu toții, Dumnezeu să-l ierte și eternă să fie pomenirea lui. Amin."*⁶

După terminarea serviciului divin oficiat în catedrala Mitropoliei, Domnitorul Carol I s-a întors la Palat, iar miniștrii săi au rămas să însoțească rămășițele pământești ale Primatului Bisericii Române până la Bariera Mogoșoaiei.⁷

În jurul orelor 10, "s-a pornit conductul funebru din Sânta Mitropolie în ordinea următoare:

6. "B.O.R.", an. I, 1875, nr. VII, p. 611-612.

7. *Ibidem*, p. 606.

Corpul I. P. S. S. Părintelui Mitropolit așezat în tron a fost purtat pe mâini de preoți până în strada Craiovei, unde s-a depus pe dric.

Cortegiul era aranjat în felul următor:

Un escadron de jandarmi deschidea marșul.

Urma reprezentanțiunile școalelor secundare cu stindardele lor și ambele seminarii: Seminarul Central și Seminarul Nifon în complex.

Clerul în ordinea ierarhică.

Decorațiunile I. P. S. S. purtate pe perne de arhimandriți și protosingheli.

Corurile întrunite ale bisericilor.

Cei trei episcopi sufragani ai Mitropoliei Ungro-Vlahiei, care împreună ocârmuiesc Mitropolia până la alegerea noului Mitropolit.

Corpul I. P. S. S. escortat pe de o parte și de alta de o companie de geniu. Cele patru cordoane ale dricului erau ținute de Dnu Ministru al Cultelor, Dnu Vice-președinte al Senatului, T. Veisa, și de doi arhierei.

Domnii miniștri.

Casa civilă și militară a Maiestății Sale Domnitorului.

Înaltele corpuri ale Statului și familia răposatului.

Corul vocal al Seminarului Central și al Conservatorului de muzică.

Trăsurile de doliu a I. P. S. S. și a Maiestății Sale Domnitorului.

Un batalion de vânători.

Regimente de infanterie.

Patru baterii de artilerie.

Zece escadroane de roșiori care închideau marșul.

Cortegiul s-a dirijat de la Sânta Mitropolie prin calea Craiovei, str. Carol I și Calea Mogoșoaiei.

De la poarta Mitropoliei până la bariera Mogoșoaia erau înșirate pe ambele părți ale strădelor compania de jandarmi pedestri, batalionul de pompieri și două companii de sergenți de oraș.

Un public foarte numeros ocupa stradele și fațadele caselor unde a trecut conductu funebru.

La orele 12 și un cuart, ajungând cortegiul la bariera Mogoșoaia, corpul I. P. S. S. a fost primit de Dnul comandant al regimentului al III-lea Călărași, care i-a dat escortă împreună cu un escadron de călărași până la Mănăstirea Cernica.

Dnul Ministru al Cultelor împreună cu întregul personal al Ministerului și cu directorul Prefecturii de Ilfov au însoțit corpul I. P. S. S. până la așezarea în mormânt.

Un număr foarte însemnat de trăsurile și un public numeros pedestru însoțeau cortegiul. La ora 2 și trei cuarturi, conductul funebru a ajuns la Monăstirea Cernica, unde a fost primit de soborul Sântei Monastiri și ridicându-se corpul I. P. S. S. după dric a fost purtat pe mâini până la Biserica Sântului Nicolae. Aici s-a celebrat serviciul pogribaniei de P. S. S. L. L. Episcopi de Râmnic, Buzău și Argeș, împreună cu arhiereii și numerosul cler prezent".⁸

8. "Monitorul oficial", nr. 103 din 13/25 mai 1875, p. 2384.

"La ora 4 s-a depus în mormânt corpul I. P. S. S. în asistența numerosului public care venise din capitală și de prin jur.

De la ora 8 de dimineață până la sosirea cortegiului la bariera Mogoșoaia, clopotele de la toate bisericile din capitală au sunat neîncetat, de asemenea și clopotele Sântei Monastiri Cernica de la sosirea cortegiului la Pantelimon și până la Astrucari".⁹

Ceremonialul fastuos care i s-a făcut la plecarea sa din această lume, numărul mare al participanților, din toate clasele societății de atunci, unii veniți din districtele mai îndepărtate ale țării, poate dovedi marea stimă de care s-a bucurat Mitropolitul Nifon, dar, în același timp, exprimă și durerea pe care credincioșii români au simțit-o pentru pierderea Înaltului ierarh al Bisericii Române. Această participare masivă a înalților demnitari ai țării și a miilor de credincioși veniți pentru a-și lua un ultim rămas bun de la cel ce a fost Mitropolitul Nifon, Primatul Românici, exprimă o mulțumire pentru modul în care a cărmuit, cu demnitate și cu credință, Biserica "Autocefală" Română în timpuri destul de grele și pentru faptul că și-a slujit patria cu mijloacele sale specifice până la obștescul sfârșit.

La câteva zile după decesul Mitropolitului Nifon, Mitropolia trimite, în 12 iunie 1875, adresa cu nr. 997 prin care face cunoscut tuturor protoierilor și, prin acestea tuturor parohiilor următoarele: *"Ordonăm a pune în vedere tuturor preoșilor bisericilor din acel județ ca timp de un an să se pomenească neîncetat numele răposatului Mitropolit Nifon la Proscomidie și la Sfintele Daruri".¹⁰*

9. *Ibidem.* Redăm aici și felul în care descrie revista "Biserica Ortodoxă Română" ceremonia-lul înmormântării Mitropolitului Nifon:

"Cortegiul mortuar la zece ore s-a pus în mișcare în ordinea următoare: Elevii din seminarul Nifon Mitropolitul cu profesorii lor de muzică mergeau în frunte cântând, după sistemul muzicii bisericești; după dânsii urmau preoții, după aceștia diaconii. În urma diaconilor veneau Arhieriei, iar după aceștia corurile de muzică vocală de la mai multe biserici întrunite în unul singur. După coruri urmau cavaleriile repositului, purtate de persoane bisericești cu ranguri în ierarhie. În fine, venea dricul, unde pre un jet era așezat corpul repositului și sprijinit de patru preoți. Dricul era tras de șase cai îmbrăcați în doliu, panglicele cele dinainte erau ținute în dreapta de Dl Ministru al Cultelor, și în stânga de unul din vice-președinții Senatului, iar panglicele de dinapoi erau ținute de doi Archierei, după dric urmau Dnii Miniștri; după dânsii corul ceremonial întrunit cu tot Seminarul Central și cu profesorii lor; după aceștia urma careta repositului îmbrăcată în doliu și o caretă de onoare; apoi venea oștirea de toate armele, pentru că repositul era cavaler al mai multor ordine împărătești.

De la barieră în colo cortegiul s-a pus pe drum și multă lume a mers cu dânsul până la Cernica. Acolo ajuns, tronul cu rămășițele (pământești) s-a depus afară înaintea Bisericii Sf. Nicolae, unde s-a cântat tot oficiul înmormântării cuvenit; și dându-se mortului sărutarea cea mai de pe urmă, s-a ridicat iar de mâinile preoților și s-a transportat la cimitir și s-a depus în mormânt, acolo unde însuși repositul și-a fost ales locul mai de nainte. Ușor să-i fie țărâna și eternă să-i fie memoria". "B.O.R." nr. VIII, 1875, p. 607.

10. Arhivele Sfântului Sinod, Dosar 115, f. 4.

CONCLUZII

Din cele expuse până acum, se vede că Mitropolitul Nifon a condus destinele Bisericii Ortodoxe Române într-o epocă de mari prefaceri pentru țară și Biserică. O păstorire cu mari greutăți, după cum o arată el însuși în testamentul scris la sfârșitul vieții sale: *"Tot ce am îndurat, tot ce m-am silit să fac pentru țară și Biserică, doresc să rămână necunoscute, precum au fost și lacrimile și suspinele mele în lunga carieră ce am străbătut"*.¹

Se știe că activitatea unui ierarh poate fi ușurată sau îngreunată de conducătorii politici ai Statului. De aceea tot ce a înfăptuit Mitropolitul Nifon trebuie judecat în raport cu mijloacele pe care le-a avut la dispoziție, cu societatea în care a trăit, cu sprijinul și cu înțelegerea oamenilor de stat cu care a lucrat.

Cele mai mari lovituri pe care le-a primit, în mod neașteptat, atât el cât și Biserica, au fost de la oamenii care i-au încălcat autoritatea, drepturile și prestigiul,² numind chiar vlădici fără respectul canoanelor, socotind episcopatul o simplă funcție ca oricare alta. În sensul acesta, amintim dezbinarea care a fost în sânul Bisericii Ortodoxe Române din cauza luptei pentru canonicitate, și aceasta într-o vreme în care era nevoie de multă iubire, și iubire în rândul ierarhiei conducătoare, mai ales că Biserica noastră trebuia să pună capăt năzuințelor de influență și stăpânire ale Patriarhiei din Constantinopol și ale călugărilor greci.

Membrii ierarhiei din cele două Principate Române, încă din anul 1857, își formulară, în adunările ad-hoc, dorințele și părerile lor cu privire la reorganizarea Bisericii. Totuși, această reorganizare care se cerea făcută în Biserica Română nu a avut baze temeinice, deoarece, pe de o parte, spiritul timpului tindea a supune Biserica cu totul Statului, iar pe de alta, politica modernă nu se împăca cu ideea de religie și Biserică după drepturile canonice și istorice din trecutul țărilor noastre.

Sub domnia lui Cuza s-au săvârșit, - e drept - acte politice de mare importanță pentru țară, dar față de Biserică domnia lui se inaugurează prin acte arbitrare: a trecut în proprietatea Statului tipografia Nifon, a numit, prin decrete domnești, locotenenți episcopali și episcopi pe la unele eparhii vacante. Prin legile date sub domnia lui Cuza, Biserica era supusă total Statului, uzurpându-se drepturile chiriarhilor consfințite de canoane.

În acest context istoric, Mitropolitul Nifon a fost lipsit de orice sprijin în cele mai bune năzuințe ale sale, lucru ce reiese limpede din discursul-protest, ținut în ședința Senatului din 17 decembrie 1866, în care dă la iveală lupta pe care a dus-o pe parcursul a 16 ani de păstorie, toată amărăciunea și jalnica stare a Bisericii sale: *"...la toate loviturile ce au cercat Biserica, plângerile și protestațiunile mele au fost înăbușite. În haosul învălmășelei, glasul meu era glasul celui ce strigă în pustie.*

1. P. Grigore Popescu, *op. cit.*, p. 292.

2. N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 31.

Critica, uneori binevoitoare, alteori aprinsă, injustă și pasională, au aruncat asupra perilor mei albiți blamul tuturor acestor rele, fără a-mi cunoaște luptele și sfășierile mele interioare.

Permiteți, Domnilor Senatori, a vă face această amintire, căci acestea s-au petrecut sub privirile noastre".³

Poate fi ceva mai zguduitor, mai adevărat?

În acest **Discurs** Mitropolitul Nifon le vorbea contemporanilor, oamenilor care cunoșteau adevărul despre aceste lucruri, în fața cărora marele ierarh nu și-ar fi îngăduit să exagereze ceva, mai ales că se adresa unora dintre cei vinovați de jalnica stare din Biserică.

Nu trebuie uitat faptul că Mitropolitul Nifon binecuvântase cu trei ani în urmă secularizarea averilor mănăstirești. Accastă "*arhipăstorească binecuvântare*" ne dovedește că patriotismul său a fost la o înălțime pilduitoare pentru generațiile viitoare. El a înțeles că secularizarea asigura organizarea noului Stat modern, și "*arhipăstoreasca binecuvântare*" a fost cu adevărat un gest național. 1/7 din pământul țării era la vremea aceea în posesia străinilor, în timp ce țaranii duceau o viață de robie. Secularizarea, ca și împrăștierea reprezentau o necesitate națională, iar Nifon a înțeles acest lucru.

Cu toate acestea, Cuza și miniștrii săi nu au înțeles și nu au dat importanța cuvenită misiunii Bisericii în viața Statului.

"Poate că nu toți membrii guvernelor Domnitorului Alexandru Ioan Cuza sunt vinovați de aceasta, ci curente generale, ideile europene de atunci ... nu sunt vinovați oamenii, adesea plini, dacă nu de credință și de cunoștințe necesare, măcar de bunăvoință, ci curente generale, ideile europene și nu mai puțin exemplul situației Bisericii neamului din provinciile românești pierdute".⁴

Societatea pe care Mitropolitul Nifon a păstorit-o era călăuzită de un straniu amestec de idei, de năzuințe și de interese din cele mai potrivnice,⁵ care nu s-au cristalizat decât foarte încet și după o luptă aprigă între elementele trecutului și acelea ale prezentului cu năzuințele de reforme, prefaceri și împlinire a idealurilor.

Tineretul reîntors din Franța aducea cu sine acel anticlericalism, care era mai mult o modă, o imitație destul de primejdioasă, în raport cu religiozitatea profundă a poporului român.

În primăvara anului 1875, Mitropolitul Nifon a hirotonit pe Ion Niculescu preot pe seama bisericii din comuna Lacul Turcului - Prahova. Cu acest prilej, Mitropolitul Nifon i-a adresat tânărului hirotonit următoarele cuvinte:

"Mi s-a vorbit frumos despre felul cum ai luptat și pătimii pentru cauza națională în timpul Revoluției (este vorba, desigur, despre Revoluția de la 1848). M-a bucurat mai mult însă strădania părintelui Sfinției tale, om chibzuit și înțelept, de a da satului său o biserică și un preot. Astăzi Dumnezeu îi răsplătește credința aducându-l ca preot chiar pe fiul său... Mergi și fii un demn urmaș al bătrânului. Fă Sfinția ta ceea ce n-a izbutit să îplinească decât în parte părin-

3. Nifon, Mitropolitul, *Discurs pronunțat de Prea Sfinția Sa Părintele Mitropolitul Ungro-Vlahiei Primatul României D. D. Nifon în ședința Senatului din 17 Decembrie 1866, București, 1867; "Monitorul oficial", nr. 1 din 4/16 ianuarie 1867.*

4. N. Iorga, *Istoria Bisericei Române*, p. 277.

5. A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, ed. III, vol. XIII, p. 22.

tele credincios pe care-l ai. Nu uita că Revoluția a încercat slăbirea credinței și a Bisericii și că lucrul acesta se va mai încerca.

Intră în slujba lui Hristos și a Bisericii Lui cu toată hotărârea. Când te izbești de greutăți și mai ales de răutatea oamenilor, amintește-ți că Dumnezeu încearcă numai pe cei pe care-i iubește... eu voi avea grijă să te sprijin în munca duhovnicească a Sfinției tale".⁶

Se vede clar din afirmațiile Mitropolitului Nifon influența atât de păgubitoare a ideilor apusene asupra tinerilor revoluționari de la 1848 în slăbirea Bisericii și a credinței.

Din aceasta se poate constata câtă răbdare, tact și înțelepciune i-au trebuit Mitropolitului Nifon pentru a-și apăra Biserica în astfel de împrejurări. De altfel, însuși Mitropolitul Nifon spune despre societatea pe care a păstorit-o:

"Veacul în care trăim furnică de o mulțime de oameni ce se mândresc de știință și dintre care o însemnată parte se crede în drept a hotărî despre religie, numai pentru că au citit scrierile acelor oameni nenorociți, ce și-au pus toate talentele duhului a îngrămădi nouri asupra adevărilor religiei, alergând până la sofisme cele mai grosiere.

Cea mai mare parte din acești învățați sau semiînvățați nu cred nimic sau prea puțin în materie de religie; numai un respect politic pentru legile Statului îi ține în tăcere și nu îndrăznesc a publica slobozenia simțămintelor lor; dar își fac un sistem aparte, un fel de religie de cabinet, de care vorbesc numai cu prietenii lor".⁷

Mitropolitul Nifon a avut o deosebită grijă:

- De a atrage atenția societății asupra ideilor rătăcite din vremea sa;
- De a feri tineretul de astfel de idei, dându-i-se o educație curată creștină, ortodoxă și națională.

Această grijă purtată de Mitropolitul Nifon ne arată că el a înțeles adevăratul fond al acestei mișcări ideologice și sentimentele de care era stăpânită și călăuzită societatea și întreaga comunitate creștină pe care o păstora.

Într-o circulară, publicată în trei numere (49, 50 și 51) ale ziarului "Românul" al lui C. A. Rosetti, în luna iulie 1858, Mitropolitul Nifon, adresându-se tuturor forurilor bisericești și dreptcredincioșilor creștini, s-a ridicat cu toată puterea și hotărârea împotriva primejdiilor ce amenințau Biserica, societatea și neamul, Așadar, societatea din vremea lui Cuza nu pune Biserica în fruntea preocupărilor sale. Greșelile săvârșite de această societate și de conducătorii ei sunt mai degrabă o dovadă a inculturii de atunci.

Se pune întrebarea: Putea oare Mitropolitul Nifon să împiedice secularizarea averilor mănăstirilor închinat, când egumenii greci nu înțelegeau nici măcar că trebuie să se supună jurisdicției canonice a episcopatului român? Nu putea. El a socotit că Statul trebuie să fie stăpân la el acasă și, o dată cu Statul, și Biserica acestui Stat.

6. Gh. Lungulescu, *Un neam de luptători, trei generații cu bisericile lor*, București, 1927, p. 73.

7. Nifon, Mitropolitul, *Principiile fundamentale ale Religiei*, București, 1856, p. 3.

Că s-au secularizat și averile mănăstirilor neînchinat, aceasta ca un argument politic în fața protectorilor grecilor, fără ca oamenii din conducerea Statului să se îngrijească, potrivit promisiunilor făcute, de bunul mers și progresul Bisericii, căreia îi răpiseră patrimoniul ce-i asigura existența, de aceasta nu poate fi acuzat Mitropolitul Nifon, Întâistătătorul Bisericii de atunci.

Știm că Mitropolitul Nifon a apărut cu toată fermitatea drepturile Bisericii sale față de Patriarhia din Constantinopol, stăruind pe lângă conducătorii Statului, cât a fost cu putință, pentru asigurarea bunului ei mers. Când glasul lui a fost ascultat cu bunăvoință, starea de lucruri din Biserica Română s-a îmbunătățit, și aceasta mai ales în timpul domniei Principelui Carol I, care, deși era de credință catolică, a respectat cu strictețe ortodoxia românilor, sprijinind-o și creîndu-i o situație de mai multă iubire și aleasă prețuire.

Când la conducerea Țării Românești s-a aflat omul care a avut ca deviză a domniei sale "*Nihil sine Deo*", aducând în același timp o severitate și curăție în viața publică și personală, este evident că și preocupările față de instituția din care izvoară virtutele morale și naționale au fost cu totul altele decât în vremea lui Cuza.

Acum, în timpul domniei lui Carol I și a arhipăstoriei Mitropolitului Nifon, prin art. 21 al Constituției, se proclamă religia creștină ortodoxă religie dominantă a Statului, asigurându-se libertate și celorlalte culte.

Având în vedere noua stare de lucruri din Biserica Ortodoxă Română, Mitropolitul Nifon insistă pe lângă Principele Carol I ca acesta, pe parcursul vizitei sale la Constantinopol, să mijlocească pe lângă Patriarhul Constantinopolului o aplanare a neînțelegerilor dintre Biserica Ortodoxă Română și Patriarhia Constantinopolului.

Acest demers al Principelui Carol I a fost încununat de succes, iar relațiile dintre cele două Biserici de acum înainte se vor îmbunătăți în mod considerabil.

Astfel, în a doua parte a păstoriei sale, "*risipindu-se norul cel întunecos*", având și sprijinul celor care conduceau Statul Român la acea oră, Mitropolitul Nifon a căutat să intre în legalitatea canoanelor, și aceasta cu atât mai mult cu cât, după cum am văzut, Biserica Ortodoxă Română fusese considerată de Marea Biserică de Răsărit și de celelalte fiice ale ei ca străină de prescripțiunile canoanelor, și deci schismatică.

Întrucât Biserica Ortodoxă Română era lipsită de o autoritate sinodală canonică, menită să reglementeze problemele dogmatice și disciplinare, în anul 1872, sub păstoria lui Nifon se promulgă "*Legea pentru alegerea Mitropoliților și Episcopilor Eparhioși cum și a constituirii Sântului Sinod al Sântei Biserici Autocefale Ortodoxe Române*".

Prin promulgarea acestei legi a luat sfârșit lupta pentru canonicitate din sânul Bisericii Ortodoxe Române, căci în art. 28 al acestei legi se prevede: "*Mitropoliții și Episcopii care funcționează astăzi, în virtute de legi anterioare și recunoscute prin legea de față, se mențin în demnitățile lor cu toate drepturile și prerogativele acordate prin această Lege Mitropoliților și Episcopilor ce se vor alege conform prescripțiunilor seale*"⁸.

8. N. Dobrescu, op. cit., p. 28.

Acum se fixează modalitatea de alegere a Mitropoliților și Episcopilor, componența Sfântului Sinod și atribuțiile pe care le are el, organizarea Eparhiilor din Biserica Ortodoxă Română și titulaturile pe care le vor purta Mitropoliții și Episcopii.

Mitropolitul Nifon, împreună cu membrii Sfântului Sinod, căuta să întocmească regulamentele necesare conducerii Bisericii, regulamente care au fost sancționate de Domnitor conform Legii Sinodale.

Cele dintâi regulamente emise de acest Sinod au fost: Regulamentul pentru administrarea eparhiilor, Regulamentul pentru oficierea serviciului divin, Regulamentul pentru drepturile și datoriile clerului în genere, regulamente votate în 1873. Nu mult după aceasta s-au votat și Regulamentul pentru disciplina monahală, precum și cel de procedură în materie de judecată bisericească, Regulamentul de ordine și disciplină pentru seminarii, al autorității superioare asupra acestor școli ale Bisericii și cel privind problema ocupării de către preoți a posturilor vacante din parohii.

Pentru o cât mai bună pregătire a preoților s-a luat, prin Regulamentul organic, măsura înființării seminariilor de eparhii. Aceste seminarii s-au închis din cauza evenimentelor din 1848. Ajuns la conducerea Mitropoliei Ungrovlahiei, Mitropolitul Nifon stăruie pe lângă domnitorul Barbu Știrbei pentru redeschiderea cursurilor seminariilor a căror activitate încetase după revoluție, iar acestea se redeschid abia în anul 1851. Astfel, se reînființară Seminarul mitropolitan din București și seminariile eparhiale de la Argeș, Râmnic și Buzău, toate cu un curs inferior de patru ani și care erau sub controlul episcopului eparhiei respective.

Tot Nifon stăruie și se înființară două școli de cântăreți în decembrie 1858, una la Sf. Constantin și alta la Olari, cu câte două clase.

Mitropolitul Nifon nu a fost numai un mare Ierarh, un păstor cu iubire pentru cler și popor, el a fost și un mare pedagog. A înțeles chiar de la început, din practica vieții și cu simțul său sănătos lăuntric, că drumul spre idealul dorit trece prin școală. Scopul vieții sale a fost *"luminarea poporului, a poporului de rând, necioplit, pentru acei de care cei mai puțini se îngrijesc...Întreaga societate din acest timp avea aceeași pornire nobilă către lumină, dar că, pe de o parte, ea îndrăznește să facă prea puțin în ceea ce privește învățământul sâtesc și învățământul inferior în genere, și prea mult în ceea ce privește ramurile superioare de instrucție"*⁹.

Cu multă amărăciune în suflet, dar și cu bune nădejdi în viitor, scria Mitropolitul Nifon:

"Poporul român, cu toate frumoasele lui calități intelectuale zace în umbra neștiinței... învățământul poporului restrâns la niște proporțiuni nedrepte, iar instrucțiunea religioasă a clerului tratată cu cea din urmă nesocotință... Biserica Română, altădată Paladiul națiunii, al limbei și al tradițiilor de glorie, de frăție și virtute strămoșească este lipsită de preoți, scriitorii și predicatorii săi..."

*Astfel, pentru că instrucțiunea religioasă se găsește mai înapoiată decât cea laică, încep mai întâi prin fondarea unui seminar"*¹⁰

Iată motivul pentru care el donează toată averea sa învățământului.

9. N. Iorga, *Viața și domnia lui Barbu D. Știrbei*, p. 30.

10. Nifon, *Mitropolitul, Acte testamentare*, p. 9.

Știind că nu se poate sluji în biserică fără cărți de cult, acestea fiind puține la număr, Mitropolitul Nifon, încă de la începutul arhipăstoriei sale, reînființă tipografia mitropoliei, în care tipări, în câțiva ani, toate cărțile de cult de care aveau nevoie preoții și cântăreții. Numai așa înțelegea el că putea sluji Biserica și putea ridica nivelul de pregătire a preoților.

Pentru ca preoțimea să fie ținută la curent cu toate evenimentele importante care aveau loc în Biserica Ortodoxă Română și întrucât Biserica nu avea un jurnal al ei oficial, Mitropolitul Nifon propuse Sinodului înființarea unui *Jurnal bisericesc*, care să se numească "Biserica Ortodoxă Română".

Pentru ca acest jurnal să-și justifice calitatea sa de revistă bisericească, în el s-au publicat și articole religioase, predici și chiar traduceri din Sfinții Părinți.

*

Din cele expuse până acum putem conchide că fiul blănarului din mahalaua Oșetari, modestul monah de la Mănăstirea Cernica, mai apoi Mitropolitul Nifon, cu o cultură vastă, pusă în slujba Bisericii românești și a credincioșilor ei, a fost un trimis al lui Dumnezeu pe pământul binecuvântat, dar plin de lume dez-nădăjduită, al Țării Românești, într-o vreme de adânci prefaceri politice și religioase.

BIBLIOGRAFIE

I. IZVOARE

a. Lucrări

- Acte privitoare la autocefalia Bisericii Ortodoxe Române*, București, 1885.
- Acte și documente privitoare la istoria Renașterii României*, vol. IX, București.
- Alexandru, Ioan *Colecțiune de legile Principatelor Unite Române*, București, 1865.
- Apostol, I. C., *Cuza Vodă și Reforma sa în Biserica Română*, Iași, 1912.
- Balamaci, Arhim. Fotie, *Documente, corespondența între Patriarhia de Constantinopol și Mitropolitul Ungro-Vlahiei D. D. Nifon, între Domnitorul Alexandru Ioan Cuza și între toate Bisericile Ortodoxe cu privire la legile aprobate de către Guvernul Român pentru Sinodul din anul 1866*, București, 1913.
- Boerescu, B., *Codicile Române*, București, 1873.
- Bolintineanu, Dimitrie, *Viața lui Cuza*.
- Bolliac, Cezar, *Monastirile închinat*, București, 1862.
- Bujoreanu, Ioan M., *Colecțiune din legiuirile României, vechi și noi*, I, București, 1873.
- Calinic, Mitropolitul Primat al României; Iosif, Mitropolitul Moldovei, și Melchisedec, Episcop de Roman, *Studii despre Ierarhia și Instituțiunea Sinodală în Biserica Ortodoxă a Răsăritului în genere și despre Ierarhia și Instituțiunea Sinodală a Bisericii Ortodoxe Române în special*, București, 1883.
- Călinescu, Șt., Boroianu, D., *Istoria Seminarului Central din București*; Iași, 1904.
- Codrescu, Theodor, *Uricarul sau Colecțiune de diferite acte care pot servi la istoria Românilor*, Iași, 1888.
- Decret organic pentru înființarea unei autorități sinodale centrale pentru afacerile religiei române*, București, 1865.
- Deliberarea Sfântului și Marelui Sinod convocat la Constantinopol în luna lui Aprilie, din anul mântuirii 1865, asupra cercetării celor trei proiecte de legi dacice, despre Sinod, Monahi și Mănăstiri și despre alegerea și judecata Arhierilor*, la Fotie Balamaci, op. cit.
- Diculescu, Constantin C., *Episcopul Melchisedec. Studii asupra vieții și activității lui*, București, 1908.
- Diculescu, Constantin C., *Un episod diplomatic de Episcopul Melchisedec (scriere postumă)*, București, 1907.
- Discursul pronunțat de Prea Sfinția Sa Părintele Mitropolitul Ungro-Vlahiei, Primatul României D. D. Nifon în ședința Senatului din 17 Decembrie 1860*, București, 1867.
- Dobrescu, Nicolae, *Studii de Istoria Bisericii Ortodoxe Române. I. Istoria Bisericii din România (1850-1895)*, București, 1905.
- Enăceanu, Arhim. Ghenadie, *Albumul de subscripțiunile și faximile ale Mitropoliților*, București, 1880.

Epitropia Așezământului Nifon Mitropolitul, *Dare de seamă cu ocaziunea jubileului de 25 de ani de la fundațiune*, București, 1898.

Erbiceanu, C., *Viața, activitatea și scrierile Prea Sfințitului Filaret Scriban*, București, 1892.

Gârboviceanu, P., *Seminariile din Țara Românească*, București, 1916.

Giurescu, Constantin C., Giurescu, Dinu C., *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri și până astăzi*, București, 1971.

Ialomiteanul, Ec. C., *Nifon, mitropolitul Ungrovlahiei, viața și activitatea sa*, București, 1896.

Ioanichie, Episcop de Evantias, *Răspuns dat Sfintei Mitropolii a Ungro-Vlahiei*, București, 1867.

Iorga, N., *Hurm. Documente*, vol. X, București, 1906.

Iorga, N., *Istoria Bisericii Române*, Vălenii de Munte, 1908-1909.

Iorga, N., *Viața și domnia lui Barbu D. Știrbei*, București, 1905.

Kalinderu, Ioan, *Episcopul Melchisedec*, București, 1894.

Kiriadodromion, București, 1857.

Lege pentru alegerea mitropoliților și episcopilor eparhioți cum și a constituirii Sfântului Sinod al Sfintei Biserici autocefale Ortodoxe Române, în "Biserica Ortodoxă Română", an I, 1874-1875.

Lungulescu, Gh., *Un neam de luptători, trei generații cu bisericile lor*, București, 1927.

Manual de pravilă bisericească, București, 1854.

Mârzescu, Gheorghe, *Fără de legea canonică*, Iași, 1873.

Memoriul Principelui Știrbei asupra Protocolului conferințelor din Constantinopol, București, 1856.

Mironescu, Atanasie, *Istoricul Eparhiei Râmnicului Noului Severin*, Râmnicu Vâlcea, 1906.

Moisescu, Pr. Prof. Gheorghe, Lupșa, Pr. Ștefan, Filipașcu, Pr. Prof. Alexandru, *Istoria Bisericii Române*, vol. II, București, 1957.

Naniescu, Iosif, *Istoricul pe scurt al începutului seminariilor în România*, București, 1893.

Nifon Mitropolitul, *Acte testamentare*, București, 1909.

Nifon Mitropolitul, *Principiile fundamentale ale Religiei*, București, 1856.

Octoih, București, 1854.

Papacostea, Victor și Regleanu, Mihail, *Seminarul Central 1836-1936. Documentele întemeierii*, București, 1938.

Păcurariu, Pr. Prof. Dr. Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ed. I, vol. II, București, 1981.

Păcurariu, Pr. Prof. Dr. Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ed. a II-a, vol. II, București, 1994.

Petrescu, Ghenadie și Sturza D., *Acte și Documente*, tom. VI, București, 1857.

Popescu, Pr. Grigore, *Din trecutul seminarului Nifon Mitropolitul*, București, 1943.

Popovici, Constantin, *Fântânile și Codicile dreptului bisericesc ortodox*, Cernăuți, 1886.

Răspunsul Marelui Sinod al Sfintei Biserici a lui Hristos la scrisoarea Alteței Sale Principele Cuza, la Fotie Balamaci, op. cit.

Regulamentul Organic, București, 1837.

Scriban, Neofit, *Apologia P. S. N. Scriban față de clevețitorii săi din Iași și București*, București, 1867.

Scriban, Neofit, *Răsturnarea ultimilor rătăcirii*, București, 1867.

Scrisoarea Patriarhului Sofronie din 12 mai 1865 către Sinodul Rus, la Fotie Balamaci, *op. cit.*

Scrisoarea Sanctității Sale Patriarhului Ecumenic Ioachim al IV-lea către Înalt Prea Sfinția Sa Mitropolitul Primat al României, D. Calinic, din 25 aprilie 1885, în "Biserica Ortodoxă Română", IX, 1885.

Scrisoarea Sfântului Sinod Rus din 18 februarie 1866 către Patriarhul Ecumenic Sofronie III, la Arhim. Fotie Balamaci, *op. cit.*

Scrisoarea Sinodului Patriarhal (carte sinodală) din 27 februarie 1866 către Mitropolitul Nifon al Ungrovlahiei, în "Ecclesia", an I, 1866.

Stănoiu, Damian, *Mănăstirea Țigănești*, București, 1927.

Teodorescu, G. D., *Viața și activitatea lui Anton Pann*, București, 1893.

Tipicul bisericesc, București, 1851.

Urechea, V. A., *Istoria școalelor de la 1800 - 1894*, București, 1894.

Xenopol, A. D., *Domnia lui Cuza*, II, Iași, 1903.

Xenopol, A. D., *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, București, vol. XI, XII, 1930.

b. Documente

Arhiva Sfântului Sinod, *Dosar 57 f. 42/1865 (Actele Sinodului general din 1865)*.

Arhiva Sfântului Sinod, *Dosar 75, f. 401 v și 416*.

Arhiva Sfântului Sinod, *Dosar nr. 57, f. 135/1865*.

Arhiva Sfântului Sinod, *Dosar nr. 58, f. 2/1865*.

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei, *Dosar 110, f. 14/1865 (Pentru titlul de Primat al României dat de Măria Sa Domnitorul Prea Sfinției Sale Părintelui Mitropolit D. D. Nifon)*.

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei, *Dosar 5604, f. 46/1874. (Convocarea Sântului Sinod și Regulamentele elaborate)*.

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei, *Dosar nr. 102 (f. 102/1850) (Delă pentru alegerea și înscăunarea Preasfinției Sale Părintelui Mitropolit (Nifon); a câtor trei părinți episcopi Râmnic, Buzău și Argeș); Dosar nr. 103 (f. 24/1850) (Delă pentru înființarea părintelui Mitropolit (Nifon); Dosar 104 (f. 25/1850) Delă în pricina înființării de mitropolit a preasfinției sale părintele Nifon)*.

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei, *Dosar nr. 125 (f. 119/ 1860) (Cere-rea pentru numirea a patru arhieriei de aici ca să meargă la Moldova, spre a com-pune Sinodul întocmit pentru judecata Mitropolitului Sofronie Miclescu)*.

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei, *Dosar nr. 4974 (f. 59/1859) (Delă pentru știința cerută de la toate mănăstirile închinat de câți preoți, cântăreți, paraclisieri și orice alți slujbași bisericești au astăzi în sfință)*.

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei, *Dosar nr. 4982 (f. 58 / 1863) (Delă în privința asigurării odoarelor, documentelor și altor obiecte prețioase ale mănăstirilor pământene închinat)*.

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei, *Dosar nr. 5115* (f. 97 / 1862) (*Delă în privința desființării unor mănăstiri și schituri*); *Dosar 5116* (f. 43 / 1863) (*Desființarea unor schituri și transformarea lor în biserici de mir*); Arhivele Statului, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, România, *Dosar nr. 1241 și 1242 / 1863* (*Lucrările pentru schiturile desființate și care s-au transformat în biserici de mir*).

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei, *Dosar nr. 5597*, f. 6/1865 (*Alegerea membrilor Sinodului general al Bisericii Române*).

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei, *Dosar nr. 5597*, f. 73-75/1865.

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei, *Dosar nr. 7744* (f. 85 / 1860) (*Administrația și privegherea seminariilor ce s-a dat la Ministerul Cultelor*).

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei, *Dosar nr. 110* (f. 14/1865) (*Dosar pentru titlu(l) de Primat al României dat de Măria Sa Domnitorul Prea sfinției Sale Părintelui Mitropolit D. D. Nifon*).

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei, *Dosar nr. 5597*, f. 6/1865.

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei, *Dosar nr. 5599* f. 104/1867 (*Deschiderea Sinodului general al Bisericii Române pentru sesiunea anului 1867*).

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei, *Dosar nr. 7801* f. 87 / 1859 (*Pentru revizuirea seminarelor eparhiilor*).

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei, *Dosar nr. 7859* / f. 29 / 1852) (*Delă în pricina deschiderii școalelor prin sate ai căror învățători sînt preoții ce s-au dovedit cu mai bună știință*).

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei, *Dosar nr. 7875* (f. 59 / 1852) (*Punerea în lucrare a noii legi școlare cu marele principiu al obligațiunii Instrucțiunii primare*).

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei, *Dosar nr. 97*, f. 2; *Dosar nr. 101* (f. 23/1849) (*Delă pentru înființarea preasfinției sale părintele Nifon Sevastis ocârmuitor al Sfintei Mitropolii*).

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei, *Dosar 5597* f. 6/1865 (*Alegerea membrilor Sinodului general al Bisericii Române*).

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei, *Dosar 5598*, f. 8/1865 (*Pentru cele atîngătoare de Sinod ce este a se deschide în România după art. 5 din Regulamentul întocmit întru aceasta*).

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei, *Dosarele 105, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 113, 114 și 115 / 1865*.

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei, *Dosar nr. 5601*, f. 48/1871. (*Relativ la Alegerea Episcopilor, deschiderea Sântului Synod General al României și dispozițiunile luate pentru Mitropolitul Moldovei*).

Arhivele Sfântului Sinod, *Dosar 100*, f. 13, *Condica Sfântă*, II, f. 33-35 (*Delă pentru arhimandritul Nifon vicarul Sfintei Mitropolii și arhimandritul Dometie ca să s(e) hirotonească arhieriei*).

Arhivele Sfântului Sinod, *Dosar 115*, f. 4.

Arhivele Statului București, *Dosar 236/1850* (*Despre înființarea unei tipografii pe seama Sfintei Mitropolii*).

Arhivele Statului București, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Țara Românească, *Dosar nr. 1317/1862*.

Arhivele Statului București, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Țara Românească, *Dosar nr. 1314/1863 (Proiectul de lege pentru reorganizarea Bisericii Române autocefale pe baza vechilor canoane).*

Arhivele Statului București, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, România, *Dosar nr. 1536/1864 (Relativ la proiectul de lege pentru înființarea unei autorități sinodale centrale pentru afacerile religioase)*

Arhivele Statului București, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Țara Românească, *Dosar nr. 1538/1864 (Pentru alegerea de mitropolit și episcopi în România)*, f. 51 , f. 52 și f. 50 v.

Arhivele Statului București, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Țara Românească, *Dosar nr. 1337/1865 (Pentru cheltuielile ce se fac la Sinod).*

Arhivele Statului București, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, *Dosar 1314/1863 (Proiectul de lege pentru reorganizarea Bisericii Române autocefale pe baza vechilor canoane).*

Arhivele Statului București, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Țara Românească, *Dosar nr. 999 / 1864 (Relativ la despăgubirea Sfințelor Locuri drept răsplătirea secularizării m-rol închinat, precum și 10.000.000 lei (pentru) fundația unei școli laice în Constantinopol).*

Arhivele Statului București, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Țara Românească, *Dosar nr. 1335 / 1863 (Pentru adoptarea calendarului gregorian în locul celui vechi iulian).*

Arhivele Statului București, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Țara Românească, *Dosar nr. 1173 /1862 (Relativ la trecerea condicelor actelor civile de la Mitropolia de aici la Ministerul Interior).*

Arhivele Statului București, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Țara Românească, *Dosar nr. 1229 / 1863 (Regulament pentru scoaterea monahilor tineri de prin mănăstiri).*

Arhivele Statului București, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Țara Românească, *Dosar nr. 1317 / 1863 (Atingător pentru unificarea Bisericii din România munteană și cea moldoveană).*

Arhivele Statului București, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Țara Românească, *Dosar nr. 1314/1863 (Proiectul de lege pentru reorganizarea Bisericii Române autocefale pe baza vechilor canoane).*

Arhivele Statului București, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Țara Românească, *Dosar nr. 1536 / 1864 (Relativ la proiectul de lege pentru înființarea unei autorități sinodale centrale pentru afacerile religioase).*

Arhivele Statului București, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, *Dosar nr. 539 /1864 (Relativ la proiectul de lege pentru reorganizarea instrucțiunii publice).*

c. Publicații

"Buletinul oficial" al Țării Românești din 21 mai 1853.

"Buletinul oficial" al Țării Românești din 21 februarie 1857.

"Buletinul oficial" al Țării Românești nr. 19 din 8 martie 1857.

"Buletinul oficial" al Țării Românești nr. 47 din 17 iunie 1857.

"Buletinul oficial" al Țării Românești nr. 78 din 30 sept. 1857.

- "Buletinul oficial" al Țării Românești nr. 10 din 16 ian. 1858.
 "Buletinul oficial" al Țării Românești nr. 84 din 21 oct. 1858.
 "Buletinul oficial" al Țării Românești nr. 85 din 24 oct. 1858.
 "Buletinul oficial" al Țării Românești nr. 98 din 8 dec. 1858.
 "Buletinul oficial" al Țării Românești nr. 8 din 9 ian. 1859.
 "Buletinul oficial" al Țării Românești nr. 9 din 23 ian. 1859.
 "Buletinul oficial" al Țării Românești nr. 10 din 2 feb. 1859.
 "Buletinul oficial" al Țării Românești nr. 13 din 13 feb. 1859.
 "Buletinul oficial" al Țării Românești nr. 77 din 13 sept. 1850.
 "Buletinul oficial" al Țării Românești nr. 80 din 22 sept. 1850.
 "Buletinul oficial" al Țării Românești nr. 56 din 6 sept. 1851.
 "Buletinul oficial" al Țării Românești nr. 22 din 18 martie 1855.
 "Buletinul oficial" al Țării Românești nr. 16 din 16 feb. 1857.
 "Buletinul oficial" al Țării Românești nr. 78 din 30 sept. 1857.
 "Buletinul oficial" al Țării Românești nr. 9 din 29 ian. 1859.
 "Buletinul oficial" al Țării Românești nr. 19 din 25 ian. 1862.
 "Buletinul oficial" al Țării Românești nr. 25 din 3 feb. 1862.
 "Buletinul oficial" al Țării Românești nr. 72 din 22 iunie 1859.
 "Monitorul oficial" (supliment) nr. 95 din 2 mai 1861.
 "Monitorul oficial" nr. 19 din 25 ian. 1862.
 "Monitorul oficial" nr. 2 din 4 ian. 1866.
 "Monitorul oficial" nr. 31 din 10/22 feb. 1866.
 "Monitorul oficial" (supliment) nr. 219 din 3 nov. 1863.
 "Monitorul oficial" nr. 273 din 6 dec. 1864.
 "Monitorul oficial" nr. 274 din 8 dec. 1864.
 "Monitorul oficial" nr. 8 din 13/25 ian. 1865.
 "Monitorul oficial" nr. 19 din 26 ian. 1865.
 "Monitorul oficial" nr. 267 din 2/14 dec. 1865.
 "Monitorul oficial" nr. 24 din 1 feb. 1866.
 "Monitorul oficial" nr. 1 din 4 ian. 1867.
 "Monitorul oficial" nr. 99 din 7/19 mai 1875.
 "Monitorul oficial" nr. 103 din 13/25 mai 1875.
 "Monitorul oficial" nr. 232 din 22 oct. 1866.
 "Monitorul oficial" nr. 280 din 19/31 dec. 1872.
 "Monitorul oficial" nr. 83 din 15/27 aprilie 1873.
 "Monitorul oficial" nr. 229 din 21 oct. / 2 nov. 1873.
 "Monitorul oficial" nr. 244 din 10/22 nov. 1873.
 "Monitorul oficial" nr. 89 din 20 apr. / 2 mai 1873.
 "Monitorul oficial" nr. 100 din 7/19 mai 1874.
 "Monitorul oficial" nr. 252 din 24 oct. 1860.
 "Monitorul oficial" nr. 30 din 12 feb. 1863.
 "Monitorul oficial" nr. 87 din 11 mai 1863.
 "Monitorul oficial" nr. 101 din 1 iunie 1863.
 "Monitorul oficial" nr. 120 din 25 iunie 1863.
 "Monitorul oficial" nr. 142 din 25 iulie 1863.
 "Monitorul oficial" nr. 137 din 18 iulie 1863.

- "Monitorul oficial" nr. 22 din 27 iunie 1863.
"Monitorul oficial" nr. 126 din 3 iulie 1863.
"Monitorul oficial" nr. 247 din 11 dec. 1863.
"Monitorul oficial" nr. 249 din 14 dec. 1863.
"Monitorul oficial" nr. 256 din 23 dec. 1863.
"Monitorul oficial" nr. 174 din 7 / 19 aug. 1864.
"Monitorul oficial" nr. 220 din 6/18 oct. 1864.
"Monitorul oficial" nr. 58 din 11/23 martie 1864.
"Monitorul oficial" nr. 130 din 19 iunie / 1 iulie 1873.
"Monitorul oficial" nr. 272 din 15/27 dec. 1873.
"Monitorul oficial" nr. 244 din 10/22 nov. 1873.
"Monitorul oficial" nr. 2 din 4 ian. 1866.
"Monitorul oficial" nr. 219 din 3 nov. 1863.
"Monitorul oficial" nr. 273 din 6 dec. 1864.
"Monitorul oficial" nr. 274 din 8 dec. 1864.
"Monitorul oficial" nr. 8 din 13/25 ian. 1864.
"Monitorul oficial" nr. 19 din 7 feb. 1865.
"Monitorul oficial" nr. 216 din 10 oct. 1862.
"Monitorul oficial" nr. 272 / 1864.
"Monitorul oficial" nr. 28 din 6/18 febr. 1868.
"Monitorul oficial" nr. 280 din 13/25 dec. 1868.
"Monitorul oficial" nr. 274 din 7 nov. 1862.
"Monitorul oficial" nr. 125 din 12 oct. 1859.
"Monitorul oficial" nr. 79 din 27 aprilie 1866.
"Monitorul oficial" nr. 26 din 4 / 15 feb. 1872.
"Monitorul oficial" nr. 124 din 8 / 20 iunie 1874.
"Monitorul oficial" nr. 111 din 14 sept. 1859.
"Monitorul oficial" nr. 119 din 2 oct. 1859.
"Monitorul oficial" nr. 175 din 23 iulie 1875.
"Monitorul oficial" nr. 180 din 29 iulie 1880.
"Monitorul oficial" nr. 225 din 20 sept. 1860.
"Monitorul oficial" nr. 99 din 4/16 mai 1864.
"Monitorul oficial" nr. 102 din 7/19 mai 1864.
"Monitorul oficial" nr. 114 din 22 mai / 3 iunie 1864.
"Monitorul oficial" nr. 146 din 3/15 iulie 1864.
"Monitorul oficial" nr. 274 din 8/10 dec. 1864.
"Monitorul oficial" nr. 68 din 25 martie / 6 aprilie 1866.
"Monitorul oficial" nr. 69 din 31 martie / 12 aprilie 1866.
"Monitorul oficial" nr. 78 din 10/22 aprilie 1866.
"Monitorul oficial" nr. 102 din 11/23 mai 1866.
"Monitorul oficial" nr. 142 din 1/13 iulie 1868.
"Monitorul oficial" nr. 283 din 29 dec./10 ian. 1866.
"Monitorul oficial" nr. 278 din 20 dec./1 ian. 1866.
"Monitorul oficial" nr. 205 din 12/24 sept. 1867.
"Monitorul oficial" nr. 222 din 8/20 oct. 1869.
"Monitorul oficial" nr. 225 din 11/23 oct. 1869.

- "Monitorul oficial" nr. 252 din 15/27 nov. 1859.
 "Monitorul oficial" nr. 188 din 27 aug./8 sept. 1870.
 "Monitorul oficial" nr. 216 din 2/14 oct. 1870.
 "Monitorul oficial" nr. 123 din 8/20 iunie 1871.
 "Monitorul oficial" nr. 99 din 5/17 mai 1874.
 "Monitorul oficial" nr. 169 din 5/17 dec. 1872.
 "Monitorul oficial" nr. 272 din 5/17 dec. 1861.
 "Monitorul oficial" nr. 280 din 22 dec. /2 ian. 1866.

d. Periodice

- „Almanahul Cultelor”, 1868.
 „Almanahul grafiei române”, Cluj, 1926.
 „Biserica Ortodoxă Română, I, București, 1874-1875.
 „Biserica Română, foae religioasă morală”, București 1872.
 „Biserica”, II, 1863, II, 1864.
 „Biserica”, I, 1863.
 „Conservatorul progresist”, 15 ianuarie 1860.
 „Curierul din Principatele Unite”, București, 14 mai 1859.
 „Curierul”, an. I. București, 1873.
 „Dâmbovița”, nr. 6, 1864.
 „Drapelul”, nr. 3, 1897.
 „Ecclessia”, nr. 1, 1866; 1867.
 „Eho eclesiastic”, gazetă religioasă morală, București, 1850.
 „Naționalul” din 23 ianuarie 1859.
 „Predicatorul”, 1857.
 „Preutul”, IV, 1864.
 „Pruncul român” din 4 septembrie 1828.
 „Românul”, București, 1867; nr.26 din 1/13 oct. 1857, din 24 ian. 1859, din 3 iulie 1859, din 23 iulie 1859.
 „Steaua Dunării”, nr.17, Iași, 1859.
 „Vestitorul Românesc”, București, 1852.

II. STUDII ȘI ARTICOLE

- Acte privitoare la autocefalia Bisericii Ortodoxe Române*, în "Biserica Ortodoxă Română", an XI, 1885.
 Berechet, Ștefan, *Reforme bisericești sub Cuza Vodă după presa streină*, în "Biserica Ortodoxă Română", XLIII, 1925.
Documente inedite, în "Biserica Ortodoxă Română", an XVII, 1893.
Documente inedite, în "Biserica Ortodoxă Română", nr. 1, 1893.
 Drăgușin, Constantin, *Legile bisericești ale lui Cuza Vodă și lupta pentru canonicitate*, în "Studii Teologice", an IX, nr. 1-2, 1957.
 Erbiceanu, C., *Note asupra istoriei bisericești a românilor pentru secolul al XIX-lea*, în "Biserica Ortodoxă Română", an XXIX, 1905-1906, nr. 11.
 Giurescu, C. C., *Suprafețele moșiilor mănăstirești secularizate la 1863*, în "Studii" (Revistă de istorie), București, XII, 1959.

Ispir, Prof. V., *Spiritul misionar în educație*, în "Misiunea creștină", an I, nov. - dec., 1939.

Melchisedec, Episcop de Roman, *Biserica Ortodoxă și calendarul*, în "Biserica Ortodoxă Română", V, 1880-1881.

Musceleanu, Pr. Gr., *Sfântul sinod și independența Bisericii Ortodoxe Române, București, 1865*, în "Biserica Ortodoxă Română", an IX, 1885.

Nifon, Mitropolitul, *Către clerul și poporul român*, în "Biserica Ortodoxă Română", an I, nr. 1, 1874.

Pârvu, Magistrand' Constantin, *Autocefalia Bisericii Ortodoxe Române*, în "Biserica Ortodoxă Română", seria a II-a, an VI, 1954.

Popescu Teiușan, Ilie, *Contribuții la studiul legislației școlare românești. Legea instrucției publice din 1864*, București, 1963.

Rămureanu, Pr. I., *La a 90-a aniversare a autocefaliei*, în "Biserica Ortodoxă Română", 1975.

Șerbănescu, Diac. Niculae, *Legăturile patriarhului Meletie Pigass cu Țările Române*, în "Biserica Ortodoxă Română", LXIX, 1946.

Șerbănescu, Pr. Niculae, *Mitropoliții Ungrovlahiei*, în "Biserica Ortodoxă Română", 1959.

Șerbănescu, Pr. Niculae, *O pomenire și o aniversare: Mitropolitul Nifon al Ungrovlahiei (1850-1875), primul primat al Bisericii Ortodoxe Române*, în "Glasul Bisericii", 1976.

Șerbănescu, Pr. Niculae, *Optzeci de ani de la dobândirea autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române*, în "Biserica Ortodoxă Română", LXXXIII, 1965, nr. 3-4.

A N E X E

*Înălțimii Sale Domnului Stăpânitor a toată
Țara Românească Barbu Dimitrie Știrbei B.B.*

*Adunarea întrunită extraordinară pentru alegerea
Episcopilor și a Mitropoliților*

După Înaltul ofis al Înălțimii Voastre cu nr.1155 făcându-să alegere a trei episcopi potrivit cu vechile obiceiuri ale țării și legiuirilor în ființă asemănat și cu orânduielele cuprinse în programa alăturată pâ lângă mai sus arătatul ofis, făcându-să votația, s-a ales, prin majoritate de glasuri, episcopi și anume: Prea Sfinția Sa Nifon Sevastis cu treizeci și trei de glasuri, Părintele Climent arhimandritu, al Argeșului, cu treizeci și trei de glasuri, și Cuviosul arhimandrit Calinic, starețul Cernicii, cu glasuri douăzeci și șase. Această dar alegere Adunarea o supune plecat la cunoștința Înălțimii Voastre ca să binevoiți a da Înalta întărire.

Urmează iscăliturile tuturor mădularilor.

Anul 1850, Septembrie 14.

*Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei
Dosar 102/1850.*

Măriei Sale,

*Ofisul cu nr.1191 de la 14 Septembrie 1850 către C. Adunare întocmită
pentru alegerea Episcopilor și a Mitropolitului*

Văzând Domnia Mea raportul cu nr. 249 a Cinstitei Adunări, întocmită pentru alegerea Episcopilor și a Mitropolitului, prin care ni se face cunoscut alegerea celor trei Episcopi: al Râmnicului, al Buzăului și al Argeșului în persoanele iubitorilor de Dumnezeu Părinților: Nifon Sevastis, Arhimandritu Climent și Arhimandritu Calinic, și după cele mai multe glasuri ale mădularilor Adunării, potrivit art. 359;

Noi cu mulțumire primim această alegere și o întărim, adăogând ca Cinstita Adunare să procedeze îndată la alegerea Mitropolitului dintre acești trei aleși episcopi asemat dispozițiunilor ofisului Nostru cu nr.1126.

Nr.1191

Secretarul Statului Ion Manu

14 Septembrie 1850

București

*Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei
Dosar 102/1850*

*Înălțimii Sale Domnului Stăpânitor a toată
Țara Românească Barbu Dimitrie Știrbei B.B.*

*Adunarea întrunită estraordinară pentru alegerea
Episcopilor și Mitropolitului*

După Înaltul ofis al Înălțimii Voastre cu nr.1191 întăritor Părinților Episcopi, făcându-să alegerea Mitropolitului, potrivit cu art.36 al Regulamentului organic și asemat cu hotărâtoarele instrucții, coprinse în programa alăturată pă lângă ofisul Înălțimii Voastre cu nr.1155, desăvârșindu-să balotația au eșit pentru Prea Sfinția Sa Părintele Nifon glasuri douăzeci și două;

Pentru Cuviosul Arhimandrit Calinic glasuri cinsprezece și pentru Cuviosul Arhimandrit Climent un glas.

După care balotație Prea Sfinția Sa Părintele Nifon, având majoritatea glasurilor, s-a ales de Mitropolit.

Alegerea aceasta dar nu lipsește Adunarea cu tot rspectul a o supune la cunoștința Înălțimii Voastre, ca binevoind să să dea Înalta întărire.

Nr.2502

Anul 1850, luna Septembrie 14.

*Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei
Dosar 102/1850.*

Ofisul Măriei Sale cu nr. 1192 de la 14 Septembrie anul 1850

*Către Cinstita Adunare întocmită pentru alegerea
Episcopilor și Mitropolitului*

Din raportul ce ni s-a înfățișat cu nr. 250 de către Cinstita Adunare, întocmită pentru alegerea Mitropolitului și a Episcopilor;

Văzând Domnia Mea că din acei trei iubitori de Dumnezeu Episcopi ai Eparhiilor Principatului, Părinții Nifon, Calinic și Climent, după cele mai multe glasuri ale Mădulărilor Aduăării, s-a ales iubitorul de Dumnezeu Părintele Nifon de Mitropolit al Ungrovlahiei, Noi cu mulțumire primim această alegere și o întărim potrivit art. 360 din Regulamentul organic.

Barbu Dimitrie Știrbei B.B.

*Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei
Dosar 102/1850.*

Nr.2287
 Depaărtamentul
 Crediței
 Anul 1850
 Luna Octombbre 27
 Nr.7166
 Masa a 2-a

*Prea Sântiei Sale,
 Părintelui Mitropolit al Ungro-Vlachiei*

Departamentul are cinstea a alătura pe lângă aceasta Prea Sântiei Voastre în copie luminatul ofis cu nr.1483, însoțit de pracsul ce din vechime s-a obișnuit a se trimite de către Prea Fericitul Patriarh, întâritor hirotoniei Prea Sântiei Voastre, și Vă roagă să binevoiți a face punere la cale spre a se aduna la Sânta Mitropolie, duminică, 29 ale curgătoarei luni, la 10 ceasuri de dimineață, Părinții Episcopi și tot clerul bisericesc. Iară pentru vestirea D.L.Ministrui și a tuturor boierilor s-a făcut cele de trebuință din partea acestui Departament.

Șeful Departamentului (s.s.indescifrabil)

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei
 Dosar 102/1850.

Nr.1933
 Departamentul
 Crediței
 Anul 1850
 Luna Septembrie
 Nr.6196
 Masa a 2-a

*Prea Sfinției Sale Ocârmuitorul
 Sfinței Mitropolii*

Departamentul cu cinste alătură pe lângă aceasta, în copie Prea Sfinției Voastre atât programa pentru ceremonia ce este să se facă joi la 14 ale acesteia, la un ceas după amiaz, pentru înscăunarea noului Mitropolit, cât și pentru ceremonia Episcopilor Eparhiilor, care va fi vineri în a 15 la amiaz, la patrușprezece ceasuri, și vă roagă să binevoiți a fi gata toate câte privesc la Prea Sfinția Voastră, ca la arătatele ceasuri să fie parada completă, după chipul ce se arată în prezentele programe care sunt compuse după cea din anul 1840 și după cea de acum chibzuire.

Șeful Departamentului (s.s.indescifrabil)

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei.
 Dosar 102/1850.

*Înălțimii Sale Domnului Stăpânitor a toată
Țara Românească Barbu Dimitrie Știrbei B.B.*

*Adunarea întocmită estraordinar pentru alegerea
Episcopilor și a Mitropolitului*

Pe temeiul Înaltului ofis al Înălțimii Voastre cu nr.1155, Adunarea chibzuind pentru iubitorii de Dumnezeu aleși și întăriți doi episcopi, care la ce Eparhie să fie, au hotărât ca iubitorul de Dumnezeu Calinic să fie la Eparhia Episcopiei Argeșului.

Această dar alegere a Adunării se supune la cunoștința și întărirea Înălțimii Voastre.

Nr.251

1850 Septembre 15

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei
Dosar 102/1850.

*Noi Barbu Dimitrie Știrbei cu mila lui Dumnezeu
Domn stăpânitor a toată Țara Românească*

*Către C. Adunare întocmită pentru alegerea
Mitropolitului și a Episcopilor*

Văzând din raportul cu nr. 251 chibzuirea Adunării pentru așezarea pe Eparhii a iubitorilor Episcopi întărit cu ofisul Nostru de subt nr.1192, adică Părintele Calinic la Eparhia Râmnicului și Părintele Climent la Eparhia Argeșului;

Noi primim de bună această alegere a acelei Adunări, și-i întărim la zisele Eparhii.

Urmează iscălitura Măriei Sale.

1850, Septembre 15, Nr. 1194

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei
Dosar 102/1850.

*Înălțimii Sale Domnului Stăpânitor a toată Țara Românească
Barbu Dimitrie Știrbei B.B.*

*Adunarea întocmită estraordinar pentru alegerea
Episcopilor și a Mitropolitului*

După Înaltul ofis al Înălțimii Voastre cu nr.1155, făcându-să astăzi alegerea unui Episcop ce au rămas vacant, potrivit cu vechile obiceiuri ale țării și legiurile în ființă, asemănat și cu orânduielele patriei în programa alăturată pe mai sus arătatul ofis, făcându-se votația s-au ales prin majoritatea de glasuri Episcop al

Eparhiei Buzău Sfinția Sa Cuviosul Arhimandrit Filoteiu ce au împreunat 38 de glasuri, unimea Adunării.

Această dar alegere Adunarea vine a o supune la cunoștința Înălțimii Voastre ca să binevoiți a da Înalta Întărire.

Urmează iscăliturile tuturor mădularilor

Nr.151

Anul 1850

Septembre 15

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei

Dosar 102/1850.

Noi Barbu Dimitrie Știrbei, cu mila lui Dumnezeu

Domn a toată Țara Românească

Către C. Adunare întocmită pentru alegerea

Mitropolitului și a Episcopilor

Văzând din raportul Adunării cu Nr.52, că după votația făcută prin unime de glasuri s-au ales Episcop pentru Eparhia Buzăului Cuviosul Arhimandrit Filoteiu;

Noi primim cu mulțumire această alegere și o întărim potrivit cu art.360 al Regulamentului organic.

Urmează iscălitura Măriei Sale

Anul 1850

Luna Septembrie, 15

Nr.1195

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei

Dosar 102/1850.

Departamentul

Credinței

Anul 1850

Luna Octombrie, 5

Nr.6707

Masa a 2 a

Prea Sf. Sale,

Părintelui Mitropolitului Ungro-Vlahii

Amintitul ofis cu nr.1327 ce a binevoit Măria Sa Prea Înălțatul nostru Domn a-l trimite aici împreună cu Patriarhicesc(ul) Ecdosis, Departamentul cu cinste îl alătură pe lângă aceasta în note, spre cunoștința Prea Sf. Voastre, și tot de odată să aibă la cunoștință că el a vestit prin osebite adrese pe Prea Sfinția lor

Arhierei(i) numiți într-acest ofis ca să se adune la Sf. Mitropolie în 7 ale curgătoarei luni, spre săvârșirea arătatei religioase operații.

Șeful Departamentului I. Manu.

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei

Dosar 102/1850.

Copie după ofisul Măriei Sale cu nr 1327,

Oct 4, Anul 1850.

Către Departamentul Credinței

Trimitem Domnia Noastră la acel Departament Patriarhicesc Ecdosis ce este adresat către Prea Sf. Sa Arhiereul Pogonianis chir Agapie, cu coprire ca împreună cu Prea Sf. lor Arhieriei Akakie Laudichias și Grigorie Agatonichias să îndeplinească bisericeasca Psifisarie ce urmează a se face asupra persoanei Mitropolitului țării, și care ni s-a trimis pe lângă osebita patriarhicescă scrisoare de la 23 ale trecutei luni, și vă poștim ca numaidecât să invite Prea Sfinția Ta a se aduna la Sf. Mitropolie la 7 ale curgătoarei luni și împreună și cu Prea Sf. lor titulari arhieriei ce se află astăzi în Capitală și care se vor chema la această religioasă operație de către D-lui Șeful acelui Departament și anume Prea Sf. Sa Mitropolitul Leviris Năstavniciul M-rii Ilitoris, Prea Sf. Sa Arhiereul Atanasie Palmira, Prea Sf. Sa Arhiereul Timotei Troadosus, Prea Sf. Arhiereu Proitandie Sârmiu, potrivit cu legiuitile bisericești orânduiei și după temeiurile ce se urmau la asemenea împrejurări, după cum deslușaste și acest patriarhicesc Ecdosis.

D-lui Șeful Departamentului Trebilor Bisericești va aduce la îndeplinire coprirea acestui ofis al Nostru.

Secretarul Statului I. Manu

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei

Dosar 102/1850.

Nifon,

*cu mila lui Dumnezeu, Arhiepiscop al Ungrovlahiei
și Primatu alu României*

Între tainele creștinești câte cu învățătură s-au dat de la Mântuitorul nostru Iisus Hristos și de la însuși văzătorii Ucenici și Apostoli întru întărirea neamului creștinesc, Preoția este mai mare decât toate și fără de asemănare, pentru că prin preoție nu numai să săvârșesc celelalte taine, ci și oamenii viețuiesc pe pământ viața asemenea cu îngerii.

Și cu darul carele le este dăruit de la Dumnezeu acești preoți se fac zburători către cer, căci această preoție de aici cu chip tainic urmează preoției cerești. Deci, fiindcă Preoția este un lucru foarte de trebuință la această închipuitoare Biserică de aici după pământ a pravoslavi. Pentru aceasta smerenia Noastră din Dumnezeiască Pronie însărcinându-ne cu păstoria cea sufletească a Scaunului Sfintei Mitropolii (a Ungro) Vlahiei și având netăgăduita datorie a fi cu mare

priveghere pretutindene până unde se întinde hotarele acestei Mitropolii, ca să nu fie nici o Episcopie care este supusă supt această Mitropolie lipsită de acest dar Duhovnesc și de Dumnezeu dăruită, am socotit să nu lăsăm fără de căutare și Sfânta Episcopie Buzău, și fiind că cu voia Prea Înaltului nostru Domn Barbu Dimitrie Știrbei V.V. și prin Adunarea înfățișătorilor neamului, blagorodnicii boieri s-au găsit de vrednic și destoinic ca să fie duhovnesc toiaș și să păstorească această Eparhie a Sfintei Episcopii Buzău pe Prea Cuviosul Arhimandrit Filoteiu, L-am hirotonit noi Arhiereu în Biserica Sfintei Mitropolii, având slujitori împreună și pe frații întru Hristos Chir Calinic Episcopul Râmnicului, Chir Agachie Pogonianis, Chir Grigorie Agatonichie și Chir Timotei Troados și l-am făcut adevărat după lege și după canoane Episcop (al acestei) Eparhii.

Așadar frăția Sa Iubitorul de Dumnezeu Episcop al Buzăului Chir Filotei urmează a merge la Episcopia care l s-au dăruit de la Dumnezeu să poarte grijă de toată enoria care este supusă supt Dânsa. Să blagoslovească și să sfințească pe toți creștinii care sunt întrăsa, să învețe toate învățăturile și dogmele cele de Dumnezeu iubite și de suflet mântuitoare. Și nu numai cu învățăturile prin grai, ci mai vârtos cu pilda viețuirii sale cei creștinești, prin fapte, să săvârșească cele ce l s-a cuvine unui Episcop. Să șază în scanul Arhieresc ca un adevărat Arhiereu al acestei Eparhii, să facă grămăticici citeși și ipodiaconi, să hirotonească diaconi și să-i sue la treapta preoției. Pre monahi și pre călugări asemenea după canoanele Apostolești, sobornicești și Pământești.

Pentru această pricină să așeze bărbați cucernici și să facă părinți duhovnicești prin popoarele frăției sale, să sfințească Biserici și toate cele lalte câte trebuesc ale Arhiereului să le săvârșească în dar. Să stăpânească toate lucrurile mișcătoare și nemișcătoare ale Episcopiei ca un adevărat Episcop.

Cucernicii dar arhierei și de obște toată ceata preotească, să dea numitului Episcop cuviincioasă cinste, supunere și ascultare la cele ce-l va povățui spre cele de folos sufletești și trupești. Să să pomenească numele Frăției Sale la toate bisericeștile sfinte slujbe precum poruncește soborniceștile Sfinte Canoane. Și, în scurt, ca un păstor, să poarte grijă de toată turma ca de ceea ce va să dea seamă înaintea Arhipăstorului Hristos. Drept acea, pentru a să cunoaște de toți Eparhioții adevăratu Arhiereu și Episcop al Sfintei Episcopii și a săvârși cele mai sus zise, și ași avea toată cinstea Arhierească de la fieștecăre, s-au dat mai sus numitului Episcop Chir Filotei această carte întărită cu pecetea Sfintei Mitropolii și iscălitură Noastră după orânduiala bisericească.

Nifon Mitropolitul Ungro-Vlahiei

Anul 1850

Luna Noiembrie 2

Nr. 4797

Masa 1

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei

Dosar 102/1850.

*Nifon, cu mila lui Dumnezeu Arhiepiscop
și Mitropolit a toată Ungro-Vlahia*

Între tainele creștinești câte cu învățătură s-au dat de la Mântuitorul nostru Iisus Hristos și de la însuși văzătorii Ucenici și Apostoli întru întărirea neamului creștinesc, Preoția este mai mare decât toate și fără de asemănare, pentru că prin preoție nu numai să săvârșesc celelalte taine, ci și oamenii viețuiesc pe pământ viața asemenea cu îngerii. Și cu darul carele este dăruit de la Dumnezeu acești preoți să fac zburători către cer, căci această preoție de aici cu chip tainic urmează preoției celei cerești. Deci fiindcă Preoția este un lucru foarte de trebuință la această închipuitoare Biserică de aici după pământ a pravoslavii. Pentru aceasta smerenia Noastră din Dumnezească Pronie însărcinându-ne cu Păstoria cea sufletească a scaunului Sfintei Mitropolii (a Ungro) Vlahiei și având netăgăduita datorie a fi cu mare priveghere pretutindene până unde se întinde hotarele acestei Mitropolii, ca să nu fie nici o Episcopie care este supusă supț această Mitropolie lipsită de acest dar Duhovnesc și de Dumnezeu dăruită, am socotit să nu lăsăm fără de căutare și Sfânta Episcopie Argeșu.

Și fiind că cu voia Prea Înălțatului nostru Domn Barbu Dimitrie Știrbei V.V. și prin alegerea înfățișătorilor neamului, blagorodnicii boeri s-au găsit de vrednic și destoinic ca să fie duhovnesc toiaș și să păstorească această Eparhie a Sfintei Episcopii Argeșu Prea Cuviosul Arhimandrit Chir Climent.

L-am hirotonit Noi Arhiereu în Biserica Sfintei Mitropolii având slujitori împreună și pe frații întru Hristos: Chir Calinic Episcopul Râmnicului, Chir Filoteiu Episcopul Buzăului și l-am făcut adevărat după lege și după canoane Episcop (al acestei) Eparhii.

Așadar Frăția Sa Iubitorul de Dumnezeu Episcop al Argeșului Chir Climent urmează a merge la Eiscopia care l s-au dăruit de la Dumnezeu, să poarte grijă de toată enoria care este supusă supț Dânsa. Să blagoslovească și să sfințească pe toți creștinii care sunt întrâsa, să învețe toate învățăturile și dogmele cele de Dumnezeu iubite și de suflet mântuitoare. Și nu numai cu învățăturile prin grai, ci mai vârtos cu pilda viețuirii Sale cei creștinești, prin fapte, să săvârșească cele ce i se cuvine unui Episcop. Să șază în scaunul Arhieresc ca un adevărat Arhiereu al acestei Eparhii, să facă grămățici, citești și ipodiaconi, să hirotonească diaconi și să-i sue la treapta preoției. Pre monnahi și pre călugări asemenea după canoanele Apostolești, Sobornicești și Pământești.

Pentru această pricină să așeze bărbați cucernici și să facă părinți duhovnici prin popoarele frăției Sale, să sfințească Biserici și toate cele lalte câte trebuiesc ale Arhierelui să le săvârșească în dar. Să stăpânească toate lucrurile mișcătoare și nemișcătoare ale Episcopiei ca un adevărat Episcop.

Cucericii dar preoți și de obște toată ceata preoțească, să dea numitului Episcop cuviincioasă cinste, supunere și ascultare la cele ce-i va povățui spre cele de folos sufletești și trupești. Să să pomenească numele Frăției Sale la toate bisericeștile Sfinte slujbe precum poruncește soborniceștile Sfinte Canoane. Și, în scurt, ca un păstor, să poarte grijă de toată turma ca de ceea ce va să dea seamă înaintea Arhipăstorului Hristos. Drept aceea pentru a se cunoaște de toți

Eparhioții adevăratu Arhiereu și Episcop al Sfintei Episcopii și a săvârși cele mai sus zise, și așa avea toată Cinstea Arhierească de la fieștecare s-au dat mai sus numitului Episcop Chir Climent această carte întărită cu pecetea Sfintei Mitropolii și iscălitura Noastră după orânduiala Bisericească.

*Anul 1850
Luna Noiembrie, 9
Nr. 4813
București.*

*Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei
Dosar 102/1850.*

*Departamentul Afacerii
Trebilor Bisericești
Anul 1850
Luna Noiembrie, 3
Or. București*

*Prea Sfinției Sale, Părintelui Mitropolit
al Ungro-Vlahiei*

Cu cinste împărtășește Departamentul Prea o Sfinției Voastre copie după luminatul Măriei Sale lui Vodă ofis de supt Nr. 1458, spre știință de sumele de bani ce a binevoit Măria Sa a porunci ca să sloboază din iconomiile casei Eparhiilor Prea o Sfinției Voastre și a iubitorilor de Dumnezeu Episcopi pentru întâmpinarea celor dintâi trebuințe ale Arhiereștilor Demnități la care v-ați chemat, în urmarea căreia poruncă, Departamentul deodată cu aceasta a scris cele de cuviință și Domnului Casierului Casei Centrale.

Șeful Departamentului (s.s indescifrabil)

*Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei
Dosar 102/1850.*

*Noi Barbu Dimitrie Știrbei,
cu mila lui Dumnezeu Domn Stăpânitor a toată Țara Românească*

Cu ofisul Nostru cu nr. 1454 Cinstitul Obștesc Divan aprobând chibzuirea ce Ni se supune de către acel C. Divan cu raportul său de supt nr... de a să slobozi câte o mică sumă Prea Sfinției Sale Părintelui Mitropolit și iubitorilor de Dumnezeu Episcopi, pentru întâmpinarea celor dintâi trebuințe ale arhiereștilor demnități la care s-a chemat, Noi poștim pe acel Departament ca sloboază din iconomiile Casei Eparhiilor două mii galbeni Prea Sfinției Sale Părintelui Mitropolit și iubitorilor de Dumnezeu Episcopi câte una mie galbeni de fiecare, și să dea citire alăturatului aci ofis către El Obștesc Divan.

Secretarul Statului I. Manu

NR. 1458

Anul 1850

Octombrie, 31

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei

Dosar 102/1850.

Principatele unite.

Nifon,

*Archiepiscopu și Mitropolitu allu
Ungro-Vlachiei și Primatu allu României*

Cucernicului Protopop al distr. Ilfovu

*Prea Înălțatul nostru Domn Alecsandru Ioan întâiu, cu ocazia unificării
Administrațiilor bisericești din amândoă Principatele Române a binevoit a apro-
ba și a ne recunoaște pe lângă titlul ce am purtat până astăzi și Primația Bisericii
Române.*

Cucericia ta dar vei ști că pe viitor titlul Nostru de adresă va fi:

*Prea Sfinției Sale Părintelui Archiepiscop și Mitropolit al Ungro-Vlahii și
Primat al României D.D. Nifon.*

*Despre aceasta îți ordonăm a face cunoscut și tuturor preoților din cuprinsul
administrației cucerniciei tale.*

† Nifon Mitropolitul

Nr. 188

1865, Ianuarie, 16

Masa I

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei

Dosar 110/1865.

Principatele Unite

*Nifon, cu mila lui Dumnezeu, Archiepiscopu
și Mitropolitu allu Ungro-Valachiei și Primatu allu României*

Cucernicului Protopop al Districtului Ilfovu

*În urmarea adresei de sub nr. 737 ce am primit de la D-l Ministru al Justiției,
Cultelor și Instrucțiunii Publice și conform art. 5 din Regulamentul pentru ale-
gerea membrilor Sinodului General al Bisericei Române, publicat prin Monitorul
oficial nr. 273 din anul expirat 1864, ordonăm Cucerniciei tale să alcătuești liste:*

*1. De toți preoții de miru hirotoniți în țară și bucurând-se de serviciul
foncțiunilor la unele biserici;*

2. De profesorii de materii religioase de pe la seminarii, și

3. De superiorii de monastiri, care dupe art. 1 din citatul regulament urmează a fi alegători de membri la Sinod.

Aceste liste cu grabă a le trimite la Sfânta Mitropolie, cel mult până la 27 ale curentei luni Ianariu negreșitu, ca și de aci să se poată înainta Onorab. Minister, până la 1 ale viitoareii luni februarie, conform cererii din adresa de mai sus. Ți se recomandă totodată a avea îngrijire a nu se strecura vreo eroare la formarea acelor liste spre a fi spus la vreo răspundere, și nici a adăsta vreo repetire, fiind cererea urgentă.

Nifon, Mitropolitul Ungro-Valachiei

Nr. 70

Anul 1865

Luna Ianuariu, 12

Masa 1

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei

Dosar 5598/1865.

Principatele Unite Române

Ministerul Justiției, Cultelor

și

Instrucțiunei Publice

Nr. 737

Prea Sânta Părinte,

Am onoare a vă ruga să dați de îndată ordinele cuvenite Protoiereilor, conform art. 5 din Regulamentul pentru alegerea membrilor Sinodului generalu alu Bisericei Române, publicat prin Monitorul oficial nr. 273 din anul expirat 1864, ca să alcătuiască listele preoților de miru, a profesorilor de materii religioase, dupe la seminarii, și a superiorilor de monastiri din acea Eparhie, care dupe art. 1 din citatul Regulament urmează a fi alegători de membri la Sinod, și aceste liste să binevoiiți a le trimite acestui Ministeriu până la întâia a viitoareii luni februarie.

Primiți, Prea Sânta Părinte, și asigurarea osebitei mele considerațiuni.

Ministru N. Krețulescu.

Prea Sf. Sale Părintelui Mitropolit alu Ungro-Valachiei

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei

Dosar 5597/1865

Principatele Unite Române
Ministerul Cultelor
și
Instrucțiunei Publice
Divisiunea Clerului
Nr.16875

Prea Sânte Stăpâne

Odată cu aceasta am onoare a Vă trimite un număr de 733 liste imprimate, în care sunt trecute toate persoanele din acea Eparhie, care dupe art. I, litera A, B și C din Regulamentul pentru alegerea membrilor Sinodului Generalu alu Bisericei Române, au dreptu a fi alegători de membrii Sindului Generalu, și Vă roagă Prea Sânte Părinte, să binevoiți a regula ca să se și împărțească prin Protoierii și prin Protoerei aceste liste prin toată comunele și orașele din cuprinsul Eparhiei.

Primiți, Vă rogu, Prea Sânte Părinte, încredințarea osebitei mele considerațiuni.

Ministru N. Krețulescu

Capu Divisiunei D. Ghidionescu

*Prea Sântiei Sale,
Părintelui Mitropolit Primatu alu României.*

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei
Dosar 5597/1865.

Principatele Unite Române
Ministerul Justiției, Cultelor
și
Instrucțiunei Publice
Divisiunea Clerului
Nr.36778

București, Noemb. 8, 1865

Eminență,

După Domneasca ordonanță Nr.1534, Sinodulu Generalu pentru afacerile Religiei Românești este a se convoca pentru una decembre viitor, anul curentu în sesiune extraordinară pe lungime de o lună, iară zioa alegerilor de membri ce au a compune Sinodul după Legea publicată în Monitorul Nr. 273 din 6 Decembrie 1864 s-au fixat la 15 a acestei luni.

Despre aceasta făcându-Vă cunoscut Eminență, cu onoare Vă rog a da de urgență ordine Protoiereilor din acea Eparhie, ca în vederea listelor persoanelor cu drepturi de alegere deja publicate, se convoacă în acea zi colegiurile pentru alegerea membrilor din partea Eparhiei, în conformitate cu art. III-XVII inclusiv cap. II din Regulamentul pentru alegerea Membrilor Sinodului Generalu.

Veți arăta Protoiereilor importanța acestei lucrări, ca avându în vedere marele lucrări de regenerare ce se așteaptă pentru Biserica Românească de la lucrările Sinodului ei, să caute ca alegerile să se îndeplinească cu luare aminte, cu sântenie și în spiritul legii, așa încât să nu rămâie nici un cuvântu de contestație.

Veți cunoaște totu odată Eminență că s-au datu totu acum ordinele cuvenite D-loru Prefecți de Județe a da Protoiereiloru ajutoru ce aru cere în casu de trebuință, conform art. IX din Regulamentu, și în parte Dlui Prefectu unde este reședința Eparhiei, a îndeplini lucrările prescrise de articolele XIV- XVII inclusiv.

Primiți, Vă rog, Eminență încredințarea prea osebitei mele considerațiuni.

Ministru D. Cariagdi

*Capu Divisiunii
D. Ghidionescu*

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei
Dosar 5597/1865.

Principatele Unite Române
Ministerul Justiției, Cultelor
și
Instrucțiunei Publice
Divisiunea Clerului
Nr.38519

București, Noembre 30, 1865

Eminență,

După programul elaboratu de Eminența Voastră și comunicatu pe lângă adresa Nr.3416 urmându ca ceremonialul deschiderii Sinodului Bisericii Române să se facă mâine în 1 Decembrie pe la 10 ore de dimineață în Biserica Sf. Mitropolii la care voru asista D-mnii Miniștri și D-mnii Cons. de Statu, Curții de Casație și ai Curții de Compturi;

Despre aceasta am onoare a vă face cunoscut Eminență spre știință și regulă. Primiți Eminență încredințarea prea osebitei mele considerațiuni.

Ministru D. Cariagdi

*Capul Divisiunii Clerului
D. Ghidionescu*

Eminenței Sale, Părintelui Mitropolitu Primatu allu României

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei
Dosar 5597/1865.

Principatele Unite Române
Ministerul Justiției, Cultelor

București, Noiembrie 29, 1865

și
Instrucțiunei Publice
Divisiunea Clerului
Nr.38468

Eminență,

Prin art. 1, cap. 1 din Regulamentul interioriu alu Sinodului Generalu alu Bisericii Române întăritu de Măria Sa Domnitorul prin ordonanția nr.1619 se hotărăște: „Deschiderea Sesiunii ordinare a Sinodului se va face în mod bisericescu, duple programulu ce se va formula mai înainte de Eminențiile lor Metropolitii țarei aprobatu și de Guvernu”. Iar prin art. 7 din același Regulament se zice între altele: „că icetează îndată de a fi membru Sinodului acela care nu va depune în termenu de optu zile jurământulu hotărātu în programu arătat la art. 1.

Încunoștiințând desptre aceasta pe Eminenția Voastră, cu onoare Vă roagă, ca în temeiul citatelor articole, să binevoiți a formula programulu deschiderii Sinodului, cum și jurământul ce trebuiește a depune membrii săi, pe care veți binevoi a ni le trimite de urgență spre a regula cele de cuvîință, căci după cum cunoașteți Sinodul urmează a se deschide la una Decembriu.

Primiți, Vă rogu, Eminență, încredințarea osebitei mele considerații

Ministru D. Cariadgi

Capu Divisiunii D. Ghidionescu

Eminenței Sale,
Părintelui Mitropolit Primat alu României

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei.

Dosar 5597/1865.

Principatele Unite Române
Sfânta Mitropolie

București, luna Noiemb.30, anul 1865

a
Ungro Valachiei
Nr. 3416

D-le Ministru,

Conform invitației ce ne faceți prin adresa D-v. Nr. 38468, formând programul deschiderii Sinodului, ce este a intra în lucrare mâine întâi Decembriu, care s-au aprobat și de frații Episcopi câți au fost prezenți astăzi 30 noiembriu, grăbim a vi-l comunica pe lângă aceasta spre cele cuvenite. Iar jurământul la care se obligă a depune membrii Sinodului, este acela arătat la art. 3 din program.

Primiți, D-le Ministru, arhierasca Noastră binecuvântare.

† Nifon

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei

Dosar 5597/1865.

*Programulu
Deschiderii Sântului Sinod Generalu allu Bisericei Române*

I.

La orele 10 dimineață se va celebra Sânta Liturghie și Tedeum la Biserica Catedrala Sfintei Mitropolii, la care voru asista toți Membrii Sinodului, D-nii Miniștri și autoritățile superioare

II.

La orele 11 dimineața Membrii Sinodului se vor întruni în Sala destinată pentru ședință spre a asista la Sfințirea apei, care se va face de către Eminenția Sa Primatul și Președintele Sinodului.

III.

După Sfințirea apei, Eminenția Sa Primatul va recita Simbolul credinței Bisericii Ortodoxe a Răsăritului, pe încheieturi. La fina fiecăreia încheieturi toți Membrii răspund: „Crezu și întocmai mărturisesc“. La fina celei de pe urmă încheieturi fiecare membru al Sinodului venindu la birou sărută Crucea și Evanghelia, zicând: „Crez și întocmai mărturisesc“.

IV.

După recitarea Simbolului credinței, Eminenția Sa Primatul va da binecuvântare Membrilor săi și apoi Adunarea va începe lucrarea prin citirea actelor de convocare de către Dl. Ministru al Cultelor.

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei
Dosar 5597/1865.

România
Ministeriulu
Instrucțiunei Publice
și alu
Culteloru
Nr.4993

București, Iunie 26, 1867

Eminenție !

După aprobarea Domnească Sântul Sinod este convocat, conform legei, în sesiune ordinară la una iulie viitoru, încunostiințându-vă despre aceasta Eminenție, cu onoare Vă rog să binevoiți a face cunoscut membrilor Eparhiei Sântei Mitropolii ca în ziua arătată să vie la ședință.

Primiți, Vă rog, Eminenție asigurarea osebitei mele considerații.

Ministru s.s. indescifrabil

Capul Divisiunii D. Ghidionescu

Eminenției Sale,
Părintelui Mitropolit al Ungro-Valahiei
Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei
Dosar 5599/1867.

România

*Nifon, cu mila lui Dumnezeu, Arhiepiscop
și Mitropolit allu Ungro-Valachiei
și Primatu allu României*

*Fraților Arhieriei membri de drept și cucernicilor
preoți membri aleși ai Sinodului Generalu*

D. Ministru Cultelor și Instrucțiunii Publice, prin adresa nr. 5993, ne comunică că, după aprobarea Domnului, Sinodul Generalu este convocat, conform legii, în sesiune ordinară la 1 iulie viitor, făcându-se dar cunoscut despre aceasta, sunteți invitat ca, în ziua arătată, să mergeți la ședință la orele 2 după amiază; că ați văzut și veți fi următorii veți iscăli chiar întra-ceasta.

p. Prea Sf. Sa P. Mitropolitu Ieronim Sevastis

*Nr.1305
1867, Iunie 30*

*Arhiereul Calist D. Stratonichias
Preotul Ion Sachelarie, Doamna Bălașa
Preotul Nicolae Catihitis, Sf. Ecaterina
Preotul Spiridon Ecsarhu, Curtea Veche*

*Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei.
Dosar 5597/1867.*

Prea Sântite

Prin telegrama cu nr. 1316 mă invitați a lua parte, ca Arhiereu Român, la Sinodu în Sesiunea anului corent conformu dispozițiilor luate de D. Ministru respectiv, după Domneasca aprobare; însă fiindcă, după mine, acestu Sinodu este anticanonicu; parte pentru că este stabilitu, afară de așezămintele Bisericii Ortodoxe; și parte pentru că este compus de Episcopi necanonici, lucru cu totulu opusu Sântelor așezăminte bisericești, bazate toate pe canoanele Sântilor Apostoli și pe ecumenicele și cunoscutele locale Sinoade, unica și neatacabilă constituțiune a Bisericii Ortodoxe, la al cărei Altaru am depus jurământulu că nu mă voi abate cu nici unu punctu.

De aceea, dar precum nici în sesiunea trecută, asemenea nici în aceasta, ba nici în altele ce aru mai urma, totu după sistemul acesta, nu voiu putea lua parte, ca să nu mă găsescu în opoziție cu cele stabilite de Sântii Apostoli și de Sântele Sinoade, precum și cu cele rostite de mine în jurământulu depus înaintea Sântului Altaru, la primirea Archieriei.

Afară de aceasta, tot pe mai susu arătatele cuvinte, și protestezu contra acestui Sinodu anti-ortodoxu și contra lucrărilor sale.

Ioanichie Episcop de Evantias

*Nr.31
Anul 1867, Iuliu 14*

*Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahici
Dosar 5599/1867.*

România
Ministerulu
Instrucțiunei Publice
și alu
Culteloru
Divisiunea Culteloru
București, 31 August, 1867.
Nr. 9009.

Eminență

Președinția Sinodului Generalu a Bisericii Române făcându cunoscutu prin adresa nr. 24 că Părintele Ion Sachelarie, I. Bădescu Esarcu și N. Dumitrescu au dimisionatu din funcțiunile de membri ai Sinodului, aleși din partea Eparhiei Sântei Mitropolii, subscrisulu încunoștiindu pe Eminenția Voastă, cu onoare Vă roagă ca în temeiul art.5 din regulamentul pentru alegerea membrilor Sinodului să dați ordinele cuvenite protoiereilor ca să alcătiască listele preoților de miru, a profesorilor de materii religioase de la seminarii și a superiorilor de monastiri, carii după art. 1 din citatul regulament urmează a fi alegători de membri la Sinodu, și asemenea liste să binevoiți a le înainta Ministerului spre a se regula publicarea lor și fixarea termenului de alegere.

Primți, Eminență, încredințarea osebitei mele considerații.

Ministru D. Gusti

Capul Divisiunii D. Ghidionescu

*Eminenției Sale,
Părintelui Mitropolit alu Ungro-Valachii
Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei
Dosar 5599/1867.*

România
Ministeriulu
Instrucțiunei Publice
și alu
Culteloru
Nr.3261

București, 22/3 Martiu 1868

Eminență,

Am onoare a vă răspunde la adresa nr. 453 că decisiunile Sinodului Generalu alu Bisericii Române, menționate prin acea adresă, nu sunt confirmate de Măria

Sa Domnitoru; cu părere de rău însă vedemu că Prea Sînțitului Patriarhu se ingerează întru chipu prea manifestu în afacerile de disciplină a clerului nostru. Primiți, Eminență, încredințarea osebitei mele considerații

Ministru D. Gusti

Capul Divisiunii D. Ghidionesu

*Eminenței Sale,
Părintele Mitropolit alu Ungro-Valahiei*

*Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovalahiei
Dosar 5599/1868.*

*Nr. 1
1869, Ianuarie 2*

La Ministru Cultelor,

Credem de a noastră datorie de a vă preveni de timpuriu, aducându-vă aminte, că după legea organică pentru Sinodul înființat în puterea Statului din 2/14 iulie, anul 1864, la vara viitoare urnmează a se convoca a treia sesiune sinodală. Dar fiindcă acea lege este recunoscută de anticanonică și că astfel nu a putut produce nici un rezultat satisfăcătoriu până acum, și negreșit că tot acelaș rezultat va avea aplicarea ei și în viitoriu, apoi spre a putea odată intra Biserica pe calea normală, este necesariu, Domnule Ministru, ca în sesinea actuală să se supue Corpurilor legislative spre votare un proiect de lege pentru Sinodul Bisericii Române. Numai așa va fi scăpată națiunea de a privi și la vara viitoare repetându-se scandalul din trecut. Cu această ocasiune socot, Domnule Ministru, a-mi împlini o datorie de conștiință arătându-vă chiar puncturile principale, în care Decretul organic actual deviază de la spiritul și litera Canoanelor Bisericii Ortodoxe.

1). Nu numai că introduce în Sinod alți membri pe lângă mitropoliți și episcopi, care sunt membri canonici ai Sinoadelor Ortodoxe, dar încă face din ei o majoritate foarte covârșitoare, încât voturile episcopilor, care singure constituie puterea sinodală, devin fără nici o valoare.

2). Sinodul Statului nu are autoritatea cuvenită acestei instituții, este pus în pozițiune cu totul pasivă, și toată puterea de acțiune în sfera sa bisericească este dată Ministerului de Culte. Trebuie o altă combinațiune, conformă pe cât cu canoanele, pe atât și cu justiția și cu demnitatea atât a Guvernului, cât și cu a Bisericii naționale.

Acestea sunt în genere marile defecte ale Sinodului după Statut, și care au și paralizat efectele cele bune ce s-ar fi putut produce în interesul ordinii și a progresului Bisericii, prin o legiure care ar fi combinat cu înțelepciune trebuințele noastre religioase cu spiritul canoanelor și cu usul tradițional al Bisericii noastre.

Sperăm, Domnule Ministru, ca înțelepciunea și sentimentele, pe cât naționale, pe atât de creștine, ale Domniei Voastre, precum și trista experiență a anilor din urmă, vor contribui a scoate Biserica națiunei noastre din impasul în

care o a pus Decretul organic menționat, carele a devenit stavilă a toată îmbunătățirea în sfera bisericească și pricinuitoriu de neorânduiele, ce nu s-au mai pomenit în Biserica patriei românilor niciodată.

† Nifon, Mitropolitul Ungro-Valachiei

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei

Dosar 5599/1869.

Primit la 28 Iulie 1869. Nr.1195

România

Prea Sântite,

Demitu mandatu de membru allu Sinodului Generalu allu Bisericei Române, pentru motivele următoare:

1. Că legea sa organică, fiindu în discuțiunea Corpurilor legislative, este deja considerată ca o lege anticanonică. În consecință,

2. Toate legile votate în sesiunile precedente nu s-au luat în nici o considerare de Guvern, care, se vede, a împărtășitu opiniunea, că deși această lege este espreșiunea datinilor și a tradițiunilor noastre străbune, astăzi însă, spre a împăca cerințele și interesele străine, cată a fi o lege internațională.

Ca creștin ortodoxu și ca românu demitu dară mandatulu cu care m-a onorat Clerulu Eparchiei Râmnicu, fiindu totu deodată și devotatu în serviciul său.

Primiți, Prea Sântite, devotamentul meu.

Alu Prea Sântieloru Voastre Prea supusu servitor
și filiu sufletescu
B.Calloianu

Prea Sântitului Primatu, Președintele Sinodului Generale alu Bisericei Române.

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei

Dosar 5599/1869.

Copie

După adresa Prea Sf. Arhiereu Chesarie Sinadon
din 1 Iuliu 1869

Astăzi primind adresa Înalt Prea Sfinției Voastre Nr.1105, motivată de telegrama Dlui Ministru Cultelor și Instrucțiunii Publice Nr.7560; cu respect Vă supunu cunoștinței că, din cauza slăbiciunii bătrâneților ca ajuns în etate peste șaptezeci ani, și bolnavu, nu pot a mă prezenta și a face parte în Sfințitul Sinod General a Sfintei noastre Biserici.

Așadar, Vă rogu, binevoiți a mijloci la Înaltul Guvernu ca să fiu scutit de această chemare, numai pe considerentele mai sus arătate.

Pentru conformitate Gr. Gheorghe.

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei

Dosar 5599/1869.

Ministerul Cultelor
și alu
Instrucțiunei Publice
Nr.7563

Eminență,

*Prin decretul Domnului Nr. 1110 Sântul Sinod fiind convocat, conformu
Legei, în sesiune ordinară la una Iuliu viitor; subscrisul are onoare a Vă comu-
nica aceasta Eminenței Voastre spre știință și regulă.*

Primiți, Vă rog, Eminenție încredințările prea osebitei mele considerații.

Pt. ministru s.s. indescifrabil.

Șef Divisiune D. Ghidionescu

*Eminenței Sale,
Mitropolitului Ungro-Valahiei*

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei
Dosar 5599/1869.

România
Sfânta Mitropolie
a
Moldovei și Sucevei
Nr.1207

*Cu frățească în Hristos dragoste
îmbrățișăm pe Înalț Prea Sfinția Voastră!*

*Avem onoare a comunica Înalț Prea Sfinției Voastre, în copie, răspunsulu,
registratu la Nr.779, ce am primitu de la Frăția Sa Arhiereulu Vladimir Irinu-
poleos Suhopan, arătătoriu imposibilității de a veni la Sinodu.*

Primiți, Vă rugăm, Înalțu Prea Sfințite ale Noastre smerite Frățesti îmbrățișări.

Pt. Mitropolitu Moldovei s.s. indescifrabil

Direct. Mitropoliei s.s. indescifrabil

*Înalțu Prea Sfinției Sale,
D.D. Nifon Arhiepiscopu și Mitropolitu Ungro-Vlahiei.
Președintele Sinodului*

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei
Dosar 5599/1869.

Copie

*După adresa Frăției Sale Arhiereului
Vladimiru Irinupoleosu Suhopanu*

*Poziția în care acum de doi ani mă aflu, precum știți, mă împiedică de a participa la Sinodu, și pentru aceasta cu smerenie Vă rogu de a mă erta de cheltue-
lele care îmi sunt imposibile de a le face cu mergerea la București, deși ași fi
doritu de a lua parte la Sesiunile Sinodale ce urmează a se deschide.*

Semnat Vladimir Irinupoleos Suhopan

p. conformitate D. Ștefănescu

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei

Dosar 5599/1869.

Trimis 1869, Iuliu 6

Primit la 15 Iuliu 1869, Nr. 1131

Înalt Prea Sfințite Stăpâne,

*Boala de care sunt cuprinsu, precum despre aceasta probează actul medical
sub nr. 132 al Dlui Doctor Almagiu, Medicul oficial al Orașului Huși, în a căruia
căutare mă aflu, pre carele respectuos anexat de aceasta vi-l prezint în original,
m-au pus în pozițiunea a vă supune cunoștinței că pentru presentu nu pot porni în
Capitală spre a lua parte la lucrările Sfințitului Sinod la carele facu parte ca
membru al său; Însă vrându Dumnezeu a mă face bine voi veni.*

*De aceea, cu profundu respectu, Vă rogu ca să binevoiți a comunica Sfințitu-
lui Sinod aceasta.*

Al Înalt Prea Sfinției Voastre supusu servitoriu

Iconom. I. Coganu

Înaltu Prea Sfințitului Mitropolitu

Președintele Sănțitului Sinod alu României.

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei

Dosar 5599/1869.

România

Sfânta Mitropolie

a

Moldovei și Sucevei

Nr. 1322.

Data în 14 Iulie 1869

Primită la 17 Iulie 1869 Nr. 1138

*Cu frățească în Hristos dragoste
Îmbrățișăm pe Înalt Prea Sfinția Voastră*

*Avenu onoarea a comunica Înalt Prea Sănției Voastre în copie respunsul re-
gistrat la Nr. 849, ce amu primitu de la Frăția Sa Arhiereul Chesarie Sinadon prin
care Ne arată imposibilitatea de a putea veni la Sinod.*

Primiți, Înalt Prea Sfințite, smeritele Noastre Frățești îmbrățișări.

P. Mitropolit s.s. indescifrabil

*Directorul Mitropoliei
I. Manu*

*Înalt Prea Sfinției Sale,
D.Nifon Arhiepiscopul și Mitropolitul Ungro-Vlahii,
Președintele Sinodului*

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei
Dosar 5599/1869.

ROMÂNIA

*Nifon, cu mila lui Dumnezeu
Arhiepiscopu și Mitropolitu alu Ungro-Valahchiei
și Primatu allu României*

Cucernicului Protopopu alu Distr. Ilfov

Prin adresa Domnului Ministru alu Cultelor și Instrucțiunei Publice Nr.1971, făcându-ni-se cunoscutu că a expirat termenulu funcționării membriloru aleși în anul 1865, pentru Sinodulu Generalu alu Bisericei Române, și că după Legea înființării unei asemenea autorități Sinodale Centrale pentru afacerile Religiei Române, urmează a se înainta cuvenitele lucrări pentru noi alegeri, și se scrie Cucerniciei tale, ca conformu art. 5 din Regulamentul pentru alegerea unor asemenea membri, publicatu prin Monitorul Oficialu nr. 273 din anul 1864, se formează liste:

I). Pentru toți preoții de miru hirotonisiți în țară, care se bucură de esercițiul funcțiunei lor la anume Biserici.

II). Pentru profesorii de materii religioase după la seminarii, și III). Pentru Superiorii de Monastiri, cari după art. 1 din citatul Regulament, au dreptul a fi alegători de membri la Sinodu.

Aceste liste făcându-se în îndoitu exemplaru le veți trimite de urgență la Sânta Mitropolie celu multu până la 27 ale curentei luni, negreșitu, ca și de aci să se poată înainta la Onor. Ministeriu până la I-a ale viitorului Aprilie, conformu cererii ce Ni se face prin menționata adresă, vei avea totu odată îngrijire a nu se strecura vreo eroare la formarea acelu listă, spre a nu fi espusu la vreo răspundere, și nici a adăsta vreo altă repetire, fiindu cererea urgentă.

p.Prea Sfinția Sa † Ieronim Sevastis

Nr.409
1871, Marte 18

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei
Dosar 5600/1871.

Copie

*De pe adresa Înalt Prea Sântitului Mitropolit
cu nr.533 din 31 Martie, anul 1871, adresată către
Dl. Ministru Cultelor și Instrucțiunii Publice*

Văzând nota D-voastră nr.1972 relativă la formarea listelor de clericii în dreptu de alegere pentru Sinod, am înțelesu că D-voastră doriți să provocați o nouă alegere de membri și în consecințe Sinodul și aceasta totu în puterea Legii din 1864.

Este adevăru, Domnule Ministru, că vorbita Lege nu este încă abrogată și nici înlocuită prin o altă lege.

Însă D-voastră cunoașteți că încă de la 1866, această lege n-a mai fostu pusă în aplicare și nici considerată, mai mult încă, prin faptu că a fostu lăsată în desuetudine, și toate lucrările elaborate de Sinodu convocat și care au lucratu pe baza ei stau în Minister până astăzi în zăcare.

Acestu faptu este cea întâiu lovitură morală ce a suferit în fața națiunei această Lege.

Al doilea faptu este că toate guvernele succedate până acuma au căutat să aducă altă lege mai corespunzătoare cu spiritul Bisericei și a prescripțiunilor canonice, așa că și D-voastră chiar ca reprezentantu al națiunii în Senatu, pareni-se că ați combătut-o, cându Senatul a și votatu o alta și care astăzi se află stându pe biroulu Camerei legiuitoare.

La emanarea aceștia din urmă legi au participatu toți frații Episcopi și Noi împreună, carii indirectamente prin votulu datu pentru noua Lege s-a blamat și recunocutu de necanonică cea dintâiu.

Acum dacă iarăși ne-am aduna pe puterea ei, unde ar rămâne votul nostru. Și ce valoare canonică să mai aibă în fața poporului creștinu lucrările unui atare Sinodu sdruncinatu moralicește în fundamentul său?

Fiindu în asemenea covicțiune aflămu de datoria Noastră, ca, espunându-vă cele de mai susu, să declarăm că nu vom putea participa la lucrările acestui Sinod, și aceasta numai în scopul căutat și doritu de toată lumea creștină, ca să se pună odată finitu unei stări precare și care e atâtu de vătămătoare intereselor celor mai vii ale Bisericii.

s.s. indescifrabil

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei
Dosar 5601/1871.

*Primită Aprilie 14/1871, nr.598
Iași, 6 Aprilie 1871*

*Cu smerită frățească în Hristos dragoste
îmbrățișămu pe Înalt Prea Sf. Voastră*

*Domnul Ministru Cultelor și al Instrucțiunii Publice, prin adresa nr.1972,
Ne cere ai trimite listele alegătorilor de membri ai Sinodului Generalu cerute de*

Legea din 1864, din care ne-am convinsu că voiește a convoca Sinodulu, și ceea ce credem că va fi cerută și de la Înalț Prea Sfinția Voastră.

Asupra acei adrese Noi am răspunsu în modulu precum veți putea vedea în anexata aici copie, care fiindu de un interesu generalu o comunicămu și Înalț Prea Sfinției Voastre.

*Al Înalț Prea Sfinției Voastre Mitropolit
smerit în Hristos frate*

p. Mitropolit s.s. indescifrabil

*Înalț Prea Sfinției Sale,
D.D. Nifon, Arhiepiscop și Mitropolit al Ungro-Valahiei*

*Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei
Dosar 5601/1871.*

*România
Nr.433
Ministeriulu Cultelor
și allu
Instrucțiunei Publice
Divisiunea Cultelor
Nr.1971*

Primitu Martie 18/1871

București, 17 Martie 1871

Eminențiă,

Termenul funcționării Membrilor aleși în anul 1865 pentru Sinodul General al Bisericii Române expirând, și după Legea înființării unei asemenea autorități Sinodale centrale pentru afacerile religiunii Române, urmând a se înainta cuvenitele lucrări pentru noi alegeri;- Subscrisul cu onoare Vă roagă Eminențiă să binevoiți a da de urgență ordine Protoiereilor de Districte, ca conform art. 5 din Regulamentul pentru alegerea unora asemenea membri, publicat prin Monitorul oficial nr. 273 din anul 1864, să confecționeze listele preoților de miru, a profesorilor de materii religioase de pe la Seminarii și a superiorilor de Monastiri din acea Eparhie, carii după art. 1 din citatul Regulament au dreptu a fi alegători de membri la Sinodu, și asemenea liste Vă rogu Eminențiă să binevoiți a le trimite Ministerului nesmintit până la una a viitoarei luni Aprilie.

Binevoiți, Vă rogu, Eminențiă, a primi încredințările sentimentelor mele de înaltă considerație și profundu respectu.

Ministru Christian Tell

*Șeful Divisiunii
D.Ghidionescu*

*Eminenției Sale,
Părintelui Mitropolit al Ungro-Valahiei*

*Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei
Dosar 5601/1871.*

Ministerul Cultelor
și allu
Instrucțiunei Publice.
Divisiunea Clerului
Nr.12692

Prea Sânte ,

Prin decretulu Domnescu sub Nr. 3055 din 20 a lunei curente colegiulu electoralu prevăzutu la art.1 din Legea publicată în Monitorulu oficialu Nr. 280 pentru alegerea Mitropolitului și a Episcopilor eparhioși cum și a constituirei Sfântului Sinod alu Sfintei Biserici autocefale Ortodoxe Române este convocat pentru ziua de optusprezece Nr.18 Ianuarie a anului viitoru 1873 spre a proceda la alegerea episcopilor eparhiilor Râmnicului și Noului Severin, Romanului și Argeșului ale cărora scaune sunt vacante.

Despre aceasta am onoare a vă înștiința, Prea Sânte, rugându-vă ca în ziua mai susu însemnată să luați și Prea Sântia Voastră parte la asemenea alegere, conformu citatei Legi.

Primiți, Vă rogu, Prea Sânte, încredințările mele de înaltă cosiderațiune și pofundu respectu.

Ministru Christian Tell

*Prea Sântiei Sale,
Părintelui Arhiepiscopu și Mitropolitu allu Ungro-Valachiei
Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei
Dosar 5603/1873.*

Ministeriulu Cultelor
Divisiunea Cultelor
și allu
Instrucțiunei Publice
Nr.800

*Primit 25 Ianuarie 1873, Nr.124
București, 25 Ianuarie 1873*

Prea Sânte,

Ministeriul avându trebuință, conformu art. 5 și 10 din Legea alegerii Mitropolitilor și Episcopiloru, a cunoaște vechimea fiecăruia Părinte Arhiereu după hirotonire, - am onoare a Vă ruga, Prea Sânte, a-mi trimite de urgență asemenea știință pentru toți Părinții Arhieriei de sub jurisdicțiunea acei Mitropolii.

Primiți, Vă rogu, Prea Sânte, încredințările mele de înaltă considerație și profundu respectu.

Ministru Crhistian Tell

*Prea Sântiei Sale,
Părintelui Arhiepiscopu și Mitropolitu alu Ungro-Valahiei,
Exarhu al Plaiurilor*

*Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei,
Dosar 5603/1873.*

Ministeriulu Cultelor
și allu
Instrucțiunei Publice
Divisiunea Clerului
Nr.3774

Prea Sânte,

Prin decretulu Domnescu sub nr. 826, Sântulu Sinodu al Sfintei Biserici autocefale Ortodoxe Române, este convocat pentru ziua de întâiu Maiu anulu curentu, conformu art. 13 din Legea pentru alegerea Mitropolitului și Episcopilor Eparhioși cum și a constituirei citatului Sântu Sinod.

Despre aceasta am onoare a Vă înștiința, Prea Sânte, spre a lua parte la lucrările acestui Sântu Sinodu, conformu legei.

Primiți, Vă rogu, Prea Sânte, încredințările mele de înaltă considerațiune și profundu respectu.

Ministru Christian Tell

*Prea Sântiei Sale,
Părintelui Arhiepiscopu și Mitropolitu allu Ungro-Valahiei,
Exarhu al Plaiurilor*

*Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovalahiei
Dosar 5603/1873.*

DECISIUNE

Sântu Sinodu în ședința sa din 25 octomvrie combătându aserțiunile Înaltu Prea Sântitului Mitropolitu Calinicu, exprimate în protestul său către Înălțimea Sa Domnitorulu, contra Sântului Sinod și a lucrărilor lui, după ce s-a demonstratu îndeajunsu netemeinicia loru, a rostitu următoarea decisiune:

1). A ruga pe Guvernu a înapoia protestulu în chestiune la urma sa de unde a venitu ca unulu ce este necanonicescu și insultator pentru Sinod și pentru că Înalt Prea Sântia Sa ca clericu duple canoane și duple art. 67 a Regulamentului pentru disciplina bisericească, nu era în dreptu a protesta într-o chestiune bisericească la altă autoritate afară de Sântul Sinod care este ultima instanță în asemenea chestiuni.

Iată cum se exprimă în această privință Sinodul II ecumenic în canonul 6: "Dacă cineva disprețuiește decisiunea luată de Sinod după o prealabilă cercetare, va cuteza a supăra auzul Împăratului sau judecățile autorităților lumesti, sau a neliniști pe Marele Sinod Ecumenicu, spre vătămarea onoarei tuturor Episcopilor provinciei, unulu ca acela nicidecum să nu fie primitu cu jeluirea ca unulu ce atacă canoanele și distruge buna orânduială bisericească.

2). În privința declarațiunei Înaltu Prea Sântiei Sale că nu voiește a veni la Sinodu, fără niciun temei canonicu și legalu, să se aplice canonul 40 al Sino-

dului de Laodichia, 87 și 88 al Sinodului de Cartagina, care legiuiește în această privință următoarele: „Episcopii chemați la Sinod nu trebuie să fie neglijenți, ci să vie ca să învețe și să se învețe cele pentru buna ordine bisericească și altele. Iar dacă vreunul ar neglija, acela singuru pe sine se învinovățește, afară dacă va rămânea din cauză de boală.

Episcopul care neglije a veni la Sinod se scrie că asupra sa se va pronunța judecată (Cart.88). Iară canonul 87 alu Cartag. aplică asupra unora asemenea canonisirea de necomunicarea cu ceilalți episcopi, rămânându el a avea comunicare numai cu Eparhia Sa. Pe temeiulu dar a acestoru canoane Sântul Sinod declară întreruptă comunicația spirituală și canonică cu Înalt Prea Sântitul Mitropolitu Calinicu, în câtu timpu el va petrece într-o asemenea îndărătnicie și nu va aduce pocăință.

Elu se va mărgini a avea comunicare numai în Eparhia Sa. Până la o altă delegare a Sântului Sinod, Prea Sântiții Episcopi din jurisdicțiunea Mitropoliei Moldovei, voru pomeni la Santele oficii pe „Sântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române.

3). Sântu Sinodu să adreseze rugămintea Guvernului să ia măsurile necesare pentru păstrarea ordinii bisericești în Eparhia Mitropoliei Moldovei, pe temeiul canoanelor Sinod. de Cartag. 59 și 78 care îndrituiesc pe Sinod, la casu de nevoie, pentru păstrarea ordinii bisericești a cere ajutorul autorității civile.

4). Însă, spre înlăturarea aplicării acestor măsuri canonice, Sântul Sinod întru dorința de a păstra unitatea păcii și a restabili legătura dragostei evanghelice între membrii Bisericii Române, în locul regretatului incidentu, să îndemne din nou pe Înaltu Prea Sântitu Mitropolitu Calinicu a veni la Sinod, după cum îl obligă canoanele și legile țării.

Considerând că Înalt Prea Sântia Sa Mitropolitu Calinicu, și în sesiunea aceasta ca și în cea trecută nu voește a veni la lucrările Sântului Sinodulu, după toate îndemnările ce I s-a făcutu, și chiar după ce I s-a trimisu decisiunea reprodusă mai susu;

Considerând că Înalt Prea Sântia Sa, prin adresa de la 14 octomvrie, răspunde că se simte obligatu a se abține de la lucrările Sinodului; iară prin adresele Sale de la întâiu Noemvrie deși spune că are a veni în București, însă nu decide când, și dacă vine a participa la ședințele Sinodului sau pentru alte afa-ceri; mai alesu că din una din adresele Sale de la întâiu Noemvrie se vede că scopul venirii Sale ar fi nu pentru ședințele St. Sinod ci pentru o pretinsă „solu-țiune legală a independenței și a integrității drepturilor Mitropoliei Moldovei“, care după Înalt Prea Sântia Sa ar fi „interesul celu mai mare alu Bisericii noastre naționale”.

Considerând că deși prin menționata adresă zice că peste puține zile are a veni în București, totuși acumu suntu optu zile de la data acelei adrese și Înalt Prea Sântia Sa nu a venit a participa la lucrările Sântului Sinod;

Considerând că Sântul Sinod a întrebuițatu toate mijloacele posibile de iconomie, așteptare și condescendență frățească dară fără a obține rezultatul doritu;

Considerând că Înalț Prea Sântia Sa s-a declarat de potrivnicu fâțișu alu Sântului Sinod și al lucrărilor sale precum se vede din protestul său către Măria Sa Domnitorul, și din răspunsul său la îndemnarea ce I s-a făcut de a hirotoni pe cei doi candidați de Arhierie aleși de Sântul Sinod și binecuvântați de Prea Sântitatea Sa Patriarhul Ecumenicu, ba încă după informările ce are Sântul Sinod regulamentele votate de St. Sinod pentru disciplina bisericească în România, Înalț Prea Sântia Sa nu voește a le aplica în Eparhia Sa, ci tinde a le compromite în țară prin broșuri și alte scrieri defăimătoare răspândite printre clerulu și poporul din Eparhia Sa, chiar prin personalul administrațiunei bisericești;

Cosiderând că măsurile preventive, coprinse la Nr. 1 și 4 din decisiunea de la 25 Octomvrie s-au aplicatu și s-au comunicatu Înalț Prea Sântitului Calinic, precum dovedește adevărintele liberate din Cancelăria acei Mitropolii și nici acele comunicări nu l-au putut convinge de necesitatea ce este de a veni la Sinod;

De aceea Sântul Sinod decide ca măsurile canonice cuprinse la nr.2 și 3 din decisiunea pronunțată de St. Sinod în ședința sa din 25 Octomvrie și reprodusă mai susu să se aplice chiar de astăzi. Dreptu care:

a). *St. Sinod declară întreruptă comunicațiunea sa spirituală cu Înalț Prea Sântitul Calinic. Înalț Prea Sântia Sa va avea comunicare numai în Eparhia sa, și anume se va mărgini a se cumunica numai în Biserica din reședința Sa, conformu canonului 87 alu Cartaginei, ce legiuește că Episcopii care fără cauză temeinică nu voescu a veni la Sinod să aibă comunicațiune numai în Biserica lor.*

b). *Înaltu Prea Sântitul Calinic se suspendă din administrația bisericească a Eparhiei Sale până ce va veni la Sinod să justifice conduita Sa, pentru care I se pune un termen de una lună de zile de la data de astăzi 8 Noemvrie.*

c). *Administrația Eparhiei Mitropoliei Moldovei se va gera în intervalul acesta de către însuși St. Sinod, carele pentru aceasta va continua sesiunea până la finisarea acestei chestiuni.*

d). *Organul prin care St. Sinod va administra acea Eparhie este locotenentul legal al Eparhiei Mitropoliei Moldovei, Prea Sântitul Arhiereu Iosif Botoșeneanu, membru alu St. Sinod, carele se va duce imediatu la reședința Mitropoliei din Iași spre a primi administrația eparhială. Împuternicire la aceasta I se va da atātu din partea St. Sinod, câtu și din partea Dlui Ministru de Culte. Prea Sântia Sa va aplica de urgență în acea Eparhie toate regulamentele și decisiunile Sântului Sinod, va priveghea disciplina bisericească și conduita clerului conform cu canoanele și regulamentele St. Sinod, și despre toate împrejurările va raporta și va cere dezlegare de la St. Sinod din Capitala României.*

e). *Prea Sântiții Episcopi din toată România întrerupu orice comunicațiune spirituală cu Înalț Prea Sântitul Calinic, iară cei din jurisdicțiunea Mitropoliei de peste Milcovu voru pomeni la oficiile divine pe „Sântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române” și la toate trebuințele spirituale ale Eparhiei sale, precum pentru St. Miru se va adresa către St. Sinod, carele va regula cele de trebuință.*

Sântul Sinod va face aceasta cunoscută la toți Prea Sfinții Episcopi eparhioți din România.

f). Dacă în termenul de una lună Înaltru Prea Sfințitul Calinicu nu va veni a se justifica la St. Sinod va fi datu judecării conformu canon. 88 alu Cartagina, carele legiuiește ca asupra Episcopului care neglije a veni la Sinod se va pronunța judecată.

g). Această decisiune se va comunica Guvernului, cu rugăminte de a da tot ajutorul trebuitoriu pentru aplicarea ei, precum și pentru măsurile prevăzute la nr. 3 ale Decisiunei Sinodului din ședința de la 25 octomvrie.

h). Totodată, cu descrierea împrejurărilor, această Decisiune se va espune în o enciclică pastorală adresată de St. Sinod către tot clerul și poporul ortodox al României spre a se face cunoscută legitimitatea măsurilor adoptate de St. Sinodu în acestu caz. Enciclica se va citi prin toate Bisericele din România.

i). Această Decisiune se va comunica întocmai Înaltru Prea Sfințitului Calinicu, spre a cunoaște și a se conforma cu cele cuprinse în ea, relative la pozițiunea sa.

Această Decisiune s-au admisu și s-au votatu în unanimitate de către St. Sinod al Sântei Biserici autocefale Ortodoxe Române în ședința sa de la 8 Noemvrie anul 1873.

Președintele St. Sinod Nifon † Mitropolitul Ungro-Valahiei

Membrii St. Sinod

*Atanasie Râmnicu
Isaia Romanu
Inocenție Buzău
Iosif Huși*

*Iosif, Ep. Argeșu
Melchisedec al dunării de Jos
Ioanichie Evantias Piteșteanu
Calist Stratonichias Băcăoanul
Teodosie Sinadon Craioveanul
Ieronim Sevastis Ploieșteanul
Iosif Sevastias Botoșăneanul*

Această Decisiune fiindu întocmai cu cea votată de Sf. Sinod se adeverește.

Președintele St. Sinod

D. D. † Nifon

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovalahiei

Dosar 5603/1873.

Sfântul Sinod al St. Biserici

Autocefale

Ortodoxe Române

Nr. 47

Primit 1873, Noembre 22, Nr. 2799

București 1873, Noembre 20

Înaltru Prea Sfințite,

Revocându-se decisiunea dată de St. Sinodu în ședința din 8 Noembre curentu, pentru suspendarea Înaltru Prea Sfințitului Mitropolit Calinicu din administrația bisericească a Eparhiei Mitropoliei Moldovei și Sucevei și care decisiune

ați primit-o în copie pe lângă adresa subsemnatului sub Nr. . Înlalt Prea Sântite am onoare a Vă face cunoscutu despre aceasta spre stiință.

Președinte †Nifon Mitropolitul Ungro-Valachiei

*Înlalt Prea Sântiei Sale,
Părintelui Mitropolit al Ungro-Valachiei, Exarhu al Plaiurilor
și Primatu al României*

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei
Dosar 5603/1873.

Sfântulu Sinodu al St. Bisericii

Autocefale
Ortodoxe Române
Nr.25

*Primitu 1873, noembre 13, Nr.2734
București, 12 Noembre, 1873*

Înlalt Prea Sântite,

Cu onare Vă comunicăm întocmai copie de pre decisiunea dată de St. Sinodu în ședința sa din 8 Noembre curentu, prin care se suspendă Înlalt Prea Sântitul Calinic din administrația bisericească a Eparhiei Sântei Mitropolii a Moldovei, fiindcă nu voește a veni spre a lua parte la lucrările St. Sinodu, în care timpu urmează ca citata Eparhie să se administreze de către însuși St. Sinodu prin Prea Sântitul Arhiereu Iosif Botoșeneanu locotenentul Eparhiei acei Mitropolii, și membru alu St. Sinodu, și Vă rugăm să puneți în aplicație și Înlalt Prea Sântia Voastră măsurile care Vă privescu din citata decisiune.

Președinte †Nifon Mitropolitul Ungro-Valachiei

*Înlaltu Prea Sântiei Sale,
Părintelui Arhiepiscopu și Mitropolitu alu Ungro-Valachiei,
Exarhu alu Plaiurilor și Primatu alu României*

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei
Dosar 5603/1873.

*Nr.1061
1873, iulie 7*

Prea Sântitului Episcop de Buzău

Adresa Frăției Voastre sub Nr. 294, nefiindu investită întru unu modu completu, cu etichetă, prescrisă de Regulamentul de precădere a Mitropolitului Primat alu României (art. 5), ce trebuie să se observe de către toți, în hârtiele oficiale ce i se adresează; Vă atragemu atențiunea Frăpției Voastre, asupra unei asemenea scăpări din vedere, și vă invităm a face, spre a nu se mai repeta pe viitoru.

† Ieronim

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei
Dosar 5603/1873

Sfântul Sinod al Sfintei
Biserici autocefale
Ortodoxe Române
NR. 31

Primitu la 5 Decembrie 1874, Nr. 2506
București, 4 Decembrie, 1874

*Înaltu Prea Sânnșitului Mitropolit alu Ungro-Valahiei
și Primatu alu României*

*Am onoarea a Vă comunica, spre regulă, propunerea adresată Sântului Sinod
de către câțiva din membrii săi și admisă de Sântulu Sinod în ședința sa din 25
Noemvrie expirat, relativu la predicarea cuvântului lui Dumnezeu prin biserici.*

Președinte ȚNifon Mitropolitul Ungrovalahiei

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovalahiei
Dosar 5604/ 1874.

Ministerul Cultelor
și al
Instrucțiunei Publice
Diviziunea Clerului
Nr.9772

București, 19 octomvrie 1874

Înaltu Prea Sânnșite,

*Prin Decretulu Domnescu sub Nr... care totu acumu am regulatu a se publica în
Monitorul oficialu, Sântulu Sinodu alu S-ntei Biserici autocefale Ortodoxe Române este
convocatu pentru zioa de 25 Octomvrie curentu, conformu art. 13 din Legea pentru
alegerea Mitropoliților și Episcopiloru eparhioți cum și a constituirii Sântului Sinod.*

*Despre aceasta am onoare a Vă face cunoscutu Înaltu Prea Sânnșite, rugân-
du-Vă să binevoiți a adresa chemările canonice la Sântul Sinod, către toți mem-
brii din toată România, conformu art. 8 din Regulamentul pentru atribuțiunile de
precădere ale Mitropolitului Primatu.*

Ministru T. Maiorescu

*Înalt Prea Sânnșiei Sale,
Părintelui Mitropolitu al Ungro-Valahiei și
Primatu al României.*

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovalahiei
Dosar 5604/1874.

Ministerul Cultelor
și al
Instrucțiunei Publice
Diviziunea Clerului
Nr.5787

*Primitu 1874, iunie 25, Nr.142
București 24 Iunie*

Înalt Prea Sânnșite,

*Urmându ca în zioa de cinci Iulie viitoru să se strămute cancelaria acestui
ministeriu în încăperile din curtea Biserici St. Dimitrie din București, ocupate*

până acum de St. Sinod, iar Sântul Sinod să se strămute, în locul Ministerului, în încăperile din curtea Bisericii Zlătari, - Subsemnatul are onoare a vă face cunoscutu despre aceasta spre regulă.

Primiți, Vă rogu, Înalту Prea Sântețe încredințările mele de înaltă considerațiune și profundu respectu.

Ministru T. Maiorescu

*Înalту Prea Sânteiei Sale,
Părintelui Mitropolitu al Ungro-Valahiei, Primatu al României
și Președinte al Sântului Sinod*

*Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei
Dosar 5604/1874.*

*România
Sfânta Mitropolie
a
Ungro-Vlahiei
Nr.1817*

București Anul 1874, Iunie 25

Domnule Ministru alu Cultelor

Relativ la decisiunea ce ați chibzuitu a lua, în privința localului destinat pentru Sântitul Sinod, odată pentru totdeauna, despre care Ne faceți cunoscut, prin adresa Nr. 5787, ne grăbim, Domnule Ministru, a Vă aminti cele ce s-au urmat cu cestiunea menționatului local:

1). Determinarea localului pentru Sântulu Sinod, ca pentru cea mai Înaltă instituție a Bisericii noastre, s-a făcut, după cum trebuia să se facă, în întrunirea ce s-a ținut în Sfânta Mitropolie de către toți prelații Bisericii Române; și

2). În această întrunire s-a dezbătut cestiunea celui local, din toate punctele de vedere, și s-a lămurit că, din toate localele din Capitală, de care s-ar fi putut dispune pentru aceasta, cel mai bun și mai cuviincios pentru a se stabili într-însul Sântul Sinod, este metochul Sfintei Episcopii de Buzău, ca cel ce singur numai împlinește condițiunile indispensabile, reclamate de demnitatea și caracterul sacru al acestei Înalte Autorități eclesiastice a țarei; și această decisiune, aducându-se la cunoștința Domnului Ministru de atunci, prin adresa noastră Nr.144, nu numai nu s-a văzut din partea domniei sale cea mai mică opunere, sau cel puțin vreo obiecție; dar s-a grăbit a se asocia la dânsa și a face să se realizeze.

Cum vedeți, Domnule Ministru, la alegerea menționatului local pentru Sântul Sinod, a preșezut o matură cugetare și o completă înțelegere, atât din partea Bisericii, cât și a Guvernului țarei.

În fața dar a acestor ce preced, având în vedere că alt local nu poate fi mai bun și mai cuviincios decât cel actual pentru Sântul Sinod;

Având în vedere că acest local s-a ales și s-a destinat spre stabilirea într-însu a Sântului Sinod, odată pentru totdeauna, printr-o comună înțelegere a Bisericii cu Guvernul;

Considerând că o decisiune luată într-un astfel de mod, de tot serios, și apoi, în privința Sântului Sinod nu s-ar putea preschimba într-un modu precipitatu, căci atunci s-aru părea că prin aceasta se atinge demnitatea Sântului Sinod.

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei
Dosar 5604/1874.

România
Sfânta Mitropolie
a
Ungro-Valachiei
Nr. 1090

Înalt Prea Sântite,

Prin adresa Domnului Ministru de Culte cu Nr. 3660, comunicându-ni-se că prin Decretul domnescu sub Nr. 86, Sântulu Sinodu al Sântei Biserici autocefale Ortodoxe Română este convocat pentru zioa de 1 Maiu, anu curentu, conformu art. 13 din Legea pentru alegerea Mitropoliților și Episcopilor eparhioți, cum și a constituirii Sântului Sinod, Noi în conformitate cu ordinea stabilită, vă facem cunoscutu despre aceasta Înalt Prea Sântiei Voastre, ca să binevoiți a veni în Capitală pentru zioa menționată, spre a lua parte la ședințele Sântului Sinod.

Primiți, Vă rugăm, Înalt Prea Sântite, în Hristos frățearca Noastră dragoste.

Nifon

*Înalt Prea Sântitului
Arhiepiscop și Mitropolit al Moldovei și
Sucevei și Exarh al Plaiurilor
D.D. Calinicu*

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei
Dosar 5604/1874.

Ministeriul Cultelor
și al
Instrucțiunei Publice
Divisiunea Clerului
Nr. 3666

*Primit 1874, Aprilie 17, Nr. 905
București, 16 Aprilie, 1874*

Înaltu Prea Sântite Părinte,

Prin decretulu Domnescu sub Nr. 861 care totu acumu am regulatu a se publica în Monitorulu oficialu, Sântul Sinod alu Sântei Biserici autocefale Ortodoxe Române, este convocat pentru zioa de întâi Maiu anulu curentu, conformu art. 13 din Legea pentru alegerea Mitropoliților și Episcopilor Eparhioți, cum și a constituirii Sântului Sinod.

Despre aceasta am onoare a Vă face cunoscut, Înalt Prea Sânteite Părinte, rugându-Vă să binevoiți a adresa chemările canonice la Sântul Sinod, către toți membrii din toată România, conform art. 8 din Regulamentul pentru atribuțiunile de precădere ale Mitropolitului Primatu.

Primiți, Vă rogu, Înaltru Prea Sânteite Părinte încredințările mele de înaltă considerație și profundu respectu.

Ministru T. Maiorescu

*Înalt Prea Sânteiei Sale,
Părintelui Mitropolitu al Ungro-Valahiei
și Primatu al României*

*Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei
Dosar 5604/1874.*

*România
Sfânta Mitropolie
a
Ungro-Vlahiei
Nr.997*

*Primit Iunie 13, 1875, Nr.135
București, Anul 1875, Luna Iunie 12*

Cucernicului Protoereu de Ilfov

Ordonăm a pune în vedere tuturor Bisericiiilor din acelu Județ că în timpu de un anu să pomenească neîncetat numele repausatului Mitropolitu Nifonu, la Proscomidie și la St. Daruri.

† Mitropolit s.s. indescifrabil

*Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei
Dosar 115/1875.*

*România
Sfânta Mitropolie
a
Ungro-Vlahiei
Nr. 770*

*Primit Maiu 15/1875, Nr.108
București, Anul 1875, Luna Maiu 15*

Cucernicului Protopop al Jud. Ilfov,

În urma decedării Înalt Prea Sânteitului Mitropolitu al Ungro-Valahii D.D. Nifon, făcându-ni-se cunoscut de către Onor. Ministeru de Culte că Măria Sa Domnitorul prin Decretul Nr. 838, a binevoit a Ne însărcina cu ocârmuirea Sântei Mitropolii a Ungro-Valahii până la alegerea noului Mitropolit, conformu obiceiului păzit la asemenea ocațiuni, comunicămu aceasta cucernicieii Tale spre stiință și regulă, făcându-ți totuodată cunoscutu că toate hârtiile adresate Sf. Mitropolii trebuie să aibă următoarea adresă: „Prea Sânteților Episcop și însărcinați cu ocârmuirea Sântei Mitropolii a Ungro-Valahii”

Cu această ocasiune îţi atragem atenţiunea asupra împlinirii datoriilor ce ai cu toată exactitatea cerută, făcând astfel de a nu suferi câtuşi de puţin serviciulu ce îţi este încredinţat.

† *Atanasie al Râmnicului*

† *Inocenţie al Buzăului*

† *Iosif al Argeşului*

Director D. Zotu

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei
Dosar 115/1875.

România
Sfânta Mitropolie
a
Ungro-Vlahiei
Nr. 736

*Primit Maiu 6/1875, Nr.101
Bucureşti, Anul 1875, Luna Maiu, 6*

Cucernice Părinte,

Înalt Prea Sântitul Arhiepiscop şi Mitropolit al Ungro-Vălahiei şi Primat al României D.D. Nifon, eri la orele 5 ale curenteii luni, încetând din viaţă, ordonăm de a pune în vederea tuturor preoşilor de la Bisericile din judeţu, ca la toate Sânteile Slujbe în locul Înalt Prea Sântiei Sale repausatul să pomenească pe Prea Sântul Îndreptătorul Sinod.

Însărcinatul cu afacerile Vicariatului
† *Calist Stratonichias*

Director D. Stephănescu

Cucernicului Protoereu de Ilfov

Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei.
Dosar 115/1875.

CURRICULUM VITAE

Subsemnatul, Zăvoianu Corneliu Grigore, m-am născut la 30 iunie 1950 în comuna Gârbovi, județul Ialomița, într-o familie de țărani, tatăl meu fiind Zăvoianu Dumitru și mama Zăvoianu Călina.

Am urmat școala primară în comuna natală între anii 1957–1964. În anul 1964 am dat examen de admitere la Seminarul Teologic din București, cu adevărîță de 7 clase, noi fiind prima promoție cu 8 clase, și am fost admis. După doi ani de cursuri la seminar, în urma unui control al Departamentului Cultelor, am fost trimis să-mi completez studiile generale, astfel că între anii 1966-1967 am făcut clasa a VIII-a. După terminarea clasei a VIII-a, am revenit la seminar și l-am absolvit în anul 1970.

Între anii 1970-1974 am urmat cursurile Institutului Teologic Universitar din București și l-am absolvit cu teza: „Monografia Schitului Balamuci”, sub îndrumarea P. C. Prof. Nicolae Șerbănescu.

La 1 ianuarie 1975 am fost angajat la Arhiepiscopia Bucureștilor, ca funcționar la sectorul administrativ.

În toamna anului 1975 am fost admis la cursurile de doctorat ale Institutului Teologic din București, secția istorică. Am terminat cursurile de doctorat în anul 1978, iar în decembrie 1981 am susținut examenul de admisibilitate, pe care l-am promovat.

La 1 mai 1978 m-am transferat, în interesul serviciului, de la Arhiepiscopia Bucureștilor la Tipografia Institutului Biblic, unde am lucrat până la 1 ianuarie 1980, când Înalt Prea Sfințitul Arhiepiscop Bartolomeu Anania, pe atunci Directorul Editurii Institutului Biblic, m-a promovat în funcția de redactor la această instituție, unde lucrez și în prezent.

În 1985 m-am căsătorit cu domnișoara Ivașcu Paula, iar în prezent avem doi copii: Ovidiu Corneliu și Mihaela Ana Maria.

La 1 martie 1988 am fost numit preot onorific pe seama Seminarului Teologic din București, iar la 25 martie am fost hirotonit preot.

La 1 martie 1989 am fost numit preot pe seama parohiei Mavrogheni din București, unde slujesc și în prezent.

După aprobarea titlului tezei de doctorat, „Mitropolitul Nifon, Primatul României (1850-1875). Viața și activitatea sa”, și a planului de proiect, am început elaborarea lucrării sub conducerea științifică a Domnului Profesor Dr. Emilian Popescu.

DECLARAȚIE

Subsemnatul, preot Zăvoianu Corneliu Grigore, candidat la titlul de doctor în Teologie, declar pe proprie răspundere că prezenta teză de doctorat îmi aparține în întregime și că la întocmirea acesteia nu am folosit alte materiale în afara celor menționate în Bibliografia lucrării.

15 septembrie 1998

¶

REFERAT

asupra tezei de doctorat intitulată: *Mitropolitul Nifon.
Primat al Românei (1850-1875): Viața și activitatea sa,*
prezentată de preot Corneliu Grigore Zăvoianu
la specialitatea Istoria Bisericii Ortodoxe Române.

Unul dintre mitropoliții Țării Românești, care a păstorit mult (25 de ani) și în același timp a fost martor al unor evenimente cruciale din Istoria Bisericii Române și a Statului Român, a fost Nifon. El a avut un rol hotărâtor în istoria atât de frământată din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și cu toate acestea persoana și lucrarea sa nu s-au bucurat până acum de o cercetare amplă, care să scoată în evidență profilul său spiritual și opera pastorală și națională. Preotul Corneliu Grigore Zăvoianu și-a luat această sarcină grea, pe care, spre a o duce la îndeplinire, a trebuit să pătrundă adânc în arhive, să le cerceteze atent și să scoată la lumină fapte nerelevante de scurtele prezentări de până acum. Teza abundă, astfel, de la începutul ei până la sfârșit de citate mai lungi sau mai scurte din diferite documente, care ne introduc în epocă și ne luminează atitudini sau acțiuni ale Mitropolitului Nifon.

Teza de doctorat a preotului Zăvoianu este bine structurată, în așa fel încât ea scoate în evidență etapele principale ale vieții Mitropolitului Nifon și realizările lui, prezentate cronologic și în contextul politic și social al timpului. Cunoaștem, astfel, biografia Mitropolitului Nifon, din copilărie până la alegerea sa ca mitropolit (14 septembrie 1850), perioadă în care aflăm despre originea sa macedoneană, dar născut în București într-un an celebru al istoriei europene (1789), dragostea lui de Dumnezeu și Biserică, despre școala începută cu călugărul Iason de la Biserica Oțetari, intrarea în Mănăstirea Cernica și tunderea în monahism de către Sfântul Calinic, pe atunci stareț al acestei mănăstiri, după aceea despre slujiri ca ierodiacon și preot la biserica Mitropoliei, apoi protosinghel și arhimandrit, stareț la Cozia, vicar al Episcopiei Râmnicului în calitate de arhieru și mai târziu chiar vicar al Mitropoliei Ungrovlahiei. O carieră rapidă și frumoasă, ca răsplată a calităților sale duhovnicești și practice. A fost foarte bun gospodar, iar în timpul cât a activat la Râmnicu Vâlcea s-a ocupat de zidirea Seminarului Sfântul Nicolae (1834-1837), o clădire monumentală, nu numai pentru vremea de atunci, ci și pentru cea de astăzi.

Viața sa a fost legată de cea a Sfântului Calinic, care l-a făcut călugăr și apoi a devenit episcop de Râmnic, acolo unde Nifon lucrase cu atât spor în calitate de vicar. Amândoi au fost aleși episcopi în aceeași zi de 14 septembrie 1859, iar după aceasta Sfântului Calinic i s-a încredințat Eparhia Râmnicului, iar lui Nifon Mitropolia Ungrovlahiei. Ar trebui cercetate în arhive raporturile între acești mari ierarhi, care au luminat viața românilor în a doua jumătate a secolului al XIX-lea; lucrul acesta rămâne o sarcină onorabilă, în primul rând, pentru părintele Zăvoianu, autorul acestei teze.

Cea mai mare parte a tezei este dedicată perioadei și activității lui Nifon ca Mitropolit al Ungrovlahiei și apoi ca mitropolit primat. Aflăm, astfel, despre impli-

care a lui Nifon în Unirea Principatelor Române, atitudinea sa față de secularizarea averilor mănăstirești, apoi îl găsim luptător pentru obținerea Autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române, pentru primat împotriva mitropolitului Moldovei Calinic Miclescu și multe altele. Realizări de seamă a avut Nifon în cultura și învățământul teologic, mai ales prin sprijinirea și ctitorirea de seminarii. Cea mai de seamă ctitorie a sa a fost *Seminarul Nifon* din București, care a avut un rol foarte mare în ridicarea de slujitori ai Bisericii și oameni de cultură națională. Din păcate, clădirile monumentale ale acestui Seminar celebru au fost parțial demolate în perioada cEAUȘISTĂ, iar ce a mai rămas este o ruină în grija nimănui, chiar dacă se află în centrul Bucureștiului și la doi pași de Patriarhie.

Teza de doctorat a preotului Zăvoianu este însoțită de numeroase anexe, în principal facsimile după documente, de care se vorbește în lucrare sau chiar altele, care ar trebui transcrise și publicate.

Textul tezei însumează, împreună cu notele bibliografice, 324 p., la care se adaugă 10 p. de bibliografie și V p. ale Cuvântului înainte.

Având în vedere contribuția reală adusă la cunoașterea vieții și activității unei așa de mari personalități naționale, ca aceea a Mitropolitului Nifon, cercetarea atâtor izvoare de arhivă, socot că teza împlinește cerințele prevăzute de regulament pentru a fi admisă spre susținere orală. De aceea o recomand cu căldură spre această susținere.

Prof. Emilian Popescu

9 februarie 1999.

TEOLOGIA REVELAȚIEI ÎN OPERA PĂRINTELUI DUMITRU STĂNILOAE

Arhid. dr. GHEORGHE HOLBEA

Persoana umană, creată după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, se bucură de descoperirea lui Dumnezeu întipărită în însăși structura universului creat. Geneza, ordinea structurală, desfășurarea istorică în sensul ultim al creației sunt aspectele de maximă amploare ale realității, privită în totalitatea ei. Este ceea ce teologii numesc *revelație naturală*. Această revelație naturală e cunoscută și înțeleasă deplin în lumina *Revelației supranaturale*, care nu e decât încorporarea celei dintâi în persoane și acțiuni istorice¹. De aceea, teologul român subliniază că Biserica Ortodoxă nu face separație între revelația naturală și cea supranaturală².

A. REVELAȚIA NATURALĂ

Conținutul Revelației naturale este *cosmosul* și *omul* dotat cu rațiune, cu conștiință și libertate. Omul și cosmosul sunt produsul unui act de creație, mai presus de natură, al lui Dumnezeu și sunt menținute în existență de Dumnezeu prin pronia Sa. Natura umană și cosmosul sunt imprimate de raționalitate. Deosebirea între cosmos și om este fundamentală: cosmosul are numai o structură rațională, pe când omul are și funcție rațională cunoscătoare prin care se poate cunoaște pe sine și raționalitatea cosmosului.

În ceea ce privește Creatorul, Dumnezeu este în același timp transcendent după Ființa Sa absolută, infinită, perfectă, dar este și transdescendent, pătrunzând cosmosul și omul prin infinitele energii creatoare ale Ființei Lui. Aceste energii alcătuiesc aspectul fundamental și esențial al creației: *raționalitatea*. Ca *Deus-revelatus*, El creează, susține și conduce întreaga creatură spre scopul final.

Între Dumnezeu și om are loc un dialog al cărui conținut este identic cu cel al Revelației naturale și supranaturale. Dialogul acesta este posibil întrucât și omul este înzestrat de Dumnezeu cu pecetea chipului divin, prin care el este ființă cunoscătoare și prelucrătoare a naturii³.

Omul este singura ființă a lumii văzute conștientă de sine însăși și de raționalitatea ei și a lumii. El este *conștiința lumii create*⁴. Cosmosul și raționalitatea lui capătă sens întrucât se oglindește în rațiunea umană⁵. Rațiunile lucrurilor se desco-

1. Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, București, 1978, p. 9; se referă la Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Ambigua*, P. G. 91, col. 1180.

2. *Ibidem*; Teologul român arată că nu poate exista o diferență între planul divin etern, mai precis nu poate exista o diferență temporală între Dumnezeu și planul Său, deoarece nu există curgere temporală în planul etern al lui Dumnezeu. În existența paradisiacă a omului nu există separație între cele două Revelații. Se vorbește de Revelație supranaturală după căderea în păcat a lui Adam, aceasta constituind posibilitatea omului de a-L cunoaște pe Dumnezeu.

3. *Ibidem*, p. 11.

4. *Ibidem*.

5. *Ibidem*, p. 10, 12.

peră conștiinței umane, fiind asimilate de aceasta și prin aceasta rațiunea umană, care are rolul de *subiect*, își descoperă tot mai mult puterea și profunzimea ei⁶.

Lumea există pentru om spre a fi ameliorată în lumina valorilor și energiilor divine, ea "se luminează în om și pentru om". Ea este creată pentru a fi *umanizată*, să se integreze persoanei omului. De aceea omul, cunoscând și lămurind structura lumii, se lămurește pe sine în menirea lui divină, aceea de a face din lume "un cosmos umanizat". Prin aceasta natura este ridicată pe un plan cu totul nou, fără să se piardă propriu-zis. Pierderea omului în lume ar însemna o stagnare monotonă, lipsită de orice sens⁷.

În tradiția Bisericii Ortodoxe unii Sfinți Părinți au spus că omul este un *microcosmos*, adică o lume care rezumă în sine pe cea mare, dar Sfântul Maxim Mărturisitorul a considerat că e mai drept ca omul să fie considerat *macrocosmos*, pentru că el e chemat să cuprindă în sine toată lumea, fără să se piardă în ea, ca unul ce e deosebit din punct de vedere ontologic⁸.

Părintele D. Stăniloae consideră că denumirea cea mai adevărată pentru om este *macroanthropos* întrucât lumea e chemată să primească întreagă pecetea umanului, să devină *pan-umană*. Cosmosul slujește în integritatea sa existenței umane, întrucât treptele din care este alcătuit: chimice, minerale, organice, nu au un scop în ele însele, ci constituie condiția materială a existenței omului⁹.

Sensul existenței omului și a cosmosului îl dă perspectiva veșniciei existenței. Acesta se clarifică numai în relația cu Persoana creatoare, infinită și absolută, deoarece omul este persoană. În lumea văzută creată numai el este ființă cu statut existențial personal. Omul se deschide spre sensul final al desăvârșirii lui în eternitate prin raportarea la Persoana supremă care este Dumnezeu Creatorul, Persoana infinită în cunoaștere, iubire și frumusețe. Angajarea omului în slujirea personală față de celelalte persoane și față de Dumnezeu îl ferește de a cădea la nivelul ontologic al obiectului.

Evenimentul care a intervenit în creație, ca o consecință a căderii omului în păcat, este moartea. Ea lovește de nonsens și, deci, de nonvaloare toată raționalitatea existentă în lume și însăși lumea. Totuși, ea este depășită prin relația comuniunii eterne cu Izvorul vieții absolute, care oferă tuturor persoanelor umane împlinirea sensului lor, acordându-le, în același timp, posibilitatea unei veșnice și perfecte comuniuni între ele însele¹⁰.

Lumea materială rămâne doar un mijloc al dialogului interpersonal între Persoana supremă și persoana umană în vederea eternizării ei. Prin participarea persoanei umane la Persoana supremă, omul își împlinește sensul pentru care a fost creat, care, în Ortodoxie, poartă denumirea de *îndumnezeire* (théosis). Aceasta are loc nu numai prin faptul că noi urcăm spre comuniunea cu Dumnezeu, ci și prin coborârea Sa la noi. Acesta este conținutul credinței impus de sensul existenței omului și a lumii și constituie dogmele revelației naturale¹¹. Ele

6. *Ibidem*, p. 12.

7. *Ibidem*, p. 12, 13.

8. *Ibidem*, p. 13.

9. *Ibidem*.

10. *Ibidem*, p. 20.

11. *Ibidem*, p. 21.

deschid spre orizontul infinit al lui Dumnezeu, iar Revelația naturală este o completare temeinică în credința pe care ne-o oferă Revelația supranaturală.

În concluzie: În Revelația naturală se întâlnește creatul cu Necreatul, rațiunea cu Revelația, filosofia umană cu Descoperirea divină. Ea oferă premisele marelui dialog Dumnezeu-Om-cosmos, raport cu valențe gnoseologice, ontologice și axiologice între Creator și creatură, prin poziția intermediară pe care o ocupă omul, de ființă personală înzestrată cu rațiune, conștiință și libertate. Sensul suprem al omului este eternizarea activă a ființei și existenței lui spirituale în Dumnezeu, prin care se împlinesc sensurile raționale ale lumii create.

B. REVELAȚIA SUPRANATURALĂ

Credința naturală, care-și are izvorul în descoperirea lui Dumnezeu prin natură, oricât de evidentă ar părea, este supusă îndoielii, deoarece omul este supus tentației de a lua drept singura realitate dată ordinea fenomenelor cunoscute prin simțuri și prin instrumentele ce le prelungesc pe acestea și care oferă satisfacții trupești și legate de existența trecătoare. Moartea ca realitate inevitabilă se opune și ea împlinirii sensului existenței, atunci când rămâne circumscrisă numai revelației naturale¹².

Părintele Stăniloae, folosindu-se de un limbaj metaforic, conchide că în Revelația naturală "lumina sensurilor sau a sensului final etern al existenței licărește în întuneric"¹³. Pentru a deschide Revelației naturale calea luminii sensului veșnic, vine în ajutor Revelația supranaturală.

Revelația supranaturală întărește evidența elementelor credinței naturale în care licărește un sens superior și etern al existenței. Omul conștientizează, în lumina acestei Revelații, că natura lui, prin păcat și prin moarte, se află într-o stare nefirească. Natura umană este astfel readusă la starea ei adevărată și, în același timp, primește puterea spre a ajunge la ținta ei finală spre care aspiră în mod firesc¹⁴. Revelația supranaturală restabilește, de fapt, natura noastră și a lumii.

Ce s-ar fi întâmplat dacă nu ar fi intervenit păcatul primului om? Întrucât ar mai fi necesară Revelația supranaturală? La aceste întrebări, teologul român răspunde că natura omului și împreună cu ea lumea însăși "ar fi înaintat în mod firesc spre ținta de desăvârșire eternă în Dumnezeu, întărindu-se în comuniunea cu El încă de pe pământ"¹⁵. Dar în starea omului căzut, Revelația supranaturală este proiectată de Persoana supremă ca o lumină peste natură. Pentru a confirma aceste adevăruri, Pr. Stăniloae face referire la Sfântul Maxim Mărturisitorul, care afirmă că revelația naturală are aceeași valoare cu Revelația supranaturală pentru sfinți, adică pentru cei care s-au ridicat la o vedere a lui Dumnezeu asemenea celei din Revelația supranaturală¹⁶. Pentru sfinți, legea scrisă nu e decât legea naturală văzută în tipurile personale ale celor ce au îndeplinit-o, iar legea naturală nu e decât legea scrisă văzută în sensurile ei spirituale, dincolo de aceste tipuri.

12. *Ibidem*, p. 24.

13. *Ibidem*.

14. *Ibidem*, p. 25.

15. *Ibidem*, p. 26.

16. *Ambigua*; P. G. 91, col. 1149 D și 1176 C; la Pr. prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, p. 26.

Amândouă sunt una când sunt văzute ca ducând spre harul vieții viitoare¹⁷. "Prin Hristos, veșmintele sau creaturile se umplu și ele de lumina Lui"¹⁸.

Revelația supranaturală a însoțit de la început revelația naturală. Această prezență a revelației supranaturale se manifestă mai întâi în viața oamenilor, apoi, în mod special, în viața poporului Israel. De aceea David, prin inspirația lui Dumnezeu, spune: "*Cerurile spun slava lui Dumnezeu și facerea mâinilor Lui o vestește tăria*" (Ps. 18, 1). Sau mama celor șapte frați Macabei se adresează unuia dintre fiii săi, căruia i se oferă scăparea de moarte dacă va călca legea: "*Rogu-te, fiule, ca privind la cer și la pământ și văzând toate câte sunt în ele, să cunoști că din cele ce nu au fost le-a făcut Dumnezeu pe ele și neamul omenesc*" (2 Macabei 7, 28)¹⁹.

Ruptura dintre Revelația naturală și supranaturală "a produs grave întunecări ale credinței naturale în Dumnezeu, dându-se naștere religiilor păgâne, cu idei foarte neclare despre Dumnezeu", care de cele mai multe ori duceau la confuzia dintre Dumnezeu și natură și "faceau nesigură persistența persoanei umane în eternitate"²⁰. Numai Revelația supranaturală a făcut posibilă o percepție spirituală mai fină a adevărului despre Dumnezeu din revelația naturală: "*Duhul din om și suflarea Celui atotputernic dau priceperea*" (Iov 32, 18). Această revelație obiectivă a lui Dumnezeu, manifestată în evidența sensului existenței, înscris în ființa lor, nu poate fi desființată de nici o activitate subiectivă, datorită slăbiciunii spirituale, după cum spune Sfântul Apostol Pavel: "*Căci când păgânii care nu au lege, din fire fac ale legii, aceștia neavând lege, își sunt loruși lege, ceea ce arată fapta legii înscrisă în inimile lor, prin mărturia conștiinței lor și prin judecățile lor, care îi învinovătesc sau îi apără*" (Rom. 2, 14-15). Dumnezeu Se revelează obiectiv prin conștiință și prin natură. Ceea ce se poate ști despre Dumnezeu este vădit în inimile lor²¹.

Revelația supranaturală a sensibilizat percepția subiectivă umană pentru sesizarea lui Dumnezeu ca Persoană, a dat claritate și siguranță credinței naturale și a lărgit cunoașterea sensului etern al existenței noastre și a lumii. Ea a arătat creației conștiente posibilitatea ridicării ei din planul naturii căzute deasupra naturii prin harul lui Dumnezeu și prin libertate. Actele acestei Revelații nu suprimă natura umană ca natură personală, ci "o ridică din starea în care se află, de slăbiciune și de corupere a integrității ei, în planul eternizării, în desăvârșirea spre care aspiră"²².

1

LUCRAREA CUVÂNTULUI LUI DUMNEZEU ȘI A DUHULUI SFÂNT ÎN DESFĂȘURAREA REVELAȚIEI DUMNEZEIEȘTI

Progresul în istoria mântuirii, determinat de Revelație, este "un progres în cunoașterea și realizarea sensului existenței noastre în Dumnezeu, în comuniune directă și desăvârșită cu Absolutul ca Persoană și, prin El, cu toate persoanele semenilor noștri; este un progres în cunoașterea și realizarea planului de mântuire

17. *Ibidem*, col. 1152; la Pr. prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, p. 26.

18. *Ibidem*, col. 1160; la Pr. prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, p. 26.

19. Pr. prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, p. 26-27.

20. *Ibidem*, p. 27.

21. *Ibidem*, p. 27-28.

22. *Ibidem*, p. 29-30.

al lui Dumnezeu"²³. "Strălucirea Treimii iradiază progresiv", ne spune Sfântul Grigore de Nazianz²⁴. Persoanele treimice care efectuează și actualizează împreună, în mod solidar, toată Revelația și eficiența ei până la sfârșitul lumii sunt Cuvântul lui Dumnezeu și Duhul Sfânt, "cele două mâini ale Tatălui", după expresia Sfântului Irineu²⁵. Cuvântul și Duhul Sfânt împlinesc, prin reciprocitatea continuă a revelației, o descoperire comună a Tatălui și o spiritualizare comună a creației.

Teologul român vorbește despre o perihoreză a Persoanelor treimice în *Revelație* după chipul perihorezei treimice: "Precum în Sfânta Treime, Duhul Sfânt odihnind peste Fiul, sau strălucind din El"²⁶, arată Tatălui pe Fiul, iar Fiul arată Tatălui pe Duhul, existând între ei o reciprocitate²⁷, tot așa în *Revelație* și în *eficiența ei ulterioară* Fiul trimite în intimitatea noastră pe Duhul și Duhul îl trimite pe Fiul, sau îl aduce în fața vederii noastre sufletești, sau chiar în noi (subl. ns.)²⁸.

Pentru a descrie dezvoltarea lucrării revelatoare comune și complementare a Fiului și a Duhului Sfânt, Părintele Stăniloae face referire la prezentarea pe care o face Paul Evdokimov (teolog ortodox rus), în lucrarea *Sfântul Duh în tradiția ortodoxă*. Teologul rus vede această dezvoltare ca o *alternare a lucrurilor mereu mai vădite ale Duhului și ale Cuvântului*. În Vechiul Testament, Duhul Sfânt a pregătit venirea Cuvântului în trup, iar Acesta, odată venit în trup, pregătește venirea Duhului, Care va pregăti până la sfârșitul lumii a doua venire, cea întru slavă, a Cuvântului întrupat, înviat și înălțat. "Prin gura proorocilor tot Vechiul Testament este o Cîncizecime preliminară în vederea apariției Fecioarei și a aceluia "Ie" al ei"²⁹. De asemenea, teologul rus susține că "Cîncizecimea apare ca scopul ultim al economiei trinitare a mântuirii. Urmând Părinților bisericești, se poate chiar spune că Hristos este Marele Înainte-Mergător al Duhului Sfânt"³⁰. Dar, pe de altă parte, Evdokimov observă că Duhul Sfânt și Cuvântul sunt mereu împreună, dar într-o perioadă se află Unul pe planul prim, iar în altă perioadă Celălalt: "În timpul lucrării pământești a lui Hristos, relația oamenilor cu Duhul Sfânt se

23. *Ibidem*, p. 41.

24. *Oratio* 31, 26-27; P. G. 36, col. 161; vezi la Pr. prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Sfântul Duh în Revelație și în Biserică*, în "Ortodoxia", nr. 2/1974, p. 219; idem, *Teologia Dogmatică*, I, p. 42.

25. Vezi la Pr. prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, p. 42.

26. Grigore Cipriotul, patriarhul Constantinopolului (1283-1289); P. G. 142, col. 240, 242, 257, 267, 286.

27. Iosif Vrienie, *24 Cuvinte despre purcederea Sfântului Duh*, Buzău, 1832.

28. Pr. prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, p. 42. Referindu-se la reciprocitatea în lucrarea revelatoare, teologul român arată că aceasta "nu constă în înlocuirea uneia prin alta... nici măcar de schimbarea poziției de subiect revelator cu cea de obiect revelat (subl. ns.), ci ci nici Cuvântul nici Duhul Sfânt nu pot deveni în sens propriu obiecte ale Revelației. Aceasta se vede din faptul că Fiul, acceptând să fie revelat de Duhul Sfânt, face aceasta în mod activ, trimițând totodată (împreună cu Tatăl) pe Duhul. În sensul acesta și Duhul Sfânt - împreună cu Tatăl - trimite pe Fiul. Astfel, expresia "prin" se aplică nu numai Fiului în raport cu Duhul Sfânt, ci și invers". Pentru a întemeia această afirmație, părintele Stăniloae îl citează pe Sfântul Ambrozie: "Tatal cu Duhul trimite pe Fiul: la fel, Tatal cu Fiul trimite pe Duhul"; la Pr. D. Stăniloae, art. cit., p. 221; Sf. Ambrozie, *De Spiritu Sancto*, III, 1, 8; P. L. XVI, 811-812.

29. Paul Evdokimov, *L'Esprit Saint dans la tradition orthodoxe*, Ed. du Cerf, Paris, 1969, p. 87; la Pr. prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, p. 43; idem, art. cit., p. 220.

30. *Ibidem*, p. 89; la Pr. prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, p. 43; idem, art. cit., p. 220.

efectua prin și în Hristos. Dimpotrivă, după Cincizecime, relația cu Hristos se efectuează prin și în Duhul Sfânt. Înălțarea suprimă vizibilitatea istorică a lui Hristos. Dar Cincizecimea restituie lumii prezența interiorizată a lui Hristos și acum îl revelează nu în fața, ci în interiorul ucenicilor Săi³¹.

Teologul român arată că în Vechiul Testament puterea lui Dumnezeu se manifestă prin Cuvântul Însuși, dar și prin acte exterioare Cuvântului datorită nivelului spiritual coborât în care se afla umanitatea după căderea în păcat. Oamenii Vechiului Testament erau mai mult impresionați de strălucirea celor exterioare, iar Duhul nu iradia în chip arătat decât rarori. Dar în Vechiul Testament existau și persoane care aveau o sensibilitate sporită pentru Duhul, din Cuvântul lui Dumnezeu iradia și Duhul. *Prin aceasta nu numai Duhul Sfânt pregătea pe cei din Vechiul Testament pentru primirea Cuvântului în trup, ci Însuși Cuvântul pregătea prin Duhul această venire a Sa în trup*³². După Înălțarea Sa la cer, tot Cuvântul este Acela care pregătește, prin Duhul ce iradiază prin El, venirea Sa viitoare întru slavă. Părintele Stăniloae face această afirmație, bazându-se pe cele spuse de Sfântul Maxim Mărturisitorul: "Precum înainte de venirea văzută în trup, Cuvântul lui Dumnezeu venea spiritual la patriarhi și prooroci, preînchipuind tainele venirii Lui, tot așa și după această sosire vine nu numai în cei ce sunt prunci, nutrindu-i duhovnicește și ducându-i la viața desăvârșirii cea după Dumnezeu, ci și în cei desăvârșiți, desemnându-le de mai înainte forma venirii Lui viitoare în chip ascuns, ca într-o icoană"³³.

"Revenirea deplină a Duhului Sfânt în ființa umană are loc în Hristos, pentru că în Acesta, Însuși ipostasul Dumnezeiesc al Cuvântului devine ipostasul naturii umane, arătându-ne-o pe aceasta capabilă de unirea în cel mai înalt grad cu Dumnezeu. De acum Duhul Sfânt își are centrul Lui de iradiere în Cuvântul devenit om, sau în Omul care este Dumnezeu"³⁴.

Evenimentul Învierii lui Hristos înseamnă lucrarea deplină a Duhului în umanitatea lui Hristos, o coplesire a trupului lui Hristos de Duhul Sfânt. Odată cu Cincizecimea, cei care cred în Hristos simt deplina putere a Duhului iradiind din Hristos. La Învierea universală, când și trupurile celor ce au dobândit sfințenia vor deveni în întregime lumină, fiind coplesite de Duhul, atunci, prin sensibilitatea spirituală a trupurilor lor, vor sesiza trupul lui Hristos ca organ deplin transparent al Duhului³⁵.

31. *Ibidem*, p. 90; la Pr. prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, p. 43; idem, art. cit., p. 221.

32. Pr. prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, p. 44.

33. Sf. Maxim Mărturisitorul, *Capete gnostice*, II, 28; *Filac.*, trad. rom., vol. II, p. 117; la Pr. prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, p. 44-45.

34. Pr. prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, p. 45; idem, art. cit., p. 222: Sfântul Vasile spune "Duhul a fost împreună chiar cu trupul Domnului, făcându-Se ungere și fiind prezent în mod nedespărțit, după cum s-a scris: *"Peste care vei vedea Duhul coborându-se și rămânând peste El, Acela este Fiul Meu cel iubit"* (Ioan 1. 33); și: *"Iisus din Nazaret pe care L-a uns Dumnezeu prin Duhul Sfânt..."* (Fapte 10. 38). Apoi toată lucrarea o săvârșea fiind împreună prezent Duhul... și când lucrau puterile, era de față Duhul în chip nedespărțit" (*Liber de Spiritu Sancto*, cap. 16; 16; P. G. 32. 140).

35. *Ibidem*, p. 46; idem, art. cit., p. 222-223: "Nu i-a lipsit Acesta (Duhul) nici după ce a înviat din morți. Căci înviind Domnul pe om și redându-i harul pe care acesta îl primise prin suflarea lui Dumnezeu și pe care l-a pierdut, sullând în fața ucenicilor, ce zice? *"Luați Duh Sfânt, cărora veți ierta păcatele, iertate vor fi și cărora le veți ierta, vor fi ținute"* (Ioan 20, 22-23) (Sfântul Vasile cel Mare, *Liber de Spiritu Sancto*, cap. 16; 16; P. G. 32. 140).

După cum observăm din prezentarea de mai sus, Părintele Dumitru Stăniloae nu este de acord întru totul cu concepția lui Paul Evdokimov despre *alternarea lucrărilor Cuvântului și Duhului Sfânt în actul Revelației*, ci teologul român stăruiește asupra (a ceea ce afirmam mai înainte) *perihorezei Persoanelor treimice în Revelație*. Astfel, în continuare, Părintele Stăniloae arată că *"nu e vorba de o alternare între prezența directă și indirectă a Fiului și a Duhului Sfânt, ci de un progres în înduhovnicirea noastră odată cu progresul Revelației* (subl. ns.). Revelația culminează în coborârea Duhului Sfânt la Cincizecime, pentru că această coborâre e în funcție de Înviere și Înălțarea lui Hristos cu trupul, ca spiritualizare maximă a acestuia. Prin aceasta începe aplicarea efectului Revelației la noi, *adică suntem conduși spre învierea și înălțarea cu trupul de către Duhul lui Hristos, Cel înviat și înălțat, adică nu numai de Duhul, ci și de Hristos Însuși*" (subl. ns.)³⁶.

De asemenea, teologul român face o subliniere care merită reținută, cu atât mai mult cu cât în manualele de teologie dogmatică din țările ortodoxe (chiar în secolul XX), s-au strecurat idei protestante în ceea ce privește Revelația. Astfel, Părintele Stăniloae concluzionează că *"Revelația constă nu atât în descoperirea unei sume de cunoștințe teoretice despre Dumnezeu închis în transcendența Sa, ci în acțiunea de coborâre a Lui la om și a înălțării omului la El până la realizarea unirii maxime cu Hristos, ca bază pentru extinderea acestei uniri între Dumnezeu și toți oamenii care cred în El... Cuvintele tâlmăcesc doar acțiunea aceasta a lui Dumnezeu..."* (subl. ns.)³⁷.

Revelația este acțiune luminătoare care descoperă nu numai ceea ce face Dumnezeu pentru om, ci și sensul și scopul final al existenței umane, în starea sa finală. Ea are loc prin acte și cuvinte, prin imagini, prin lumină și putere, fiind acțiune luminătoare și lumină transformatoare³⁸.

Revelația are și un caracter *profetic, eshatologic*, întrucât Dumnezeu prin ea anticipează și descrie țința finală a creației, arătând că El Însuși va conduce creația spre această țință, cu colaborarea ei liberă prin toate actele săvârșite. Revelația rămâne activă și în ea se descrie această eficiență a ei în continuare. Mântuitorul Iisus Hristos se prezintă în Revelație și ca Profetul care va realiza această profecie. "Logosul, ca sens al tuturor celor create, a devenit prin Întrupare, Înviere, Înălțare și coborârea Duhului Sfânt sensul și scopul interior al lor... care nu numai le arată ce vor fi, ci le și conduce prin Duhul spre ceea ce acestea trebuie să fie, descoperind totodată în El sensul realizat al creațiunii și al Revelației"³⁹.

LUCRAREA LUI HRISTOS ȘI A DUHULUI SFÂNT DE PĂSTRARE A REVELAȚIEI ÎN EFICIENȚĂ PRIN SFÂNTA SCRIPTURĂ ȘI SFÂNTA TRADIȚIE ÎN CADRUL BISERICII

Părintele Dumitru Stăniloae se detașează de toate concepțiile întâlnite în manualele de Teologie Dogmatică din școlile noastre teologice ortodoxe, în care se fac afirmații contradictorii în ceea ce privește Revelația. Astfel, în manuale se poate întâlni această afirmație: "Revelația s-a încheiat odată cu ultima scriere a

36. *Ibidem*.

37. *Ibidem*, p. 47.

38. *Ibidem*; vom reveni asupra acestui aspect în capitolul III, atunci când vom analiza răspunsul pe care Părintele Stăniloae îl dă teologilor protestanți contemporani, influențați de teoria demitologizării a lui Rudolf Bultmann, pe tema Revelației.

39. *Ibidem*, p. 47-48.

Noului Testament (în jurul anului 100 d. Hr.), dar de atunci ea s-a păstrat și s-a transmis neschimbată până azi⁴⁰. Această afirmație poate da naștere la numeroase confuzii, ajungându-se la a considera Revelația o sumă de adevăruri ce ni s-au dat odată pentru totdeauna, dar care ne imobilizează într-o repetiție a Predaniei în spiritul literci.

Părintele Stăniloae face o distincție, arătând că se poate vorbi că *Revelația supranaturală s-a încheiat în Hristos*, în sensul că Dumnezeu nu vine mai aproape de om decât a făcut-o în Hristos. Noi nu putem înainta la o mai mare împlinire decât în Hristos, dar "aceasta nu înseamnă că – prin însuși conținutul ei

Revelația supranaturală nu poate fi activă mai departe", ci "Hristos începe lucrarea de extensiune a stării realizate în El, la noi toți"⁴¹.

Dumnezeu S-a revelat deplin în Hristos, dar El "continuă să Se reveleze. El lucrează încă. Într-un anumit sens, Revelația este încheiată cu Hristos Fiul lui Dumnezeu întrupat, în care S-a întrupat "întreaga iubire a Tatălui pentru oameni, întreg planul Lui pentru făptura Sa", dar "ceea ce nu s-a încheiat este adâncirea cunoașterii Tatălui care este în Hristos". "Nu am sfârșit să-L cunoaștem pe Hristos. *Câtă vreme nu suntem pe deplin uniți cu Hristos prin Duhul, desfășurarea Revelației nu este încheiată; Revelația este desăvârșită de Hristos, dar ea trebuie să pătrundă desăvârșit în fiecare inimă conștientă*. Umanitatea asumată este pe deplin pătrunsă de Revelație prin lucrarea lui Hristos. Nu sunt pătrunse însă și toate persoanele, nu toate persoanele umane au aderat pe deplin liber la ceea ce se află în profunzimile umanității în Hristos"⁴².

Teologul român arată că Revelația este desăvârșită în Iisus Hristos, dar Dumnezeu continuă să lucreze, ajutându-ne să ne asumăm în mod subiectiv mântuirea dată nouă de Iisus Hristos. Mântuitorul se unește cu noi prin Duhul Sfânt, dându-ne putere "să lucrăm împreună cu El" și ne cheamă "să facem o anumită experiență a acestei Revelații a lui Dumnezeu într-o unire din ce în ce mai adâncită cu Hristos în Duhul Sfânt"⁴³. Prin Duhul Sfânt, Cuvântul lui Dumnezeu a comunicat Revelația și a creat și susținut comunitatea poporului Israel (în faza ei nedeplină) și "tot prin Duhul Sfânt se menține în *eficiența ei continuă* Revelația desăvârșită în Hristos, creându-se și susținându-se comunitatea superioară și universală a Bisericii"⁴⁴.

Biserica este "Revelația supranaturală, încheiată în Hristos, în *eficiența ei* asupra noastră în cursul vremii prin Duhul Sfânt, este Revelația supranaturală, ajunsă la deplinătatea ei în Hristos, în acțiunea de extindere și de rodire deplină în *cei ce cred*"⁴⁵. Misiunea Bisericii este de a actualiza și a fi martoră, prin Duhul Sfânt, Revelația autentică, de a o pune în lucrare⁴⁶. Prin Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție, Biserica menține în înțelesul ei adevărat Revelația în acțiune⁴⁷. Ea este

40. *Teologia Dogmatică*, manual pentru Seminariile teologice, București, 1991, p. 72.

41. Pr. prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, p. 49.

42. M. A. Costa de Beauregard, *Dumitru Stăniloae: Ose comprendre que je t'aime*, Les Editions du Cerf, Paris, 1983, p. 154.

43. *Ibidem*.

44. Pr. prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, p. 50.

45. *Ibidem*, p. 50.

46. *Ibidem*, p. 51.

47. *Ibidem*.

singura care înțelege Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție "ca exprimare vie și dinamică a puterii lui Hristos (ținta noastră finală), singura care pune în actualitate această putere, sau căldura ei, prin sensibilitatea interumană produsă de Duhul Sfânt"⁴⁸.

SFÂNTA SCRIPTURĂ ȘI SFÂNTA TRADIȚIE – MODURILE DE PĂSTRARE A REVELAȚIEI SUPRANATURALE

a. **Sfânta Scriptură.** Dialogul viu al Bisericii cu Hristos este consemnat în Sfânta Scriptură și în Sfânta Tradiție. Sfânta Scriptură este "*Fiul și Cuvântul lui Dumnezeu care s-a tălmăcit pe Sine în cuvinte, în lucrarea Lui de apropiere de oameni pentru ridicarea lor la El, până la întruparea, Învierea și Înălțarea Lui ca om*" (subl. ns.)⁴⁹. Ea este expresia scrisă a Revelației împlinite în Hristos. Scriptura descrie "modul în care Dumnezeu a pregătit mântuirea noastră în Hristos și modul în care Hristos continuă să lucreze prin extinderea puterii Lui, pentru asemănarea noastră cu El până la sfârșitul lumii"⁵⁰. Ea tălmăcește lucrarea prezentă a lui Hristos, ne spune ce face și ce va face Fiul lui Dumnezeu Cel întrupat până la sfârșitul veacurilor, pentru a ne conduce și pe noi la Înviere.

Actualizarea cuvintelor Scripturii se face în comunitatea Bisericii prin Sfântul Duh, mai precis "*Hristos rostește și acum în Duhul Sfânt cuvintele Sale, scoțând în relief și alte înțelesuri ale lor*" (subl. ns.)⁵¹, după nivelul de înțelegere duhovnicească al timpului, a comunității bisericești. Teologul român insistă asupra *înțelegerii duhovnicești a Sfintei Scripturi*, dincolo de citirea ei în literă. Această dimensiune duhovnicească a Scripturii este descoperită numai în Biserică "*stâlp și temelie a adevărului*" (1 Tim. 3, 15)^{51bis}, în care Hristos își descoperă tot mai adâncă bogăție spirituală prin Duhul Sfânt. Această înțelegere duhovnicească a Scripturii conduce pe creștini la cunoașterea a ceea ce înseamnă "*lărgimea și lungimea și adâncimea și înălțimea*" și "*iubirea lui Hristos cea mai presus de cunoștință*", "*umplându-se de toată plinătatea Lui*" (Efes. 3, 18-19). Pentru a ilustra acest aspect, Părintele Stăniloae face apel la Sfântul Maxim Mărturisitorul care spune: "E nevoie de multă știință (duhovnicească) pentru ca înlăturând mai întâi cu grijă vălurile literelor ce acoperă Cuvântul, să putem privi cu mintea dezvăluită pe Cuvântul Însuși, stând de Sine și arătând în Sine limpede pe Tatăl, atât cât e cu putință oamenilor"⁵².

Cuvintele Scripturii sunt "*duh de viață*" (Ioan 6, 63), "*cuvintele vieții veșnice*" (Ioan 6, 68), sunt pururea actuale: "*Cerul și pământul vor trece, dar cuvintele Mele nu vor trece*" (Matei 24, 55; Luca 21, 33), de aceea Părintele Dumitru

48. *Ibidem.* p. 52.

49. *Ibidem.* p. 53.

50. *Ibidem.*

51. *Ibidem.* p. 57.

51 bis. În referatele Comisiei pregătitoare a Sfântului și Marei Sinod se spune că: "Scriptura numai interpretată în lumina Sfintei Tradiții devine suficientă și deplină comoară a adevărilor creștine" (*Referatele Comisiei pregătitoare a Sfântului și Marei Sinod*, în "S. T.", nr. 3-4, 1972, p. 184).

52. *Capete gnostice* 2, 73; *Filocalia*, trad. rom., vol. 2, p. 194; Pr. prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, p. 57.

afirmă că "Scriptura este una din formele prin care cuvintele lui Hristos se păstrează nu numai în cuvintele rostite odinioară de Hristos, ci și în cuvintele pe care El ni le adresează continuu"⁵³.

Atunci când vorbește despre inspirația Sfintei Scripturi (II Tim. 3, 16), teologul român subliniază că Biserica este aceea care face deosebirea cărților inspirate: "Canonul Scripturii se datorește Bisericii, mărturiei ei. Scriptura s-a scris în Biserică și Biserica a dat mărturie despre autenticitatea ei apostolică... Scriptura a luat naștere în sânul Bisericii ca fixare în scris a unei părți a Tradiției apostolice, a unei părți a Revelației"⁵⁴.

Scriptura nu se naște odată cu Biserica, ci apare ulterior în Biserică. Aceasta dă garanție de la început despre Scriptură ca parte autentică a Revelației, despre inspirația sa divină, având în vedere cuvintele Sfântului Apostol Petru: "*nici o proorocie a Scripturii nu se tâlcuiește după socotința fiecăruia, pentru că nicio dată proorocia nu s-a făcut după voia omului, ci oamenii cei sfinți ai lui Dumnezeu au grăit, purtați fiind de Duhul Sfânt*" (2 Petru 1, 20-21).

Interpretarea Sfintei Scripturi are loc în Biserică, deoarece "cine nu trăiește în ambianța de credință a Bisericii și se apropie de Sfânta Scriptură cu simpla sa înțelegere naturală, va lua cuvintele din ea ca numiri ale unor înțelegeri pe care le va judeca critic, tratând Biblia ca pe o carte omenească"⁵⁵. Însuși Sfântul Apostol Petru spune despre epistolele Sfântului Apostol Pavel: "*În ele sunt lucruri cu anevoie de înțeles, pe care cei neștiutori și neîntăriți le răstălmăcesc spre a lor pierzare*" (2 Petru 3, 16).

Ceea ce poate părea surprinzător este faptul că și în protestantism, unde s-a lansat principiul "sola Scriptura", lăsându-se interpretarea textului revelat al Sfintei Scripturi pe seama fiecărui credincios al confesiunii respective, neținând cont de sfatul Părinților Bisericii, s-a început să se recunoască această concepție ca o exagerare. Astfel, Emil Brunner, teolog moderat, recunoaște că "Iisus Hristos nu este ținut în filele Scripturii. Descoperirea Sa constituie, în Biserică și prin ea, mai curând o realitate prezentă și vie, credința primindu-se numai în comunitate, în Biserică... Fără Biserică nu există Biblie, deoarece noi datorăm Biblia numai Bisericii. Biserica este aceea care face Scriptura înțeleasă în toate secolele"⁵⁶.

Părintele Stăniloae, având în vedere aceste concepții (privitoare la Sfânta Scriptură) ce se apropie de învățătura ortodoxă, propune, în contextul ecumenic, ca ermeneutică "să se încadreze în formele de echilibru, conform celor ale Bisericii nedivizate, conștiențe de misterul multilateral al Revelației lui Hristos. Această metodă poate îndemna partea protestantă să atenueze exclusivitatea formulelor *sola fide*, *sola Scriptura*, solum sacerdotium regale, iar partea ortodoxă să vadă un raport mai suplu, mai intim, între credință și fapte, între preoția sacramentală și cea generală, între Cuvânt și Taine, între Taine ca semne ale unor promisiuni și ca mijlocitoare de har. Prin aceasta s-ar îmbina și raționalismul de

53. Pr. prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, p. 55.

54. *Ibidem*, p. 67.

55. Pr. prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, p. 364.

56. Vezi citatul în trad. rom. la Diac. asist. Ioan Caraza, *Sfânta Tradiție la unii teologi evangheliști actuali din punct de vedere ortodox*, în rev. "Ortodoxia", nr. 2, 1980, p. 340.

tradiție catolică și fideismul de tradiție protestantă cu viața în Duhul Sfânt, singurul care deschide adâncurile și lărgirile necuprinse, dumnezeiești, trăirii credincioase, care poate fi exprimată prin noțiuni raționale îmbinate în formule paradoxale⁵⁷.

b. Sfânta Tradiție. Încercând o definiție, Părintele Stăniloae spune că tradiția e *permanentizarea dialogului Bisericii cu Hristos*. Tradiția actualizează dinamismul Sfintei Scripturi, fiind o aplicare și o aprofundare continuă a conținutului ei.

O idee foarte des subliniată de teologul român este aceea că *Tradiția nu poate exista fără Biserică*. Tradiția este în esență invocare și coborâre a Duhului Sfânt peste oameni și explicarea apostolică și autentică a conținutului Sfintei Scripturi, pe baza aplicării sau trăirii lui sacramentale și spirituale de către credincioși. Ea nu poate exista fără oamenii care cred în Hristos și în lucrarea Lui în ei prin Duhul Sfânt⁵⁸. Comunitatea Bisericii, care a luat ființă (din veacul apostolic), la Cincizecime, prin pogorârea Duhului Sfânt, s-a împărțășit de predica și lucrarea apostolică, ce face parte din Revelație. De aceea Biserică este subiectul Tradiției, subiectul care pune Revelația în aplicare. Tradiția este Revelația încorporată într-o comunitate de oameni credincioși⁵⁹.

Duhul Sfânt continuă Revelația Mântuitorului Hristos, prin actul de aducere la existență a Bisericii și prin menținerea ei în calitate de mediu permanent al eficienței Revelației. Se poate vorbi de o permanentizare a Revelației încheiate în Hristos și de noutatea ei continuă, manifestată prin Sfânta Tradiție⁶⁰.

Ce aduce Tradiția nou? Teologul român recurge la afirmația teologului apusean René Voeltzel: Tradiția este aceea prin care înțelegem, folosim, adică integram "în destinul nostru elementele unei Revelații, destinate tocmai a ne face prezent în veac harul de care a vorbit Scriptura, pentru prima dată, și care are deja o foarte lungă istorie... Prin Revelația în Hristos s-a petrecut ceva odată pentru totdeauna" (Evrei 7, 27 și 10, 10). "Duhul Sfânt este la lucru, El este Cel ce, între altele, face actuală Revelația. Revelația este în același timp în chip tainic închisă și deschisă, ea vine la noi prin transmitere"⁶¹.

"Dacă Scriptura n-ar intenționa să treacă pe Hristos în viața oamenilor și să normeze această viață după El, n-ar avea nevoie de completarea prin Tradiție"⁶². Astfel, Tradiția are două sensuri: a) *totalitatea modalităților de trecere a lui Hristos în viața umană sub forma Bisericii și a tuturor lucrărilor Lui de sfințire și propovăduire* și b) *transmiterea acestor modalități de la generație la generație*.

Pentru a ilustra acest aspect, Părintele Stăniloae apelează la G. Florovsky: "Dar apostolii au predat și Biserica a primit prin succesorii lor, episcopii, nu

57. Pr. prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Sfânta Scriptură și Tradiția apostolică în Mărturisirea Bisericii*, în rev. "Ortodoxia", nr. 2, 1980, p. 220.

58. Idem, *Teologia Dogmatică*, I, p. 65.

59. *Ibidem*, p. 67; în acest sens Sfântul Atanasie cel Mare spune: "Există o Tradiție și o învățătură și o credință dintru început a Bisericii ecumenice pe care Domnul a dat-o, Apostolii au propovăduit-o și Părinții au păstrat-o. Întru aceasta Biserica a fost întemeiată".

60. *Ibidem*, p. 60.

61. René Voeltzel, în *Actualité de la Révélation, Scrisoare deschisă adresată lui Jean Fourastié* (Rev. Reforme, nr. 19/1974), apud. Pr. prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, p. 60.

62. Pr. prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, p. 60.

numai o învățătură, ci și harul Sfântului Duh... În esență, Tradiția este neîntreruperea vieții dumnezeiești, permanenta prezență a Sfântului Duh⁶³.

Fără Sfânta Tradiție, Revelația nu-și actualizează toată eficiența ei. Scriptura se actualizează în toate actele liturgice și sacramentale. Teologul român întâlnește dezvoltată această idee într-un studiu al teologului rus Vedernicov, care spune că imnele și actele liturgice dau Scripturii "o adâncă tâlcuire dogmatică și spirituală. Scriptura fără explicarea liturgică și fără aplicarea ei în Liturghie și în celelalte taine, se usucă, se desfigurează"⁶⁴.

Tradiția este, în esență, atât invocare a Duhului (Sfânt) lui Hristos (epicleză în sens larg), cât și primirea Duhului Sfânt și, prin aceasta, se împlinește rolul ei de a pune și de a ține generațiile succesive de creștini în legătură cu Hristos⁶⁵. Teologul subliniază dinamismul Tradiției, care "împlică astfel nu numai o predare și o primire a aceleiași învățături a lui Hristos de la o generație la altă generație, începând de la Apostoli, ci o comunicare de Sine a lui Hristos, Cel continuu viu, prin aceleași mijloace prin care S-a comunicat și primilor creștini"⁶⁶. Ea "nu e numai memorie teoretică a unor învățături ale lui Hristos nescrise în Sfânta Scriptură, ci și trăirea continuă cu El și în El, prin Duhul Sfânt"⁶⁷. Tradiția vie "are în ea harul sau lucrarea Duhului Sfânt, ca putere, prin care realitatea lui Hristos se transmite și se trăiește"⁶⁸.

În concluzie: Vorbim despre păstrarea revelației în eficiență prin Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție, dar numai în cadrul Bisericii, deoarece "Biserica păstrează Revelația, cum păstrează trupul sufletul în el, o păstrează ca factor de viață și de creștere, o păstrează ca să existe, o păstrează întrucât există. Și întrucât o păstrează și o propagă de-a lungul timpurilor ca forță de viață, Revelația îi devine Tradiție, iar Tradiția viața ei, o condiție prin care se menține vie și identică cu sine însăși"⁶⁹. Tradiția cuprinde în ea în mod potențial toate răspunsurile la întrebările existențiale, fundamentale pentru om. Ea transmite Revelația Dumnezeuului Treimic, a Dumnezeuului comuniune de persoane; Tatăl care ne iubește, Hristos care a suferit și continuă să sufere pentru noi în această lume și care ne deschide perspectiva desăvârșirii noastre, Duhul care ne face vii și ne împinge spre cunoașterea Tatălui⁷⁰.

63. G. Florovsky, *Orthodoxy*, Genève, 1960, p. 40; la Pr. prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, p. 62.

64. V. Vedernicov, *Problema tradiției în teologia ortodoxă*, în *Jurnal Moscovski Patriarhiei*, 1961, nr. 10, p. 40; la Pr. prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, p. 62.

65. Pr. prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, p. 62.

66. Idem, *Unitate și diversitate în Tradiția Ortodoxă*, în rev. "Ortodoxia", nr. 3, 1970, p. 333.

67. Idem, *Primirea Tradiției în timpul de azi, din punct de vedere ortodox*, în rev. "Studii Teologice", nr. 1-2, 1975, p. 5.

68. *Ibidem*, p. 6.

69. Idem, *Caracterul permanent și mobil al Tradiției*, în rev. "Studii Teologice", nr. 3-4, 1973, p. 151.

70. M. A. Costa de Beauregard, *op. cit.*, p. 159-160.

PROFEȚIILE MESIANICE CUPRINSE ÎN CARTEA PROFETULUI IEREMIA, REFLECTATE ÎN NOUL TESTAMENT

Pr. asist. dr. GRIGORE MAZILESCU

În afară de profețiile referitoare la starea moral-religioasă a poporului Israel și de profețiile privitoare la soarta Egiptului (Ieremia 46, 1-28), a filistenilor (Ieremia 47, 1-7), a lui Moab (Ieremia 48, 1-7), a Arabiei (Ieremia 49, 22-33), a Elamului (Ieremia 49, 33-39), a Babilonului (Ieremia 50, 1-54) etc., cartea Profetului Ieremia cuprinde și profeții mesianice.

Prin mesianism, în sens restrâns, înțelegem "așteptarea unui rege ideal, Mesia care trebuie să guverneze lumea, substituind vizibil pe Dumnezeu. Iar în sens larg, mesianismul este așteptarea împărăției lui Dumnezeu pe pământ, care trebuie să se stabilească la sfârșitul lumii și la care, în prezența lui Israel, vor participa toate neamurile"¹.

Făgăduința lui Mesia este anunțată de Dumnezeu imediat după căderea strămoșilor în păcat. Autorii cărților Vechiului Testament se fac ecoul voinței divine, vestind venirea lui Mesia care va mântui neamul omenesc din robia păcatului.

Mesianismul nu este ceva propriu numai Vechiului Testament, ci îl găsim și în literatura religioasă a altor popoare. **La greci** așteptarea timpurilor fericite este exprimată în icoana ideală despre omul cel drept pe care ne-o dă Platon în statul său ideal².

Paralele izbitoare ne oferă și **literatura latină**. În ecloga a IV-a (22-49), poetul Virgiliu anticipează nașterea unui prunc minunat, trimis din cer, care inaugurează o eră de pace, este regele acelei epoci de aur, care îndeplinește condițiile divine, zădărnicește crimele, înfrânge fiarele și distruge plantele veninoase³.

La babilonieni se aștepta zi de zi venirea mântuirii și a fericirii generale. La început, salvarea se atribuia zeului Marduk, iar mai pe urmă, această perspectivă a trecut asupra diferiților regi. La leagănul Mântuitorului, cei trei magi au fost conduși de o stea. Credința aceasta a fost bine popularizată la poporul babilonian pentru că numai astfel se explică orientarea după stea a celor trei magi de la răsărit⁴.

La vechii chinezi, unii⁵ au aflat anunțată ideea unui sfânt care va avea să restabilească armonia între cer și pământ. Se citează de obicei cuvintele lui Confucius, profetul lor († 479 î. d. Hristos), "...că în ținuturile apusene ar fi un sfânt care ar curma neorânduielele, fără de a stăpâni, ar sădi credință fără vorbă

1. L. Dennefeld, *Le messianisme*, Paris, 1929, p. 283.

2. N. Neaga, *Hristos în Vechiul Testament*, Sibiu, 1944, p. 3.

3. L. Dennefeld, *op. cit.*, p. 282.

4. *Ibidem*.

5. E. Bougaud, Ak. A Kereszfenség as Koruck, Nagyvarand, 1883, t. IV, ch. 33, p. 500, apud N. Neaga, *op. cit.*, p. 5.

multă. Nu este muritor care i-ar putea spune numele, dar eu am auzit că dânsul ar fi adevăratul sfânt".

Asemenea profeții găsim și în Tibet, Indochina, Siam, Ceylon, Japonia, adică *"așteptarea unui sfânt al sfinților, o ființă minunată, cerească, care va zdrobi capul demonilor, va pune toate în bună rânduială și va restaura timpurile fericite care erau la începutul lumii"*⁶.

*Și tot după mântuire tind și budiștii indieni și alte popoare mai mari care "găsesc mângâiere în promisiunea unui răscumpărător, a unui sfânt mare, fiul fecioarei, care va naște în casa unui cioban"*⁷.

La evrei această idee era conturată precis. Legea mozaică dădea credincioșilor ei speranța că într-un timp pe care Dumnezeu îl va fi socotit potrivit va veni cu putere de sus un eliberator (Mesia), care va împăca pe om cu Dumnezeu, va salva poporul israelit de sub robia altor popoare și-l va înălța iarăși la slava pe care o avusese. Însă poporul făurise ideea despre venirea unui eliberator mai aproape de vederile sale. El socotea că acest eliberator va fi un rege pământesc care, prin vitejii minunate, va reuși să facă din Israel un imperiu căruia i se vor închina toate neamurile pământului.

Profeții stăruiesc asupra ideii unui eliberator, iar Dumnezeu pregătește, în mod minunat, venirea Mântuitorului la "plinirea vremii" din seminția lui David, a Căruia adevărată cunoaștere avea să se realizeze în Noul Testament.

Profețiile mesianice din cartea lui Ieremia se împart în două mari categorii:

a. referitoare la persoana lui Mesia și b. referitoare la împărăția mesianică.

a. Profeții referitoare la persoana lui Mesia

1. **Păstorul cel bun** (Ieremia 23, 4-7). Profetul Ieremia muștră pe păștorii necredincioși și profeții mincinoși care au risipit turma încredințată lor și au împrăștiat-o, lăsându-o să ducă o viață plină de păcate și departe de Dumnezeu (23, 1 ș. u.), anunță poporului împrăștiat readucerea la unitatea și comuniunea cu Dumnezeu pentru o viață nouă. Odată adunat, poporul va trăi în pace, o viață liniștită. Dumnezeu va da acestui popor păștori noi care îl vor păștori cu toată conștiința, încât el nu va mai avea nevoie să se teamă (23, 4). Acest timp nou va veni când Dumnezeu va ridica din sămânța lui David o *odraslă dreaptă*, care va domni cu înțelepciune și cu dreptate, care va aduce mântuire lui Iuda și lui Israel și al cărui nume va fi: *"Dumnezeu este îndreptarea noastră"*⁸. Această splendoare a restabilirii va fi așa de mare încât va eclipsa marea eliberări din Egipt (Ieremia 23, 7-8).

Proful Ieremia prezintă o descriere cât mai completă a epocii celei noi. Dumnezeu însuși va *opera mântuirea prin readucerea celor exilați, făcând să*

6. N. Neaga, *op. cit.*, p. 5.

7. Gruia, *Spicuri mesianice din cărțile învățaților păgâni*, în *Revista Teologică*, red. de N. Bălan, VII, nr. 14-16, Sibiu, 1913, p. 421.

8. Vulgata redă acest termen prin *Dominus Justus noster*. Edițiile Bibliei din 1914, 1938 și 1968 redau acest nume prin cuvintele *Domnul dreptatea noastră*. În schimb Biblia din 1936 rămâne mai fidelă textului ebraic folosind același mod de exprimare: *Domnul este îndreptarea noastră*.

*răsară din David un descendent din care va uni sub sceptrul său cele două regate într-o singură comunitate de fericire*⁹.

Numele noului rege **Odraslă**¹⁰ ca și calitățile pe care i le atribuie profeția, ne fac să admitem fără nici o îndoială că cele de aici sunt un ecou al celor descrise de Profetul Isaia (11, 1 ș. u.) despre *odrasla ce se va naște din tulpina lui Iesei și un Lăstar din rădăcinile lui va da?*.

Prezicerea profeției se face în versetul 5, unde se anunță sosirea acelor zile mai bune: *"iată vin zile"*. În Vechiul Testament prezicerile culminează însoțite de particula: *"hine – idu – iată"*, care atrage luarea aminte asupra noutății care urmează.

Vin zile, adică mai bune. În aceste zile, când va începe împărăția cea nouă va veni Conducătorul sau Păstorul cel bun. El este pus în contrast cu păstorii cei răi și mincinoși, care au condus până acum Israelul. Aceasta este odrasla cea dreaptă *"tsemach tsadik"* care va veni din seminția davidică, acel rege ideal și mult așteptat, încât unii au văzut în această profeție refrenul profețiilor anterioare despre noul rege (II Samuel 7, 12; I Cronici 17, 12)¹¹.

Prin Profetul Ieremia, Dumnezeu promite poporului conducători ridicați din mijlocul lui, care îl vor conduce în așa fel încât n-are să se mai teamă de nici un rău intern sau extern. S-a crezut că prin acei *roim* s-ar putea înțelege vreunul din conducătorii ulteriori ai lui Israel, din timpul post exilic, cum ar fi: Zorobabel, Ezdra sau Neemia. Teodoret de Ctr¹² este împotriva unei astfel de interpretări, considerând *"imprudenți pe toți cei care văd în odrasla dreaptă pe Zorobabel"*. Traducerile vechi ale Sfintei Scripturi, ca și tradiția iudaică, au văzut în *"odrasla dreaptă"* pe Mesia (Isaia 4, 2; 11, 1). De altfel targumul la Pentateuh are în text expresia **«Mesia»**¹³.

Împotriva celor care i-au dat lui tsamach o interpretare colectivă stau cele două mențiuni din text: *"în zilele lui"* și denumirea de *"Iahve tsidkenu"*, prin care se precizează caracterul individual al unei persoane anumite.

În general, această odraslă este caracterizată de Ieremia din punct de vedere religios-moral, după misiunea ce o are și după caracterul ei oficial. Rezultă deci că odrasla davidică este o persoană iubitoare de dreptate, ea însăși fiind dreaptă și împărtășitoare a mântuirii sau slințirii. Ea este numită odraslă dreaptă, ceea ce înseamnă că atât după natura ei cât și după misiunea ei trebuie să instaureze dreptatea după lucrarea ei. Apoi, odrasla va domni ca rege, va avea putere de stăpânire peste popor. În felul acesta profetul arată că prin compararea cu contemporanii lui această odraslă va fi cel mai veritabil și în același timp adevăratul reprezentant al regalității.

9. L. Dennefeld, *op. cit.*, p. 90.

10. *"tsemach tsadik"*. Vulgata traduce acest nume prin *"germen justum"*, ca și Biblia lui Crampon *"germen justé"*. În Septuaginta, pentru această expresie întâlnim denumirea de *"anatolin dichean"*. În Biblia din 1914 și 1938, numele lui Mesia este redat la fel, adică *"odraslă dreaptă"*. Biblia din 1936 folosește denumirea de *"odraslă cuvioasă"*, ceea ce nu schimbă înțelesul și autoritatea textului.

11. Keil, *Kom. Zu Ieremia*, p. 260, apud L. Dennefeld, *op. cit.*, p. 90.

12. *Erminia tu Ieremiu*, P. G. t. 81, col 629.

13. Le cardinal Meignan, *Les Profetes d'Israel*, Paris, 1903, p. 508. Această strânsă legătură dintre profeție și cele de la Isaia a fost subliniată de majoritatea comentatorilor; cf. Dennefeld, *op. cit.*, p. 90 și A. Condamin, *Le livre de Jeremie*, Paris, 1936, p. 52.

Odrasla va da dovadă în misiunea ei de înțelepciune, înțelegere și pricepere¹⁴. Aceasta rezultă din faptul că *"va face judecată și dreptate pe pământ"* (Ieremia 23, 5).

Denumirea pe care o va primi această odraslă *Iahve tsidkenu* este o prescurtare din *Iahve este îndreptarea noastră*. Această interpretare predicativă rezultă din împreunarea elementelor nominale, fiind găsită și în alte denumiri ca: *Iahve nissi* – *Dumnezeu este scăparea mea* sau a numelui *Ioel* *Iahve este Dumnezeu*¹⁵. Astfel, sensul apozitional din traducerea *"Iahve als unser tsadek Iahve ca dreptate a noastră nu poate fi acceptat. Din sensul acestei denumiri rezultă calitatea și activitatea odraslei, care vor fi de așa natură încât Israelul la sosirea ei va aclama: Iahve este dreptatea noastră"*.

Această odraslă este trimisă apoi de Dumnezeu și peste ea va sălăslui *"ruach Iahve – duhul lui Dumnezeu"* (Isaia 11, 2), încât lucrarea ei este lucrarea lui Dumnezeu. De aceea nu se spune *"Isemach tsidkenu – odrasla este îndreptarea noastră"* ci, ca organ al divinității, trimis al lui Dumnezeu, i se va spune, după natura și rolul ei, *"Iahve este îndreptarea noastră"*. Dar cum prin această denumire se exprimă originea rezultatului se poate spune: *Iahve este autorul îndreptării noastre*.

Prin dreptate, cu referire la Dumnezeu, se exprimă aici calitatea dublă pe care o are Dumnezeu. Deci *"tsidkenu"* înseamnă dragostea noastră pentru Dumnezeu și slințirea (mântuirea) noastră.

"Odrasla dreaptă" este deci regele ideal, promis și mult așteptat. Nu se pot ignora *"opera și calitățile lui Mesia, atribuindu-se unui muritor de rând ceea ce un geniu tranzitoriu nu poate crea"* – spune Pr. Prof. N. Neaga¹⁶.

Textele în care profetul Ieremia menționează direct persoana lui Iristos sunt foarte rare. Acesta este unul dintre cele mai frumoase și cele mai importante locuri mesianice. Ne vorbește despre un păstor care va fi ridicat din sămânța lui David, va fi Domnul dreptății, iar roadele păstoririi Sale vor fi opuse consecințelor dezastruoase ale păstorilor necredincioși.

În concluzie, se poate spune că Ieremia, reînnoind prezicerile anterioare cu privire la regatul mesianic, acordă mai puțină atenție regelui însuși. Totuși acest profet menționează în mod expres că regele va aparține neamului lui David, că el va exercita egalitatea și dreptatea, că el va ieși din popor și va fi foarte atent să se apropie de Iahve. Că Dumnezeu îi va ridica lui David o *"odraslă dreaptă"* ne-o spune și profetul Isaia (4, 2 și 32, 1). De asemenea, acest lucru ne-o spun și profeții Iezechiel (34, 23), Daniil (9, 4), Zaharia (3, 8) și chiar Ieremia la capitolul 23, 5.

2. Preoția veșnică (Ieremia 33, 18). Această profeție mesianică este redată astfel: *"Și preoților leviți nu va lipsi bărbat în fața mea (înaintea mea) care să aducă olocaust și să ardă jertfă nesângeroasă și să facă jertfă de pace în toate zilele"*¹⁷.

Acest text trebuie interpretat spiritual. Dumnezeu a promis israeliților un fiu din sămânța lui David și acesta este Fiul lui Dumnezeu, care va înlocui sacerdoțiul

14. Septuaginta traduce aceasta prin *sinisi*, iar Vulgata prin *sapiens erit*.

15. Pr. prof. Vl. Prelipceanu, Pr. prof. N. Neaga, Pr. prof. N. Barna, *Studiul Vechiului Testament*, București, 1955, p. 158.

16. *Op. cit.*, p. 86.

17. Toate traducerile redau la fel acest text mesianic în afara de textul original al Septuagintei și Biblia din 1914 unde lipsește. Lipsa se explică prin omiterea unei greșeli din partea copiştilor și nu micșorează cu nimic valoarea profeției. Apoi, ideea din acest text se întâlnește în alt loc din Ieremia (3, 16). Cf. Knabenbauer, *Com. in Ieremiam prophetam*, Paris, 1889, p. 421.

lui Levi printr-unul nou, superior. Sacerdoșiul lui Levi trebuie să dispară (Ieremia 3, 16; 33, 18). Este evident, contemporanii lui Ieremia au trebuit să înțeleagă acest verset în sensul restaurării unei dinastii. Această profeție nu poate fi interpretată decât admitând doar sensul spiritual, adică acela care consideră evenimentele poporului israelit ca figură și tip al unei opere superioare. Acesta este adevăratul sens al profețiilor mesianice. Dar se poate spune că profetul a fost inspirat de Dumnezeu cu privire la temele principale ale mântuirii mesianice și nicidecum cu privire la timp și împrejurări.

Profeții nu înțelegeau pentru timpurile mesianice o dispariție bruscă și completă a economiei vechi, ci mai degrabă perfecționarea ei. Chiar în capitolul 31 (versetele 31-34) Ieremia anunță cu precizie abrogarea absolută a Legii vechi, înlocuită de o legislație nouă. Nici un profet iudeu nu poate să primească această misiune.

Ieremia a anunțat poporului nu numai nenorocirile sale, ci și eliberarea lui, care simbolizează pe aceea a Bisericii. Sionul este lovit ca un copil pe care-l alungă tatăl său de la casa părintească. Atunci când regatul lui Iuda era pe punctul de a fi distrus împreună cu toate instituțiile lui Dumnezeu, pentru a nu lăsa poporul în deznădejde Dumnezeu îi promite un eliberator, acest nou David, a cărui domnie va fi veșnică, acest om desăvârșit în înțelepciune, care va fi conceput în pântecul unei fecioare. Dumnezeu îi promite că va fi restabilită nu numai regalitatea în familia lui David, ci chiar și preoția levitică.

Cum însă regalitatea în descendenții pământești a încetat, iar preoția levitică a fost abolită, trebuie să vedem aici o profeție referitoare la noua preoție, *preoția creștină*, așa după cum idealul rege din casa davidică a fost Mesia. După cum jertfele Vechiului Testament au fost oprite sau au încetat, fiind abolite de Jertfa Mântuitorului, tot așa preoția levitică care aducea aceste jertfe a fost preluată de preoția Mântuitorului. Deci, precum Mântuitorul a fost promis de Dumnezeu ca fiu al lui David, restabilirea preoției levitice se va face prin înlocuirea ei cu o preoție superioară.

În acest text avem făgăduința despre **veșnicia preoției**, ea va fi eternă datorită sacerdoșiului veșnic al Mântuitorului. Seminția din care vor fi aleși preoții va fi din tribul lui Levi.

Însă vor veni timpuri când sacerdoșiul va fi universal, adică slujitorii Domnului vor fi aleși, nu numai din tribul lui Levi, ci și din alte popoare (Isaia 66, 21). Într-adevăr, raportând acest text aceluia în care Ieremia prezice decăderea regalității și preoției (Ieremia 30, 21; 31, 33), arătând foarte clar că cele profețite au fost simboluri, ce prefigurau Biserica creștină, al cărei cap este Mesia.

b. Profețiile referitoare la împărăția mesianică

1) **Ierusalimul cel nou (Ieremia 3, 17).** Această profeție este introdusă prin expresia "*în vremea aceea*"¹⁸. "*În vremea aceea*" este o expresie foarte des întrebuințată în Vechiul Testament. Ea are aici în vedere epoca plinirii profeției, epoca

18. Septuaginta traduce aceasta expresie ceva mai complet scriind: "în zilele acelea și în timpul acela". Aceeași expresie "în zilele acelea și în vremea aceea" este întâlnită și în Biblia din 1914. Sensul profeției rămâne neschimbat.

mesianică. Atunci numele Ierusalimului va fi "*tronul Domnului*"¹⁹. Profeția referitoare la "*Ierusalimul cel nou*" cuprinsă în capitolul 3 (v. 17) din cartea lui Ieremia²⁰ anunță prin imaginea desfrânatei sau adulteriei că această apostasie este atât de mare încât nu se mai poate ierta (Ieremia 3, 1-5). Totuși, Dumnezeu în nemărginita Sa bunătate este gata de a ierta și cea mai mare necredință a lui Israel, idolatria, însă cu condiția ca poporul să-și recunoască păcatul printr-o căință sinceră și o întoarcere totală la Dumnezeu (Ieremia 3, 13-14).

Îndemnul profetului spre căință este susținut prin promisiunea divină despre o epocă nouă în care poporul se va întoarce și va locui în Sion, adică va fi într-o cât mai strânsă legătură cu Dumnezeu, se va învrednici de noi conducători care îi vor conduce "*cu știință și cu pricepere*" (Ieremia 3, 15).

În zilele când se va întrona împărăția mesianică pe pământ, Ierusalimul, centrul religios al lui Israel, își va schimba numele în *tronul lui Iahve sau tronul Domnului*. Aceasta înseamnă că el va deveni "locul în care Dumnezeu își stabilește prezența. Noul Ierusalim va fi centrul în care învățătura lui Dumnezeu se va răspândi peste tot, deoarece aici stăpânește Iahve peste toate neamurile"²¹.

Devenind Ierusalimul oraș sfânt, el va fi locul spre care toate neamurile își vor îndrepta privirile, ca spre un nou Ierusalim. Este vorba aici despre "*Ierusalimul cel înalt*" în care "stăpânește Duhul lui Dumnezeu" -- după cum zice Olimpiador al Alexandriei²².

Fericitul Ieronim²³ lărgind înțelesul textului îl raportează la Biserica creștină în genere când spune "*totum de ecclesia intelligendum*". Acestea sunt dovezi clare că cele cuprinse în acest verset se referă la împărăția mesianică.

Din profecia mesianică a lui Ieremia se desprinde următoarea caracteristică fundamentală: *chiar Dumnezeu însuși va fi prezent în mijlocul oamenilor, nu mai este nevoie de chivotul Legii, ca simbol al prezenței lui Iahve*. Sfântul Apostol Ioan salută un Ierusalim în care nu va mai fi nevoie de un templu. Domnul Dumnezeu însuși și Mielul vor ține locul acestuia (Apoc. 21, 22-23). Asemănarea dintre cuvintele lui Ieremia și acelea ale Sfântului Apostol Ioan este mai mult decât izbitoare, fiindcă cei doi scriitori se exprimă aproape identic, după cum urmează: "*neamurile se vor aduna la Ierusalim în numele Domnului*", zice Ieremia (3, 17); "*ele se vor uni în lumina lui Dumnezeu*", zice Sfântul Apostol Ioan (Apoc. 21, 23).

2) **Noul Legământ (Ieremia 31, 31-35)**. Altă profecie este aceea care ne vorbește despre un legământ nou, pe care Ieremia o vede realizată. Este introdusă prin interjecția "*hine – idu – iată*" spre a atrage atenția asupra celor ce urmează, ceva bun, deosebit, și a marca siguranța împlinirii²⁴.

19. La fel îl numesc și Septuaginta "tronos Kiriu", Vulgata "solum Domini" și edițiile Bibliei din 1916, 1936, 1938, 1968. Biblia lui Crampon redă numele cu care vor denumi Ierusalimul prin expresia "Le trone de l'Eternel". În rest traducerea sunt identice cu privire la traducerea acestui text.

20. "În zilele acelea și în vremea aceea vor numi Ierusalimul Tronul Domnului".

21. N. Neaga, *op. cit.*, p. 86.

22. *Frangenta in Ieremiam*, c. III, P. G., t. 93, col. 633.

23. *Com. in Ier. prophetam*, lib. I, c. IV, P. L. t. 124, col. 730.

24. De aceea *hine* se poate traduce cu "într-adevăr, cu siguranță". Este o ordine naturală ca să treacă zile și să vină altele, dar aici este vorba de zile excepționale, despre o nouă ordine în lume.

"*Vin zilele*" arată că cele conținute de profetii nu se vor împlini decât în zilele ce vor urma, în zile deosebite. În zilele acelea se va încheia cu casa lui Israel și cu casa lui Iuda un "*legământ nou – berith chadaša*"²⁵. Denumirea de legământ nou dată de profet este creația lui pentru a reprezenta Noul Testament.

Foarte mulți teologi²⁶ consideră cuvintele "*veet bet lehudā*" drept un adaos deoarece în versetul 33 se spune că acest legământ va fi încheiat cu "casa lui Israel" așa cum îl consideră și textul ebraic din Biblia lui R. Kittel. De fapt cuvintele: "și Iuda" par de prisos.

Traducerea cea mai fidelă care este în stare să exprime profetia lui Ieremia despre Ierusalimul cel nou ar fi aceasta: "*Iată vin zile, zice Iahve, când voi încheia cu casa lui Israel un legământ nou. Nu ca legământul pe care l-am încheiat cu părinții lor în ziua când i-am luat de mână ca să-i scot din pământul Egiptului. Acel legământ ei l-au încălcat, deși Eu am rămas în legătură cu ei, zice Iahve. Însă, iată legământul pe care-l voi încheia cu casa lui Israel și cu casa lui Iuda, după zilele acelea: Eu voi pune legea Mea înăuntrul lor și pe inimile lor o voi scrie, și le voi fi Dumnezeu, iar ei îmi vor fi popor. Și nu se vor mai învăța unul pe altul și frate pe frate zicând: cunoașteți pe Domnul fiindcă ei toți îl vor cunoaște de la mic la mare, zice Iahve, pentru că Eu voi ierta sărădelegile lor și păcatele lor nu le voi mai pomeni*" (Ieremia 31, 31-35).

Acest loc mesianic se referă deci la "*Noul Legământ*". După ce Ierusalimul a fost distrus și majoritatea populației dusă în Egipt, o singură speranță mai încălzea inima profetului, nădejdea reîntoarcerii. Din acest motiv, el folosește o expresie deosebită acestei speranțe și descrie era mesianică într-un poem sublim (cap. 30, 31) care, atât sub raport estetic cât și mai ales sub raport teologic, formează punctul culminant al profetiei sale.

Profetul anunță că va veni timpul când Iahve va restabili pe Iacob, adică pe Israel și Iuda, și-l va readuce în țara promisă părinților (Ieremia 30, 3). Această restaurare este precedată de o mare spaimă (Ieremia 30, 5), deoarece toate popoarele care au asuprit pe Israel vor fi pedepsite, iar Israelul eliberat de toți dușmanii va sluji numai lui Dumnezeu și noului rege, care este numit David, antecesorul lui Mesia (Ieremia 30, 9). Profetul se adresează în special lui Iuda și Sionului, promițând restabilirea (Ieremia 30, 18), ceea ce va aduce o perioadă de bucurie pentru popor (Ieremia 30, 19). Restabilirea va veni și asupra lui Efraim și a celorlalte seminții, care se vor îndrepta spre Ierusalim ca să aducă mulțumiri lui Dumnezeu (Ieremia 31, 5). În acest timp, când Iuda și Israelul vor fi readuși în țara lor, Dumnezeu va încheia cu ei legământ nou; care va consta în aceea că noua lege nu va mai fi scrisă pe table de piatră, ci în interiorul omului, în inima lui (Ieremia 31, 33), ceea ce înseamnă că această nouă lege va cuprinde toată ființa omului, ea va face parte din natura lui și va avea o putere transformatoare asupra ființei umane.

25. Septuaginta numește acest nou legământ prin cuvintele "kini diatiki". În Vulgata este redat prin cuvintele "foedus novum". La Crampon este "alliance nouvelle". În Biblia din 1914 se găsește expresia "o legătură nouă de pacc". Celelalte traduceri românești ale Bibliei au tradus această legătură dintre Dumnezeu și om prin cuvintele "un nou legământ".

26: N. Neaga, *op. cit.*, p. 87.

Datorită acestei legi noi, - care este porunca iubirii - toți vor avea o cunoaștere directă a lui Dumnezeu (Ieremia 31, 34). Această nouă stare de lucruri va fi fără de sfârșit, ea va dura atâta timp cât soarele va lumina ziua, iar luna și stelele vor lumina noaptea. Acum Israelul va fi poporul ales care se va bucura de toate binefăcerile divine (Ieremia 31, 35-37).

Chiar și în această epocă va fi o minoritate care nu respectă legea, dar numai aceasta va fi pedepsită, nu tot poporul cum s-a procedat până acum, când au fost duși în exil (Ieremia 30, 29).

Sfântul Apostol Pavel, reproducând cuvintele profetului Ieremia (31, 31) în Epistola de la Evrei în 8, 8 vede în noul legământ încetarea celui vechi, pe care Olimpiador al Alexandriei²⁷ îl numește direct *evanghelie*. Teodoret de Cir²⁸ vede în profetia lui Ieremia deosebirea dintre cele două testamente care, în fond, sunt opera aceluiași autor, *Dumnezeu*. Fericitul Ieronim²⁹ vede și el în acest *berith chadașa* Testamentul Nou, care a înlocuit pe cel vechi.

După unii³⁰, mântuirea ar avea și la Ieremia unele momente materiale: reîntoarcerea exilaților (12, 15), starea de liniște și fericire a statelor (23, 6; 31, 23; 33, 7; 42, 10), revenirea lui Iuda și Israel (13, 18; 23, 6; 31, 17; 33, 7). Toate acestea nu sunt însă momente politice sau materiale fără de care legământul cel nou nu s-ar fi încheiat, nici situații la care s-ar referi sau opri acest legământ, ci numai momente prin care se ilustrează anumite caractere ale împărăției din acest legământ nou.

Noul legământ constă într-o desăvârșire religios-morală. După acest legământ Israelul nu va mai avea aceeași situație ca după primul, el nu va mai fi poporul ales, căci acum toate neamurile iau parte la mântuire (Ieremia 3, 17; 14, 27; 10, 13). Legământul cel nou nu se mai încheie prin aducere de jertfe din partea credincioșilor, ca cel vechi (Ieșire 24, 1 ș. u.), dar și el va fi statornicit printr-un mijlocitor, ca și primul.

Legământul cel nou, așa cum îl descrie profetul, este prezentat sub două aspecte: negativ și pozitiv. Aspectul negativ este redat în cuvintele versetului 32, care încep cu negația "*lo*", iar aspectul pozitiv este redat în versetul 33, care începe cu particula "*chi*", tradusă prin *însă*³¹.

Că acest legământ vizează viitorul rezultă din text, unde scrie "*în zilele acelea*". Această expresie arată - că este vorba de cele din urmă zile, sau după zilele cât a fost cel vechi. De asemenea, imperfectul "*ekrot* voi încheia" arată că legământul vizează viitorul.

Temelia acestui legământ nou este arătată în cuvintele ultime din versetul 34 "*pentru că Eu voi ierta fărâdelegile lor și păcatele lor nu le voi mai pomeni*", din partea lui Dumnezeu, și în cuvintele versetului 33 "*voi pune legea Mea înăuntrul lor și pe inimile lor o voi scrie*", privită din partea oamenilor. Acestea formează specificul raporturilor din legământ.

27. *Op. cit.*, col. 633.

28. *Op. cit.*, col. 685.

29. *Op. cit.*, col. 918.

30. Ed. Koning, *Die messianischen Weissagung*, Stuttgart. 1925, p. 244, apud N. Neaga, *op. cit.*, p. 88.

31. Peșița traduce prin "*alla*" și Vulgata prin "*sed*".

Între cele două testamente există asemănări și deosebiri. Asemănările constau în caracterul de legământ, al raporturilor dintre oameni și Dumnezeu, în datoria pe care o are omul de a împlini toate poruncile acestui legământ și în originea lor, căci ambele se reduc la Dumnezeu, autorul lor. Aceasta rezultă din textul "*legământul pe care l-am încheiat*" (v. 32) și în cuvintele "*legământul pe care-l voi încheia*" (v. 33). Deosebirea dintre cele două testamente se referă la timp, formă, conținut și rezultat. Legământul vechi a trecut, cel nou va veni, continuând și împlinind pe primul (Ieremia 30, 32-33). Cel vechi a fost scris pe table de piatră, deci exterior omului, cel nou va fi înscris în inima omului, deci interior naturii sale. Cel vechi s-a adus prin jertfe din partea oamenilor, cel nou se aduce prin jertfa lui Iisus Hristos pentru păcatele noastre. În cel nou toți vor ajunge la o cunoaștere mai deplină a lui Dumnezeu. Toți cei ce vor asculta cu evlavie cuvântul Sfintei Evanghelii vor fi plini de cunoașterea prin iubire a lui Dumnezeu. De aici însă nu rezultă faptul că nu ar mai fi necesar ca și omul să-și aducă contribuția sa în acest proces sinergic, adică de colaborare cu harul la transfigurarea creației și a sa.

Acest text este primul care întrebuițează denumirea de *berith chadașa*, denumire care se dă cărților inspirate ale Noului Testament, ca și acelei epoci importante din istoria spirituală a omenirii. **Această numire este creația lui Ieremia.**

În concluzie se poate spune că Legea cea nouă nu se va mai prezenta ca impusă de o voință străină și ca o obligație exterioară. Ea se va scrie în inima omului și va deveni expresia fidelă a voinței lui. Acest cult nou este "în duh și în adevăr" după cum spune Mântuitorul însuși, mai târziu, în convorbirea cu Nicodim (Ioan 4, 23).

Profetul accentuează că Noul Legământ, spre deosebire de cel Vechi, va avea un caracter de sfințenie și de unire mai apropiată față de Dumnezeu.

3. Universalitatea mântuirii (Ier. 3, 17). O altă profecie a lui Ieremia se referă la *universalitatea mântuirii*. Toate neamurile vor veni "*în numele Domnului la Ierusalim*"³².

În zilele acelea și în vremea aceea se va instaura în Ierusalim o împărăție care va cuprinde toate neamurile. Credința oamenilor în Dumnezeu va face și mai mult ca aceste popoare să se îndrepte spre El. Atunci se va instaura o împărăție care va cuprinde toate popoarele. Toate popoarele vor avea o altă viață, o viață spirituală, ele nu vor mai trăi după poftele trupului, o viață trăită după legile duhului. Viața lor va fi o viață morală ce rezultă din adevărata credință în Dumnezeu, o viață spirituală trăită în duh și care se exteriorizează prin adorarea lui Dumnezeu *în duh și în adevăr*, cum va arăta mai târziu Sfântul Apostol și Evanghelist Ioan în Evanghelia sa (4, 24). Profetul pregătește pe omul cel nou și anticipează viitoarea

32. Cuvintele "*în numele Domnului la Ierusalim*", lipsesc din Septuaginta și din Biblia din 1914. Aceste cuvinte formează o întregire necesară, fiindcă precizează cu mai multă claritate trăsătura comună ce va uni popoarele în noua împărăție. Aceasta se datorează lipsei de atenție a copiştilor, poate intenționat au fost omise din text.

Traducerea cea mai fidelă a textului ar fi următoarea: "Și se vor aduna în numele Domnului toate neamurile și nu se vor mai purta după îndărătnicia inimii lor celei rele".

formă de adorare a lui Dumnezeu. Cultul lui Iahve va fi înnoit, spiritualizat, va fi un cult nou "în duh și adevăr", un nou legământ, *semn vizibil al prezenței lui Iahve* (Ieremia 3, 16).

Între toate popoarele, Dumnezeu a intrat, în mod liber, într-o legătură strânsă și specială cu poporul Israel, asupra căruia Providența îndeplinește planuri particulare. Iahve a dat poporului Său o Lege și o învățătură pe care el trebuie să o îndeplinească. Îndeplinirea legilor morale este superioară aducerii sacrificiilor, care sacrificii nu se resping, dacă lor le corespund sentimente curate și sincere. Templul din Ierusalim este singurul loc al cultului legitim, ca moștenitor legal al Cortului Sfânt.

Israelul, vinovat și necredincios, va fi aspru pedepsit și va ispăși fărădelegile lui cu multe suferințe.

Însă planurile Providenței se vor împlini, Israel va supraviețui printr-un "rest" încercărilor grele și va deveni nucleul unui popor nou, cu care Iahve va încheia un nou legământ, de ale cărui binefaceri se vor împărtăși toate popoarele. Dumnezeu va întemeia o împărăție universală a sfințeniei și a justiției.

Aceasta nu înseamnă că celelalte neamuri au fost lipsite de la mântuire. Lui Avraam i s-a făcut următoarea promisiune: *"în el și în urmașii lui toate neamurile vor fi binecuvântate"* (Geneză 12, 3). De asemenea, Isaia profetește aceasta prin celebra viziune în care arată pelerinajul poporului spre Sion (Isaia 2, 2-4), în care subliniază că popoarele se vor aduna în jurul lui Mesia. Sofronie și Ieremia înțeleg în mod egal că toate popoarele vor adora pe Dumnezeu (Sofronie 2, 11), că toate neamurile vor veni la Iahve (Ieremia 16, 19). În partea a doua a cărții lui Isaia, profetul vorbește în termeni exuberanți despre mântuirea pe care o *"va face robul lui Dumnezeu"* (Isaia 42, 1-4). La Zaharia se arată că *toate popoarele vor primi credința israelitească într-un singur și adevărat Dumnezeu*" (8, 20).

Din această profecie a lui Ieremia se desprind două caracteristici fundamentale ale împărăției mesianice:

a. **Adorarea interioară a lui Dumnezeu**, care nu va mai depinde de prezența chivotului Legii, semnul vizibil al sălășluirii lui Iahve în mijlocul lui Israel.

b. **Din noua împărăție vor face parte nu numai israeliții, ci și păgânii**, care vor veni să adore pe Dumnezeu în noul Ierusalim, deci se vor împărtăși de mântuirea promisă lui Israel. Este vorba despre *universalitatea mântuirii mesianice*³³.

4. **Împărăția ideală (Ieremia 33, 14-17)**³⁴. Că este vorba aici de o profecie mesianică rezultă din cuvintele de început iată vin zile, așa cum au fost introduse și profețiile de până acum. Acel *"haddabar hattob – cuvânt bun"* pe care-l va împlini Dumnezeu se referă la *săgăduințele mesianice de până acum*³⁵, ca unele ce vor aduce fericirea și revărsarea binefacerilor divine.

33. Această universalitate mai este anunțată și de Zaharia (2, 10-12), Miheia (4, 1) și de Sfântul Apostol Ioan în Apocalipsă (21, 2).

34. În ceea ce privește critica textuală este de făcut o singură remarcă. Aceste versete lipsesc din textul original al Septuagintei și din Biblia din 1914, cf. Knabenbauer, *op. cit.*, 421.

35. Idei din această profecie găsim și la Ieremia 33, 5-6, iar aceasta nu face să se micșoreze cu nimic valoarea profeției. Este posibil ca ele să fi fost cândva și să se fi pierdut cu timpul. În edițiile mai noi ale Septuagintei aceste versete sunt scrise. În schimb, lipsa lor din Biblia din 1914, se explică prin faptul că este făcută după textul original al Septuagintei.

După ce profetul anunță din partea lui Dumnezeu restaurarea regatului și reîntoarcerea lui Israel și Iuda din exil, prezintă *icoana unei împărății ideale*, în care se vor împlini toate promisiunile făcute de Dumnezeu. În timpul realizării făgăduințelor, Iuda va fi mântuit de toate relele. Făgăduințele sunt atât de ordin material, cât și de ordin spiritual. Nenorocirile sunt cele venite prin războaie, foamete, exil etc. Denumirile de Sodoma și Gomora, atribuite de profeți cetății decăzute, vor fi de domeniul uitării.

Conducerea acestei împărății ideale este asigurată de odrasla dreaptă ce se va ridica din seminția lui David și va aduce judecată și dreptate pe pământ. Este acel păstor ideal despre care a vorbit profetul Ieremia în cap. 23, 4-6.

Cuvintele versetului 17 conțin o profeție despre veșnicia tronului davidic. Promisiunea era necesară deoarece după Sedechia, ultimul rege din dinastia davidică, care a fost dus în captivitate, se credea că firul succesiunii s-a întrerupt. Acel *bărbat* care nu va lipsi să șadă pe tronul casei lui Israel nu este altul decât *Mesia*, fiindcă în Mântuitorul s-au realizat aceste cuvinte: "*Acesta va fi mare și Fiul Celui prea înalt se va chema și Domnul Dumnezeu îi va da Lui tronul părintelui Său David*" (Luca 1, 32). Ieremia evocă viitorul regelui, Fiul lui David, prezis și de Isaia, care trebuie să domnească cu dreptate, înțelepciune, fermitate și judecată.

S-au ridicat câteva îndoieli cu privire la mesianitatea acestei profeții. Se pune întrebarea *dacă nu cumva în gândirea lui Ieremia, acest salvator care este promis, regele Mesia, este altul, fie Cyrus, fie Zorobabel*. Trebuie să presupunem, urmând pe Meignan³⁶, că "*în primul tablou pe care Dumnezeu l-a pus sub ochii profetului, Ieremia a văzut captivitatea sub conducerea păstorilor pioși și înțelepți: Ezdra și Neemia*". În gândirea sa, păstorii ridicați pentru a conduce poporul desemnează un singur rege. Pentru aceasta el scrie: "*regnabit rex – și va domni regele*". Aici se vorbește deci, de dinastia lui David personificată într-un singur rege. Cuvântul *german* n-are înțeles colectiv. El se aplică unui singur om, lui Mesia³⁷. Zorobabel și ceilalți regi care au condus în numele lui David, fără îndoială, justifică profeția lui Iacob: "*Nu se va îndepărta sceptrul de Iuda*". Zorobabel n-a fost niciodată rege și nici n-a purtat niciodată titlul de rege, după cum afirmă Meignan³⁸. Acest rege este Mesia, regele supremelor speranțe. El se numește *îndreptarea noastră* și este din neamul și din tronul lui David, este Mesia³⁹.

Acest Mesia a fost socotit un al doilea David pentru profeți, precum pentru Sfinții Apostoli a fost un al doilea Adam.

5. Certitudinea timpurilor mesianice (Ieremia 33, 20-26)⁴⁰. Iată și ultima profeție din cartea lui Ieremia⁴¹, în care se subliniază statornicia și împlinirea planului divin în ceea ce privește întemeierea împărăției mesianice. Evidența

36. *Op. cit.*, p. 508.

37. Profetul Zaharia (3, 9; 6, 16) zice: "*iată servitorul meu, iată omul al cărui nume este mlădiță*", pe care targumul le traduce astfel: "*iată omul al cărui nume este Mesia*".

38. *Op. cit.*, p. 510.

39. Același nume îl întâlnim și la Iezechiel 34, 23 și 37, 24. Asupra promisiunii din versetul 21 avem un text asemănător la II Regi 7, 1-16.

40. Această profeție o găsim aproape identică în alt loc tot din Ieremia, la capitolul 31, 36-37.

41. Cu privire la critica textuală a acestei profeții este de făcut doar o singură remarcă. Ca și versetele 14-18 din același capitol, lipsesc și acestea din textul original al Septuagintei și al Bibliei din

împlinirii și veșnicia noului legământ este scoasă în relief prin comparație cu legile veșnice și imutabile ale naturii. Omul nu poate schimba ordinea naturii, elementele ei se succed independent de voința lui. Frigul, căldura, iarna, vara, moartea, ziua și noaptea au fost și vor fi. Noapțile lungi de la cei doi poli nu pot fi înlocuite cu cele din regiunea ecuatorială și nici desființate.

Deci, dacă omul nu poate modifica cu nimic aceste legi, nici Dumnezeu nu va modifica deloc planul economiei divine, conceput din eternitate. Așa după cum această succesiune nu se poate modifica, tot așa și planul divin. Rânduiala din natură este luată ca exemplu pentru rânduiala lui Dumnezeu în ceea ce privește mântuirea lumii.

Un alt termen de comparație stă în strânsă legătură cu făgăduințele făcute patriarhilor (Facere 15, 5; 22, 17), cărora li s-a promis că seminția lor se va înmulți și va fi numeroasă "*ca stelele și nisipul mării*". Tot așa de numeroși vor fi și urmașii spirituali ai lui David și ai celor ce cred și slujesc lui Dumnezeu.

În încheiere se subliniază, prin comparație, statornicia dintre rânduielele cerului și pământului și rânduiala dumnezeiască de a mântui lumea. La evreii antici expresia *cer și pământ* reprezintă universul, deoarece nu avem un termen unic și special în acest scop.

*Ieremia nu se aștepta pentru timpurile mesianice la o mare schimbare exterioară în Israel din punct de vedere politic sau material*⁴². La el nu există nici o aluzie despre o poziție predominantă a poporului în lume, sau despre o transformare minunată a naturii în persoana lui, cu toate că și el prevede o manifestare strălucitoare a lui Dumnezeu (Ieremia 30). Ceea ce Ieremia scoate în evidență este transformarea sufletelor și unirea lor cu Dumnezeu. În concepția înaltă spirituală pe care o profetizează Ieremia despre epoca mesianică se exprimă *universalismul cel mai larg*.

Dumnezeu combate lipsa de afecțiune arătată poporului ales, reînnoind făgăduințele (Ieremia 31, 31). Pomenind pe cei trei patriarhi, Ieremia face dovada că el cunoaște profețiile mesianice din cartea Facerii și că între diferitele texte de acest gen există o legătură organică.

Împlinirea profețiilor în Noul Testament. Am arătat că mesianismul lui Ieremia este o aspirație îndreptată spre viitorul religios al lui Israel și al lumii. Rămâne să vedem în ce măsură prezicerile au fost realizate, adică în ce măsură creștinismul îndreptățește speranțele întreprinse de profet.

După cum a anunțat profetul Ieremia (23, 5; 30, 14-17), Mesia avea să se nască din neamul lui Iuda, din casa lui David. Într-adevăr, așa cum arată istorisirile evanghelice, în special genealogia lui Iisus, pe care o expun mai pe larg Evangheliștii Matei (1, 1-16) și Luca (3, 23-35), El S-a născut din casa lui David.

Acest lucru este atestat de Sfântul Evanghelist Luca, la capitolul 2; versetele 4-5 și atunci când istorisește că *Iosif, a călătorit din Galileea, din cetatea Nazaret, în Iudeea, cetatea lui David, care se numește Betleem, pentru că el era din casa și din neamul lui David, ca să se înscrie cu Maria, logodnica sa, care era însărcinată*.

1914. Edițiile mai noi ale Septuagintei au transcris aceste versete, Cf. Knabenbauer, *op. cit.*, p. 421.

42. L. Dennefeld, *op. cit.*, p. 94.

Originea davidică a lui Mesia este atestată și de cei orbi care, auzind că trece pe lângă ei Mântuitorul, strigau în urma Lui: *Miluieste-ne pe noi, Fiule al lui David* (Matei 9, 27). La aceștia se adaugă femeia cananeeancă care striga: *Miluieste-mă, Doamne, Fiul lui David! Fiica mea este rău chinuită de demon* (Matei 15, 22). Și orbul din Ierihon atestă originea davidică atunci când zice: *Iisuse, Fiul lui David, fie-Ți milă de mine* (Luca 18, 38). La intrarea triumfală a lui Iisus în cetatea Ierusalimului, călare pe mînzul asinei, mulțimea, care arunca hainele și ramuri de finic înaintea Domnului ca să treacă peste ele, striga într-un glas: *Osana, Fiul lui David, binecuvîntat este cel ce vine întru numele Domnului* (Matei 21, 9).

La toate acestea se pot adăuga și altele care să ne arate în mod clar și convingător că Mesia s-a născut din neamul lui David.

Profetul Ieremia (23, 4-7) a spus că acest Mesia va fi adevăratul păstor care va da dovadă în misiunea pe care o îndeplinește de înțelepciune, înțelegere și pricepere. Acest lucru este dovedit clar de Sfântul Evanghelist Ioan în Evanghelia sa (cap. 10). Aici Iisus se numește Păstorul cel bun care-și pune sufletul pentru oile Sale. Toți cei care au venit înainte de Mine sunt furi și tâlhari, dar oile nu i-au ascultat. Eu sunt ușa: de va intra cineva prin Mine se va mîntui (Ioan 10, 8-9). El dă *"viață veșnică tuturor celor care cred în El și nu vor pieri în veac"* (Ioan 10, 28). *El este una cu Tatăl* (Ioan 10, 29). Deci, cu adevărat, **profeția lui Ieremia despre Păstorul cel bun s-a împlinit în persoana lui Iisus.**

Ieremia a spus despre Mesia că va fi rege și că va întemeia o preoție universală, spirituală și veșnică, o împărăție a păcii și a dreptății (Ieremia 33, 14-17). Această împărăție s-a împlinit în Iisus, care a venit să adune pe toți oamenii în împărăția cerească universală, care va dura în veci (Matei 16, 19).

Îngerul Gavriil, reînnoind cele spuse de Ieremia (33, 17), a zis: "...și îi va da Lui (Iisus Hristos) tronul părintelui Său David" (Luca 1, 32). Însuși Iisus se numește pe Sine împărat înaintea lui Pilat (Ioan 18, 37), dar spune că împărăția Lui nu este din lumea aceasta (Ioan 18, 36).

Mesia a fost nu numai un păstor, ci și adevăratul preot sau arhieru universal. Preoția Lui va fi veșnică (Ieremia 33, 18). Într-adevăr, Mesia a fost adevăratul preot despre care s-a spus: *"Tu ești preot în veac, după rânduiala lui Melchisedec"* (Evrei 8, 6)⁴³.

În calitate de preot oficiază Iisus la Cina cea de Taină, zicând: "Luați, mâncați, Acesta este Trupul Meu... Beți dintru aceasta toți, Acesta este Sângele Meu, al Legii celei noi, care pentru mulți se varsă spre iertarea păcatelor. Aceasta să o faceți întru pomenirea Mea" (Matei 26, 18 ș. u.; Luca 22, 19 ș. u.).

De asemenea tot în calitatea de preot S-a adus pe Sine jertfă lui Dumnezeu pentru păcatele noastre și a murit pe cruce (Matei 27, 50). Acest lucru a fost necesar pentru mîntuirea omului de păcatul strămoșesc. În convorbirea cu Nicodim, Iisus a afirmat că: *precum Moise a înălțat șarpele în pustie, așa se cade a se înălța Fiul Omului, ca tot cel ce crede în El să nu piară, ci să aibă viață veșnică; căci așa de mult a iubit Dumnezeu lumea, încât pe unul născut Fiul Său L-a dat spre*

43. Vezi pe larg Pr. Stelian Tofană, *Iisus Hristos Arhieru veșnic*, teză de doctorat, Cluj-Napoca, 1996.

moarte ca tot cel ce crede în El să nu piară, ci să aibă viața de veci (Ioan 3, 14-16). Din această cauză Ioan Botezătorul a numit pe Iisus *Miehlul lui Dumnezeu, cel care ridică păcatul lumii*. El va întemeia o Biserică pe care "*nici porțile iadului nu o vor birui*" (Matei 16, 18), a venit să "*caute și să mântuiască pe cel pierdut*" (Luca 19, 10). Fiul Omului n-a venit "*să I se slujească, ci să slujească, răscum-părând pe mulți*" (Matei 20, 28).

Superioritatea noii preoții. Preoția lui Iisus este o preoție desăvârșită. Nici preoția levitică, nici legământul făcut cu Moise și nici jertfele Legii vechi nu des-fințau păcatele. Acestea simbolizau preoția și jertfa Mântuitorului Hristos care avea să aducă singur mântuirea oamenilor. Iisus Hristos este adevăratul preot, preot în veac potrivit persoanei Sale divin-umane și după atributele Sale. După persoană, după cum El nu are urmaș, nu-i va urma nimeni, fiindcă este nemuritor. După atributele Sale, nu numai că va mijloci până la sfârșitul veacului pentru mântuirea lumii, ci El va aduce jertfa Sa întru slava Tatălui Său și în veci îi va înfățișa prinoasele sfinților.

Hristos în calitatea divin-umană nu poate fi asemănat cu Aron, Eleazar, Moise și alții, care nu puteau să mijlocească la Dumnezeu decât pentru contem-porarii lor. Hristos n-a fost numai mijlocitorul și chivernisitorul Legământului celui nou, între Dumnezeu și oameni, ci El este și garantul lui⁴⁴. El încredințează oamenii că Legământul va fi păstrat cu credincioșie de către Dumnezeu Care ne va scula din morți și că toate făgăduințele vor fi împlinite. Ca dovadă, El însuși înviază, se suie la ceruri și ne lasă ca arvună pe pământ Taina negrăită a Sfintei Euharistii.

Iisus este singurul Arhiereu care ne-a putut împăca cu Dumnezeu. Pentru a putea înfăptui acest lucru nu erau suficiente puterile unui om sau ale unui înger, ci trebuia ca Dumnezeu să Se întrupeze. În această ipostază firea divin-umană este fără prihană, este un arhiereu fără nici o patimă și nici o răutate și care nu poate fi întinat de vreo necurăție. Iisus Hristos este singurul preot care este cu desăvârșire curat. El, nu numai că a pătruns în ceruri, ci șade pe tronul mării de-a dreapta Tatălui, de unde stăpânește peste toată zidirea. Deci, un arhiereu sfânt, nevinovat, neprihănit și ridicat mai presus de ceruri. Hristos n-a adus jertfă pen-tru păcatele Sale, ci numai pentru păcatele omenirii. El S-a adus o singură dată ca jertfă și această unică jertfire este suficientă spre a șterge toate păcatele neamului omenesc (Evrei 9, 25).

Hristos a pecetluit Legământul nou prin scump Sângele Său și prin moartea Sa, pe când Legământul cel vechi, dimpotrivă, nu-era pecetluit decât prin sânge de tauri și de țapi, iar stropirea cu acest sânge aducea numai o curățire după lege (Evrei 9, 15-23).

În concluzie, se poate spune că Legea veche era incompletă, nedesăvârșită. Ea nu putea aduce mântuirea. Legea cea nouă fiind mai bună decât cea veche, urmează că înscăunarea celei noi desăvârșește "*eo ipso*" pe cea veche.

Chemarea tuturor neamurilor la mântuire. Iisus Hristos va întemeia o împărăție și o preoție universală, veșnică, care va cuprinde toată zidirea, **pe toți**

44. Vezi pe larg: M. Suparschi, *Superioritatea preoției Noului Testament față de preoția Vechiului Testament*, în rev.: Studii Teologice, an 1956, nr. 5-6.

cei care cred în Dumnezeu (Ieremia 3, 17). Noul Testament confirmă de nenumărate ori aceasta. Astfel, în Evanghelia de la Ioan (4, 43) este scris: *se cade Mie să vestesc Evanghelia lui Dumnezeu și altor cetăți, căci pentru aceasta sunt trimis.* În Sfânta Evanghelie a aceluiași Ioan (10, 16), în urma unei discuții dintre farisei și Iisus, Acesta zice: *Mai am și alte oi care nu sunt din staulul acesta, pe care trebuie să le aduc și pe acelea și ele vor asculta glasul Meu și va fi o turmă și un păstor.* În-Evanghelia de la Matei (14, 14) se spune: *Și se va propovădui această Evanghelie a împărăției în toată lumea, spre mărturie la toate neamurile.* În acest scop a poruncit Apostolilor zicând: *Mergând, învățați toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al Duhului Sfânt (Matei 28, 19-20).*

Concluzii generale. Se poate spune că Ieremia a avut un rol important, imens, în pregătirea împărăției mesianice. El dă o imagine foarte clară despre Mesia. În cartea sa, Mesia este conceput ca o realitate vie și eternă. În raport cu El, divinitățile păgâne sunt doar nimicuri neputincioase, create de mâinile omului (Ieremia 33, 18).

Acest Mesia va fi adevăratul păstor, Păstorul cel Bun, va fi preot și preoția Lui va fi veșnică (Ieremia 33, 18) și va face cu poporul un Legământ nou (Ieremia 33, 31- 34). În urma acestui Legământ toate popoarele vor fi unite prin credință, vor merge împreună la Ierusalimul cel ceresc (Ieremia 3, 17).

Folosindu-se de stabilitatea legilor naturii, Profetul Ieremia (33, 20-26) încredințează poporul că toate făgăduințele făcute celor trei mari patriarhi: Avraam, Isaac și Iacob, precum și toate făgăduințele divine, în general, se vor împlini.

El a accentuat învățătura că sacrificiile și cultul întreg au valoare dacă sunt însoțite și de sentimente curate și sincere (Ieremia 7, 21). El învață cu insistență că o politică care se reazemă numai pe aliați omenesți nu poate să-și atingă nicio-dată scopul; înainte deci trebuie câștigat harul lui Dumnezeu – *Iahve este izvorul de apă vie* (Ieremia 10, 7).

După cum afirmă Meignan⁴⁵, Ieremia se poate număra printre oamenii care au avut un rol foarte important în istorie. Dacă el nu este fondatorul iudaismului, el este cel mai mare martir. Fără acest om extraordinar istoria religioasă a omenirii ar fi luat altă cale. Ieremia este, înaintea Sfântului Ioan Botezătorul, omul care a contribuit cel mai mult la consolidarea creștinismului. Fiind întărit prin promisiunea ajutorului divin de la chemarea sa, timp de 40 de ani, până la dărâmarea Ierusalimului, s-a făcut cetate întărită și stâlp de fier și zid de aramă peste întreaga țară (Ieremia 1, 18).

45. *Op. cit.*, p. 490.

DESPRE URIAȘI ÎN CAPITOLUL ȘASE AL CĂRȚII FACEREA

Protos. lect. dr. JUSTINIAN CÂRSTOIU

1. Intenții și importanța subiectului

În cele ce urmează ne propunem să arătăm care este modul în care apar uriașii în Sfânta Scriptură, în capitolul șase al Cărții Facerea, în ce context și în ce termeni ni se descrie apariția lor. Caracteristicile lor vor fi evidențiate plecând de la text, punând în paralel diferite moduri de traducere a Bibliei pentru a indica părerea din Dumnezeiasca Scriptură asupra lor. Acesta va fi doar un punct de plecare fără de care însă nu am putea evidenția în mod obiectiv, științific, părerile diferiților comentatori.

În continuare vom arăta care este modul în carearii exegeți se raportează la text, particularitățile acestor raportări, asemănări și deosebiri între diverși autori. Paralelismele pe care le vom scoate la lumină sunt relevante atât pentru a clarifica poziția pe care o au astăzi diverși interpreți ai Sfintei Scripturi și pentru a accentua diferențele, în măsura în care acestea există, dintre Sfinții Părinți și contemporanii noștri.

Remarcile finale vin să arate stadiul actual al tendințelor exegetice și care a fost și trebuie să rămână comentariul ortodox. Ne interesează opiniile diverșilor exegeți pentru a scoate și mai mult în relief particularitatea poziției noastre.

Importanța subiectului este foarte mare în spațiul cultural românesc actual. Comentariile la al șaselea capitol al Cărții Facerea în literatura exegetică de specialitate din limbă română sunt puține și au rămas, din nefericire, nepublicate. Acest articol vine să acopere un gol și să arate modul specific ortodox de raportare la textul Bibliei. Astăzi, în veacul nostru înclinat să accepte orice teorie fără discernământul necesar, o concentrare a atenției asupra celor pe care textul ebraic îi denumeste "nefilim", adică asupra celor căzuți în general, fie ei uriași sau nu, este mai mult decât actuală.

2. Sfânta Scriptură despre uriași în capitolul șase din Facerea

În capitolul șase al Cărții Facerea, uriașii apar chiar în primele versete și anume, pentru a fi mai exacti, în primele patru. Prima traducere românească integrală a Bibliei este, după cum se cunoaște, cea publicată în anul 1688 în Țara Românească. Aceasta este prima nu doar în ordinea apariției, ci și în ordinea importanței deoarece după acest început remarcabil în cultura română, toate traducerile ce vor fi făcute se vor raporta la această tălmăcire, încercând să o îmbunătățească.

Traducerea debutului capitolului șase pe care o avem de la sfârșitul veacului al XVII-lea este următoarea: "(1) Și fu deacă începură oamenii a se face mulți asupra pământului și fete li se născură lor. (2) Văzând fiii lui Dumnezeu că fetele oamenilor sunt frumoase, luară-ș lor femei pentru toate câte au ales. (3) Și zice

Domnul Dumnezeu: "Să nu rămâie duhul meu întru oamenii aceștia pentru că sunt ei trupuri; și să le fie zilele lor 120 ani". (4) Și uriașii era pre pământ în zilele acelea și după aceea, deacă întră înlăuntru fiii lui Dumnezeu către fetele oamenilor și le năștea lor, aceia erau uriașii cei den veci, oamenii cei numiți¹.

Manuscrisul păstrat în arhivele Academiei Române și cunoscut foarte bine ca "manuscrisul 45", în alți termeni traducerea Vechiului Testament, revizuită, pe care Spătarul Nicolae Milescu a făcut-o, reia în aproximativ aceiași termeni ideile enunțate în Biblia de la 1688. Textul Spătarului este următorul: "(1) Și cându începură oamenii a se face mulți asupra pământului și fete li se făcură lor, (2) văzând fiii lui Dumnezeu că fetele oamenilor sunt frumoase, luară-ș lor femei dentru toate câte au ales. (3) Și zice Domnul Dumnezeu: "Să nu rămâie duhul meu întru oamenii aceștia întru veac pentru că trupuri sântu. Și să le fie lor dzilele 125 de ani". (4) Și uriașii erau asupra pământului întru dzilele acelea și după aceea, dacă intrară fiii lui Dumnezeu către fetele oamenilor și li se năștea lor; aceia erau uriașii cei de veci, oamenii cei numiți"².

Traduceri mai noi, ținând cont și de textul ebraic, au încercat să îmbunătățească mai vechile tălmăcirii și să aducă la zi expresiile, sintagmele și terminologia. Remarcându-se prin toate aceste caracteristici, versiunea pe care a făcut-o Gala Galaction împreună cu Vasile Radu este exemplară. La primele patru versete ale Genezei tălmăcirea marilor cărturari români este următoarea: "(1) Iar după ce oamenii au început să se înmulțească pe suprafața pământului și li s-au născut lor fete, (2) Atunci au văzut fiii lui Dumnezeu că fiicele oamenilor sunt frumoase și și-au luat de neveste, din toate, pe acelea pe care și le-au ales. (3) Și a zis Domnul: "Nu va rămâne Duhul meu în oameni pururea, fiindcă sunt trup. Drept aceea zilele lor să fie 120 de ani". (4) Și în vremea aceea erau pe pământ Uriașii, mai ales după ce fiii lui Dumnezeu intrară la fiicele oamenilor și le născură fii. Aceștia sunt vitejii cei vestiți din vechime"³.

Traducerea actuală a Sfintei Scripturi este una foarte apropiată de cea indicată în paragraful cel precedent. Căutând să țină seamă și de textul masoretic, dar și de Septuaginta, acest text nu se îndepărtează de la tradiția primelor ediții ale Bibliei editate în limba română. Textul din cartea Facerea în ediția din anul 1996 a Bibliei este următoarea: "(1) Iar după ce au început a se înmulți oamenii pe pământ și li s-au născut fiice, (2) Fiii lui Dumnezeu, văzând că fiicele oamenilor sunt frumoase, și-au ales dintre ele soții, care pe cine a vroit. (3) Dar Domnul Dumnezeu a zis: "nu va rămâne Duhul Meu pururea în oamenii aceștia pentru că sunt numai trup. Deci zilele lor să fie o sută douăzeci de ani!". (4) În vremea aceea s-au ivit pe pământ uriași, mai cu seamă de când fiii lui Dumnezeu înce-

1. *Monumenta Linguae Dacoromanorum, Biblia 1688*, Pars I, Genesis (Biblia sau Dumnezeiasca Scriptură Veche și Noauă, Facerea), text stabilit și îngrijire editorială de Vasile Arvinte și Ioan Carposu, Ed. Univ. Alex. Ioan Cuza, Iași, 1998, pg. 180.

2. *Manuscrisul românesc 45*, Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei Republicii Socialiste România, cuprinzând copia revizuită a traducerii lui Nicolae Milescu din Vechiul Testament, apud *ibidem*, pg. 181.

3. *Biblia sau Dumnezeiasca Scriptură*, traducere Gala Galaction și Vasile Radu, Ed. II Cerchio s.c.r.l., Rimini, 1996, pg. 6.

*puseră a intra la fiicele oamenilor și acestea începuseră a le naște fii: aceștia sunt vestiții uriași din vechime*⁴.

Această succintă exemplificare a modului în care primele cinci capitole ale Cărții Facerea au fost traduse în limba română arată încă de la început două lucruri. Pe de o parte, se poate vorbi în mod clar despre o continuitate de traducere a Sfintei Scripturi, deoarece ideile forță ale capitolului au rămas în text, de la prima traducere a Bibliei și până astăzi. În ceea ce privește conținutul, nimic nu a fost modificat. Pe de altă parte însă, evoluția limbii și o continuă necesitate de raportare la textul masoretic au făcut ca anume noțiuni să fie schimbate, modificate, iar anumite scurte pasaje să fie mai amplu prezentate, spre folosul cititorului. Considerăm că această schimbare este o îmbunătățire, un progres ce nu afectează decât forma de a reda înțelesurile Bibliei.

În ideea de a arăta că există și alte traduceri ale textului care, nu numai prin conținut, dar și prin conceptele folosite sunt departe de modul în care Sfânta Scriptură a fost prezentată în limba română, indicăm în continuare câteva dintre acestea. Această prezentare este cu atât mai utilă cu cât părerile celor care în Apus sunt nu doar autori dar și autorități, se bazează pe aceste traduceri și nu pe cele românești.

Astfel, The New International Version, traducerea făcută de mai mult de o sută de exegeți direct din textele ebraice, aramaice și grecești, începută în anul 1965, de către Biserica Creștină Reformată și de Asociația Națională a Evanghelicilor, ambele organizații din Statele Unite, este o tălmăcire în engleza contemporană care ține cont doar de textul masoretic și de Manuscrisele de la Marea Moartă. Consultarea Pentateuhului Samaritean despre care se vorbește în prefață, pare a fi făcută doar pentru a confirma textul ebraic, deoarece nu s-a ținut seama de altceva, decât de textul masoretic, numai în cazul în care acesta era ambiguu, neclar, ni se spune în prefață⁵. În acest sens, această traducere este una de referință, de care nu putem să nu ținem cont.

Textul acestei ediții din limba engleză este următorul: "(1) *When men begun to increase in number on the earth and daughters where born to them, (2) the sons of God saw that the daughters of men were beautiful, and they married any of them they choose. (3) Then the Lord said "My Spirit will not contend with man for ever, for he is mortal; his days will be a hundred and twenty years". The Nephilim where on the earth in those days – and also afterwards – when the sons of God went to the daughters of man and had children by them. They where the heroes of old, men of renown*

Față de textul din limba română, observăm o primă mare diferență și anume apariția termenului "nephilim", un concept foarte apropiat de similarul său ebraic care desemnează pe cei căzuți, pe păcătoși în general. În limba ebraică, termenul derivă de la verbul "nofal" care înseamnă a cădea și este o noțiune folosită uneori

4. *Biblia*, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a P. F. Părinte Justinian, Patriarhul B.O.R., cu aprobarea Sf. Sinod. Ed. Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București, 1996.

5. *The Holy Bible, New International Version*, Published by The Zondervan Corporation, Grand Rapids, Michigan, U.S.A., 1986, pg. IX.

6. *Ibidem*, pg. 8.

și cu înțelesul de "cei morți". Această primă mare prăpastie ce separă textul din limba noastră față de cel din limba engleză arată fără putință de tăgadă, că traducătorii noștri au rămas până astăzi fideli Bibliei de la 1688, în care versetul al patrulea nu vorbește despre păcătoși sau despre căzuți sau despre morți ci, după cum am văzut, despre uriași.

Discrepanța dintre cele două traduceri este până la urmă diferența dintre textul masoretic și cel al Septuagintei, mai curând culturală decât lingvistică. Alegerea pe care cei din veacul al XVII-lea au făcut-o, nu este una întâmplătoare, ci una normală dacă ne gândim la faptul că Sfinții Părinți nu au contestat vreodată autoritatea Septuagintei pe care, după cum bine se știe, o știau foarte bine, uneori chiar pe dinafară.

Versiunile în limba franceză ale Bibliei se situează și ele între textul masoretic și Septuaginta. Astfel, La Bible de Jerusalem traduce astfel: "(1) *Lorsque les hommes commencèrent d'être nombreux sur la face de la terre et que les filles leur furent nées*, (2) *les fils de Dieu trouvèrent que les filles des hommes leur convenaient et ils prirent pour femmes toutes celles qu'il leur plut*. (3) *Yahve dit: "Que mon esprit ne soit pas indéfiniment responsable de l'homme, puisqu'il est chair; sa vie ne sera que de cent vingt ans"*. (4) *Les Nephilim étaient sur la terre en ces jours-la (et aussi dans la suite) quand les fils de Dieu s'unissaient aux filles des hommes et qu'elles leur donnaient des enfants; ce sont les heros du temps jadis, ces hommes fameux*"⁷.

Biblia de la Ierusalim notează la subsolul acestui dificil și controversat pasaj că autorul pare a folosi aici o legendă populară despre giganți⁸. Amintirea acestora pare să fie dată ca exemplu de perversitate a credinței care motivează⁹ și face posibil potopul. Apare în același text, tot ca notă, și informația că iudaismul a interpretat sintagma veterotestamentară "*fiii lui Dumnezeu*" ca îngeri căzuți, un amănunt foarte important dacă luăm în considerare și interpretarea dată recent textului acesta, după cum vom vedea în continuare.

O altă traducere a Bibliei în limba franceză pare a fi, prin apropierea sa de textul Septuagintei, mult mai aproape de modul în care acest al șaselea capitol al Facerii este prezent în limba română. La Traduction O'Ecumenique de la Bible, căci despre ea este vorba, prezintă astfel textul: "(1) *Alors que les hommes avaient commencé a se multiplier sur la face du sol et que des filles leur étaient nées*, (2) *les fils de Dieu virent que les filles d'hommes étaient belles et ils prirent pour femmes celles de leur choix*. (3) *Le Seigneur dit: "Mon Esprit ne dirigera pas toujours l'homme, étant donné ses erreurs: il n'est que chair et ses jours seront de cent vingt ans"*. (4) *En ces jours, les geants étaient sur la terre et ils y étaient encore lorsque les fils de Dieu vinrent trouver des filles d'homme et eurent d'elles des enfants. Ce sont les heros d'autrefois, ces hommes de renom*"¹⁰.

7. *La Bible de Jerusalem*, traduite en français sous la direction de l'Ecole Biblique de Jerusalem, Editions du Cerf, Paris, 1975, pg. 24.

8. *Ibidem*, pg. 26.

9. *Ibidem*, pg. 26.

10. *Traduction Œcumenique de la Bible*, Alliance Biblique Universelle – Le Cerf, Paris, 1994, pg. 28.

Și în această traducere se precizează că sintagma "fiii lui Dumnezeu" ar corespunde unor entități superioare omului, din care păgânii făcuseră zeități¹¹. După cum continuă același comentariu al traducerii ecumenice în limba franceză, aceste entități sunt în orice caz creaturi subordonate lui Dumnezeu, inferioare Acestuia.

Considerăm că aceste prezentări ale textului din Sfânta Scriptură sunt suficiente și relevante. Ele vin să indice faptul că dintre traduceri ortodoxe pe care limba noastră le are, unele sunt bazate, în ceea ce privește acest pasaj, pe Septuaginta, evitând să folosească conceptul ebraic de nefilim sau aproximări ale acestuia. Totuși, nu se poate susține o detașare totală de sensurile din textul masoretic pentru că uriașii pot fi considerați și ei ființe nu de primul ci de al doilea grad în ceea ce privește respectarea legii morale sădite în fiecare dintre noi și în ceea ce privește aprecierea de care se bucură în fața Domnului.

3. Comentariul clasic al textului

Filon Alexandrinul a comentat acest pasaj scripturistic într-o manieră foarte interesantă, remarcile sale rămânând până astăzi exemplare ca mod exegetic de abordare a textului Sfintei Scripturi.

În lucrarea sa *Despre Giganți*¹² autorul menționat mai sus încearcă să dea o interpretare filosofic-morală a pericopei în discuție. Astfel, după ce distinge inițial pe cel drept de cel nedrept, Filon se va opri la versetul al doilea din capitolul șase al Cărții Facerea pentru a se referi la îngeri: "ființele pe care alți filosofi le numesc δαίμον, Moise le denumește generic îngeri, sunt sufletele care zboară în cer"¹³.

Mai exact, Filon vrea să precizeze că toate elementele din natură sunt însuflețite, că universul nu poate fi decât animat, în sensul etimologic al termenului. După ce face o lungă prezentare a lumii în toată complexitatea ei, aducând în fața cititorului continente, animale terestre, mări și fluvii, chiar focul și "ceea ce este născut din foc", autorul tratatului *Despre Giganți*, notează că toate acestea sunt "suflete în întregime pure și divine... căci fiecare dintre ele este intelect pur. Este deci necesar ca aerul să fie în mod egal umplut de ființe vii, dar aceste ființe ne sunt invizibile, pentru că aerul însuși nu este obiectul unei percepții vizuale"¹⁴.

Importanța aerului ca "purător de suflete", deci de viață, este la Filon deosebit de mare, deoarece în concepția acestuia aerul face ca viața să se mențină, să se perpetueze, chiar o face într-un fel posibilă. Din punctul de vedere al lui Filon este evident că aerul este mai mult decât un element constitutiv al universului, este chiar suportul vieții acestuia. Caracteristica cu totul specială pe care o are aerul nu vine din sine, ci din faptul că este un purtător al vieții, al sufletelor mai precis.

11. *Ibidem*, pg. 28.

12. Filon Alexandrinul, *Περὶ Γίγαντων*, urmăm ediția "Les Oeuvres de Philon d'Alexandrie", Publiée Sous la Patronage de l'Université de Lyon par Roger Arnaldez et Jean Pouilloux, Introduction, Traduction et Notes par A. Moses, Editions du Cerf, 29, Bd. de la Tour-Maubourg, Paris, 1963, pg. 23-55.

13. *Ibidem*, pg. 25.

14. *Ibidem*, pg. 25.

Avem de a face în ipoteza interpretațională a Alexandrinului cu o distincție netă între sufletele care au coborât în corpuri și cele care, prezente în aer, au ales mult mai bine să nu o facă. Acest element distinctiv face ca opoziția dintre cer și pământ să nu mai fie una doar logică, rezultând din distincții, ci și una ontologică, pământul fiind asociat cu răul, răutatea și decadența, iar cerul cu Binele Suprem, cu Tatăl, cu Demiurgul și cu desăvârșirea. "Deci, printre suflete, unele au coborât în corpuri, celelalte bine judecând să nu se unească niciodată cu nimic din ceea ce este terestru. Acestea din urmă, consacrate și atașate slujirii Tatălui, servesc în general Demiurgului drept servitori și drept trimiși pentru a controla pe cei muritori"¹⁵.

Distincția de mai sus face ca oamenii înșiși să poată fi împărțiți între cei care, deși trăitori în corpuri, viază ca niște entități imateriale și cei care sunt prinși atât de tare de materialitate încât devin opusul a ceea ce ar trebui să fie. Aspectul dual în care este omul din prisma lui Filon Alexandrinul este unul care nu este prezentat în sine doar pentru a fi prezentat, ci pentru ca cititorii să înțeleagă și să se îndrepte moral. Toată prezentarea filosofului iudaizant este una etic-filosofică.

Mai mult, distincția pe care unii exegeți o fac între "îngerii buni" și "cei răi" dispare, de vreme ce nu putem vorbi în mod expres despre suflete bune și/sau suflete rele¹⁶. Astfel, textul din prima Carte a Vechiului Testament despre îngerii lui Dumnezeu care s-au atașat de fiicele oamenilor, devine mai curând un text gnostic, deoarece la Filon mântuirea se face prin cunoaștere și prin acceptarea clară a evidenței raționale.

Textul nu mai are încărcătura metafizică sau fizică, ci doar o clară componentă morală, el referindu-se nu la căderea unor îngeri ai lui Dumnezeu, cum vom vedea în unele comentarii din secolul XX, ci la pornirea unor oameni spre păcat, spre voluptăți și spre frumuseți neautentice, fiecare flică a oamenilor însemnând de fapt, în sine, o ispită¹⁷.

Căderea din starea de virtute în cea de păcătoșenie face ca harul lui Dumnezeu să nu mai poată rămâne în oamenii care au căzut. Această explicație merge în continuare pe linia interpretațională a lui Filon, legând versetul al doilea din Facere de următorul. "În ființe ca acestea (căzute n.n.) este imposibil ca duhul lui Dumnezeu să se mai instaleze definitiv sau să mai rămână pentru totdeauna, cum o arăta legislatorul însuși, zicând: «Nu va rămâne Duhul meu în oameni pururea, fiindcă sunt trup» (Fac. 6, 3)"¹⁸.

Explicația Alexandrinului în ceea ce privește textul care face obiectul cercetării noastre actuale duce la concluzii interesante în sensul că omul este sfătuit să se curețe permanent, nimeni nefiind suficient de pur atâta timp cât este în trup. Stăruirea întru moralitate și virtute nu este privită cumva static, ci dinamic, ca veșnică luptă cu "*fiicele oamenilor*". Astfel, deoarece cu toții vrem ca harul lui Dumnezeu să vină și să rămână întru noi, trebuie ca eforturile noastre să fie zilnice, permanente. Mai mult, nimeni nu vrea să fie moral pentru moralitate

15. *Ibidem*, pg. 27

16. *Ibidem*, pg. 29

17. *Ibidem*, pg. 31.

18. *Ibidem*, pg. 31.

în sine, ci deoarece harul Domnului este obiectivul de la sine înțeles al fiecărui om care este încă pe pământ.

Chiar Marele Preot, pe care Filon îl numește "Verbul", nu este "în continuu în contact cu sfintele adevăruri, și că nici el nu a primit permisiunea să se apropie de acestea în orice ocazie și doar o dată pe an"¹⁹, când se petrece ceea ce poate fi numită contemplarea liniștită a Ființei de către sufletul însuși.

Făcând o netă separare a oamenilor în trei grupuri și anume în cei care aparțin de pământ, în unii care aparțin de cer și în sfârșit, unii care țin de Dumnezeu, Filon tratează explicit problema giganților dând o exegeză unică și foarte interesantă. Astfel, cei care țin de pământ sunt cei care sunt sclavii plăcerilor corpului, cei care se preocupă să își atragă un profit material imediat, cei care aparțin cerului sunt cei care sunt pe drept cuvânt artiști, savanți și umaniști, datorită faptului că din facultățile noastre spirituale ei cu adevărat sunt intim legați de intelect, facultatea cerească, iar cei care aparțin lui Dumnezeu sunt doar preoții și profeții care nu au căutat să se amestece cu "Republica Universului" și nu au voit să devină cetățeni ai lumii, ci au încercat continuu să transceadă tot ceea ce este sensibil pentru a ajunge la inteligibil, "unde au emigrat după ce au fost naturalizați cetățeni ai Republicii Ideilor care nu sunt perisabile și necorporale"²⁰.

Giganții sunt cei care nu respectă legile și realitățile divine, sunt acei imorali care dezertează și încearcă să își găsească scăpare în afara normelor divine. Plecând de la Nemrod și de la faptul că "*el a fost primul gigant de pe Pământ*" (Fac. 10, 8), Filon îl leagă pe acesta de trădare, pentru că numele lui însuși asta semnifică. Alexandrinul arată că ceea ce se poate spune despre Nemrod este valabil și pentru ceilalți giganti²¹.

Din nefericire, după cum se știe, tratatul *Despre Giganti* ni s-a păstrat într-o formă incompletă, parțială. Suntem însă convinși că giganti nu pot fi considerați nici cetățenii cerului, nici cei ai lui Dumnezeu. Rămâne să credem că acești căzuți sunt doar cei care au rămas din voia lor robi ai păcatelor, primii enumerați în categorisirea de mai sus.

Privind în general textul interpretării pe care o face Filon Alexandrinul, constatăm încă o dată înclinarea extraordinară pe care acesta o are în sens moralizator, tendința de a arăta cum un text foarte vechi poate fi interpretat în mod actual. Distanțele pe care autorul le face plecând de la Sfânta Scriptură merită a fi privite în contextul epocii în care Filon a trăit, deoarece ideile pe care acesta le formulează nu sunt noi în momentul în care erau scrise, nici originale. Curente filosofice ale timpului, gnosticismul mai ales are un rol enorm, deosebit, în aprecierile autorului din Alexandria. Mesajul lui este unul specific, filosofic, un mesaj al vremii sale.

4. Comentariile Sfinților Părinți

În ceea ce privește textul de la Facerea VI: 1-4, se poate afirma că Sfânta Tradiție are o părere unitară și puțin diferențiată, deși se întinde pe mai multe sute de ani. Sfânta Tradiție a fost aceea care s-a remarcat prin faptul că are o herme-

19. *Ibidem*, pg. 47

20. *Ibidem*, pg. 51.

21. *Ibidem*, pg. 55.

neutică proprie la text ce nu areori se remarcă prin specificitățile sale comparativ cu alte grile interpretative. Vom încerca să evidențiem această exegeză, plecând de la înșeși textele pe care Sfinții Părinți le-au lăsat ca model de raportare la Sfânta Scriptură.

Tâlcuitor desăvârșit al Sfintei Scripturi și deschizător de drumuri în ceea ce privește exegeza patristică, Sfântul Ioan Hrisostom a fost acela care, în comentariul său la Facerea a arătat care este raportul dintre ceea ce este scris și viața noastră actuală. Astfel, după ce arată care este modul în care sunt descriși uriașii plecând de la textul Bibliei, Sfântul arată clar că fiii lui Dumnezeu sunt fiii lui Set, urmașii după trup ai acestuia: "v-am spus că este obiceiul Scripturii să numească și pe oameni fii ai lui Dumnezeu. Aceștia se coborau din Set și din fiul lui, din Enos, «acesta a nădăjduit a chema numele Domnului Dumnezeului»²², de aceea urmașii aceluia au fost numiți de către dumnezeiasca Scriptură fii ai lui Dumnezeu, pentru că au mers pe urmele virtuții strămoșilor lor, pe când urmașii lui Cain și ai fiului acestuia au fost numiți de Scriptură fii ai oamenilor"²³.

Sfântul nu se mulțumește cu această tâlcuire incompletă pe care o face interpretând în puține cuvinte textul pe care îl discutăm aici, ci completează cu alte amănunte imaginea de ansamblu care pare a se contura din ce în ce mai pregnant.

Astfel, pentru a arăta clar și în ce fel descendenții lui Set se lasă atrași în păcat și în ce mod aceștia se arată nedemni urmași ai ilustruului și virtuosului lor predecessor, Sfântul Ioan spune că pericopa ce relatează alegerea femeilor de către cei care trebuiau să fie următori ai dreptății trebuie înțeleasă astfel: "cuvintele acestea iarăși ne arată multa lor destrăbălare; au fost biruiți de frumusețe și nu au voit să pună frâu poftelor nerușinate. Biruiți de frumusețea chipului femeilor s-au înecat și din pricina acestei fapte nelegiuite s-au lipsit pe ei înșiși de purtarea de grijă a lui Dumnezeu... deci fiii lui Dumnezeu au văzut frumusețea fetelor, au fost subjugăți de frumusețea lor"²⁴.

Opinia pe care o are Sfântul în legătură cu fiii lui Dumnezeu și cu fiii oamenilor este normativă pentru toată patristica. Toți Sfinții Părinți au spus în nenumărate rânduri aceste lucruri, acesta este modul în care Scriitorii bisericești văd realitatea Scripturii.

Nu se poate deci susține faptul că există în comentariile ortodoxe un element care să arate care este apropierea ce se poate face (între fiii lui Dumnezeu și îngeri), după cum se poate constata în comentariile contemporane, între fiii lui Dumnezeu și îngeri sau între aceiași și orice alt tip de ființă superioară oamenilor. Mai mult, se poate vedea că în cadrul dreptmăriturilor se constată o luare în considerare a doar acestor realități, unele strict umane și genealogice.

Despre uriași Sfântul Ioan Hrisostom spune că aceștia nu sunt în nici un caz, niciodată, cei care pot fi numiți fie căzuți, fie morți, după exegeza care ține seamă de textul masoretic, ci aceștia sunt cei puternici la trup: "după părerea mea, Dumnezeiasca Scriptură numește aici pe oamenii puternici la trup. Din aceia,

22. Facerea 4, 26.

23. Sfântul Ioan Hrisostom, *Omiliile la Facere*, trad. D. Fecioru, E.I.B. și de Misiune al B.O.R., București, 1987, pg. 202.

24. *Ibidem*, pg. 262-263.

spune Scriptura, s-a înmulțit neamul lor. Și în altă parte a Scripturii poți vedea că se spune același lucru: «*vor veni uriași ca să pună capăt mâinii mele*»^{25,26}.

Ultimul verset este interpretat de către Sfântul Ioan în felul următor: "ai văzut nerecunoștința covârșitoare? Ai văzut suflete nesimțitoare? Nici frica de pedeapsă, nici timpul îndelungatei răbdări nu i-au depărtat de fapte rele, ci odată ce s-au prăvălit în prăpastie și li s-a orbit ochiul minții nu au mai voit să se scoale, înecați ca de beție, de poftele rele, așa precum spune și un înțelept: «când necredinciosul cade în adâncul răutăților, disprețuiește»²⁷. Cumplit lucru, cumplit lucru, iubite, este să fii cuprins în cursele diavolului. Un suflet ca acesta este cuprins atunci ca în niște lături"²⁸.

Se poate constata cu ușurință faptul că exegeza pe care o face Sfântul Ioan Hrisostom este una care nu se mulțumește să dea explicații și să arate care trebuie să fie adevărata raportare la textul Bibliei, ci este una care se vrea a fi o aducere în concret, o actualizare a istoriei veterotestamentare. Sfântul nu se mulțumește cu o prezentare seacă ce nu are legătură cu viața credincioșilor, ci le arată creștinilor care este modul în care trebuie să acționăm pentru a nu cădea în greșeala în care au căzut fiii lui Dumnezeu și, mai mult, uriașii.

Comentariul Sfinților Părinți este deci unul care se vrea și reușește să fie unul actual, nu unul anost și/sau prăfuit de timp, iar această aserțiune răspunde și acuzatorilor ortodoxiei care vor să acrediteze ideea că trăim, dreptmăritori fiind, într-un spațiu și timp ce nu au nimic comun cu actualul și cu concretul.

Ideile pe care le-am văzut prezente la Sfântul Ioan Hrisostom pot fi regăsite și la Sfântul Ioan Casian, aproape în același fel. La fel ca și fostul patriarh de Constantinopol, Sfântul Ioan Casian va arăta că aceia care sunt fiii lui Dumnezeu nu sunt nici îngerii și nici orice altă entitate superioară omului, ci urmașii după trup ai lui Set, descendenții acestuia.

Sfântul Ioan Casian scrie: "dar deși până în acel timp era folositoare această despărțire dintre ei, văzând după aceea fiii lui Set, care erau fiii lui Dumnezeu, pe fiicele celor ce se nășteau din spița lui Cain, aprinși de dorul frumuseții lor și-au luat soții dintre acestea care, însuflând bărbaților răutatea părinților lor, i-au coborât încetul cu încetul din sfințenia și simplitatea pe care o moșteniseră"²⁹.

Sensul pe care îl dă interpretării textului Sfântul Ioan Casian este unul în primul rând gnoseologic, deoarece el spune că unirea dintre fiii lui Dumnezeu și fiicele oamenilor a dus la o considerabilă diminuare a raporturilor cu Dumnezeu, la un sens neadecvat. Deci, din punctul de vedere al Sfântului se poate spune că această nefericită unire a însemnat o recădere în magie și vrăjitorie, în cele demonice și trecătoare. Această cădere în universul profan și mai mult, în idolatrie chiar înseamnă o trădare a adevăratei credințe și a unice slujiri.

25. Isaia 13, 3.

26. *Ibidem*, pg. 264.

27. Proverbe 18, 3.

28. *Ibidem*, pg. 265.

29. Sfântul Ioan Casian, *Convorbiri Duhovnicești*, trad. V. Cojocaru și D. Popescu, E.I.B. și de Misiune al B.O.R., București, 1990, pg. 447.

În sens strict moral, unirea de care ne vorbește capitolul VI al Cărții Facerea este tot un regres deoarece a însemnat revenirea la lumea amoralității, la ceea ce nu este în firea lui Set și a urmașilor săi direcți, mai concret la tâlhărie, la furt etc. Cei care odinioară reprezentau un model de viață pentru ceilalți, cei care erau faruri călăuzitoare pentru contemporani au ajuns în timp "să se îndeletnicească cu tâlhăria, mulțumiți să-și ducă viața mai degrabă din pradă decât din muncă și din sudoarea frunții lor. Crimele lor s-au înmulțit într-o măsură așa de mare încât lumea nu putea să fie purificată decât prin potop"³⁰.

În concluzie, ni se pare destul de clar reliefață ideea la Sfinții Părinți că fiii lui Set au călcat astfel, sub imboldul poftelor, datorită unui instinct care pare că îi guverna, acea poruncă păzită multă vreme de la începutul acestei lumi și a fost necesar ca aceasta să fie restabilită după aceea prin litera legii³¹.

5. Exegeza textului în contemporaneitate

Spre deosebire de antichitate, în contemporaneitate numărul de comentarii având ca bază Sfânta Scriptură este mult mai mare. Dintr-o numeroasă exegezi ai Vechiului Testament care s-au remarcat de-a lungul timpului, unul dintre cei mai actuali și mai interesați ni se pare a fi Ronald S. Hendel deoarece, comentând primele patru versete ale Cărții Facerea, a lăsat un articol reprezentativ ca mod de interpretare și foarte des citat în studiile de specialitate.

Poziția critică a acestui autor de limbă engleză este exprimată în "When the Sons of God Cavorted with the Daughters of Men"³². Autorul nu se oprește, așa cum ne-am fi așteptat într-un volum dedicat descoperirilor de la Marea Moartă, decât tangențial la manuscrisele de la Qumran. Profesorul la Southern Methodist University, merge mai curând pe textul biblic pentru a arăta, după cum vom vedea, care este înțelesul sintagmei "*fiii lui Dumnezeu*" plecând de la textul masoretic, de la Deuteronom 32, 8 ca să fim mai expliciti.

Conexiunea între pasajele de la Facerea 1, 1-4 și Deuteronom 32, 8 are sens deoarece în textul în ebraică găsit la Qumran pasajul din Deuteronom nu are în componența sa expresia "*fiii lui Israel*" ci "*fiii lui Dumnezeu*"³³, aceeași sintagmă ca în relatarea din Geneză. Acest fapt face ca exegeza lui Hendel să fie relevantă și ca interpretarea sa să fie încă actuală și, după cum spuneam și mai sus, îndelung citată.

Analiza lui Hendel pleacă de la Dumnezeu la "*fiii lui Dumnezeu*". Constatând că termenul folosit pentru a-L desemna pe Domnul este Elohim, considerând că în limba ebraică această formă este una de plural, autorul își asigură cititorii că nu este vorba în text de o pluralitate de zeități, ci doar de singurul Dumnezeu³⁴ care apare cu mai multe denumiri în Vechiul Testament. Că Elohim este Iahve și nu zei

30. *Ibidem*, pg. 449.

31. *Ibidem*, pg. 449.

32. Articolul acesta a apărut în Hershel Shanks ed. *Understanding the Dead Sea Scrolls*, pg. 167-177.

33. *Ibidem*, pg. 167.

34. *Ibidem*, pg. 168.

reiese clar și dacă luăm în considerare acordul predicatului cu subiectul, primul având în text o formă de plural.

Hendel consideră că problema pe care el o pune, aceea de a interpreta textul referitor la uriașii care apar în capitolul șase al Genezei, este una foarte importantă de vreme ce mulți exegeți din trecut au eludat pasajul, trecând peste el ca și cum nu ar fi existat. Unul dintre aceștia, Julius Wellhausen³⁵, un exeget dintre cei mai autorizați după cum îl caracterizează Hendel, crede că acest pasaj biblic este "un enorm bolovan instabil" care ar putea efectiv mătura persoane ca autorități. De aceea, acest bolovan nu poate fi decât aruncat, îndepărtat³⁶. De vreme ce nu putem vedea ce anume relatează exact această pericopă, nu ne rămâne de făcut decât să eludăm problema interpretării pasajului.

Încercând să arate care este interpretarea ce poate fi adusă textului acestuia, Helms pleacă de la considerarea "*fiiilor lui Dumnezeu*" și precizează că nu putem înțelege ce anume ne transmite textul Sfintei Scripturi decât dacă luăm în considerare și alte relatări asemănătoare din mitologia antică care se referă la aceleași lucruri ca și Facerea 1, 1-4³⁷.

În textul Bibliei ebraice *fiii lui Dumnezeu* pot fi găsiți și în alte locuri. Expresia "*bene ha'elohim*" apare și în textele de la Iov 1, 6 și 2, 1, când aceștia, ca îngeri, apar în adunarea cerească a Domnului³⁸. Mai degrabă îngeri decât oameni, după cum însuși textul traducerii în limba română o mărturisește, acești *bene ha'elohim* sunt mai degrabă cerești decât pământești.

Textul de la Iov 38, 7: "*Atunci când stelele dimineții cântau laolaltă și toți îngerii lui Dumnezeu mă sărbătoreau*" este pentru Hendel o altă dovadă, ca și celelalte luate din Cartea lui Iov, că *fiii lui Dumnezeu* sunt de fapt îngeri³⁹.

Exegetul american leagă toate relatările din Iov de versetul șapte al Psalmului 88: "*că cine va fi asemenea Domnului în nori și cine se va asemăna cu Domnul între fiii lui Dumnezeu?*", considerând că și aici avem o relatare despre îngeri.

O similaritate mare cu scena din Psalmul 88, poate fi găsită în Psalmul 28, 1 în care *bene'elim*⁴⁰, tot *fiii lui Dumnezeu*, apar în legătură cu Creatorul și, mai mult, în proximitatea acestuia.

Dar, dincolo de toate aceste probe, cea mai concludentă pentru cercetătorul american o constituie pasajul din Deuteronom 32, 8, atât de celebrul "Cântec al lui Moise", versetul care indica ce anume s-a întâmplat cu Moise chiar înainte de urcarea lui pe muntele Nebo unde moare fără a intra în pământul făgăduinței.

Textul din Sfânta Scriptură este următorul: "*Când Cel Preaînalt a împărțit moștenire popoarelor, când a împărțit pe fiii lui Adam, atunci a statornicit hotarele neamurilor după numărul îngerilor lui Dumnezeu*". În traduceriile Bibliei din limba engleză pe care le are la dispoziție Hendel, textul însă nu este acesta.

35. A se vedea studiul acestuia cf. Ronald Hendel, *op. cit.*, pg. 168.

36. *Ibidem*, pg. 168.

37. *Understanding the Dead Sea Scrolls...*, pg. 169.

38. *Ibidem*, pg. 169.

39. *Ibidem*, pg. 169.

40. Sintagmele *bene ha'elohim* și *bene'elim* sunt echivalente deoarece ambele sunt bazate pe numele lui Dumnezeu care sunt numeroase în Sfânta Scriptură. În acest sens a se vedea D. C. Simpson, *Pentateuchal Criticism*, Oxford University Press, Humphrey Milford, London, 1924, *passim*.

Bazându-se pe textul masoretic The New International Version are ca final al acestui verset cuvintele "according to the number of the sons of Israel"⁴¹. Traducând după Septuaginta, Revized Standard Version notează că sintagma finală nu este "fiii lui Israel" ca în N.I.V. ci "*fiii lui Dumnezeu*"⁴². Disputa între traducători este din nou una a păstrării unei tradiții sau a alteia, a urmăririi textului masoretic sau a Septuagintei.

Ronald S. Hendel găsește că cea mai importantă dovadă care arată că *fiii lui Dumnezeu* sunt de fapt îngeri, se găsește în textele de la Qumran. El precizează: "recent, un text fragmentar cuprinzând pasajul de la Deuteronom 32, 8, din manuscrisele de la Qumran, a fost găsit. Scris în modul herodian..., acest fragment este în acest moment cea mai timpurie mărturie de text ebraic a Deuteronomului 32, 8; partea finală a versetului arată clar «*fiii lui Dumnezeu*» și nu fiii lui Israel. Această lectură, păstrată în originalul grecesc al Septuagintei și nu în textele ebraice primite, pare a fi cu siguranță lectura originală.

Aparent, undeva de-a lungul liniei de transmitere a Bibliei rabinice standard, cineva a simțit nevoia să curețe textul recitându-l literalmente și substituind fiii lui Israel originalului «*fiii lui Dumnezeu*» din Deuteronom 32, 8"⁴³.

Acestea sunt mărturiile scripturistice pe care Hendel le ia în considerare. Universitarul american însă nu se oprește aici ci, luând în calcul și tradițiile canaanite așa cum ne sunt cunoscute din textele scrise cu caractere cuneiforme și descoperite în anul 1928, în străvechiul oraș Ugarit⁴⁴ de pe coasta siriană, în care sunt prezentate tradiții religioase și informații despre societate de dinaintea perioadei apariției israeliților⁴⁵.

În mituri, textele rituale și în cele epice, expresia *banu ili* sau *banu ili-mi* apare frecvent. Mai mult, în panteonul de zeități ale Canaanului zeitatea supremă este "El", al cărui nume înseamnă literalmente Dumnezeu. El și soția sa Ashera sunt tatăl și respectiv mama zeilor. Sintagma *fiii lui Dumnezeu* poate fi transpusă literar în această cultură prin "fiii lui El"⁴⁶.

Sintagma *bene elim* poate fi găsită nu doar în textele de la Ugarit, ci și în cele feniciene datate în perioada care cuprinde veacurile al optulea și al șaptelea înainte de Hristos⁴⁷. Mai mult, inscripțiile amonite din secolul IX descoperite nu cu mult timp înainte la Amman⁴⁸ indică și ele că sintagma *fiii lui Dumnezeu* avea o largă răspândire în spațiul cultural al Orientului, în acea perioadă de timp⁴⁹.

Pentru Hendel, "rădăcinile canaanite ale fiilor lui Dumnezeu"⁵⁰ sunt o dovadă clară a faptului că aceste ființe despre care ne relatează textul din cartea Facerii sunt pe deplin creaturi divine, îngeri. Din punctul său de vedere, acești fii sunt

41. The New International Version, ed. cit., pg. 312.

42. Revized Standard Version, apud *Understanding the Dead Sea Scrolls...*, pg. 170.

43. *Ibidem*, pg. 170.

44. J.C.L. Gibson, *Canaanite Myths and Legends*, Clark, Edinburgh, 1977, pg. 164.

45. *Ibidem*, pg. 166.

46. *Ibidem*, pg. 171.

47. Michael Coogan, *Stories from Ancient Canaan*, Philadelphia, Westminster, 1978, pg. 113 ș. u.

48. *Ibidem*, pg. 118.

49. *Ibidem*, pg. 120.

50. *Understanding the Dead Sea Scrolls...*, pg. 172.

zeități de ordin secund care îl însoțesc pe Domnul și îl asistă în întâlnirile Sale⁵¹, așa cum se poate lesne vedea din Cartea Iov și după cum am indicat și noi mai sus.

Ca îngeri, *fiii lui Dumnezeu* au atribuțiuni limitate și aceasta datorită faptului că în iudaism, din punctul de vedere al lui Hendel⁵², Iahve a preluat principalele funcții ale zeităților de rang doi.

Doar în puține locuri funcțiile lor rămân principale, doar în puține momente ei mai sunt actori principali. Aceste pasaje în Sfânta Scriptură sunt nu mai mult de două și anume Facerea 1, 1-4 și Deuteronom 32, 8.

Opiniile lui Hendel sunt întregite de considerațiile pe care acesta le face în legătură cu "nefilim", cu cei care în textul masoretic sunt numiți cei căzuți, iar în textul Septuagintei sunt considerați uriași. Plecând de la textul Bibliei ebraice, Hendel argumentează că nefilim, un termen la plural după cum se poate lesne constata, înseamnă "cei căzuți", termenul fiind și un eufemism pentru cei morți⁵³.

Argumentele pe care exegetul american le aduce sunt lingvistice și se bazează pe textul Sfintei Scripturi. Luând în calcul textul de la Ieremia 6, 15 "*de aceea vor cădea printre cei căzuți și se vor prăbuși în ziua în care îi voi pedepsi, zice Domnul*", Hendel analizează termenul "nopolim" care apare în text. El se mai bazează și pe Iezechiel 32, 27: "*nu trebuia oare să zacă și ei printre vitejii cei căzuți dintre cei netăiați împrejur...*", unde nefilim sunt războinicii care au căzut în sensul "au murit, s-au mutat în Sheol"⁵⁴.

Revenind la Pentateuh, Hendel aduce în prim plan textul de la Numerii 13, 34 în care se relatează mărturiile iscoadelor despre uriași, cei din neamul lui Enac. Mergând din nou nu pe textul din Septuaginta ci pe cel ebraic, autorul american spune că textul din Sfânta Scriptură se referă la nefilim, la cei căzuți.

Având ca bază exegetică identitatea dintre uriași și nefilim, Hendel arată că aceștia din urmă au apărut și înainte dar și după potop, exemplu în acest sens fiind Goliat despre care ni se spune că este descendent al lui Rafa⁵⁵. În consecință, prezenți în Biblie atât înainte cât și după potop, *nefilim* au o primă rațiune moartea. Ei apar pentru a fi uciși de către un personaj sau altul, de către David sau de către Moise și chiar de Dumnezeu însuși prin potop. "Funcția acestor nefilim este aceea de a muri"⁵⁶.

Urmându-și raționamentul, Hendel arată că rolul acestor creaturi cu totul speciale este unul deosebit. Că distruși de potop, ei par a fi însăși cauza provocării acestuia. Se pare că dacă acești nefilim nu ar fi apărut, potopul nu ar fi avut loc. Argumentele pe care el le aduce în sprijinul tezelor sale sunt unele intim legate de istoria și filosofia religiei. Pentru a demonstra că are dreptate, exegetul face trimiteri la literatura mesopotamiană a potopului care este în mod evident legată de relatarea biblică⁵⁷.

51. *Ibidem*, pg. 172.

52. *Ibidem*, pg. 172.

53. *Ibidem*, pg. 173.

54. *Ibidem*, pg. 173.

55. A se vedea în acest sens II Regi 18-22.

56. *Understanding the Dead Sea Scrolls...*, pg. 174.

57. *Ibidem*, pg. 174.

În relatarea mesopotamiană a potopului motivele pe care le au zeii pentru a distruge lumea sunt date de un profund dezechilibru cosmic între lumea oamenilor și cea a divinităților. Mitul vechi al lui Atraasis indică faptul că zeii nu mai pot dormi, nu se mai pot odihni datorită faptului că lumea, suprapopulată, provoacă un continuu și supărător zgomot⁵⁸.

În lumea de atunci, datorită faptului că oamenii erau nemuritori, problema cu care zeii se confruntau era cât se poate de serioasă. Suprapopularea pământului era și ea una din problemele cu care zeii se confruntau, de vreme ce moartea nu putea fi concepută decât în cazul unor accidente, moartea propriu-zisă neexistând⁵⁹. După relatarea babiloniană a potopului, de vreme ce toate tentativele zeilor de a elimina aceste disfuncționalități nu au dat roade, ca gest ultim, Enlil provoacă potopul ce a ucis oamenii, rezolvând astfel problema zgomotului, a gălăgiei. Rivalul zeului Enlil, Enki, încercând să zădărnicească planul zeului mai înainte amintit, face ca cel "deosebit de înțelept", un om pe nume Atrahasis, să construiască o arcă pentru sine și pentru familia sa și să se salveze astfel de la înec, împreună cu un relativ important număr de animale⁶⁰.

Există în această istorisire a potopului și o mutație semnificativă ce distinge populația de dinaintea acestui eveniment de populația de după el. Din momentul în care doar familia lui Atrahasis se salvează, moartea ca element central va guverna deciziile oamenilor și activitățile acestora.

În relatarea cuprinsă în textul din Sfânta Scriptură în capitolul VI al Cărții Facerea, răspunsul lui Dumnezeu la dezechilibrul cosmic ce pare a fi apărut înainte de potop este unul ce afectează în egală măsură pe toți oamenii, nu doar pe cei care erau "*numai trup*" (Fac. 6, 3). Pedepsa divină nu îi afectează doar pe nefilim.

Exegeții Vechiului Testament apreciază că este foarte probabil că ceea ce putem numi cauza potopului sunt chiar "cei căzuți". În acest sens Ronald Hendel precizează: "cred că original, în tradiția israeliteană timpurie, motivul potopului a fost acela al distrugerii nefilimilor. Unirea sexuală a Fiilor lui Dumnezeu cu fiicele oamenilor a creat un dezechilibru cosmic și o confuzie în ordinea cosmică. Nașterea semizeilor amenință structura cosmosului"⁶¹.

Mergând pe această ipoteză, constatăm că din textul de la Geneza 6, 1-4, putem ajunge la concluzia că potopul a trebuit să pună capăt unui dezechilibru major instaurat în lume în vremea uriașilor, dezordinii în sine ca să fim mai exacți, distrugerea pământului însemnând în primul rând o clară tendință de a eradică continua și evidentă păcătuire, îndepărtare de la Dumnezeu.

Această concluzie este o afirmație indirectă a faptului că literaturile păgâne au influențat hotărâtor textul Sfintei Scripturi, deși constatăm că finalurile din textele păgâne nu se păstrează în Biblie. Actul de justiție divină pe care Dumnezeu îl aplică muritorilor nu mai este distrugerea semizeilor apăruiți ca urmare a *intrării fiilor lui Dumnezeu la fiicele oamenilor* ci, dimpotrivă, tendința de a stăvili progresul răutății care, în vremea aceea, devenise impresionant prin mărire și consecințe.

58. Michael Coogan, *Stories from Ancient Canaan...*, pg. 219.

59. *Understanding the Dead Sea Scrolls...*, pg. 174.

60. *Ibidem*, pg. 174.

61. Ronald Hendel, *op. cit.*, pg. 174.

6. Concluzii

Am arătat mai sus care sunt diversele opinii ale diverșilor comentatori moderni și antici cu privire la textul de la Facerea 6, primele patru versete, plecând de la textul însuși care, după cum spuneam și mai sus, este foarte diferit în funcție de traducere. Constatăm că opiniile celor care s-au aplecat asupra textului sunt complementare, ca să nu spunem contrare.

Acest fapt arată cum și în ce mod s-a schimbat atitudinea exegeților față de textul Sfintei Scripturi, cum a evoluat raportarea contemporanilor la această perioadă comparativ cu ceea ce gândeau anticii.

Ceea ce trebuie să se impună, sub formă de concluzie, este faptul că dincolo de diversele ipoteze mai mult sau mai puțin argumentate de către cercetători, importantă rămâne în primul rând semnificația pericopei pentru noi, astăzi. Ori, aceasta nu poate fi găsită decât plecând de la interpretarea Sfinților Părinți care sunt unanimi în a afirma că fiii lui Dumnezeu nu sunt decât urmașii după trup ai lui Set care, după mărturia Scripturii și a Sfintei Tradiții, au rămas păstrători ai legii Creatorului, ascultând de poruncile Sale. De vreme ce și aceștia au început să nu mai asculte, au "intrat" la fiicele oamenilor, s-au însoțit cu acestea, întreg pământul era în primejdie.

De aici observăm că, descendenții lui Set nu au mai optat pentru alegerea celor din familia lor, care au fost considerați pe bună dreptate drepti înaintea lui Dumnezeu datorită ascultării lor. Uрмаșii după trup ai lui Set nu au urmat acestuia și spiritual, duhovnicește.

Consecința a neascultării omenirii în ansamblu înainte de potop, Dumnezeu a hotărât oprirea proliferării păcatului pentru ca voia Sa să fie cunoscută. Pentru drepti și pentru dreptate, pentru ascultare și smerenie a făcut Creatorul universul vizibil și pe cel invizibil și nu se putea ca totul să fie năruit și structural amenințat prin coruperea dreptății. Potopul ca urmare firească a acestei stări de lucruri, este o acțiune ce se vrea a fi în primul rând nu distrugătoare, ci protejatoare a lumii concepută însă ca un loc al mântuirii și nu ca unul al căderii, al "nefilimilor".

Exegeza veterotestamentară contemporană trebuie să țină seamă de această interpretare care aduce cu sine și un mesaj de-a pururi actual: omul trebuie să se îndrepte spre mântuire și spre viața de veci ascultând și păstrându-se pe linia lui Noe și în nici un caz să nu se îndepărteze de voia lui Dumnezeu pentru ca să nu fie socotit răzvrătit (între "nefilim"), înaintea Creatorului său.

SENSUL DUHOVNICESC AL ÎNTRUPĂRII CUVÂNTULUI, ÎN ORTODOXIE

Pr. lector VALERIU DRĂGUȘIN

Dacă răul și absurdul vieții constau în aceea că orice ființă se afirmă împotriva tuturor și a toate, totuși sensul și binele nu pot consta în afirmarea acestui "tot" împotriva fiecărei ființe individuale, în sacrificarea individului în favoarea genericului și a speciei. Pentru că acesta e doar aspectul invers al aceluiași rău, numai privit dintr-un alt unghi de vedere. Ființa individuală luptă împotriva "totului" și, de aceea, este copleșită de acest "tot"; în această aparentă dreptate nu e un bine și nici adevăr nu există în ea; căci dacă orice individ e numai o apariție fugară și un miraj tremurător, atunci și acel "tot" constând tocmai din aceste miraje tremurătoare, e și el un miraj și o iluzie.

Se pare că lipsa de sens a lumii constă în discordia tuturor, iar sensul în unificarea tuturor. De aici rezultă, ca exigență necesară, *menținerea* tuturor, adică menținerea fiecărei ființe, căci altfel n-ar mai exista nimic de unit. Cu toate acestea, în natură nu se menține fiecare ființă individuală, ceea ce înseamnă că deși real și activ în viața naturală, sensul lumii nu se realizează totuși în ea, ci doar *limitează* lipsa de sens ce se află în temelul lumii. Sensul luptă cu lipsa de sens în viața naturală, dar aici nu-și celebrează încă biruința. În natură ființa individuală se unește cu "totul" numai în mod exterior și involuntar, nu se împacă interior cu el: fiindcă acest "tot", de care este legată orice ființă individuală și de care este atrasă de forța de destin a vieții, este pentru această ființă individuală ceva necunoscut și străin. Ființa individuală nu cunoaște "totul" și de aceea nu poate nutri de la sine dorința de a se uni cu el. Singurul ei sentiment față de "tot" e frica și dușmănia, tocmai pentru că el este pentru ea ceva străin. O astfel de unire involuntară a ființei individuale cu specia e negarea și dispariția ei. Pentru a nu dispărea în alta, ființa individuală trebuie să se unească cu ea *de la sine* dar pentru aceasta trebuie să fie conștientă atât de sine cât și de cealaltă. Întreaga viață a naturii e determinată de un sens autounificator, dar pentru natură acest sens e obscur. "*În lume era și lumea prin El s-a făcut, dar lumea nu L-a cunoscut*" (Ioan 1, 10). Acest sens obscur care formează viața naturii, dar nu e cunoscut de ea, devine în om lumină a cunoștiinței – "*și viața era lumina oamenilor*" (Ioan 1, 14).

"Totul" care acționează eficient asupra naturii animale ca o forță exterioară primește pentru om realitate interioară ca *idee*. Omul însuși care este ființă reală numai că "acest" om, cuprinde "totul" în idee. Sensul lumii devine sensul propriu al omului. Omul însuși posedă sensul întrucât înțelege totul în unitate, adică înțelege sensul totului și în această înțelegere umană sensul lumii primește *posibilitatea* actualizării lui depline; fiindcă orice om își poate împotriva, prin conștiință, sensul lumii. O atare unire interioară și liberă a fiecăruia cu totul, este realizarea sensului lumii. Cât timp însă aceasta e doar o posibilitate, cât timp unitatea totului rămâne pentru om doar o idee, în tot acest timp contradicția în viața lumii nu e suprimată, ci ia numai o formă nouă, mai profundă, devine dintr-una

exterioară una interioară. Au existat multe încercări de a defini și descrie procesul de interiorizare a transcendentului¹, astfel încât lumea să capete sens, dar singurul mod adecvat pentru salvarea ființei umane este: "*Iar lumina luminează în întuneric și întunericul n-a cuprins-o*" (Ioan 1, 5), adică întruparea Logosului.

Discordia naturală între existența sensibilă haotică și legea exterioară a unității devine în om dedublarea interioară între sensul lui propriu și natura lui lipsită de sens. În om sensul prin care se cunoaște totul în idee se găsește în contradicție cu viața obscură în care hazardul intervine în existența sa individuală, în lupta animalică pentru existență. Fundamentul vieții omului natural și al umanității naturale e acel egoism, acea viață absurdă și rea a naturii. Lumina conștiinței, ideea unității lumii strălucește în această viață obscură, dar ea revelează numai obscuritatea ei, nu pătrunde însă în ea și nu e primită de ea.

Lumina Logosului divin a luminat în întunericul păgânismului ancestral, când puterea lui Dumnezeu a apărut intelectului omenesc în foc și în stele, în înfrâurirea binefăcătoare a soarelui văzut și în legea vieții generice a speciei. Mai limpede a strălucit *minții* omului rațiunea divină în viziunile religioase ale popoarelor antichității, mai cu seamă în cele ale inzilor, grecilor și evreilor.

În India, unde s-a eliberat de sub imperiul forțelor cosmice externe, sufletul omenesc era însă amenințat de libertatea lui, de conștiința unității și necondiționării lui; activitatea lui interioară nu era legată de nimic, el visa liber iar în aceste vise sunt conținute deja, în germene, toate produsele ideale ale umanității, toate doctrinele religioase și filosofice, poezia și știința, dar toate acestea într-o nedeterminare indistinctă și amestec, toate curg împreună și se confundă, ca în vis, toate sunt una și aceeași și, de aceea, totul e de fapt nimic. Budismul a rostit ultimul cuvânt al conștiinței indiene; toate existențele și nonexistențele sunt în egală măsură iluzie și vis. Aceasta e conștiința de sine a unui suflet în el însuși, fiindcă în sine însuși, detașat de principiul activ divin care-i dă conținut și realitate, sufletul e potență pură și, astfel, nu este nimic².

Eliberându-se de conținutul material al vieții și devenind în același timp conștient de faptul că în sine însuși e un nimic, sufletul trebuie, fie să se detașeze de existență, fie să caute un nou conținut nematerial. La prima soluție s-a oprit conștiința indiană și în genere cea orientală; cea de-a doua cale a fost străbătută de umanitatea antichității clasice. În lumea greco-romană sufletul apare deja liber nu numai de forțele cosmice exterioare ci și de sine însuși, de autocontemplarea sa interioară, pur subiectivă, în care era cufundat la indieni. Acum el își asumă din nou acțiunea Logosului divin, dar nu ca o forță cosmică ori demiurgică exterioară, ci ca una interioară, pur ideală; aici sufletul omenesc năzuiește să-și afle adevăratul conținut, adică unul și general, nu în indistincția pură a existenței lui potențiale, ci în creațiile obiective în care se actualizează frumosul și rațiunea – în arta pură, în filosofia științifică și în statul de drept³.

1. Norman L. Geisler, *Filosofia religiei*, Oradea, Edit. Cartea Creștină, 1999, p. 32.

2. Julien Ries, *Sacral în istoria religioasă a omenirii*, trad. Roxana Utale, Iași, Edit. Polirom, 2000, p. 88.

3. G. W. F. Hegel, *Fenomenologia spiritului*, trad. Virgil Bogdan, București, Edit. Academiei Republicii Populare Române, 1965, p. 115.

Crearea acestei sfere ideale a acestei "lumi fără sânge și lacrimi", e o mare biruință a Rațiunii supreme, începutul efectiv al adevăratei unificări a umanității și a universului. Dar e unificare numai în idee, e revelația ideii ca adevăr aflat deasupra existenței materiale (factice), nu realizarea lui în aceasta din urmă. Ideea divină apare aici sufletului ca obiect al contemplației și ca normă supremă, dar ea nu pătrunde însăși ființa sufletului, nu are putere asupra realității lui concrete. În știință, în artă, în legea pură, sufletul contemplă cosmosul ideal iar în această contemplație se stinge egoismul și lupta, dominația principiului material haotic asupra sufletului omenesc. Dar sufletul nu poate stăruie veșnic în contemplație, el trăiește în realitatea factuală și această viață a lui rămâne în afara sferei ideale, nu e cuprinsă de ea, ideea există pentru suflet, dar nu pătrunde în realitatea lui. Odată cu revelația lumii ideale, apar pentru om două ordini ale existenței: existența materială, factuală (*he génesis*) care nu trebuie să fie și rea, a cărei rădăcină e voința personală rea – și lumea impersonală a ideilor, pure (*to óntos ón*), sfera adevărului și perfecțiunii. Dar în viziunea antichității clasice asupra lumii aceste două sfere stăruie în această opoziție, nu-și găsesc aici reconcilierea. Viziunea asupra lumii ajunge în expresia ei cea mai înaltă, platonismul, la adevărul lumii ideilor, a cosmosului ideal⁴; dar acesta are aici o existență absolut imuabilă, stăruie în odihna netulburată a eternității; sus, deasupra lumii fenomenelor materiale; el se *oglindește* în această lume ca soarele într-un torent, dar o lasă neschimbată, nu o curățește și nu o luminează. O astfel de viziune asupra lumii îi cere omului doar să iasă din această lume, să *iasă* din acest torent tulbure la lumina soarelui ideal, să se elibereze din lanțurile existenței corporale ca dintr-o închisoare sau mormânt⁵. În acest fel, sciziunea și opoziția între lumea ideală și cea materială, între adevăr și starea de fapt rămâne aici nerezolvată, nu are loc o reconciliere. Dacă adevărata existență se revelează numai intelectului contemplativ ca lume a ideilor, atunci urmează că viața personală a omului, sfera voinței și activității lui rămâne în afara adevărului, în lumea existenței materiale neautentice; dar în acest caz omul nu poate în realitate să iasă deloc din această lume falsă, căci asta ar însemna să iasă din el însuși, din propriul său suflet care trăiește și suferă în această lume. Ca obiect al contemplației, sfera ideală, cu toată bogăția ei, nu poate decât să tragă deoparte pe om de la voința lui rea și împătimită, nu o poate însă și stinge. Această voință rea și împătimită e un fapt original care nu poate fi suprimat nici de conștiința indiană care-l consideră o iluzie (fiindcă și aici el este iluzie numai pentru conștiință, pentru viața întreagă însă el rămâne ca și mai înainte "factum"), nici de aceea că pentru o vreme omul este abstras din acest "factum" și răpit în sfera contemplației ideale (fiindcă el trebuie să se întoarcă din nou, din această sferă luminoasă la viața cea rea).

Principiul divin poate fi experiat de principiul uman care se separă de el și se afirmă pe sine însuși și prin voința sa rea, în trei feluri⁶: el poate fi simțit drept ceva ce strivește principiul uman; dar de strivit poate strivi numai manifestările exte-

4. *Ibidem*, p. 392.

5. M. Heidegger, *Doctrina lui Platon despre adevăr*, în: *Repere pe drumul gândirii*, trad. G. Liiceanu și Th. Kleininger, București, Edit. Politică, 1988; p. 173.

6. G. W. F. Hegel, *op. cit.*, p. 397-404.

rioare ale voinței rele, nu însăși această voință care, ca forță interioară, nu poate fi nimicită prin nici un fel de acțiune exterioară. De aceea nu e suficient dacă omul primește Logosul divin în mod exterior, cum aflăm în religiile naturii – aceasta nu corespunde țelului unirii interioare a umanității cu Divinitatea. Cultul religiilor naturii restrânge autoafirmarea principiului uman, îl constrânge împotriva voinței sale să se supună forțelor superioare active în natură, îl silește să aducă jertfe acestor forțe, dar rădăcina vieții lui, voința sa rea, principiul material care irumpe în ea rămâne neatins, ceva străin și inaccesibil acestor divinități naturale exterioare.

Mai aproape de acest scop, dar la fel de insuficient, trebuie recunoscut cel de-al doilea fel de interacțiune reciprocă între principiul divin și om – și anume cea ideală sau care *luminează*. Condiția posibilității acestei înrâuriri stă în aceea că sufletul omenesc e ceva mai mult decât starea lui de fapt dată. Dacă în această stare din urmă el este un principiu irațional (ca forță oarbă de autoafirmare), în potență el este un principiu rațional, o năzuință după unitate interioară cu totul și dacă în forma înrâuririi strivitoare (în religiile naturii), Logosul divin se raportează față de principiul irațional al sufletului ca o forță la altă forță, atunci când trezește potența rațională a omului, el poate fi eficient ca rațiune sau cuvânt interior; și anume el poate abstrage sufletul din realitatea lui de fapt, îi poate prezenta sufletului această realitate ca obiect și îi poate arăta că existența materială e iluzorie iar voința lui naturală rea, revelându-i adevărul unei alte existențe corespunzătoare rațiunii. Această formă o are înrâurirea ideală a Logosului divin pe care o găsim mai cu seamă la popoarele lumii antice în epoca de apogeu a evoluției lor. Dar, deși interioară, și această acțiune e, totuși, incompletă, unilaterală. A devenit conștient în contemplație de nimicnicia realității factuale trăite ca obiect, nu înseamnă a o face să fie nimic și în existență, nu înseamnă a o înlătura și în fapt. Cât timp adevărul se opune doar ca idee voinței personale a vieții afundate în nedreptate, viața rămâne în esență neschimbată; o idee abstractă nu o poate depăși, pentru că, deși rea, voința personală e o forță reală, în vreme ce ideea, câtă vreme nu e întrupată în forțele personale vii, apare doar ca o umbră luminoasă.

Dacă e ca principiul divin să biruie efectiv voința rea și viața omului, este deci necesar ca el să apară sufletului însuși ca o forță personală vie, în stare să pătrundă în suflet și să-l ia în posesiune, – *e necesar ca Logosul divin să exercite o înrâurire asupra sufletului, nu numai din afară, ci ca el să se nască în sufletul omului însuși*, prin care să-i dăruiască acestuia nu numai restrângere și luminare, ci și o *renaștere*. Și dat fiind că în umanitatea naturală sufletul e real numai în multiplicitatea sufletelor individuale, unirea reală a principiului divin cu sufletul trebuie să aibă și ea o formă personală individuală, adică Logosul divin trebuie să se nască ca un om individual real⁷. Așa cum în lumea fizică principiul divin al unității apare mai întâi în forța de gravitație ce unește între ele toate lucrurile printr-un impuls orb, apoi în forța luminii, care le descoperă alternativ însușirile lor, în fine, în acea forță a vieții organice în care principiul formativ pătrunde materia și după un lung șir de alcătuiri produce organismul fizic desăvârșit al

7. *Ibidem*, p. 425.

omului, tot așa, în procesul istoric următor acestei evoluții naturale principiul divin leagă mai întâi, prin forța gravitației spirituale, ființele omenești separate de unitatea de gintă, apoi le luminează cu lumina ideală a rațiunii și, în sfârșit, pătrunde în însăși interiorul sufletului, se unește cu el în mod concret organic, și se naște astfel ca nou om spiritual. Și, așa cum în lumea fizică apariției organismului unui om desăvârșit i-a premers un lung șir de forme nedesăvârșite dar deopotrivă organice și vii, așa și în istoria întrupării omului spiritual desăvârșit îi premerge un lung șir de revelații nedesăvârșite, dar totuși personale și vii ale principiului divin. Aceste revelații vii ale Dumnezeuului Celui viu sunt consemnate în cărțile sfinte ale poporului iudaic⁸.

Orice apariție a principiului divin, orice teofanie e determinată de specificul mediului care primește această apariție, iar în istorie, mai cu seamă de specificul caracterului național, de particularitățile poporului în care are loc respectiva arătare a Divinității. Dacă principiul divin s-a revelat spiritului indian ca *nirvana*, iar elinilor ca idee și *cosmos ideal*, iudeilor el a trebuit să le apară ca *persoană*, ca subiect viu, ca "eu", deoarece caracterul poporului lor constă tocmai în predominarea principiului personal subiectiv. Acest caracter se manifestă în întreaga viață istorică a iudeilor, în tot ceea ce s-a făcut și se va face de acest popor⁹. Vedem astfel că în ce privește forma poetică, au dat ceva propriu, deosebit numai în genul ce reprezintă elementul personal, subiectiv al poeziei: ne-au dat lirica *Psalmlor*, minunata idilă a *Cântării Cântărilor*; n-au putut însă crea o epopee adevărată nici o dramă, așa cum găsim la greci, nici în epoca existenței lor istorice de sine stătătoare nici în epocile ulterioare. De asemenea, este vrednic de semnalat faptul că evreii se remarcă în muzică, adică în arta care exprimă cel mai bine mișcările subiective interioare ale sufletului, dar că ei n-au produs aproape nimic semnificativ în artele plastice. În filosofie, iudeii n-au trecut în epoca lor de înflorire dincolo de dialectica etică, adică au rămas la un domeniu în care interesul practic al perioadei morale precumpănește asupra contemplației obiective și asupra gândirii intelectuale. Potrivit cu aceasta, iudeii au recunoscut și în religie întâi de toate pe Dumnezeu ca persoană, ca subiect, ca "eu" existent (*Ieșire* 3, 14); ei nu puteau rămâne la reprezentarea divinității ca forță impersonală și ca idee impersonală.

Acest caracter – afirmarea în toate a elementului subiectiv – poate fi purtător al răului maxim cât și al binelui mântuitor maxim. Fiindcă, dacă acolo unde vrea să se afirme pe sine în însăși separația ei, forța personalității este un rău și rădăcina răului, aceeași forță, acolo unde se supune principiului suprem și același foc, acolo unde e pătruns de lumina divină, devin forță a iubirii atotcuprinzătoare ce depășește lumea: fără forța personalității care se afirmă pe ea însăși, fără forța egoismului, chiar binele în om e neputincios și rece, e doar o idee abstractă. Orice caracter moral real presupune forța supusă a răului, adică a egoismului. Așa cum în lumea fizică, pentru a se exprima, pentru a deveni energie, o anumită forță trebuie să consume sau să transforme în propria ei putere o măsură corespunzătoare a unei energii existente anterior în altă formă (de exemplu, lumina se obține din

8. *Ibidem*, p. 427–430.

9. *Idem*, *Prelegeri de filosofie a istoriei*, trad. Petru Drăghici și Radu Stoichiță, București, Edit. Academiei Republicii Socialiste România, 1968, p. 188–191.

căldură, căldura din mișcare mecanică, și așa mai departe), în mod asemănător și în lumea morală a omului care-și supune ordinea naturii, potența binelui inclusă în suflet se poate exprima efectiv numai dacă a consumat sau transformat în ea însăși anterior energia deja existentă a sufletului, acea energie care în omul natural e o energie a voinței ce se afirmă pe sine însăși, o energie a răului; acum aceasta trebuie trecută în starea de potențialitate pentru ca, la rândul ei, noua forță a binelui să treacă din potență în act. Esența binelui e dată prin lucrarea lui Dumnezeu, dar energia manifestării lui în om poate fi numai transformarea forței de autoafirmare a voinței personale, dominată și trecută în starea de potență. În acest chip, în omul sfânt, binele mântuitor, actual, are drept premisă răul potențial: el este atât de mare în sfințenie pentru că ar putea fi mare și în rău; el a silit forța răului, a subordonat-o principiului suprem și ea a devenit baza și purtătoarea binelui. Tocmai de aceea același popor iudaic, care a evidențiat aspectele cele mai detestabile, rele ale naturii umane, "*poporul cel tare la cerbice*" (Ieșire 32, 9), poporul cu inima de piatră (Iezechiel 11, 19; 36, 26), a trebuit să fie și poporul sfinților și profeților lui Dumnezeu, poporul în care trebuia să se întrupeze Logosul, să se nască noul om spiritual, căci Dumnezeu nu poate vorbi decât prin Sine¹⁰.

Întreg *Vechiul Testament* reprezintă istoria relațiilor personale ale lui Dumnezeu manifestat personal ca Iahve, cu reprezentanții poporului iudaic, cu patriarhii, căpeteniile și profeții lui. În aceste relații personale care alcătuiesc religia *Vechiului Testament* trebuie observată succesiunea a trei trepte. Cei dintâi mijlocitori între poporul evreu și Dumnezeul său, patriarhii Avraam, Isaac și Iacob *cred* în Dumnezeul personal și trăiesc personal această credință. Reprezentanții următori ai iudaismului: văzătorul de Dumnezeu Moise, David "*omul după inima lui Iehova*" (Faptele Apostolilor 13, 22), și Solomon făuritorul marelui templu, primesc revelații sensibile ale Dumnezeului personal și se străduie să modeleze în sensul acestor revelații viața socială și cultul religios al poporului; în persoana lor, Iahve încheie un legământ exterior și un pact cu Israel, ca de la persoană la persoană. Ultimul șir de reprezentanți ai iudaismului, profeții, devin conștienți de insuficiența acestui legământ exterior și vestesc o altă unire, interioară, a Divinității cu sufletul omenesc în persoana lui Mesia, fiul lui David și Fiul lui Dumnezeu, iar pe acest Mesia îl anunță ca reprezentant suprem, nu numai al iudaismului, ci și ca "*steag al neamurilor*" (Isaia 11, 10), ca reprezentant și cap al întregii umanități renașcute.

Dacă în acest fel cercul vieții în interiorul căruia principiul divin urma să se înomenească era determinat de caracterul național al iudeilor, momentul întrupării avea să depindă de mersul general al istoriei. Când revelația ideală a Logosului în lumea greco-romană se epuizase și se dovedise că era insuficientă pentru suflet, când, în ciuda morților uriașe născându-se până atunci văzute ale culturii, omul a început să se simtă singur într-o lume goală și searbădă, când peste tot apărea îndoiala cu privire la adevăr și o aversiune față de viață iar oamenii cei mai buni păseau din disperare spre sinucidere, când, pe de altă parte, tocmai ca urmare a faptului că principiile ideale dominante se dovediseră insuficiente, lumea

10. Léon Bloy, *Mântuirea prin evrei*, trad. Elena Popoiu, Iași, Institutul European, 1993, p. 33.

devenise conștientă de faptul că ideile sunt eficace în lupta cu răul vieții și apăsarea exigența ca morala să se întrupeze într-o forță personală vie iar dreptatea exterioară, dreptatea omului, a statului, într-o singură persoană, în persoana omului divinizat – a cezarului roman – atunci a apărut și dreptatea lui Dumnezeu pregătită de revelațiile vechi-testamentare date patriarhilor, căpeteniilor și profeților lui Israel, în persoana vie a Dumnezeului înomenit, a Logosului întrupat, Iisus Hristos.

Sensul lumii, în care se află inclusă și dreptatea lui Dumnezeu, e unitatea interioară a fiecăruia. În forma unei forțe vii personale, această unitate e iubire. Așa cum în virtutea legii exterioare a sensului lumii viața obscură din om e strivită și legată; așa cum prin lumina adevărului său vădește și osândește întunericul acestei vieți prin aceea că luminează conștiința omului, tot așa prin forța infinită a iubirii același sens *pătrunde* în acest întuneric, se înstăpânește pe ființa omului, face natura lui să renască și se întrupează real în ea, și "*Cuvântul s-a făcut trup și s-a sălășluit între noi*" (Ioan 1, 14).

După mileniile zbugiumatei istorii umane a apărut omul-Dumnezeu în care viața naturală a trupului nu era numai luminată de sensul divin al vieții lumii, ci și sfințită de el ca Duh al iubirii, după cuvântul *Evangeliei*: "*Duhul Sfânt va veni peste tine și puterea Celui Prea Înalt te va umbri; de aceea, Sfântul care se va naște din tine, Fiul lui Dumnezeu se va numi*" (Luca 1, 35). Aceasta a fost revelația desăvârșită a aceluiași sens teandric ca forță personală vie, în stare să atragă la sine și să-și împrățieze forța vie a materiei. Dacă primul om natural a fost chip și asemănare a lui Dumnezeu (*Facere* 1, 26), noul om duhovnicesc e Dumnezeu adevărat, pentru că în el ființa lui Dumnezeu, care alcătuiește adevăratul sens al întregii ființări, s-a arătat pentru prima dată în lume așa cum este în Sine; s-a arătat lumii drept ceea ce există la modul necondiționat. Fiindcă, în Sine Dumnezeu nu e nici lege cu putere de destin care să apese asupra vieții naturale, nici rațiune care luminează numai întunericul acestei vieți și arată în lumina ei neadevărul și răul.

Întruparea Logosului divin în persoana lui Iisus Hristos a însemnat apariția noului om duhovnicesc, a celui de-al doilea Adam. Așa cum prin primul Adam, cel natural, nu trebuie înțeles numai o persoană individuală între altele, ci o persoană ce include în sine întreaga umanitate naturală, așa și al doilea Adam nu este numai *această* ființă individuală, ci *în același timp* și una universală cuprinzând în sine întreaga umanitate spirituală renăscută.

Înainte de a vorbi despre opera lui Hristos, pentru a cărei împlinire S-a făcut trup, trebuie să răspundem cu necesitate la două întrebări: prima privitoare la posibilitatea însăși a Întrupării, adică a unirii reale a Divinității cu umanitatea, și a doua referitoare la modul unei asemenea uniri.

În ce privește prima întrebare, Întruparea e *imposibilă* dacă Dumnezeu e privat doar ca o ființă separată, aflată undeva în afara lumii și a omului. Într-o asemenea viziune deistă, Înomenirea lui Dumnezeu ar fi o încălcare directă a principiului logic al identității, adică ceva cu totul de neconceput. Dar la fel de imposibilă e Întruparea și din punctul de vedere panteist, după care Dumnezeu e numai substanța generală a fenomenelor lumii, "totul" universal, iar omul numai unul din aceste fenomene. În această viziune, Întruparea ar contrazice axioma după care întregul (totul) nu poate fi egal vreuneia din părțile lui componente. Nu este însă o necesitate inexorabilă să înțelegem pe Dumnezeu *fi*e numai ca o ființă indivi-

duală pur și simplu, *fie* numai ca substanța generală a fenomenelor lumii. Dimpotrivă, însuși conceptul de Dumnezeu ca Întregul a toate și Desăvârșitul face imposibile ambele aceste determinări unilaterale și deschide calea unei alte viziuni după care, ca o totalitate alcătuită din ființe mărginite, din limitări, lumea e în afara lui Dumnezeu (cât timp rămâne în limitele ei, adică atât timp cât rămâne materială), însă în același timp, prin voința ei interioară sau prin sufletul ei este legată ființial de Dumnezeu¹¹. Această legătură constă în aceea că *orice* ființă care, prin aceea că se afirmă în limitele ei, este *ca atare în afara* lui Dumnezeu, nu se declară mulțumită de această limită, ci năzuiește în același timp să fie *totul* adică năzuiește după unitatea interioară cu Dumnezeu, prin urmare, în viziunea noastră Dumnezeu Cel în Sine transcendent (exterior lumii) *apare în relație* cu lumea în același timp ca forță creatoare eficientă care vrea să *comunice* sufletului lumii ceea ce acesta caută și după care năzuiește (și anume plenitudinea existenței sub forma atotunității), vrând să se unească cu acest suflet și să nască din el chipul viu al Dumnezeirii. Prin aceasta e determinat deja procesul cosmic din natura materială, încheiat cu producerea omului *natural*, și, de asemenea și procesul istoric care-i urmează și care pregătește nașterea omului duhovnicesc. În acest chip, Întruparea Dumnezeirii, nu mai este ceva *miraculos* în sensul comun al cuvântului, adică nu e ceva ce ar fi *străin* de ordinea generală a existenței ci, dimpotrivă, ceva legat ființial de întreaga istorie a lumii și umanității, ceva pregătit de această istorie și care urmează din ea în mod logic. Ceea ce s-a făcut trup în Hristos nu e latura transcendentă a Divinității, nu plenitudinea închisă în sine a Divinității s-a făcut trup în Hristos, ci trup se face Dumnezeu-Cuvântul, adică principiul manifestat în afară și activ¹². Întruparea Lui *personală* într-un om individual e doar ultima verigă dintr-o lungă serie de alte realizări istorice – această arătare a lui Dumnezeu în trup omenesc e doar o teofanie cuprinzătoare, desăvârșită dintr-o serie de alte teofanii nedesăvârșite pregătitoare și prefiguratoare. Privită din acest punct de vedere, apariția omului duhovnicesc, nașterea celui de-al doilea Adam nu e mai dificil de înțeles decât apariția pe pământ a omului natural, decât nașterea primului Adam. Și una și cealaltă au fost un fapt nou, inexistent înainte în viața lumii, și una și cealaltă se prezintă în acest sens ca minuni; dar acest nou nemaexistent a fost pregătit de tot ceea ce a fost înainte, a reprezentat tot ceea ce dorea, după care năzuia și spre care tindea întreaga viață anterioară: astfel, spre om năzuia și gravita întreaga natură iar spre Dumnezeu-Omul se îndrepta întreaga istorie¹³. În orice caz, atunci când se vorbește de posibilitatea Întrupării dumnezeirii problema cea mai importantă e cum sunt concepute divinitatea și umanitatea; iar în raport cu conceptele de divinitate și umanitate personale, Întruparea divinității e nu numai posibilă, ci se inserează ca un moment esențial în planul general al constituției lumii. Dar dacă faptul Întrupării, adică al unirii personale a lui Dumnezeu cu omul, își are întemeierea lui în sensul general

11. Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, *Spiritualitatea Ortodoxă: Ascețica și mistica*, București. Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1992, p. 14–15.

12. Pr. Dumitru Stăniloae, *Iisus Hristos lumina lumii și îndumnezeirea omului*, București, Edit. Anastasia, 1993, p. 45–46.

13. *Ibidem*, p. 147–156.

al procesului universal și în ordinea operei divine, întrebarea privitoare la modul acestei uniri, adică la raportul și acțiunea reciprocă a principiului divin și a principiului natural-uman în personalitatea divino-umană, întrebarea privitoare la esența omului spiritual, este o taină¹⁴.

În om, divinitatea și natura materială sunt unite într-un mod determinat care presupune trei părți constitutive în om: divină, materială și propriu-zis umană legându-le pe primele două; coexistența acestor trei elemente formează omul real, în care principiul propriu-zis uman este rațiunea. Când raportul elementelor constă în subordonarea directă și nemijlocită a principiului natural celui divin avem *omul originar* (primul Adam), prototipul umanității inclus în unitatea veșnică a vieții divine și nedesprins încă de ea; aici principiul uman natural e conținut ca germene, ca *potentia* în realitatea existenței divine. Această posibilitate e în același timp libertate și posibilitate pentru *păcat*: omul originar subordonat lui Dumnezeu *fără voia lui* poate părăsi prin voința lui această subordonare. El este om *natural*, în care realitatea aparține principiului material al omului; ca act el se află ca un *factum* sau fenomen al naturii, iar principiul divin din el numai ca *potența* unei alte existențe. Al treilea raport posibil se întâlnește atunci când Divinitatea și natura există în mod egal în act în om iar viața umană propriu-zisă constă din aceea că acesta pune în acord, armonizează în mod activ principiul natural cu cel divin sau supune în libertate pe primul ultimului. Actualizarea acestui raport formează *Omul Absolut*¹⁵. Din acest concept general de om urmează întâi de toate că dacă devine realitate în om, armonia principiului divin cu cel natural, este necesar ca aceasta să se realizeze într-o persoană individuală, fiindcă altfel ar exista doar o *interacțiune reciprocă* reală sau ideală între Dumnezeu și omul natural, nu însă un nou om duhovnicesc; pentru o unire reală a divinității cu natura e necesară o *persoană* în care să se realizeze această unire. Apoi, dacă această unire trebuie să fie o unire reală a *două* principii, e necesar ca ambele aceste principii să fie real existente, e necesar ca *această* persoană să fie Dumnezeu adevărat și om adevărat – sunt deci necesare amândouă naturile. În sfârșit, dacă armonia celor două naturi în persoana divino-umană trebuie să fie un act spiritual liber și nu doar un fapt exterior, e necesar ca la ea să participe voința uman distinctă de cea divină și care se supune în libertate acestei voințe divine prin respingerea oricărei contradicții posibile cu ea, aducând astfel natura umană în acord desăvârșit cu divinitatea. Astfel, premisa conceptului de om duhovnicesc e o unică personalitate divino-umană cuprinzând în ea două naturi și având două voințe.

Noua unitate nu mai poate fi nemijlocită, nu mai poate fi simplă inocență: ea trebuie *câștigată*, poate fi numai rezultatul unei acțiuni libere, unei îndoite fapte eroice, a unei lepădări de sine divine și umane; fiindcă dacă e ca două naturi să se unească și să se armonizeze în adevăr, atunci cu necesitate la aceasta trebuie să participe și să conlucreze ambele, în libertate. Prin acțiunea reciprocă a naturii divine și a celei umane este determinată întreaga viață a lumii și umanității;

14. W. Wiesner, *Das Offenbarungsproblem in der dialektischen Theologie*, München, Kaiser, 1930, p. 8.

15. Nikolai Berdiaev, *Sensul creației*, București, Edit. Humanitas, 1992, p. 100-101.

întregul mers al vieții constă din apropierea treptată și întrepătrunderea reciprocă a acestor două principii care inițial se opun distant și exterior, mai apoi se apropie tot mai mult, se întrepătrund tot mai adânc, până ce în sfârșit, în Hristos natura apare ca suflet omenesc gata la o totală lepădare de sine, iar Dumnezeu ca duh al iubirii și milei care comunică acestui suflet întreaga plinătate a existenței divine ce se manifestă nu numai ca forță de legătură și rațiune luminătoare ci, mai cu seamă, ca bunătate dătătoare de viață. Aici avem adevărata persoană divino-umană în stare să săvârșească îndoita faptă a lepădării de sine divino-umane¹⁶. O atare lepădare de sine arată într-un anume sens, deja, întregul proces cosmic și istoric: fiindcă pe de o parte aici Logosul divin renunță, prin acțiunea liberă a voinței divine sau a iubirii Lui, la revelarea demnității Lui divine (a slavei lui Dumnezeu), lasă liniștea veșniciei, intră în luptă cu principiul răului și se supune procesului lumii manifestându-se în lanțurile existenței exterioare, în limitele spațiului și ale timpului, după care se arată umanității naturale lucrând asupra ei în diferitele forme finite ale vieții din lume care mai mult acoperă decât arată adevărata esență a lui Dumnezeu; pe de altă parte, în chinul și năzuința ei permanentă de a lua încetul cu încetul chipul lui Dumnezeu, natura lumii și a omului, se leapădă neîncetat de sine în formele actuale date. Dar aici lepădarea de sine nu este desăvârșită de ambele părți, fiindcă pentru Divinitate limitele teofaniilor cosmice și istorice sunt limite exterioare care determină arătarea ei; iar pe de altă parte, în progresul lor neîntrerupt natura și umanitatea naturală nu se leapădă de sine printr-un act liber, ci doar urmând unui impuls instinctiv. Întrucât însă în persoana divino-umană raportul principiului divin cu celălalt nu e determinat printr-o acțiune exterioară ce pune limite celuilalt, ci printr-o autolimitare interioară care face loc celuilalt în sine, de aceea în ea o astfel de unire interioară cu celălalt principiu e o reală lepădare de sine a principiului divin; el se pogoară în mod real, se umilește, ia chip de rob (*Filipeni 2, 7*). Principiul divin este ascuns aici nu numai pentru oameni, de limitele conștiinței umane, cum era cazul la teofaniile nedesăvârșite anterioare, ci ia asupra sa el însuși aceste limite; nu intră cu totul în aceste limite ale conștiinței umane dar *în momentul dat el simte* aceste limite ca fiind în mod actual ale Sale, și această autolimitare a divinității în Hristos eliberează umanitatea. Sa prin aceea că ea îngăduie voinței lui naturale să se detașeze în libertate de ea însăși în favoarea naturii divine – nu ca o forță exterioară (căci într-un asemenea caz lepădarea de sine n-ar fi liberă), ci ca un bine interior – și prin aceasta să câștige efectiv acest bine. Hristos ca Dumnezeu *renunță, se golește* liber de slava lui Dumnezeu¹⁷.

Și astfel El primește ca realitate posibilitatea de a *câștiga* slava lui Dumnezeu. Însă pe calea câștigării slavei, natura umană și voința omenească a Mântuitorului întâlnesc în mod inevitabil *ispita* răului. Personalitatea divino-umană are o îndoită conștiință: conștiința limitelor existenței naturale și conștiința existenței și puterii

16. D. Amand, *L'ascèse monastique de Saint Basile*, Maredsous, 1948, p. 271–275.

17. Nicolae Arseniev, *Descoperirea vieții veșnice*, trad. Lidia și Remus Rus, Edit. Credința Noastră, București, 1991, p. 115, 118.

ei divine. Și întrucât Dumnezeu-Omul simte în mod efectiv caracterul limitat al existenței naturale, el poate cădea în ispita exterioară de a angaja puterea Sa divină ca mijloc pentru realizarea scopurilor care decurg din această limitare.

Întâi de toate de o ființă supusă condițiilor existenței materiale se apropie ispita¹⁸ de a-și face un scop din binele material, iar din propria putere divină un mijloc de realizare a acestui scop: "*Dacă ești Fiul lui Dumnezeu, spune ca aceste pietre să se prefacă în pâine*" (Matei 4, 3); aici natura divină ("dacă ești Fiul lui Dumnezeu") și expresia acestei naturi, cuvântul ("spune"), servesc drept mijloace pentru satisfacerea nevoilor materiale. Refuzând ispita, Hristos afirmă energic: Cuvântul lui Dumnezeu nu e un mijloc al vieții materiale ci este însuși izvorul adevăratei vieți pentru om: "*Nu numai cu pâine va trăi omul, ci cu tot cuvântul care iese din gura lui Dumnezeu*" (Matei 4, 4). După ce a învins ispita, Fiul Omului a primit putere asupra a tot trupul.

În continuare, de Dumnezeu-omul, liber de pornirile naturii materiale se apropie o nouă ispită: căzând în păcatul minții – părerea de sine – să-și facă puterea divină mijloc al autoafirmării personalității sale omenești: "*Dacă Tu ești Fiul lui Dumnezeu, aruncă-Te jos, căci scris este: Îngerilor Săi le va porunci pentru Tine și Te vor ridica pe mâini, ca nu cumva să se lovească de piatră piciorul Tău*" (Matei 4, 6). Această faptă ("aruncă-te") este o provocare sigură de sine a omului adresată lui Dumnezeu, o ispitire a lui Dumnezeu de către om, iar Hristos răspunde: "*Scris este iarăși: să nu ispitești pe Domnul Dumnezeuul tău*" (Matei 4, 7). După ce Fiul omului a învins păcatul minții, a primit putere asupra minții omului.

În sfârșit, de El se apropie o a treia ispită, ultima și cea mai puternică. Robia trupului și părerea de sine a minții sunt învinse: voința omenească se găsește pe o înaltă treaptă morală, este conștientă de faptul că e mai presus de întreaga creație, în numele acestei înălțimi morale omul poate năzui acum după stăpânirea asupra lumii pentru a conduce lumea spre desăvârșire; dar lumea zace în rău și nu se supune de bună voie superiorității morale – astfel ea trebuie silită la supunere, trebuie ca el să folosească puterea divină proprie ca mijloc de constrângere pentru supunerea lumii. Dar o astfel de aplicare a unui mijloc de constrângere nelegiuit, în scopul binelui ar fi recunoașterea faptului că binele în sine n-are nici o putere, că răul e mai tare decât binele, ar fi adorația principiului răului ce domnește asupra lumii: «*și I-a arătat Lui toate împărățiile lumii și slava lor și I-a zis: "Toate acestea Ți le voi da, dacă vei cădea înaintea mea și Te vei închina mie"*» (Matei 4, 9). Voința omenească este pusă aici în mod nemijlocit în fața întrebării cu valoare de destin: în ce anume crede și cui anume vrea să-i slujească: puterii nevăzute a lui Dumnezeu, sau faptei răului ce domnește în chip vădit în lume? Și voința omenească a lui Hristos biruie ispita acestei iubiri de putere aparent atât de evlavioase și se supune în libertate adevăratului bine sau bunătații, respingând orice acord cu răul care domnește în lume: "*Zis-a lui Iisus: Mergi înapoia mea, satano, căci scris este: Domnului Dumnezeuului tău să te închini și Lui singur să-I slujești. Atunci L-a lăsat diavolul și iată îngerii, venind la El, Îi slujeau*" (Matei 4, 11).

18. M. Steiner, *La Tentation de Jésus*, Paris, J. Gabalda, 1962, p. 146-163.

După ce Hristos a învins, în acest mod, ispitirile principiului răului care voia să supună voința Sa omenească, El manifestă acordul interior al voinței Lui omenești cu voința dumnezeiască, prin aceea că, după înomenirea dumnezeirii Lui, îndumnezeiește acum umanitatea Sa. Dar, fapta eroică a lui Hristos nu se epuizează în aceasta. Fiind pe de-a întregul om, Hristos nu are în sine numai elementul pur uman (voința rațională), ci și elementul material natural: El nu s-a înomenit numai, ci S-a întrupat (*sárx egéneto*). Fapta Sa duhovnicească – biruirea interioară a ispitei – trebuia desăvârșită printr-o faptă a trupului, adică a sufletului sensibil, prin suportarea suferinței și morții; de aceea, în *Evanghelie*, după istorisirea ispitirilor în pustie, se spune că diavolul L-a "*lăsat pe Hristos până la o vreme*" (Luca 4, 13). Principiul răului, învins interior prin lepădarea de sine a voinței, și căruia i s-a oprit accesul în inima ființei omenești, a mai păstrat putere asupra exteriorului ei: asupra naturii sensibile; iar aceasta nu putea fi eliberată decât tot printr-un proces de tăgăduire de sine prin suferință și moarte; după ce voința omenească a lui Hristos s-a supus liber divinității Lui, prin însuși acest fapt ea și-a supus natura Sa sensibilă și a silit-o, în ciuda slăbiciunilor ei – rugăciunea paharului (Marcu 14, 36) – să săvârșească voia lui Dumnezeu până la sfârșit: adică ascultare până la moarte¹⁹. Prin aceasta s-a restaurat în cel de-al doilea Adam raportul natural al tuturor celor trei principii, raport distrus de primul Adam. Readus în cuvenitul raport de supunere sau acord liber consimțit față de principiul divin ca un bine interior, principiul uman primește iarăși importanța de principiu mijlocitor, unificator între Dumnezeu și natură; iar aceasta, curățită prin moartea pe cruce, își pierde separarea și greutatea materială și devine expresie directă și instrument al spiritului divin, adevărul *trup spiritual* al Dumnezeu-Omului înviat. Prin viața, moartea și Învierea Sa, Hristos a revelat faptul că Dumnezeul întrupat în El e mai presus de lege și mai presus de rațiune, și că poate face mai mult decât să strivească răul cu puterea Sa și să-l descopere prin lumina Sa, că El, ca duh infinit al vieții și iubirii, renaște și mântuiește natura pierdută prefăcând minciuna ei în adevăr, răul în bine, găsindu-și slava în această lucrare a iubirii atotbiruitoare: "*și am văzut slava Lui, slavă ca a Unuia-Născut din Tatăl, plin de har și de adevăr*" (Ioan 1, 14).

Faptul că viața trupească naturală e o viață degradată nu numai în forma grosolană a animalității, ci și atunci când e legată de formele vieții umane comunitare – se știa încă înainte de Hristos. Au știut-o înțelepții indieni – brahmanii și budiștii – precum și filosofii greci – Platon și urmașii lui. Dar nu e suficient să știm că această viață e rea și să o condamnăm, nu e suficient nici să medităm la o altă viață adevărată și bună, pe care filosofii platonicieni au indicat-o ca existând în lumea ideală a adevărului, frumosului și binelui existând în sine, ci e vorba de a arăta în fapt că această viață există efectiv. Ea trebuie introdusă în om și în natură dezvăluind în interior subiectul vieții adevărate. Și dacă aceasta e viața adevărată, ea nu poate fi lipsită de putere și de eficiență: ea trebuie să biruie viața pervertită și să supună legea nedesăvârșită.

19. N. Berdiaeff, *De la destination de l'homme. Essai d'éthique paradoxale*, Paris, 1935, p. 334.

Temeiul vieții trupesti e păcatul, sfârșitul ei moartea și descompunerea. Începutul vieții adevărate – iubirea – biruie păcatul, iar sfârșitul ei – învierea – biruie moartea.

Dacă viața duhovnicească este cea adevărată, atunci ea trebuie să se descopere în chip vădit: nu doar în sentimente și dorințe, nu numai în gânduri și cuvinte, ci în fapt, în biruința reală a duhului asupra naturii materiale. Și o astfel de biruință a puterii duhului asupra materiei trebuie să aibă un cu totul alt caracter decât biruința unei forțe materiale asupra alteia în lupta naturală pentru existență, unde învinsul este sacrificat, înghițit, exterminat. Principiul duhovnicesc trebuie să-și arate superioritatea sa tocmai în biruința lui asupra naturii decăzute, restaurând-o într-o nouă formă de existență. Învierea este împăcarea interioară între materie și spirit. Materia devine aici una cu duhul ca expresia reală a acestuia, ca *trup duhovnicesc*. Adevărul definitiv și specific al creștinismului constă în înduhovnicirea și îndumnezeirea trupului. Întruparea și Învierea Logosului divin în Iisus Hristos este un întreg triumf: aici își manifestă importanța lor absolută cele trei naturi ale existenței – cea divină, materială și umană.

Înomenirea principiului divin săvârșită în Hristos eliberează natura umană pentru o nouă lucrare. Dacă umanitatea veche a *căutat* numai pe Dumnezeu și de aceea n-a putut și *trăi* după Dumnezeu, pentru umanitatea cea nouă căreia în Hristos i s-a revelat deja ca Dumnezeu adevărat, devine o datorie să trăiască după Dumnezeu, adică să-și însușească activ sămânța vieții divine care s-a descoperit în ea și să o facă să crească. Ea nu mai are nevoie să *caute* adevărul – adevărul este dat; ea trebuie să-l *înfăptuiască* în realitate; și pentru că adevărul dat este unul absolut, infinit, el trebuie să fie realizabil în întreaga realitate, în *întreaga* plinătate a existenței umane și naturale care nu mai trebuie să constituie o limită pentru acest adevăr, ca Dumnezeu să fie totul în toate (I *Corinteni* 15, 28), să devină lucrare activă (*theourgia*), adică acțiune simultană a divinității și umanității în vederea restaurării celei din urmă, adică a prefacerii ei dintr-una trupească sau naturală într-una spirituală sau divină. Aceasta nu este o creație din nimic, ci o transsubstanțiere și a vieții trupesti în viață dumnezeiască: "*Căci trebuie ca El să împărătească până va pune pe toți vrăjmașii sub picioarele Sale. Vrăjmașul cel din urmă care va fi nimicit, va fi moartea*" (I *Corinteni* 15, 25–26).

DESPRE O POSIBILĂ TEOLOGIE A ARTEI

Arh. drd. MIHAELA PALADE

Lumea, prima creație artistică. Artă bizantină a crescut într-un pământ prielnic artelor, iar Teologia ortodoxă a fost familiarizată cu filosofia greacă. Ca atare, chiar dacă artele vizuale, în formele lor de manifestare specifice artei greco-romane, au fost respinse inițial de creștini – fiind orientate mai mult către frumusețea exterioară, decât spre cea interioară – totuși arta în sine a fost la loc de cinste, dat fiind faptul că și singurul Artist din univers este Dumnezeu. Întreaga lume este o operă de artă, în care omul e chemat să-L vadă pe Autorul ei și al lui, prin aceasta aducându-l permanent slavă și astfel găsindu-și fericirea pierdută. "Motivul biblic antic al facerii lumii de către Dumnezeu a devenit pivotul abordării... cu precădere estetice a lumii.

Primilor gânditori creștini Dumnezeu le apare ca un artist măreț, care a zidit lumea ca pe o uriașă operă de artă, după un plan dinainte stabilit¹. Însuși procesul creației este un act artistic, căci "a crea", "a înfăptui" semnifică "a înfrumuseța" (*kosmeo*), și reciproc. "Ideea creației cosmice și a artistului cosmic ocupă un loc important în opinia apologeților, orientând într-un fel nou estetica lor. «Lumea este frumoasă, – scria Atenagora –, și prin măreția bolții cerești, și prin așezarea [stelelor] într-un cerc înclinat [Zodiacul] și către miazănoapte, și prin forma sferică. Dar nu ei, ci artistului care a făcut-o (*ton techniten*) trebuie să ne închinăm»"². Lumea a fost de la început frumoasă: "Și a privit Dumnezeu toate câte a făcut și iată că erau bune foarte" (Fac. 1, 31). Septuaginta nu traduce *agathon* (bun), ci *kalon*, adică *frumos*, iar în ebraică cuvântul este și mai sugestiv, însemnând și *bine* și *frumos*. Verbul *a crea* este conjugat în ebraică la modul perfect, lumea a fost, este și va fi creată până la desăvârșirea ei. Ieșind din mâinile lui Dumnezeu, germele ei este deja frumos, dar își cere împlinirea³.

Sfântul Grigorie al Nyssei vorbește, referindu-se la creația lumii, de bună-tatea ei dinamică. În expresia *lian kalon*, adverbul *lian* exprimă continuitatea în desăvârșirea lumii. Nu se poate vorbi de o bună-tate statică a ei ci, elementele ei, păstrându-și identitatea, sunt chemate să progreseze în bună-tate. Acesta este un lucru providențial pentru a feri omul de căderea în idolatrie. Statornicia și neschimbabilitatea fiind atribute divine, omul, văzând că toată creația suferă de schimbare, nu va ajunge să ia creatura drept Dumnezeu⁴.

Omul, fiind creat după chipul lui Dumnezeu, a fost înzestrat cu acea năzuință de a realiza asemănarea cu Creatorul său. Din creație avea înăscută dorința către

1. V. V. Bîcikov, *Estetica antichității târzii*, traducere Lucian Dragomirescu, Edit. Meridiane, 1984, p. 273.

2. Idem, p. 280.

3. P. Evdochimov, *Arta Icoanei*, traducere Grigore Moga și Petru Moga, Edit. Meridiane, 1993, p. 10.

4. *De hom. op.*, I, 44, 132 A, 129 D, S. C. 6, 90, apud Pr. Vasile Răducă, *Antropologia Sfântului Grigore de Nyssa*, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., 1996, p. 54.

Frumos, Bine și Adevăr. Creația întreagă era un imens album de artă, raiul era o adevărată academie în care omul urma să îndeplinească porunca de a fi dumnezeu, adică de a făuri la rândul lui frumusețe într-un adevăr și bine. El însuși era cununa creației, minunat în alcătuirea sa, având o structură artistică sădită în însăși alcătuirea sa. "Omul propriu-zis a fost conceput și creat de Ziditor, ... ca pisc și încununare a lumii vizibile. În serviciile divine ale vremurilor apostolice el era numit *kosmu kosmos*, adică «podoaba lumii» sau «lumea frumuseții» (este dificil de redat jocul semnificațiilor cuvântului *kosmos*—lume și frumusețe). Pierzând, o dată cu căderea în păcat, această frumusețe, ...el trebuie să și-o redobândească. El trebuie să devină iară «frumusețea lumii»⁵. În *Adversus haereses*, Sfântul Irineu, îndemnând omul să nu se opună lucrării Creatorului său, ci să fie un material "moale" în mâinile Lui, i se adresează astfel: "de altfel cum ai putea fi zeu, când încă nu ai fost făcut om? Cum ai putea fi desăvârșit, când de abia ai fost creat? Cum ai putea fi nemuritor când, într-o natură muritoare, nu ai ascultat de Creatorul tău? Căci trebuie mai întâi să-ți păstrezi rangul de om ca abia mai apoi să te împărtășești din slava lui Dumnezeu: căci nu tu îl faci pe Dumnezeu, ci Dumnezeu te face pe tine. Deci dacă ești lucrarea lui Dumnezeu, așteaptă cu răbdare mâna meșterului tău care le face pe toate la timpul lor... Arată-i o inimă blândă și supusă și păstrează forma pe care ți-a dat-o acest Artist, având în tine Apa cea vie care vine de la El și fără de care, întărindu-te, ai respinge amprenta degetelor Sale. Păstrând această alcătuire te vei ridica la desăvârșire căci prin arta lui Dumnezeu va fi ascuns lutul care e în tine. Mâna Sa a creat substanța ta și ea te va îmbrăca în aur pur pe dinăuntru și pe dinafară și te va împodobi atât de frumos încât Regele însuși va fi vrăjit de frumusețea ta. Dar dacă, împietriindu-te, îi respingi arta și te arăți nemulțumit pentru că te-a făcut om, prin necunoștința ta față de Dumnezeu, vei fi respins deopotrivă arta lui și viața: căci a face este propriu bunătății lui Dumnezeu iar a fi făcut este propriu naturii umane. Deci dacă-i dăruiești ceea ce este al tău, adică supunerea și credința în El, vei primi foloasele artei sale și vei fi desăvârșita lucrare a lui Dumnezeu"⁶. Anticii enunțaseră primii echivalența *kalok-aghaton*—concepția conform căreia frumosul (*kalon*) se află în indisolubilă unire cu binele (*agathon*), esteticul cu eticul. Formularea îi aparține lui Platon, cel care avea un altar închinat lui Eros, acel Eros platonice, fără legătură cu iubirea senzuală, ci care reprezintă **năzuința umană generală spre Adevăr, Frumos și Bine** (s.n.)⁷. Creștinismul a preluat firesc această concepție, căci Cel care era izvorul celor trei năzuințe umane, era în același timp calea de urmat pentru a le dobândi. Hristos a fost dintru început identificat cu Adevărul, Binele și Frumosul.

Prima manifestare a iconoclasmului. Vorbind despre sensul celor doi pomi din grădina Raiului, pomul vieții și cel al cunoștinței binelui și răului, Sfinții Părinți "dau de înțeles că prin acești doi pomi se înțelege aceeași lume: privită

5. Bicikov, *op. cit.*, p. 282.

6. *Adversus haereses*, IV 39, 2–3, apud Alain Besançon, *Imaginea interzisă – Istoria universală a iconoclasmului de la Platon la Kandinsky*, traducere Mona Antohi, Edit. Humanitas, 1996, p. 98.

7. Nicolae Balca, *Istoria filosofiei antice*, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al B. O. R., 1982, p. 151.

printr-o minte înduhovnicită, este pomul vieții și ne pune în legătură cu Dumnezeu; iar privită și folosită printr-o simțire dezlegată de mintea înduhovnicită ea reprezintă pomul cunoștinței binelui și răului și desface pe om de Dumnezeu"⁸. Dumnezeu le-a dat voie primilor oameni să mănânce din toți pomii Raiului, numai din rodul pomului din mijlocul lui să nu mănânce, nici să se atingă de el, iar dacă o vor face, le-a spus că vor muri (Fac. 3, 2-3). Omul a fost avertizat deci asupra pericolului de a putea ucide prin neascultare, de a ajunge muritor în loc de a fi nemuritor, căci și el și creația, nu puteau ajunge nemuritoare decât prin întărirea în ascultare a noului împărat al lumii. Astfel "căderea lui Adam a adus moartea nu ca pe un fapt nou în creație, ci ca incapacitatea de a-și depăși mortalitatea înăscută"⁹, iar neascultarea primilor oameni a echivalat cu o distrugere, o ucidere, datorată greșitei întrebuițări a libertății primite. Capacitatea de a vedea frumusețea lumii îi fusese sădită omului prin creație, dar ea se cerea a fi întărită în ascultare căci, deși îi fusese dat omului *chipul* lui Dumnezeu, ajungerea la *asemănare*, adică la vederea și dorirea binelui și frumosului, nu se putea înfăptui decât prin rămânerea în ascultare. Frumusețea lumii se cerea deci a fi descoperită într-un efort infinit, ori chiar ea a constituit pentru oameni un prilej de a lupta cu ispita. Omul a fost chemat să discearnă și să se întărească în vederea frumuseții cea de viață dătătoare. Dar "socotind că rodul pomului este bun de mâncat și plăcut ochilor la vedere" a luat și a mâncat din el, dobândind astfel *cunoașterea* stării de *ne cunoaștere* la care îl adusese neascultarea. Frumusețea pomului s-a dovedit a fi una înșelătoare, însemnând de fapt urâtenie și aducând cu ea schimonosirea chipului lui Dumnezeu din om, acesta înfăptuind astfel distrugerea propriei icoane, a chipului primit la creație. Urâtenia a pătruns în lume prin poarta deschisă de dorința primilor oameni de a gusta din frumusețea arătată lor de satana, frumusețe ce s-a dovedit a fi înșelătoare. Astfel omul a cunoscut că răul, urâtenia nu se arată niciodată după natura proprie, ar fi ineficace dacă nu s-ar colora în nici un bine prin care să atragă spre poticnire pe cel amăgit. "Nu e nici absolut rău, deoarece se învâluie în floarea binelui, nici pur bine deoarece sub el se ascunde răul... De aceea, arătând șarpele fructul rău al păcatului, nu a arătat vederii răul în natura ce o avea; căci nu s-ar fi lăsat omul ispitit de răul vădit. Ci înfrumusețându-l la arătare cu o vedere atrăgătoare și vrăjind gustul cu o plăcere pentru simțire, i s-a părut femeii acceptabil... și luând, a mâncat"¹⁰. Astfel, Sfântul Vasile cel Mare consideră că pomul cunoștinței binelui și răului nu este rău prin el însuși, ci ispititor prin frumusețea și dulceața fructelor lui, deci ca reprezentant al frumuseții și dulceții sensibile a creațiunii¹¹.

În momentul în care în Imperiul Bizantin a început furia iconoclastă, Sfântul Ioan Damaschin și-a scris *Cele trei tratate contra iconoclaștilor*, stabilind, printre

8. Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Răspuns către Talasie*, Filocalia rom., traducere Pr. Dumitru Stăniloae, Edit. Harisma, 1994, vol. III, p. 35 și Sfântul Grigorie de Nyssa, *De hominis opificio*, P. G. 44, c. 197, apud Dumitru Stăniloae, *Trăirea lui Dumnezeu în Ortodoxie*, Edit. Dacia, 1993, p. 36.

9. Ioannis Zizioulas, *Creația ca Euharistie*, traducere Caliope Papacioc, Edit. Bizantină, 1999, p. 88.

10. Sf. Vasile cel Mare, Omilia: *Dumnezeu nu e autorul Răului*, P. G. 31, col 200, apud Pr. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., 1978, vol. I, p. 470.

11. Sf. Vasile cel Mare, P. G. 31, c. 298, apud Pr. D. Stăniloae, *op. cit.*, nota 134, p. 469.

altele, șase tipuri de icoană: întâi "icoana vie *naturală* și întru totul asemenea Dumnezeuului celui nevăzut este Fiul", apoi sunt icoanele și exemplele lucrurilor ce vor fi făcute de Dumnezeu, adică hotărârile de mai dinainte; urmează lucrurile văzute care sunt icoane ale celor nevăzute și lipsite de formă. Al patrulea fel de icoane sunt cele ce schițează în chip enigmatic cele viitoare, cum ar fi chivotul, toiagul și vasul cu mană care închipuie pe fecioara Maria, Născătoarea de Dumnezeu, apoi mai este icoana faptelor trecute ce servește spre aducerea aminte a minunilor, virtuților sau viciilor "spre folosul celor care vom privi mai târziu, ca să evităm cele rele și să năzuim virtuțile", iar al șaselea fel de icoane sunt cele *zugrăvite*, "icoanele faptelor trecute și virtuțile"¹². În cazul iconoclasmului, am putea spune că prima manifestare a lui, înțeles în sens larg, a avut loc în Rai, atunci când a fost distrus chipul lui Dumnezeu din om, sau *icoana Lui naturală*. Omul a fost creat după *chipul* sau *icoana* lui Dumnezeu, ori tocmai această icoană naturală, dăruită omului a fost mutilată. Distrugerea nu a fost nici totală, nici iremediabilă, dar ea s-a făptuit, iar realitatea acestei schimonosiri și alterări a chipului sau a icoanei are consecințe și în prezent. Cel care a săvârșit această primă manifestare a iconoclasmului a fost chiar purtătorul icoanei. Aparent, omul nu a îndeplinit o poruncă potrivnică voii lui Dumnezeu, în fond el a dorit îndumnezeirea, dar nu pe calea arătată de Acesta, ci pe o alta, adoptată la îndemnul satanei. Drumul ales nu ducea însă la îndumnezeire ci, dimpotrivă, la pierderea ei. Primul lucru făcut de om a fost să se ascundă, pentru a nu vedea fața lui Dumnezeu. Până atunci această față îi fusese familiară, o văzuse din momentul creării sale, dar acum intervenise o schimbare în relația sa cu Dumnezeu. Din momentul în care în interiorul său chipul lui Dumnezeu se deformată, atunci a apărut și refuzul de a-L vedea pe Dumnezeu așa cum era El în realitate. Numai că, după alungarea din Rai, omul va dori întotdeauna să vadă fața lui Dumnezeu, astfel că, după acel "Adame, unde ești?", va urma adesea "unde ești, Doamne?", strigătul disperat al omului care caută să-L vadă pe Dumnezeu, dar nu întotdeauna după cum dorește Acesta să fie văzut. Desfigurarea chipului sau icoanei lui Dumnezeu din om a însemnat întunecarea rațiunii, pervertirea inimii și slăbirea voinței, adică afectarea facultăților sufletești. În dezordinea apărută, omul nu și-a pierdut complet înclinațiile cu care fusese creat, numai că acestea s-au manifestat în direcții greșite. Omul a schimbat dragostea lui Dumnezeu cu cea față de materie, preferând de cele mai multe ori stagnarea în imanența ei efortului transcenderii către starea de îndumnezeire. Dacă în Rai, omul primise porunca de a fi dumnezeu (Sfântul Vasile cel Mare), în urma căderii însă, s-a îmbolnăvit de stricăciune.

Dacă aspectul acesta este lesne de înțeles, în schimb s-ar putea naște nedumerirea privind urmările păcatului asupra artei și mai ales asupra iconografiei creștine; în ce măsură schimonosirea chipului lui Dumnezeu din om ar fi putut modifica cursul firesc al artei. Creația își aștepta din partea celui care urma să-i fie "preot al făpturii zidite" punerea în lumină a întregii ei frumuseți, actua-

12. *Cele trei tratate împotriva iconoclaștilor*, traducere Pr. Dumitru Fecioru, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., 1998, p. 45-47.

lizarea sensurilor estetice existente deocamdată numai potențial. Din păcate, așa cum căderea lui Adam a adus moartea în lume, tot așa ea a adus cu sine și urâtenia, prin confuzia făcută între frumusețea cea nepieritoare și falsa frumusețe, înșelătoare apariție ce pierе imediat ce omul o preferă pe ea în locul celei adevărate. Omul a introdus astfel în lume urâtenia, nu ca pe o caracteristică reală și de neînlăturat a lumii, ci ca o absență a frumuseții pe care el a respins-o. Alegând atingerea perfecțiunii în neascultare, în absența comuniunii cu Izvorul Vieții și al armoniei, omul a dezorganizat și a urâtit lumea în care urma totuși să trăiască. "Urâtul vine în lume de la diavol. Urâtul e diabolic. Diavolul îl desparte pe om de Dumnezeu, inspirând ură, minciună, invidie, trufie, perfidie, cruzime, plăcerea de a face rău"¹³. Numai că, lucrarea lui nu este definitivă, căci frumusețea rămâne pecetea pe care Dumnezeu a așezat-o pe creația Sa, iar intervenția nefastă a omului, "coautor" în creație, nu o poate distruge. Referindu-se la crearea omului după chipul lui Dumnezeu, Sfântul Grigorie de Nyssa spune că Acesta a imprimat bunătatea propriei naturi ca o pecete într-o ceară, dar răul a ascuns binele. Atunci când va fi îndepărtat răul, "frumusețea deiformă" va străluci din nou. Căderea în păcat a adus asupra omului "urâtenia răului" în așa fel încât chipul nu mai strălucește în frumusețea sa, dar nici nu poate primi în puritatea lor strălucirile frumuseții prototipului. "Natura omenească socotită *oglină* care reflectă și reproduce în luciul ei cele ce i se pun în față, va face să ia chip în luciul ei forma răului. Răul, pe de o parte, este receptat de omul-oglină, iar pe de altă parte este răspândit în afara sa, după cum oglinda reflectă în afară chipul așa cum se oglindește în luciul ei"¹⁴.

Același proces de "ucidere" al frumuseții, l-a suferit și icoana, înțeleasă atât ca *icoană naturală* dar și *artificială*. Dacă *icoana naturală* a fost distrusă prin căderea în păcat a primilor oameni, *icoana pictată* a suferit acest proces iconoclast prin transformarea ei în *imagine religioasă*, lipsită de atributele cultice și implicit, simbolice. Icoana nu poate fi exclusiv realistă, căci ea înfățișează lumea ce va să vină, lumea transfigurată, dar nici absolut simbolică, căci subiectul ei aparține deopotrivă realității istorice. Ea unește în sine contrariile, nu anulându-le, ci făcând ca "toate să fie una". Specificul iconografiei stă tocmai în faptul că "granițele între văzut și nevăzut, între timp și veșnicie, între simbol și realitate sunt depășite și în ele se aduce la expresie unitatea tainică trăită între amândouă"¹⁵. Temeiul icoanei este Întruparea, cea care a desființat granițele dintre lumea văzută și cea nevăzută. În disputele iconoclaste Sfântul Teodor Studitul a găsit soluția conciliantă: "icoana nu seamănă cu natura, ci seamănă cu persoana. Prin firea omenească a lui Hristos, reprezentată simbolic și nu portretistic, icoana ne pune în prezența lui Hristos total și ne face să contemplăm însăși taina Întrupării. Dacă spunem că icoana reprezintă cele două naturi împreună, cădem în monofizitism, confuzia firii divine cu cea umană; dacă spunem că reprezintă

13. M. Diaconescu, *Prelegeri de estetica Ortodoxiei*, Edit. Porto-Franco, 1996, vol. I, p. 204.

14. *De hom. op.*, XII, 44, 161 CD, apud Pr. V. Răducă, *op. cit.*, p. 221.

15. H. I. Schültz, *Die byzantinische Liturgie*, Freiburg im Breisgau, 1964, p. 171, apud Pr. Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate și comuniune în liturgia ortodoxă*, Edit. Mitropoliei Olteniei, 1986, p. 80.

numai firea omenească, ne rostogolim în nestorianism, separarea celor două firi. Sfântul Atanasie Sinaitul precizează: nu natura este cea care vede natura, ci persoana este cea care contemplă persoana. Acest lucru explică existența unei multitudini de compoziții diferite, căci toate sunt simbolice și nu portretistice¹⁶. Reprezentarea simbolică nu este un scop în sine, ci un mijloc de vedere a celor nevăzute; asemeni și icoana nu este decât un mijloc, iar nu însăși scopul cultului creștin, nici un "obiect" de cult, operă de artă, fie ea istorică, sau obiect de speculație metafizică. "Dacă simbolul își propune și atinge un scop, atunci el este realmente indisociabil de acest scop, de realitatea superioară manifestată de el. Dacă nu revelează o realitate, atunci înseamnă că nu-și atinge scopul și, în consecință, nu trebuie să vedem în el o organizare, o formă care tâșnește spre un scop și deci, lipsit de scop, el nu este simbol, nu este instrument spiritual, ci doar un material sensibil... Tot așa și icoanele sunt «reprezentări vizibile ale unor priveriști tainice și suprafirești», potrivit sfântului Dionisie Areopagitul. În ce privește icoana, ea este mai mult decât ar putea fi prin ea însăși atunci când devine o vedenie cerească, sau mai puțin decât ea însăși, atunci când nu descoperă nici unei conștiințe lumea suprasensibilă, în acest caz nefiind altceva decât scândură pictată"¹⁷.

Am putea spune deci că **iconoclasm** înseamnă mai mult decât refuzul sau distrugerea icoanei sau a imaginii. Ar fi de fapt distrugerea creației lui Dumnezeu, începând cu microcosmosul și terminând cu macrocosmosul – în sens propriu dar și în sens figurativ – distrugerea valorilor sau pur și simplu ignorarea lor. În acest sens am putea spune că iconoclasmul își are rădăcinile în păcatul protopărinților, fiind refuzul omului de a-și accepta menirea artistică, aceea de a zidi și nu de a distruge.

Mântuirea – operă de restaurare artistică. Într-o lume deformată estetic, l-a revenit tot Creatorului sarcina restaurării. Cel care a "pictat" la începutul veacurilor chipul lui Dumnezeu în om, Hristos, a venit la plinirea vremii pentru a-l reface și a-i reda strălucirea inițială. Pictorul era El însuși și Model, căci după chipul sau icoana Sa urma să fie realizată restaurarea *icoanei* din om spre atingerea asemănării, și tot El urma să îl ajute în această operă. Omul fusese creat după chipul Său. Textul Facerii lasă să se înțeleagă că Dumnezeu l-a creat pe om după un chip prototip, un *arhetip*, care nu era decât Cuvântul, înțelepciunea, chipul bunătății lui Dumnezeu¹⁸. Restaurarea omului avea să se facă tot după același chip, care urma să devină vizibil după întrupare. Hristos, chipul Tatălui, după modelul Căruia a fost creat omul, S-a întrupat, luând un chip vizibil, începându-și opera de restaurare a chipului lui Dumnezeu din om. Noul Adam aducea cu Sine și *Imaginea* pe lângă *Cuvânt*; Vechiul Testament cunoscuse numai Cuvântul și interdictul fixării cu mijloace sensibile a oricărei imagini sau înfățișări a "*celor ce sunt sus în cer sau jos pe pământ, sau în apă și sub pământ*" (Deut. 5, 8). Noul

16. Paul Evdokimov, *Cunoașterea lui Dumnezeu*, traducere Pr. Vasile Răducă, Edit. Christiana, 1995, p. 128.

17. Pavel Florenski, *Iconostasul*, traducere Boris Buzilă, Edit. Anastasia, 1994, p. 158–159.

18. După Philon, imaginea de care Dumnezeu s-a folosit pentru a crea omul, arhetipul este Logosul, *Legum allegoriae*, III, 96; *De confusione linguarum*, 146–147, apud *Dictionnaire de Spiritualité – Ascétique et mystique*, Edit. Beauchesne, Paris, 1970, tome VII, col. 1404.

Testament aducea cu sine Întruparea Cuvântului, adică vizualizarea Lui. Dar, așa cum mulți aud puțini pricep, tot așa mulți văd, dar nu toți la fel, ci fiecare după cum îi este voia, nu puterea, căci "a vedea" cu adevărat stă în acel "de voiește cineva", iar nu "de poate cineva".

Prin urmare Hristos a venit ca să umanizeze omul care se dezumanizase. De fapt termenul de *umanism* apare pentru prima dată la apologeții creștini, iar nu în Renaștere, așa cum se crede îndeobște. Pentru apologeți întregul univers se "rotește" între doi poli, Dumnezeu și omul, acesta fiind "chipul Chipului" și cea mai iubită creație a lui Dumnezeu. Dându-și seama de aceasta, omul a început să privească cu mai multă atenție asupra lui. "A sosit momentul în istoria culturii când omul a început să înțeleagă că trebuie să fie uman, că *umanitatea* (*humanitas*) este principala sa avuție, dar aceasta lipsea celei mai mari părți în populația de stirpe romană, adică ea nu reprezenta atunci un atribut al culturii romane. Eroul antic și conducătorul de oști roman, filosoful și poetul epocii clasice nu cunoșteau încă, pur și simplu, această noțiune. Abia antichitatea târzie, conturând pe stindardele sale imaginea Dumnezeului-Om care suferă pentru ceilalți, a ridicat conștient glasul, pentru prima dată în istoria culturii, în apărarea omului slab, oropsit și îndurerat, căutând să fundamenteze și să demonstreze teoretic (bazându-se pe autoritatea divină) că omul trebuie să fie înainte de toate și uman. Tocmai din antichitatea târzie, în special de la apologeți, își trage originea noțiunii de *umanitate*"¹⁹. După apologeți, toți scriitorii creștini care s-au preocupat de om în mod special, prin laudele pe care i le-au adus, au făcut de fapt apologia omului. Acesta se bucurase încă de la început, din momentul creării sale, de o atenție deosebită din partea lui Dumnezeu. Era o faptură în aparență atât de fragilă, dar căreia îi fusese menită o sarcină imensă: stăpânirea lumii întregi. Om se făcuse și Fiul lui Dumnezeu, pecetluind prin aceasta dragostea pe care Dumnezeu nu încetase să o reverse asupra omului și cinstirea de care încă se bucura în fața lui Dumnezeu. Adam căzuse din cinstea cea dintâi, dar a venit Hristos ca să-i pregătească locaș ceresc, să-i dăruiască din nou slava, pregătită lui de la întemeierea lumii. Din nou omul avea libertatea de a primi cinstea de a fi asemenea lui Dumnezeu sau de a o refuza.

Opera de răscumpărare a Mântuitorului implică aspectul de jertfă, ontologic și recapitulativ, săvârșindu-se prin trei căi sau aspecte principale. Calea către Tatăl în care, prin ascultarea "până la moarte și încă moarte de Cruce", preamărește pe Dumnezeu, îndreptând greșala omului. Cea de-a doua cale, aspectul ontologic, se îndreaptă către firea umană a lui Iisus Hristos. Căci prin ascultarea și moartea Sa pe Cruce Hristos a restaurat ontologic firea umană, ridicând-o din stricăciune și moarte, iar prin Înviere a înnoit total și îndumnezeit firea Sa umană, ridicând-o pe cea mai înaltă treaptă a desăvârșirii, prin Înălțarea Sa la ceruri²⁰. Iar aspectul recapitulativ se îndreaptă către întreg neamul omenesc, căci prin firea umană asumată la întrupare, Hristos cuprinde virtual pe toți oamenii, din toate timpurile,

19. V. V. Bicikov, *op. cit.*, p. 194–195.

20. *Îndrumări misionare*, lucrare elaborată de un colectiv de autori de la Institutul teologic universitar din București, coordonator Pr. Dumitru Radu, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., 1986, p. 490.

până la sfârșitul veacului. "O picătură din sângele Meu a curs și pentru tine" i-a spus lui Pascal ca și cum s-ar fi adresat întregii omeniri. Acest aspect relevă că mântuirea nu înseamnă să te smulgi istoriei pentru a ajunge la eternitate sau la atemporalitatea pe care o procură iluminarea. Mântuirea are loc în istorie, în «istoria sfântă» a cărei recapitulare este Hristos. Tot astfel, fiecare om, devenind conștient de nedesăvârșirea sa cere timpului răgazul indispensabil pentru săvârșirea sa conform planului binevoitor conceput pentru el de Dumnezeu creator și mântuitor. Acest efort de desăvârșire este opera conjugată a lui Dumnezeu și a omului. Ea constă în a face din om chipul lui Dumnezeu. Numai Dumnezeu poate face un *chip al lui Dumnezeu*. Pentru aceasta El se folosește de cele două mâini ale Sale: Fiul și Duhul Sfânt. Dumnezeu Fiul este deci în același timp colaborator și model. Chipul lui Dumnezeu este Fiul după asemănarea căruia a fost făcut omul. Iată de ce Fiul a apărut la sfârșitul timpurilor ca să se arate că chipul Său îi seamănă²¹.

Așadar, după ce omul a stricat frumusețea operei lui Dumnezeu prin schimonosirea chipului primit în dar, Acesta nu Și-a abandonat lucrarea, începând opera de restaurare. Referindu-se la refacerea chipului distrus, la restaurarea lui prin aducerea la starea inițială, ca și la orice altă formă de ajungere la asemănarea cu Dumnezeu, părinții compară deseori acest efort al omului cu munca zugravilor, a pictorilor de modele. "Creat după chipul lui Dumnezeu (Gen. 1, 26), omul trebuia să ajungă la asemănarea cu Dumnezeu. Pentru a se realiza aceasta, Cuvântul a fost trimis în lume, a luat chipul nostru, a luat asupra Lui păcatele noastre pentru ca noi să putem îmbrăca iarăși chipul dumnezeiesc. **Asemănarea cu Dumnezeu o realizăm atunci când, exact ca niște pictori abili, imprimăm în voința noastră trăsăturile vieții lui Hrisos** (s. n.). Care, Dumnezeu fiind, a îmbrăcat trupul nostru ca noi să putem avea un model de viață divină ca pe un tablou expus privirilor și astfel să fim puși în situația să urmăm pe Acela care a pictat acest chip"²². Referindu-se la înnoirea adusă și la darurile dobândite, Diadoh al Foticeii mărturisește că «două bunuri ne aduce nouă harul cel sfânt: cel dintâi luminează toate trăsăturile sufletului, adică «chipul» nostru, spălând orice zbârcitură a păcatului. Iar celălalt așteaptă să făptuiască împreună cu noi ceea ce este «asemănarea». Deci, când începe mintea să guste întru multă simțire din dulceața Preasfântului Duh, suntem datori să știm că **începe harul să zugrăvească, așa zicând, peste chip, asemănarea** (s. n.). Căci precum zugravii desemnează întâi cu o singură culoare figura omului, apoi înflorind puțin câte puțin culoarea prin culoare, scot la arătare chipul cel viu al celui zugrăvit până la firele părului, așa și sfântul har al lui Dumnezeu readuce întâi prin Botez chipul omului la forma în care era când a fost făcut, iar când ne vede dorind cu toată hotărârea frumusețea «asemănării» și stând goi și fără frică în atelierul lui, înflorește o virtute prin alta și înalță chipul sufletului din strălucire în strălucire, dăruindu-i pecetea asemănării"²³. Iar Sfântul Dionisie Areopagitul, dorind a tâlcui taina Mirungerii

21. Sfântul Irineu, *Demonstrația predicii apostolice*, XXII, apud Besançon, *op. cit.*, p. 99.

22. Metodiu de Olimp, *Banchetul I*, IV, 23 și urm., SC 95, 62–64, apud Cristoph Schönborn, *Icoana lui Hristos*, traducere Pr. Vasile Răducă, Edit. Anastasia, 1996, p. 51.

23. Diadoh al Foticeii, *Cuvânt ascetic*, Filocalia rom., traducere Pr. D. Stăniloae, Edit. Harisma, 1993, vol. I, p. 463–464.

și a înălțării către dobândirea "virtuții cu chip dumnezeiesc", dă ca exemplu munca zugravilor care ostenesc în a realiza o asemănare cât mai mare cu modelul din fața ochilor: "și precum în realizarea chipurilor sensibile, dacă zugravul, privind neclintit spre forma modelului nu e atras spre nimic altceva din cele văzute sau spre ceva deosebit de el, îl va reda pe însuși cel zugrăvit așa cum este: un dublu al originalului (de e îngăduit a spune aceasta) și va arăta pe cel real în asemănarea lui și modelul în chip și pe fiecare în fiecare, afară de deosebirea de ființă, la fel privirea întinsă și neabătută spre frumusețea bine mirositoare și ascunsă va întipări forma nedeosebită și de chip cu totul dumnezeiesc în mintea zugravilor iubitori de frumusețe și bunătate"²⁴. Așadar, opera de restaurare a omului, de refacere a chipului distrus prin păcat prezintă multe similitudini cu munca artistului care încearcă să picteze adevărul modelului avut în fața ochilor săi, să-l restaureze și să-i redea strălucirea inițială pierdută prin distrugerea lui. În această încercare, omul a fost înșelat, așa cum fusese și la început când s-a lăsat atras de "frumusețe", astfel că, nu de puține ori omul a greșit în alegerea modelului necesar restaurării chipului, iar aceasta se întâmpla atunci când el nu mai era atent la modelul divin. În încercarea lui de a ajunge la asemănarea cu Dumnezeu, el ar trebui să fie asemenea "zugravilor dumnezeiești" care, "întipărend sfințenia virtuții de chip atotdumnezeiesc înlăuntrul minții care imită pe Dumnezeu și care e zugrăvită dumnezeiește, privesc numai la înțelegerea arhetipică (dumnezeiască). Și nu numai că sunt nevăzuți de cel neasemenea lor, ci nici ei nu sunt atrași spre privirea acelorora. De aceea, consecvenți cu ei înșiși, nici nu iubesc cele ce par, zadarnic, bune și drepte, ci pe cele ce sunt cu adevărat astfel"²⁵.

Dacă în domeniul artei văzute nu oricine este un artist, ci numai aceia pe care Dumnezeu, după judecățile Sale, i-a înzestrat cu talent și îndemănare, în planul spiritual, lumea întreagă e plină de artiști. Fiecare lucrează la restaurarea propriului chip și prin aceasta la refacerea frumuseții întregii lumi. Modelul său îi este și colaborator în același timp. Aspectul recapitulativ al restaurării înfăptuite de Hristos ne pune la îndemână mijloacele necesare refacerii chipului și ajungerii la asemănare; este necesară însă și o prefacere a unirii virtuale cu El a tuturor, într-o unire actuală a fiecăruia dintre noi. "Atelierul" în care se realizează această dificilă și migăloasă operă de restaurare este sufletul, această biserică în care de la Botez S-a sălășluit Hristos ca Arhiereu, slujind însă nu singur, ci împreună cu noi, ca preoți în locașul propriu²⁶. Așadar, încă din primele secole creștine, s-a conturat atributul omului de artist chemat să repare greșeala protopărinților și să redea chipului sau icoanei lui Dumnezeu, ce-i fusese dăruită la creație, strălucirea inițială. Deși poartă rănila păcatului, el rămâne încă "chipul slavei" cerând a fi ajutat în efortul său: "cu frumusețea cea dintâi împodobindu-mă". La această lucrare toți suntem chemați, fiecare fiind dăruit, din creație, cu mijloacele artistice necesare repictării chipului. Nu este o problemă de putere sau de talent, ci de

24. Sfântul Dionisie Areopagitul, *Opere complete*, traducere Pr. Dumitru Stăniloae, Edit. Paideia, 1996, p. 85.

25. Idem, *Ibidem*.

26. Sfântul Marcu Ascetul, *Închinare în duh și adevăr*, cartea XVII, P.G. 68, apud Pr. Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate și comuniune în liturghia ortodoxă*, Edit. Mitropoliei Olteniei, 1986, p. 22.

voință, depinzând astfel nu de înclinațiile artistice, ci de acceptul fiecăruia. Fiecare om, fiind creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, este deci un artist, fiecare are sarcina, porunca de a restaura chipul desfigurat prin păcat. Dar munca lui rămâne una nevăzută, căci o expunere a ei echivalează cu o distrugere. Dacă în lumea artei, roadele muncii sunt pentru a fi expuse și admirate, aici, în atelierul sufletului, munca nu este vizibilă decât lui Dumnezeu. Roadele ei sunt dobândirea virtuților creștine, dar niciodată un autentic creștin nu le va expune în văzul public, căci, "zugravii dumnezeiești umplând înțelegerea lor de chipul binevestitor, mai presus de fire și de frumusețea spirituală neschimbată se umplu și de smerenie, astfel încât nu doresc ca virtuțile lor să fie văzute și lăudate de oameni (Matei 6, 1; 23, 5)"²⁷.

Înșelarea sau confuzia dintre adevăr și minciună, frumusețe și urâtenie.

La începutul ei, lumea fusese un mijloc de dialog dintre om și Creator, iar "Dumnezeu umbla continuu prin «grădina» transparentă a lumii"²⁸. După cădere însă, ea a devenit opacă, un perete despărțitor între Dumnezeu și om, înșelându-l adesea pe acesta, și făcându-l să o considere drept ultima realitate. Mântuirea adusă de Hristos a adus din nou omului lumina cunoștinței, dându-i posibilitatea să discearnă între adevăr și minciună, între bine și rău, între frumos și urât. În felul acesta omenirea a cunoscut adevărul. "Nu mai socotim ca adevăr ultim lumea, ci pe Hristos, Fiul lui Dumnezeu... Am cunoscut pe Hristos ca Lumină, sau ca sensul pozitiv suprem al lumii și al oamenilor. Am cunoscut că El este Adevărul din care sunt și spre care sunt duse toate. Am cunoscut că cei ce socotesc lumea ca ultim adevăr sunt într-o minciună, luând întunericul unei «culturi» atee drept lumină. Am cunoscut că cei ce nu cunosc pe Hristos ca Fiul lui Dumnezeu cel întrupat și, deci, ca lumina lumii, ci o socotesc pe aceasta ca unica realitate, se află într-o mare minciună. Am cunoscut că toate cuvintele prin care susțin această părere mincinoasă sunt minciuni. Am cunoscut că, avându-le numai pe ele, vom fi într-o veșnică sărăcie sau moarte"²⁹. Am cunoscut, adică avem puțința de a cunoaște sau de a refuza cunoștința, pentru a nu ne lăsa înșelați și a lua drept frumusețe, urâtenia ce se ascunde sub masca frumuseții celei amăgitoare, căci în această alegere nu există cale de mijloc, iar înșelarea pândeste la tot pasul. Atunci când Dumnezeu l-a pus pe om în situația de a alege, nu i-a oferit mai multe căi, ci numai două: Viața sau moartea, Adevărul sau minciuna, Binele sau răul, Frumusețea sau urâtenia. "S-ar putea spune că Dumnezeu s-a adresat oamenilor cu Cuvântul: «în orice zi în care veți mânca din pomul cunoștinței binelui și răului, veți muri» sau: «Iată, am pus înaintea ta viața și moartea» (Deut. 20, 11), de trei ori: la începutul existenței lor, când S-a făcut cunoscut firii lor încă neperversitate, ca Dumnezeu personal și le-a dat prima lege de neatașare exclusivă la natură; când S-a făcut cunoscut din nou, prin poporul Israel, cunoscut ca Persoană, dându-le legea pe Sinai; și când a venit în maximă apropiere de oameni, în

27. Dionisie Areopagitul, *op. cit.*, p. 85.

28. Pr. D. Stăniloae, *Teologia...*, vol. 1, p. 411.

29. Pr. D. Stăniloae, *Iisus Hristos, lumina lumii și îndumnezeitorul omului*, Edit. Anastasia, 1993, p. 79–80.

Hristos. În toate cele trei rânduri li s-a pus în mod clar în conștiință, atât sensul vieții adevărate, cât și al morții. Și prima oară, oamenii alegând natura în locul legăturii cu Dumnezeu cel personal, au ales moartea, dar acesta din nepăsare față de ea; a doua și a treia oară unii, primind legătura cu Dumnezeu, au ales viața, iar ceilalți au ales moartea prin aceeași nepăsare... Toți fac aceasta, alegând moartea, "în orice zi" ca atașare la lume, în locul legăturii cu Dumnezeu, înăbușindu-și conștiința prin care le vorbește El, sau ascunzându-se de El³⁰. Omului îi este greu să discearnă între bine și rău astfel că, deși ele sunt contrare unul altuia, neputându-se confunda, totuși adesea se întâmplă aceasta. Înșelarea continuă și astăzi, când omului i se pun în față două realități dintre care una "pare" a fi bună, iar cealaltă rea.

Omul are mereu puțința și îndatorirea de a alege între adevăr și minciună, între frumos și urât. Acestea sunt opuse una alteia. "În estetica Ortodoxiei, urâtul echivalează cu păcatul. Mai precis – cu cauzele, manifestările și consecințele sale. Sinonimia păcat-urât are o semnificație teologică, estetică, morală, practică și civică și apare în cele mai variate contexte... *Păcatul și urâtul* sunt sinonime *perfecte* sau *totale*. Ele au același conținut. Când acest conținut apare perceput dintr-o perspectivă teologic-dogmatică și teologic-morală, el este *păcat*. Când acest conținut apare perceput dintr-o perspectivă estetică, el este *urât*. Păcatul și urâtul se substituie, în mod curent, în cadrul comunicării creștine, pentru că amândouă cuvintele se referă la aceeași realitate. Numai contextul ne poate spune dacă păcatul apare în comunicare ca realitate teologic-dogmatică, teologic-morală sau estetică"³¹. Teoretic cu toții suntem de acord asupra aspectului discutat mai sus, problema apare în planul practic, atunci când suntem puși în fața alegerii binelui și, implicit a frumosului; căci în această situație se văd urmele lăuate de păcat, care a întunecat vederea, astfel încât, de multe ori luăm drept frumos ceea ce este de fapt urât, dar care nu-și arată urâtenia dintru început, tocmai pentru a ne atrage. Abia după ce am făcut alegerea realizăm, și aceasta nu întotdeauna, că ne-am înșelat. Din păcate mulți nu conștientizează această stare de înșelare cu care trebuie să luptăm permanent. "Cu toții suntem în înșelare. Conștiința acestui fapt este cea mai de nădejde pază împotriva înșelării. Cea mai mare înșelare este a te crede liber de înșelare. Cu toții suntem înșelați, cu toții suntem amăgiți, cu toții ne aflăm într-o stare mincinoasă, având nevoie să fim sloboziți de către adevăr, iar Adevărul este Domnul nostru Iisus Hristos (Ioan 8, 14–32)"³². Capitolul referitor la vindecarea orbului din naștere din Evanghelia după Ioan este poate cea mai clară lămurire asupra puținței sau voinței de a vedea. În timpul vieții Sale pământești, Iisus Hristos S-a lăsat văzut de nenumărați ochi, iudei sau păgâni, cunoscători sau nu ai proorociilor mesianice. Orbul vindecat s-a învrednicit de a primi revelația că Cel care vorbește cu el este Fiul lui Dumnezeu și a mărturisit

30. Pr. D. Stăniloae, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, Edit. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1987, p. 26.

31. Mihail Diaconescu, *Prelegeri de estetica Ortodoxiei*, Edit. Porto-Franco, 1996, vol. I, p. 203–204.

32. Sfântul Ignatie Briancianinov, *Despre înșelare*, traducere Adrian și Xenia Tănăsescu-Vlas, Edit. Schitu românesc Lacu – Sf. Munte Athos, 1999, p. 6.

apoi credința în El nu pentru că s-a învrednicit a-L vedea cu ochii trupești, ci pentru că era deschis și dornic să-L vadă cu ochii sufletului mai clar și mai curat decât fariseii care nu sufereau de orbire trupească. *"Spre judecată am venit în lumea aceasta, ca cei care nu văd să vadă, iar cei care văd să fie orbi. Și au auzit aceștea unii dintre farisei, care erau cu El și I-au zis: Oare și noi suntem orbi? Iisus le-a zis: Dacă ați fi orbi n-ați avea păcat. Dar acum ziceți: Noi vedem. De aceea păcatul rămâne asupra voastră"* (Ioan 9, 39–41). Mântuitorul vrea să arate că se pot primi două felurite vederi și două orbiri: una simțită, alta duhovnicească. Cei care L-au întrebat dacă sunt orbi, altădată Îi spusese: *"Noi n-am fost robi nimănui"* (Ioan 8, 33) și *"noi nu suntem născuți din desfrânare"* (Ioan 8, 4). Prin acestea ei arată că nu au ochi și urechi decât pentru lucrurile sensibile și nu pentru cele duhovnicești³³. Cine se află într-un adevăr, cine nu ia frumusețile lumii acesteia ca unică realitate, acela va fi părtaș al vieții veșnice. Dacă iconomia divină se coboară cu atâta dragoste și înțelegere către oameni, găsind nenumărate nuanțe ale înțelegerii acestora, – îndrumarea duhovnicească uimind adesea prin blândețea judecăților sale – , în privința relației Adevăr-minciună situația este extrem de tranșantă, căci nu există decât alb sau negru, fără nuanțe de gri, simboluri ale varietății naturii umane. Nu putem sluji la doi domni, ci numai unuia singur. *"Nimeni nu poate să slujească la doi domni, căci sau pe unul îl va urî și pe celălalt îl va iubi, sau de unul se va lipsi și pe celălalt îl va disprețui..."* (Matei 6, 7 și Luca 16, 13).

Astfel, știind năzuința omului către frumos, strădaniile lui de refacere a chipului distrus prin păcat, satana îl împie mai departe cu frumuseți amăgitoare, cu minciuni, adică cu nuanțe echivoce. Omului i-a rămas o rămășiță de neșters a binelui, adevărului și frumosului, dar chinul împlinirii lor s-a dovedit de multe ori înșelător. Omul se amăgește cu părerea că păcatul pe care îl face are justificarea prin bine. "Cine se lasă amăgit păstrează în amăgirea lui o doză de nesinceritate. El consimte să fie amăgit, își dă seama că este amăgit. Dar trebuința de a se amăgi e un minim de bine rămas în el, ca un fel de pod șubred prin care intră răul. Fără acesta nu poate intra răul în el"³⁴. Lumea, în loc de a fi un mijloc de dialog al omului cu Dumnezeu, în urma căderii a devenit opacă pentru om, ca un ecran despărțitor, transformată de oameni într-un scop în sine. Nu se mai caută Creatorul, ci creația, și astfel întreaga istorie a artei devine o epopee mai mult sau mai puțin zbuciumată a căutării și prinderii frumosului cu mijloacele de expresie specifice artei. Indiferent dacă este vorba de artă cu program sau de artă pentru artă, omul a căutat exprimarea frumuseții, chiar dacă intenția lui era sau nu conștientizată. "Ființelor umane li s-a dat să contemple frumusețea dumnezeiască în forme materiale, spiritualizând-le pe acestea, făcându-le transparente. Dar acum, datorită slăbirii lor în urma păcatului, ele numai arareori surprind frumusețea ascunsă în cuvinte, în forme, în sunete și o pot prinde în realizări artistice, cu toate că și ele și toată zidirea sunt chemate să laude împreună pe Dumnezeu, cunoscând prin lume și revelând frumusețea Lui negrăită. Dar atâta cât surprind în formă

33. Sfântul Ioan Gură de Aur, *Comentar la Evanghelia după Ioan*, traducere Diac. Gheorghe Băbuș, Edit. Pelerinul Român, 1998, p. 291.

34. Pr. D. Stăniloae, *Teologia...*, vol. I, p. 470.

nestrâmbată de ispita impură spre păcat, este un reflex din frumusețea ce iradiază din izvorul dumnezeiesc al frumuseții, uneori prin lumea îngerească³⁵. Frumusețea își păstrează caracterul obiectiv, existând independent de noi și de viziunea pe care o epocă estetică anume o are asupra ei. "Ea nu există fiindcă ne place, ci ne place fiindcă există"³⁶.

Dorul după frumos, natură, artă au rămas, ca și dorul după acel "altceva" artistic, ele sunt adânc sădite în ființa noastră și nu pot fi anulate. Ele nu au nimic rău în sine, așa cum nici mânia sau pofța nu sunt rele în sine, dar pot deveni păcat atunci când sunt îndreptate într-o direcție greșită. Singura direcție este căutarea Adevărului, iar acesta nu este relativ, așa cum sistemele filozofice ne-au învățat să credem. Există un singur Adevăr absolut, acela că Iisus Hristos este Fiul lui Dumnezeu, Mântuitorul lumii și de aici pleacă totul și tot aici se află și răspunsurile. Orice formă de căutare a frumosului, este și una de căutare a adevărului, a binelui, anticii fiind primii care au enunțat această echivalență: *Kalokagathon*. Ceea ce a fost căutarea *adevărului* pentru filosofi, a fost reprezentarea *frumosului* pentru artiști. Cu foarte mult timp în urmă, cel care mărturisise că nu știe nimic, Socrate, avea să constate că toate încercările de a defini frumosul au eșuat "... pare-se că încep să știu ce vrea să spună vorba «sunt tare grele cele frumoase»"³⁷. Arta creștină, așa cum a fost ea înțeleasă de omul occidental, nu i-a oferit acestuia răspunsuri mulțumitoare; așa cum arta religioasă și-a căpătat "independența" față de Izvorul ei, Chipul lui Dumnezeu, tot așa arta în general și-a căpătat independența față de orice formă de constrângere, apărând formula "artă pentru artă". Chiar dacă i-au rămas înclinațiile firești de regăsire a frumuseții și armoniei inițiale, drumul către ele avea să fie de cele mai multe ori unul înșelător. Astfel, omul s-a lăsat furat de frumusețile unor idoli și, în strădania lui de a atinge frumusețea, a ajuns de multe ori să confunde *mijloacele* cu *scopul* inițial: acesta a fost uitat iar mijloacele s-au transformat ele însele în scopuri, ancorându-l pe om în finitudinea creației și obturându-i vederea către infinitatea scopului. Omul a ajuns să se închine creației, lui însuși – muncii sale sau rezultatelor ei. Arta a fost transformată în idol, iar artistul divinizat. În febra artistică, omul a "uitat" că frumusețea, arta, trebuie să fie un mijloc de comunicare cu Dumnezeu, nu de îndepărtare. "Ca și lutul fără intervenția artei, așa și materia fără Dumnezeu artist, nu ar fi căpătat nici varietate, nici formă, nici frumusețe. De aceea, pentru artă trebuie lăudat artistul. Dacă lumea este «un instrument melodios și armonios», nu mă voi închina instrumentului, ci celui care l-a acordat (*ton armosamenon*) și extrage din el o melodie eufonică"³⁸, spunea Atenagora, exprimând de fapt părerea generală a creștinismului prin care arta era considerată a fi o cale de a lăuda Creatorul.

La originea sa, arta trebuia să fie un mijloc de mântuire, căci însemna căutarea frumuseții pierdute; arta ar fi trebuit să aducă în lumea simțurilor ade-

35. Idem, vol. III, p. 397–398.

36. N. Crainic, *Nostalgia paradisului*, Edit. Moldova, 1994, p. 117.

37. Maria Fürst, Jürgen Trinks, *Manual de filosofie*, traducere Ioana Constantin, Edit. Humanitas, 1997, p. 215.

38. Bicikov, *op. cit.*, p. 281.

vărata frumusețe, pe care ea ar fi putut-o îndeplini numai dacă ar fi izvorât și s-ar fi îndreptat doar către adevăratul Izvor al artei, Dumnezeu. Numai așa s-ar putea spune că "arta este frumusețe potențială. Artistul este un depozitar, un transmitător și un catalizator de energie spirituală. De aceea semnificația cea mai înaltă a artei este de ordin spiritual, filocalic. În acest sens o capodoperă artistică este o rugăciune. Artă adevărată e rugăciune. Așa cum orice frumusețe din lume este doxologie, laudă și preamărire a lui Dumnezeu"³⁹. Numai așa arta putea oferi un răspuns întrebării privind frumusețea în general. Altminteri, totul nu-i decât vorbărie. Impasul în care se află acum arta în general – nu neapărat arta religioasă – este o dovadă că nu acesta era drumul de urmat. La un moment dat, de-a lungul drumului ei către aflarea propriei identități, arta și-a greșit drumul. Rezultatul a fost chiar moartea artei. Iar arta abstractă nu a însemnat o soluție a problemelor omului. "Mesajul abstracționist ne-a făcut oare cu adevărat să înaintăm în cunoașterea omului sau a universului sau el nu a fost decât obsesia neantului, una din formele de evaziune, ba chiar de panică, caracteristică acestor epoci?"⁴⁰. Ca un răspuns la această întrebare pusă de un critic de artă, a venit remarcă pictorului abstracționist Mannesier: "...noi suntem oamenii acestui secol: frânți, rupți în bucăți; pe pânzele noastre țâșnește, fie că vrem sau nu, o minciună care este însăși minciuna societății noastre"⁴¹. Neînțelegerea caracterului spiritual pe care îl poate deține arta, transformarea mijlocului în scop în sine – arta sau artistul devenind obiecte de admirație, de venerare, deci transformarea lor în idoli – nu putea să aibă ca sfârșit decât desființarea ei.

Icoana – temelia artei. Am spus mai devreme că opera de restaurare a omului este una artistică, în care se caută regăsirea frumuseții celei dintâi. În afara acestei manifestări nevăzute a unei arte ce-și are originile tocmai la începuturile neamului omenesc, Ortodoxia a cunoscut și manifestarea văzută a artei, deloc străină de aspectul discutat mai înainte. Ea a început într-o lume pentru care zeii erau asemenea oamenilor ca vicii și înfățișare. Filonul grecesc care, alături de cel oriental și roman, a contribuit la nașterea artei bizantine nu este deloc neglijabil. Poate nu atât datorită faptului că centrele de artă importante se aflau pe pământ grec, ce purta cu el și în măruntaiele lui destule exemplificări ale iscusinței meșterilor greci de a sculpta sau zugrăvi chipuri de zei și de oameni deopotrivă. Dar mai ales se moșteneau un sistem de gândire, o întreagă filosofie pe care Bizanțul nu a respins-o *a priori*, ci i-a acceptat părțile bune, preluând ceea ce-i putea fi de folos și conviețuind astfel relativ pașnic până la dispariția imepriului – fiind ferit de șocurile de care a avut parte Occidentul în epoca Renașterii. În privința artei, se ridicau două întrebări majore: poate sau nu să fie reprezentat divinul, și dacă da, atunci cum, ce mijloace artistice ar fi mai potrivite pentru aceasta? Nici politic și nici spiritual, Occidentul nu era favorabil Bizanțului în momentul declanșării crizei iconoclaste. Greșelile de traducere din actele Sino-

39. M. Diaconescu, *op. cit.*, p. 57.

40. Este întrebarea istoricului de artă Raymond Nacenta, în *Dicționar de estetică generală*, Edit. politică, 1972, p. 12.

41. Idem, *ibidem*.

dului VII trimise în Apus se cunosc, dar ele numai au oferit pretextul unei respingeri a hotărârii sinodale. Apusul s-a situat împotriva Bizațului după Hiereia 754 și bine a făcut⁴², dar a rămas împotriva și după Niceea 787 – ceea ce nu mai era bine. Conciliul de la Frankfurt 794 s-a întrunit în principal pentru a combate adopțianismul – problema icoanelor era secundară. Oricum, Carol cel Mare a redeschis problema din motive politice; astfel, resentimentele aveau să alimenteze schisma cu Orientul⁴³. Dar apusenii nu au reușit să pătrundă în miezul disputei dintre iconoclaști și iconoduli, ținându-se cu obstinție numai de neînțelegerea de traducere și omițând diferența dintre *latreia* (adoration, service) și *Proskinesis* (venerare, prosternare) rămânând la nivelul traducerii care folosea peste tot *adoratio*⁴⁴. În felul acesta, icoana este surghiunită undeva, în afara sacralului, la granița cu plăcerea pur estetică, indiferență spiritual. Cultul icoanei, nu numai că nu este tolerat, dar este și respins, fiind permisă decorarea cu imagini spre podoabă și aducerea aminte a trecutului – este indiferent însă pentru formarea religioasă dacă ele există sau nu.

În Bizanț se murise pentru icoană; oamenii fuseseră exilați, mutilați sau chiar omorâți, nu pentru că ar fi iubit imaginea de orice fel și ar fi dorit să o păstreze în viața lor, ci pentru că miza luptei era icoana care nu însemna o simplă imagine. Într-un univers care moștenise dragostea pentru artă și pasiunea controverselor, disputa iscată în jurul icoanei nu viza la prima vedere considerente estetice. Dintru început ea nu a fost determinată de viziuni estetice contrare, ci de concepții teologice și hristologice. Problema icoanei era de fapt problema tainei Întrupării și a înțelegerii ei de către om⁴⁵. Uimește astăzi faptul că, în literatura destul de bogată a acelor timpuri, nu întâlnim nici o discuție cu privire la problemele estetice sau care țin de teoria artei⁴⁶. Pentru ortodocși, icoana este o imagine bine definită a cărei semnificație scapă adesea occidentalului neinformaț⁴⁷. După răurile de cerneală care au curs pentru a lămurii erezia care a făcut cele mai multe victime, întâlnim încă explicații de soiul acesta: "aceasta a fost una din marile împrejurări din istorie când oamenii au plătit cu libertatea, iar uneori chiar cu viața, pentru o atitudine față de artă. Disputa era doctrinală, dar a avut urmări practice... Era de obârșie religioasă, dar subiectul real al disputei era estetic. Deși s-au utilizat argumente teologice, ele priveau frumosul și arta"⁴⁸. Disputa din jurul icoanelor nu viza însă arta așa cum era înțeleasă ea în Occident. Este adevărat că părinții de la Niceea II și cei care ulterior au apărat icoana nici măcar

42. Conciliile de la Lateran (769) și Gentilly (767).

43. Carol cel Mare s-a simțit extrem de jignit atunci când împărăteasa Irina a renunțat la proiectul matrimonial ce viza căsătoria lui Constantin VI Porfirogenetul cu fiica împăratului occidental.

44. *Dictionnaire de Spiritualité – Ascétique et Mystique*, tome VII, 2 partie, Paris, 1971, col. 1510; Fernand Cabrol et Henri Leclercq, *Dictionnaire d'Archéologie chrétienne et de Liturgie*, Paris, 1926, tome VII, p. 270; *Dictionnaire de Théologie Catholique*, Paris, 1923, tome I, col. 692–774.

45. Cf. Schönbom, *op. cit.*,

46. Cf. Mathew Gervase, *Byzantin Aesthetics*, London 1963, cap. *The Evolution of the Image*.

47. *Dictionnaire de Spiritualité*, tome VII, I partie, col. 1513.

48. Wladislav Tatarkiewicz, *Istoria esteticii*, traducere Sorin Mărculescu, Edit. Meridiane, 1978, vol. II, p. 61–62.

nu au pus în discuție vreo problemă estetică; n-o să întâlnim la ei categoria estetică a frumosului de pildă, nu pentru că ar fi ignorat-o, ci pentru că ei aveau un mod de înțelegere a problemelor mult mai profund. Atunci când au luat apărarea icoanei, ei nu s-au referit la ea ca la un obiect de artă care trebuie sau nu salvat de la distrugere, ci au avut viziunea lumii întregi ca o operă de artă, chiar dacă nu au mărturisit clar aceasta în actele sinodale. Ei au înțeles că problema era a mântuirii în primul rând și că numai în al doilea rând, depinzând de prima, apărea și arta.

Ideea că arta este un mijloc de mântuire avea să rămână constant în conștiința omului, chiar dacă pericolul înșelării de care am vorbit mai înainte avea să-i deturneze sensurile profund spirituale. "Arta și nimic altceva decât arta! Ea este cea care face posibilă viața, este marea seducătoare a vieții, marele stimulator al vieții. Arta ca unică forță superioară împotriva oricărei voințe de negare a vieții, anticreștină, antibudistă, antinihilistă *par excellence*. Arta ca mântuire a celui ce cunoaște – a celui ce vede caracterul îngrozitor și îndoielnic al existenței, care vrea să-l vadă, a celui ce cunoaște în mod tragic. Arta ca mântuire a celui ce acționează – a celui ce nu vede caracterul îngrozitor și îndoielnic al vieții, ci trăiește; care vrea să trăiască, a omului tragic-războinic, a eroului. Arta ca mântuire a celui în suferință – ca drum către stări în care suferința este dorită, transfigurată, divinizată, unde suferința este o formă a marelui extaz"⁴⁹. Într-adevăr arta poate și trebuie să fie înțeleasă ca un mijloc de mântuire, dar de la cuvânt la faptă, drumul e lung și întortochiat. Ca o vie ilustrare a faptului că același concept nu e la fel înțeles, apologia soteriologică a artei pe care am citat-o mai sus aparține tocmai lui Nietzsche, celui care militase pentru distrugerea oricărei creații anterioare, ca o condiție a afirmării valorii proprii. Teologia bizantină vedea arta tot ca pe un mijloc de mântuire și, deși sinoadele nu s-au ocupat în mod expres de problemele artistice, arta nu a fost surghiunită, iar artistul depersonalizat, chiar dacă o citire superficială a textelor ar lăsa să se înțeleagă aceasta. Dimpotrivă, chiar dacă discuțiile nu au vizat arta și problemele ei estetice, în mod direct, ci s-au axat pe problemele hristologice, ele au reușit să zidească un fundament teologic atât de solid al artei încât ea avea să dăinuiască până după căderea imperiului. Bizanțul a înțeles practic ceea ce Occidentul a cunoscut numai teoretic, aceea că o casă se zidește întotdeauna de la temelie, iar aceasta trebuie aleasă cu grijă. Ceea ce se zidește pe piatră, oricâte vânturi și valuri ar veni, nu o pot dărâma. "*De aceea, oricine aude aceste cuvinte ale Mele și le împlinește asemenea-se-va bărbatului înțelept care a clădit casa lui pe stâncă. A căzut ploaia, au venit râurile mari, au suflat vânturile și au bătut în casa aceea, dar ea n-a căzut, fiindcă era întemeiată pe stâncă*" (Matei 7, 24–25, Luca 6, 47–48). Temelia casei este de fapt Hristos, mărturisirea vie, constantă, până la jertfă că El este Fiul lui Dumnezeu, Care a venit să mântuiască pe cei păcătoși. Teologii bizantini au înțeles că, apărând icoana, ei nu fac apologetică *estetică*, ci *soteriologică*. Nu se punea problema "a fi sau a nu fi arta" – fie ea cu conținut sacru sau profan: ei aveau în față mântuirea omului, care nu poate fi îndeplinită decât plenar, nu pe sectoare ale vieții, preferențial. Sfântul Maxim Mărturisitorul pusese primul pe hârtie o concepție mai veche din gândirea omenirii, dar pe care el a expus-o cât se poate de

49. F. Nietzsche, *Postume*, citat la Fürst și Trinks, *op. cit.*, p. 222.

clar și de profund; aceea că, pe lângă locașul bisericesc propriu-zis, lumea întreagă este o uriașă biserică și la rândul lui omul este biserică, dar și preot – în biserica proprie, în locașul de cult și în lume⁵⁰. Într-o astfel de viziune, nici un aspect al vieții nu era de neglijat, iar arta nu necesita o tratare specială, dat fiind că însăși mântuirea era o artă. Bizanțul, punând o temelie neclintită la edificiul artei, i-a putut asigura o viață lungă, fără convulsii majore. Singurele schimbări apărute au ținut de modificările socio-culturale impuse de istorie în desfășurarea ei, dar nu au afectat fondul problemei; în manifestările ei, arta bizantină și-a păstrat până în sfârșit duhul de viață creștin. "Dintre toate familiile culturale ale Creștinismului – latină, siriacă, egipteană sau armeană – cea bizantină a fost singura în care arta a devenit inseparabilă de teologie. Disputele din secolele VIII și IX au demonstrat că, în lumina întrupării, arta nu putea să rețină vreo funcție «neutră», că ea putea și chiar trebuia să exprime învățătura de credință. Astfel, prin stilul lor, prin compozițiile simbolice, prin programele artistice complexe acoperind zidurile bisericilor bizantine, prin sistemul permanent care a guvernat compunerea catapetesmei bizantine, icoanele au devenit expresie și izvor de cunoaștere dumnezeiască. Vestea cea bună despre faptul că Dumnezeu S-a făcut om, despre prezența printre oameni a unei omenități îndumnezeite și slăvite, mai întâi în Hristos, dar prin El și prin Duhul Sfânt și în Fecioara Maria și în sfinți – toată această «împodobire a Bisericii» a fost exprimată în arta creștină bizantină"⁵¹.

Arta bizantină este o artă simbolică. Etimologic, *simbol* și *diavol* au aceeași rădăcină comună, numai că diavolul dezbină ceea ce simbolul încearcă să unească. Simbolul este puntea de legătură dintre două lumi ce nu pot fi unite altfel decât prin el. Este un semn material care învăluie și dezvăluie în același timp o prezență imaterială. Arta bizantină este în esența ei o artă simbolică, tainică, care reușește să împace în icoană transcendentul cu imanentul, *neamestecat și neschimbat, neîmpărțit și nedespărțit*. Este în esența ei o artă a antinomiilor, astfel reușind să împace situații aparent ireconciliabile, cum ar fi frumusețea dar și lipsa de chip și frumusețe a lui Hristos. Nu se spune în Biblie despre Dumnezeu că este frumos; se precizează doar că lumea pe care El a creat-o este frumoasă, chiar foarte frumoasă. Mai știm că tocmai din pricina acestei frumuseți, greșit văzute, omul a fost tentat să mănânce din fructul oprit. Mai toată Scriptura cuprinde laude aduse frumuseții creației, ori ea nu poate fi decât opera unei Frumuseți desăvârșite. Despre frumusețea lui Dumnezeu nu se vorbește în mod explicit, nu pentru că ea nu ar fi recunoscută, ci întrucât scriitorii creștini conștientizau faptul că nu exista atribut care să-L poată caracteriza pe Dumnezeu. Primul care vorbește în mod direct despre "frumusețea lui Dumnezeu" este Clément Alexandrinul⁵². Sfinții Părinți au preluat concepția biblică despre măreția și fru-

50. Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Mystagogia – Cosmosul și sufletul, chipuri ale Bisericii*, traducere Pr. Dumitru Stăniloae, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., 2000 și Lars Thünberg – *Omul și cosmosul în viziunea Sfântului Maxim Mărturisitorul*, traducere Remus Rus, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., 1999.

51. John Meyendorff, *Teologia bizantină*, traducere Pr. Alexandru Stan, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., 1996, p. 73–74.

52. *Pedagogul*, în volumul *Scrieri*, Partea I, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., 1982, p. 314.

mușeșea lui Dumnezeu, care se revelează în frumuseșea lumii create. "I-au adăugat însă credința că Dumnezeu, sursa acestei frumuseși, este Frumuseșea pură, perfectă: frumuseșea însăși către care ne putem îndrepta prin credință, contemplație și spiritualizare continuă... Din Dumnezeu–Frumuseșe își trag existența toate câte sunt frumoase în lume, orice ar fi ele"⁵³. Că Dumnezeu este Arhetipul frumuseșii a fost o concepție împărtășită și de arta occidentală. Frumosul este o calitate "transcendentală" a existenței, iar mai presus și dincolo de frumosul comun care e accesibil simțurilor și apare în natură și artă, există o frumuseșe perfectă, una supranaturală. "Frumuseșea dumnezeiască" chiar și atunci când a luat chip omenesc, nu putea fi înțeleasă în sensul omenesc al cuvântului, ci în cel spiritual, duhovnicesc. "Da, nepovestită și nespusă este frumuseșea Cuvântului. Nespusă este podoaba înțelepciunii Lui și înfățișarea lui Dumnezeu în chipul Lui. Fericiți sunt, dar, **cei care doresc să vadă frumuseșea Lui cea adevărată** (s. n.). Pentru că sunt legați de frumuseșea Lui prin dragoste și pentru că sunt îndrăgiți de dragostea cea cerească și fericită, uită modele și prietenii, uită casa și toată averea, uită și de nevoia trupească de a mânca și de a bea și se dau cu totul dragostei celei dumnezeiești"⁵⁴. Cutremurătoare cuvinte, care nuanțează apofaticul frumuseșii divine, chiar și atunci sau mai ales atunci când ea a luat chipul omenesc. "Omul a fost făcut de Dumnezeu împodobit cu frumuseșea nestricăciunii și a nemuririi. Dar el, preferând frumuseșii spirituale inferioritatea firii văzute din jurul lui, a uitat cu totul de frumuseșea demnității sufletului, mai bine zis de Dumnezeu, Care a înfrumuseșat în chip dumnezeiesc și sufletul"⁵⁵. Cum să se exprime frumuseșea divină în artă, prin ce mijloace, ce ar fi mai indicat, pictura sau sculptura, și în ce manieră stilistică? Exprimarea frumuseșii divine în artă implică un efort similar cu acela de găsire a numelui celui mai potrivit pentru Dumnezeu. Cum să fie prinsă în mijloace artistice proprii materiei, ceea ce este de sorginte divină? Materia nu este nedemnă de a o face, este doar neputincioasă. Lăsată în îngustimea ei materială, neînduhovnicită, ea nu poate spune nimic despre frumuseșea negrăită a Chipului Slavei. Transfigurată însă devine o cale apofatică de numire a lui Dumnezeu, în sensul că nu folosește cuvintele; nu le neagă importanța, dar se exprimă deja altfel, limbajul ei este dincolo de cuvinte. Ceea ce a văzut Sfântul Pavel atunci când a fost ridicat la cer nu putea descrie în cuvinte, nici măcar el care a deslușit atâtea înțelesuri ascunse ale învățăturii creștine. Referitor la Schimbarea la față, Sfântul Maxim spune că "lumina atotcovârșitoare a feței ce strălucea în raze, încât depășea toată lucrarea ochilor, este simbol al dumnezeirii lui Hristos... Prin aceasta, de la cunoștința că El nu are chip, nici frumos etc., și că trup S-a făcut Cuvântul, sunt conduși la Cel ce e mai frumos decât fiii oamenilor"⁵⁶.

Icoana este frumoasă nu pentru că exprimă frumuseșile acestei lumi, ci pentru că le transfigurează. Nu anulează natura, creația în ansamblul ei, dar nici se

53. M. Diaconescu, *op. cit.*, vol. I, pag. 75.

54. Sfântul Vasile cel Mare, *Omilii la Hexaimeron*, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., 1986, p. 292.

55. Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Ambigua*, traducere Pr. Dumitru Stăniloae, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., 1983, p. 102.

56. Idem, p. 125.

încchină ei ca unui dumnezeu. Icoana trimite către frumusețea lumii divine, fără a anula frumusețea acestei lumi create și prin aceasta aparține esteticii mântuirii. Este încă un exemplu adus în sprijinul ideii că icoana, ca de altfel întreaga artă sacră, nu poate fi înțeleasă decât integrată în Biserică, în viața liturgică și sacramentală. "Ruptă de biserică și de viața religioasă, arta iconografică nu poate fi înțeleasă decât parțial și incomplet, dacă nu cu totul eronat, așa cum se și întâmplă câteodată, în operele unora dintre istoricii sau criticii laici de artă"⁵⁷. Ea este privită ori numai după canoanele estetice sau din punct de vedere iconografic, deși mesajul ei este mult mai amplu și mai profund. În spațiul occidental însă, pe măsură ce se pierdea mesajul ei spiritual, icoana era redusă doar la *image* – conta numai iconografia și un stil pictural cât mai actual. În studiul artei creștine, analiza păstrării sau abandonării tradiției viza numai programul iconografic, dacă el este respectat sau în ce măsură a suferit modificări majore care i-au putut altera mesajul religios. Ignorând canoanul stilistic bizantin, arta creștină occidentală a sfârșit prin a pierde icoana, iar în final, s-a abandonat însăși direcționarea estetică, ajungându-se la negarea frumosului în favoarea apologiei categoriei estetice a urâtului.

Preoția universală sau restaurarea artistică a lumii. Sfântul Maxim Mărturisitorul a fost cel care a cristalizat menirea omului și al locașului bisericesc; biserica este înțeleasă ca fiind icoana și chipul lui Dumnezeu, imitându-și modelul prin aceea că "înlăptuiește aceeași unire ca Dumnezeu între cei credincioși, chiar dacă cei unificați în ea prin credință sunt deosebiți după însușirile lor și sunt din diferite locuri și de felurite feluri. Este aceeași unire pe care o înălăptuiește și Dumnezeu Însuși în chip neamestecat între ființele lucrurilor, îndulcind și aducând la identitate deosebirea dintre ele, precum s-a arătat, prin raportarea lor la El și prin unirea cu El, ca pricină, început și scop"⁵⁸. Dar biserica mai este și icoana cosmosului, alcătuit din ființe văzute și nevăzute, în care "prin cele ce se văd se privesc cele ce nu se văd, cum s-a scris, cu mult mai vărtos vor fi înțelese prin cele ce nu se văd cele ce se văd, de către cei dedați contemplației duhovnicești. De fapt, contemplația simbolică a celor inteligibile prin cele văzute este știință și înțelegere duhovnicească a celor văzute prin cele nevăzute"⁵⁹. Și tot biserica este înțeleasă ca închipuind pe om fiind chip și asemănare a omului făcut după chipul și asemănarea lui Dumnezeu. Așadar se poate vorbi de trei lăcașuri bisericești, cel propriu-zis, în care se săvârșesc slujbele și cele în sens larg, cosmosul și omul. Ele nu sunt separate, dar nici nu se identifică, ci se întregesc. Nici liturghia nu poate fi înțeleasă în sensul unei separări, căci săvârșirea Sfintei Liturghii din punct de vedere cultic nu începe cu binecuvântarea și se încheie cu otpusul; ca o continuare a acesteia viața întreagă a creștinului trebuie să devină o liturghie permanentă, în sensul larg al cuvântului. Cel menit să o săvârșască este omul, înzestrat cu cinstea și cu posibilitatea de a fi preot, în sens restrâns însem-

57. Pr. Ene Braniște, *Lițurgica generală*, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., 1993, p. 411.

58. Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Mystagogia...*, p. 15.

59. Idem, p. 17.

nând preoția din locașul propriu-zis de închinare, preoția harică, iar în sens larg, menirea de a fi preot al creației, dar și al locașului propriu, al aceluia templu al Duhului Sfânt de care vorbea Sfântul Apostol Pavel. Preot și împărat al creației, omul a avut menirea de a o păstra așa cum o primise, îngrijindu-se de ea. Dar, lăsându-se furat de frumusețea cea înșelătoare, el a căzut și, o dată cu el, și creația s-a schimbat. Acum menirea lui nu mai este aceea de a o păstra, a o întreține, ci de a o restaura, el fiind după chipul Celui Care a venit la "*plinirea vremii*" ca să refacă ceea ce omul stricase. Ajungerea la asemănarea cu Dumnezeu implică tocmai această operă de refacere a chipului lui Dumnezeu din om, de actualizare a lui și, o dată cu aceasta, de refacere a întregului cosmos. Centrul, punctul vital al operei de restaurare a frumuseții inițiale se află în acest "atelier" care este biserica, ca una ce prefigurează și conduce deja către împărăția cerurilor, ca spațiu în care se întrevide frumusețea nu definitiv pierdută. De aceea, menirea de a fi preot al creației sau al locașului propriu nu se poate împlini decât prin participarea la liturgia din locașul bisericesc, acolo unde "Hristos continuă să săvârșască în modul cel mai direct toată lucrarea Sa mântuitoare sau sfințitoare. Prin ea Hristos unifică cu Sine și întreolaltă pe cei ce cred în El și-i întărește spre lucrarea preoției lor generale în ființa proprie și în creațiunea cosmică. Astfel prin ea Dumnezeu conduce creația spre unitatea ei desăvârșită, treimică... Locașul bisericesc este centrul liturgic al creației sau locul central unde se săvârșește și de unde se răspândește peste întreaga creație puterea mântuitoare a lui Hristos prin Duhul Său sau prin energiile necreate ale Lui"⁶⁰. Prin această viziune cosmică asupra răspunderii pe care omul o are față de creație, Sfântul Maxim Mărturisitorul accentuează caracterul liturgic al slujirii, preoția universală de care se vorbește atât în Vechiul Testament (Ieșire 19, 6), cât și în Noul Testament (I Petru 2, 5-9): "*Iar voi sunteți seminție aleasă, preoție împărătească, neam sfânt, popor agonisit de Dumnezeu ca să vestiți în lume bunătățile Celui ce v-a chemat din întuneric, la lumina Sa cea minunată*". La preoția propriu-zisă, harică, transmisă prin apostoli, sunt chemați numai unii, după judecățile lui Dumnezeu; dar la preoția universală suntem chemați cu toții, căci toți am primit ungere prin Sfintele Taine. Ea implică slujirea în biserica proprie, ca preot ce slujește lui Dumnezeu aflat în altarul inimii Sale, dar și păstrarea și refacerea naturii înconjurătoare; această slujire preoțească semnifică de fapt o adevărată operă de restaurare artistică, căci, după cum am arătat, frumusețea inițială a chipului lui Dumnezeu din om și a lumii s-au pierdut în urma păcatului, dar nu au pierit, căci nu putea omul să distrugă definitiv ceea ce Dumnezeu așezase ca un suflu al creației, adică frumusețea, armonia, pacea, adevărul, binele.

În lume se vorbește tot mai mult de artă, o noțiune care a invadat toate domeniile, deși nu i s-a găsit încă o definiție mulțumitoare pentru toată lumea, iar aceasta în paralel cu remarcă că "arta a murit". După opinia lui Crainic, arta nu exista în Rai. Ea a apărut după cădere având nu o funcție de separație totală, ci numai una de suplinire mângâietoare, "ca un cântec de leagăn care adoarme omenirea"⁶¹. Și totuși, primind porunca de a fi Dumnezeu, omul a primit-o împli-

60. Pr. D. Stăniloae, *Spiritualitate și...*, p. 27.

61. Idem, p. 127.

cit pe aceea de a fi un artist, după chipul și asemănarea Artistului. Lumea pe care o primise în stăpânire permitea și chiar cerea fixarea în canoanele estetice, dăruite deocamdată numai potențial, omul urmând să le fixeze definitiv prin ancorarea lui definitivă în Bine, Adevăr și Frumos. Răul și urătenia nu existau ființial în lume, ele neapărținând creației bune și frumoase. În sensul pe care îl are astăzi, desigur că arta nu a existat în rai, dar omului i-a fost dată sarcina de a se îngriji de lume, de a o păstra în frumusețea ei creatoare, iar omul, fiind creat după chipul marelui și singurului adevărat Artist, avea sădită în ființa sa capacitatea estetică de a iubi frumusețea și de a o cultiva. Numai că această însușire nu era întărită în lupta cu ispitele; așa că omul s-a lăsat mințit de "frumusețea cea înșelătoare", care s-a dovedit a fi dăătoare de moarte. Urățindu-se, atât el cât și lumea, în sufletul lui a rămas încă sădită acea năzuință către frumos, pe care l-a căutat permanent în lume. În nostalgia sa după acel "atelier al frumuseții" care fusese raiul, omul a încercat să-și păstreze menirea de a fi un creator în mic, săvârșind iarăși și iarăși opere de artă ce încercau redarea cât mai fidelă a frumuseții realităților înconjurătoare. Artă a însemnat la început un *mimesis*, o imitație a naturii, a realității înconjurătoare. Omul a pus permanent un pariu cu sine însuși în încercarea de imitare cât mai fidelă a naturii, indiferent de scopul demersului său – magic, religios, politic, social sau economic. Strădania de imitare a naturii însemna de fapt prinderea în materie a frumuseții ei și nu neapărat imitarea ei. Natura servea ca model pentru că era frumoasă și astfel rodul muncii artistului era producerea frumosului. Existența celor două domenii ale artei, cel religios și cel profan, nu reușește însă să definească clar caracteristicile artei religioase, unde nu tematica este totul. Din păcate se consideră că tematică este cea care dictează domeniul în care se încadrează opera de artă, deși pot apare teme religioase pictate profan, ca și teme profane pictate însă cu atâta trăire sufletească, încât nu pot să nu cutremure spiritual. Ca și în tratarea tradiției, se ține cont numai de iconografia picturii religioase, ignorându-se stilul pictural, ceea ce poate duce la sminteală, căci mijloacele artei profane nu pot sluji celei sacre. Nu se pot nega aceste aspecte ale artei, fără riscul de a cădea în desacralizare. Există o artă cu tematică profană care aduce în lumea simțurilor urătenia, cinismul și revolta ce zac ascunse în străfundul sufletului, acoperind cu un strat atât de gros chipul lui Dumnezeu, încât să nu se mai poată nici măcar ghici existența Lui. Mai este o artă, cu subiect religios sau profan, care aparține acelei culturi religioase în sens larg, de care vorbea Crainic. Ea ajută la descoperirea frumuseții creației, duce cu gândul la Creator chiar și atunci când subiectul său nu este unul strict religios, însă ea este imaginea armoniei; am putea spune că, semnificând puntea de legătură om-Dumnezeu, ea ar putea fi o creație liturgică în sens larg. Dar mai există și arta liturgică în sensul strict al cuvântului, aceea aparținătoare nu cosmosului, înțeles ca biserică, ci spațiului liturgic propriu-zis, cel care este consacrat și delimitat prin slujba de sfințire, dar nu despărțit de spațiul profan înconjurător. Aceasta este adevărata artă creștină, arta sacră, este arta icoanei, acea teologie a frumuseții de care vorbește Evdochimov, cea care, deși aparține acestei lumi ca materialitate văzută, duce pe cei care au ochi să o vadă către frumusețea altei lumi pe care am pierdut-o odată, demult, dar pe care nădăjduim să o vedem în veacul viitor.

De fapt atributul de artistic sau operă de artă s-ar potrivi numai acelor creații care înfăptuiesc și ele spiritualizarea omului și a lumii. Mihail Diaconescu remarcă cinci trepte ale transformării pe care arta le aduce cu sine: prima este auctorială, căci "afirmându-se într-o activitate creatoare în care își poate demonstra vocația, talentul, personalitatea, puterea de a dialoga cu mijloace estetice, de a-i influența și forma pe alții, artistul se perfecționează neconținut pe sine însuși, înainte de toate sub aspect spiritual"⁶². Urmează treapta elaborării operei de artă, apoi chiar opera finită, unde "spiritualitatea operei de artă include și în același timp, transcende substanța materialelor utilizate"⁶³. Actul receptării operei de artă este în sine înnoitor – sau așa ar trebui să fie – iar ultima treaptă, cea în sensul cel mai larg al spiritualizării este lumea în ansamblul ei. "Iradiind spiritualitate, artistul, lucrarea mâinilor sale, materialul căruia îi dă o nouă valoare, opera încheiată și cei care se transfigurează completând-o contribuie laolaltă la înfrumusețarea, îmbunătățirea și înduhovnicirea întregii lumi. Concepția ortodoxă despre pancalie și despre esența spirituală a frumuseții ne ajută să înțelegem cel mai cuprinzător cerc al spiritualizării pe care arta creștină îl face posibil"⁶⁴. Aceasta este menirea artei în general, indiferent dacă este religioasă sau profană, dar mai mult a artei creștine și în special este menirea artei care semnifică cununa ei, și anume arta liturgică sau sacră. Pentru făurirea acesteia este nevoie de o anume harismă, de acea împreună-lucrare a talentului și a rugăciunii. Lumea a cunoscut și mai cunoaște încă artiști plastici de geniu, a căror creație nu poate să nu impresioneze sub multiple aspecte, dar numai talentul artistic nu poate săvârși icoane, ci numai *opere de artă*, căroro nici măcar genialitatea artistică nu le poate facilita intrarea în lumea *artei icoanei*. Dar nici evlavia adăugată talentului nu săvârșește icoana căci respectarea canonului iconografic sau a stilului pictural nu sunt o rețetă infailibilă. Dintre cei care bat la porțile icoanei puțini sunt cei care conștientizează că, a fi un iconar înseamnă un mare dar de la Dumnezeu. El poate fi cerut, dar nu înseamnă că poate fi și dobândit, căci de multe ori nu știm ce cerem. După judecățile ascunse ale lui Dumnezeu, el poate fi dăruit unui păcătos, și refuzat unui sfânt. Ne smintește să aflăm că un protestant pictează icoane în maniera bizantină – care depășesc adesea grafismul geometric cu care ne-a obișnuit pictura post-bizantină de la Muntele Athos – în timp ce un ortodox, despre care se știe că duce o viață aleasă și nu pictează decât postind, rămâne totuși tributar manierei renașcentiste în "icoanele" sale. Tot așa ne-ar putea pune pe gânduri faptul că o icoană, care nu este pictată în maniera bizantină tradițională, a devenit făcătoare de minuni. Toate acestea sunt excepții, care însă nu confirmă regula, căci domeniul în care ne situăm este adâncul tainelor dumnezeiești, la marginea căruia ne oprim. Munca iconarului presupune rugăciune și artă; că unii au mai mult rugăciunea, iar alții numai arta, este problema lor personală. Rodul muncii lor va fi pe măsura strădaniilor, iar cine are ochi să "vadă" cu adevărat icoana nu se poate lăsa înșelat, căci el știe să discearnă autentică frumusețe spirituală de cea cu chip înșelător.

62. M. Diaconescu, *op. cit.*, vol. II, p. 326.

63. Idem, p. 333.

64. Idem, p. 346.

*

Cu aceasta intrăm în lumea largă a artiștilor, căci după cum există artiști iconari în sensul strict al cuvântului, apoi artiști plastici care făuresc opere religioase sau profane, privită în lumina asumării mântuirii obiective realizate de Hristos, lumea întreagă este plină de artiști, dintre care puțini sunt conștienți de această menire estetică. Am văzut cum cosmosul este o operă de artă, omul de asemenea, cum păcatul a urât chipul lui Dumnezeu din om, fără a-l putea distruge iremediabil, cum omul suspină tânjind după împodobirea cu "frumusețea cea dintâi" și cum Hristos a venit pentru a reface chipul și a-i da omului "instrumentele artistice" necesare restaurării chipului. Din păcate, în risipirea zilnică în care ne ducem traiul, uităm că nu există decât un singur lucru pe lume care să ne dea posibilitatea restaurării frumuseții originale, iar acela este dragostea. "Căci până ce nu primește mintea în chip desăvârșit asemănarea prin lumina dumnezeiască poate avea aproape toate celelalte virtuți, dar este încă lipsită de dragostea desăvârșită. Iar când se va asemana cu virtutea lui Dumnezeu (vorbesc de asemănare, cât e cu puțință omului), atunci va purta și asemănarea dragostei dumnezeiești. Căci precum în cazul portretelor pictate, dacă se adaugă chipului culoarea cea mai vie, se scoate la iveală până și asemănarea zâmbetului celui pictat, așa și la cei zugrăviți după asemănarea dumnezeiască de către harul dumnezeiesc, dacă se adaugă lumina dragostei, «chipul» e ridicat cu totul la frumusețea «asemănării». Nici nepătimirea nu poate dăruia sufletului altă virtute, fără numai dragostea. Căci dragostea «este plinirea legii», încât «omul nostru cel dinlăuntru se înnoiește zi de zi» în gustarea dragostei, dar se împlinește abia întru desăvârșirea ei"⁶⁵. În efortul conștientizării menirii de artist a fiecăruia dintre noi, nu suntem singuri. Dacă în lumea artei profane lucrările colective sunt rare și numai atunci când condițiile se impun, în atelierul sufletului propriu omul nu lucrează singur. Are libertatea de a decide în alegerea "Colaboratorului" care îi este și Model în același timp. Dacă continuă să-l aibă pe cel care l-a ispitit în răi și continuă și azi să-i arate frumusețile cele înșelătoare și pieritoare, atunci chipul său va fi din ce în ce mai urât, ajungând până la negarea, refuzul frumuseții, un *ateism estetic*, ceva mai mult decât o estetică a urâtului. Dacă însă luptă pentru a coliturghisi cu Hristos în biserica ființei proprii, acolo în partea dinlăuntru a iconostasului unde El a intrat pentru noi ca Înaintemergător (Evr. 6, 28), locuind de la Botez în noi⁶⁶, atunci capătă și lumina necesară pentru a vedea din ce în ce mai clar Modelul și a-și putea reface chipul după Acesta. Se spune că în Biserică sunt două categorii de credincioși, cei simpli și intelectualii. Nu se poate nega că există la toate neamurile o cultură populară, dar se uită că icoana are menirea de a le unifica. Personal nu cred că aceasta s-ar putea realiza printr-o iconografie populară sau, de ce nu, chiar una infantilă, care să coboare icoana la nivelul de percepție respectiv, urmând apoi generalizarea respectivului "stil" ca normativ pentru icoana ortodoxă. Bineînțeles că a picta un subiect religios nu poate fi decât o laudă adusă lui Dumnezeu, dar mi se pare puțin periculoasă tendința de a socoti

65. Sfântul Diadoh al Foticeii, *op. cit.*, p. 464.

66. Pr. D. Stăniloae, *op. cit.*, p. 23.

recunoașterea statutului de icoană dependent exclusiv de evlavia pictorului, așa cum în Apus el era dependent de genialitatea sa artistică.

Vederea icoanei presupune o educare, o strădanie și o rugăciune permanentă, asemenea luptei pentru dobândirea virtuților, iar aici ajungem în punctul critic căci, pentru a fi pictată și pentru a fi apreciată, o icoană trebuie să fie mai întâi văzută. Unii consideră că numai cei dotați cu talent artistic au posibilitatea de a realiza aceasta, căci lor nu le este străin limbajul culorilor, armoniile cromatice și simfonia compozițională despre care s-au scris și încă se va mai scrie. Numai că icoana înseamnă mai mult decât atât, căci ea transcende lumea artei. Sfântul Teodor Studitul se referă la faptul că nu este suficient să privim icoanele numai cu ochii trupești. În acest mod putem să vedem din persoana reprezentată numai înfățișarea exterioară, nu putem însă să o vedem însăși ca persoană. Pe de altă parte sunt oameni care nu au deloc simț artistic, pentru care un albastru cobalt poate conviețui lângă violet, ba lor li se mai poate alătura și un roșu permanent sau un verde Veronese, și aceasta nu pentru că ar simpatiza cu foviștii⁶⁷. Sunt de asemenea mulți pentru care fenomenul "kitsch"⁶⁸ înseamnă singura formă de artă care le este accesibilă, cu care sunt familiarizați. Educarea celor care au simț artistic dar care nu pot pătrunde dincolo de zidul armoniei cromatice și compoziționale, ca și a celor care nu au cătuși de puțin simț artistic, se poate face prin rugăciune, ea ajută ochiul sufletesc să vadă icoana, să o admire și să nu o respingă. Icoana este icoană nu atunci când se integrează doar circuitului artistic, sau numai celui religios, ci când aparține vieții liturgice, atât în sens restrâns ca și a acelei liturghii după liturghie, care ar trebui să caracterizeze viața noastră. Contemplarea ei nu este una pasivă cum se crede, prin analogie cu detașarea de lume specifică creștinismului, ci una activă, transformatoare, în care cel care o privește este în starea de rugăciune. La aceasta putem ajunge cu toții, indiferent de pregătirea artistică, pentru că toți creștinii sunt chemați la vederea lui Dumnezeu. Paradoxal, la acest gen de vedere duhovnicească a icoanei ajung mai greu oamenii de artă, cei care și-au "deformat" vederea în a sesiza numai aspectele artistice. Rezultatele muncii lor estetice rămân valoroase fără tăgadă, dar ele rămân de cele mai multe ori străine formării duhovnicești. Calea naturală a cunoașterii lui Dumnezeu ascunde adesea pericolul admirării creaturii în locul Creatorului. Așa se întâmplă și în cazul celor care "analizează" la rece icoana, se extaziază în fața măiestriei autorului, dar pierd din vedere esența, ignorându-L pe adevăratul Autor. "Teologia nu este o știință, fie chiar și sacră, ci «taina» care inițiază omul întreg în cele ce sunt mai presus de fire și de simțire. Iar icoana nu este o simplă operă de artă sau un tablou religios, ci un vas liturgic indispensabil și sacru care îl sfințește pe om și îl pune într-o relație nemijlocită cu harul și ipostasul sfântului înfățișat pe ea. «Icoana și este și se vede venerată în legătură cu arhetipul ei»"⁶⁹. Conform mentalității care încadrează icoana în circuitul artistic exclusiv, transformând-o doar

67. Curent artistic apărut în Franța, în perioada 1905–1910, bazat pe exaltarea culorilor pure, puternice.

68. Termen având o etimologie obscură, care denumește obiecte pseudo-artistice, caracterizate prin lipsa de bun-gust, așa-numita "pictură de gang".

69. Arhimandritul Vasilios, *Intrarea în Împărăție*, traducere Pr. Ioan Ică, Edit. Deisis, 1996, p. 135.

în obiect de contemplare estetică, ne-am obișnuit să o tratăm ca pe oricare alt obiect artistic. Deși icoana aparține lumii artelor plastice, ea o depășește prin mesajul pe care îl poartă; el este și de natură spirituală, ținând de acea estetică a mântuirii de care am vorbit, dar se încadrează și în sfera artei în general, prin limbajul cromatic și compozițional. A rămâne însă doar la acestea din urmă, a încadra icoana în curent artistic înseamnă nu atât sărăcirea ei prin desființarea rolului harismatic și latreutic, dar mai ales sărăcirea noastră duhovnicească.

Se crede în mod eronat că educarea artistică se poate face numai în mediile artistice instituționalizate și acreditate, și până la un punct așa este. Dar în aceste medii nu se poate săvârși completa vedere a icoanei, căci aceasta înseamnă în primul rând **rugăciune**, ea fiind **cheia** care deschide **ușa** către icoană. Aceasta este un element unificator tocmai prin aceea că ea creează mediul liturgic în care se pot ruga și bogatul și săracul, și cel neștiutor de carte dar și învățatul; icoana este spațiul, poarta de trecere către frumusețea unei alte lumi, Paștele sau Exodul, în care studiile ce țin de sfera estetică sau artistică, dacă sunt greșit orientate, nu pot ajuta prea mult, iar uneori chiar deloc. Vederea realității spirituale necesită curățirea vederii sufletești, care la rândul-i este curățită de aceasta. Chiar Plotin vorbea de o vedere prin ochii lăuntrici, care permit înțelegerea esenței profunde a lucrurilor, întrucât realitatea naturală percepută direct cu simțurile noastre nu ne va duce la inima lucrurilor. Adevărații iconografi "nu reprezintă realitatea exterioară ca atare, ci **realitatea spirituală care e adevărul prin excelență** (s. n.). De aceea, acest limbaj simbolic scapă total omului trupesc a cărui inimă rămâne în întregime orientată spre confortul personal și realitățile materiale"⁷⁰. Sentimentul distanței e dat de lenea spirituală în care ne-am obișnuit să trăim, dar nu înseamnă că icoana poate vorbi numai unor aleși, inițiați în tainele ei. E adevărat că, la prima vedere, ea pare să nu spună nimic, dar trebuie să rămânem respectuoși în fața ei până când va binevoi să ne vorbească. "Dar va trebui să așteptăm mult și bine până când va începe să ne vorbească din cauza uriașei distanțe ce ne separă de ea". În acest sens s-ar putea vorbi, paradoxal, de o forță de respingere a icoanei, care se manifestă atâta timp cât, lăsându-ne seduși de desfătările trupului, icoana va rămâne mută⁷¹. Vederea aceasta se educă prin rugăciunea adusă în fața unei autentice icoane, pictată conform canoanelor. Ea nu este un dar care se dă numai unora, precum talentul artistic sau cel de iconar, ci, întrucât toți suntem prin creație artiști în atelierul sufletului unde lucrăm la restaurarea chipului lui Dumnezeu și la redarea asemănării, toți putem dobândi însușirea de a vedea frumusețea icoanei. Ea nu se poate învăța doar în cadrul unor discipline ca Arta Creștină, Istoria Artei sau Estetica Ortodoxă; aici se face cunoștință doar cu evoluția icoanei în timp, cu școlile de pictură sau categoriile stilistice. Dincolo de această inventariere cu iz muzeografic a icoanei, necesară dar nu suficientă, mai este ceva, pentru care ni s-a spus să ne rugăm și să Îl cerem cu stăruință: Duhul Sfânt. "*Și Eu zic vouă: Cereți și vi se va da; căutați și veți afla; bateți și vi se va deschide.*

70. Michel Quenot, *Icoana, fereastră spre absolut*, traducere Pr. Vasile Răducă, Edit. Enciclopedică, 1993, p. 46.

71. Evgheni Trubețkoi, *Trei eseuri despre icoană*, traducere Boris Buzilă, Edit. Anastasia, 1999, p. 28.

Că oricine cere ia; și cel ce caută găsește, și celui care bate i se va deschide... Deci dacă voi, răi fiind, știți să dați fiilor voștri daruri bune, cu cât mai mult Tatăl vostru Cel din ceruri va da Duh Sfânt celor care Îl cer de la El! (Luca 11, 9–13). Deci, "pentru ca cineva să se facă părtaş al acestui har al vederii, ca să cunoască pe Domnul, să se inițieze în «taina teologiei» și să distingă frumusețea ei, trebuie să fie înzestrat cu simțuri duhovnicești, să se împărtășească de harul Duhului Sfânt Care «alcătuieste întreaga așezare a Bisericii». De aceea nu putem spune că Iisus este Domn decât numai în Duhul Sfânt (I Cor. 12, 3). Și nu putem să-L vedem pe Domnul în icoană decât numai prin luminarea Duhului: «Prin luminarea Duhului vedem strălucirea slavei (Fiul) lui Dumnezeu, iar prin chip suntem conduși la cel (Tatăl) al cărui chip (icoană) și pecete întocmai este»⁷². Vederea icoanei nu este accesibilă doar câtorva inițiați în tainele artelor plastice, cum se crede îndeobște. Ba uneori, tocmai aceștia nu pot pătrunde dincolo de barajul cromatic și compozițional al icoanei, din pricina unei "deformații profesionale" care îi împiedică să vadă și duhovnicește, nu numai estetic. Dacă lipsește credința, atunci arta, teologia sau filosofia creștină nu își pot dezvălui mesajul în întregime, ci doar parțial, ceea ce semnifică o deviere a sensului. Orice aparține sferei credinței creștine nu poate fi întemeiat decât pe "evidența lăuntrică a adevărului întru Duhul Sfânt, pe învățătura adevărului prin adevărul însuși... Cei în care mirungerea nu vorbește, cei care nu sunt învățați lăuntric de Duhul Sfânt pleacă întotdeauna neînvățați. «Singură lucrarea lui Hristos în inimă face ca inima să nu rămână în însingurare. Numai Învățătorul Lăuntric ne învață. Acolo unde mirungerea Sa lipsește, cuvintele care ne asaltează din afară nu au nici un răsunet în urechi»⁷³. Nu putem să-L vedem pe Domnul în icoană decât numai prin luminarea Duhului, care dăruiește lumina cunoștinței mai presus de cunoașterea artistică academică, necesară dar nu suficientă. "Legile iconografiei sunt legile vieții duhovnicești – puterea ei e puterea Învierii. În lumina icoanei intri, iar limba ei o înveți prin pocăință și smerită închinare, nu prin observație și prin simpla educație artistică. Culoarele ei vorbesc fără glas, iar formele Îl arată pe Cel fără formă celor «care se închină cu credință tainei»⁷⁴.

*

Este necesară descoperirea noastră ca persoane liturgice, căci liturghia nu este un spectacol, cu preoți slujitori ca actori și enoriași drept spectatori pasivi ai actului liturgic. Este necesară conștientizarea stării de răstăgnire a pornirilor păcătoase, a deformațiilor de tot felul la care am ajuns în urma păcatului, pentru a putea intra în biserică și a sta în fața icoanei ca în casa Domnului. Este necesară deci asumarea stării de răstăgnire în care se află Hristos pentru că numai în această stare de jertfă curată care a depășit orice egoism putem intra la Tatăl⁷⁵. Creștinul

72. Arhimandritul Vasilios, *op. cit.*, p. 135; ultimul citat aparține Sfântului Vasile cel Mare, P. G., col. 185 C.

73. Fericitul Augustin, *Tratatul despre stăpânul lăuntric*, apud. Vladimir Lossky, *Introducere în Teologia Ortodoxă*, traducere Lidia și Remus Rus, Edit. Enciclopedică, 1993, p. 18.

74. Arhim. Vasilios, *op. cit.*, p. 89.

75. Pr. D. Stăniloae, *Spiritualitate...*, p. 22.

trebuie să devină o autentică persoană liturgică, un participant activ la Liturghie, aceea Liturghie cerească, care ia chip vizibil în biserici, acolo unde Euharistia nu e o comemorare, ci o trăire a stării actuale de jertfă a lui Hristos⁷⁶. Ca și apostolii după ce au pornit predicarea cuvântului, și creștinii după ce au trăit în biserică o autentică viață liturgică, trebuie să poarte în ei în continuare duhul izvorător de lumină și de putere al dumnezeieștii liturghii⁷⁷, să-și amplifice calitatea de biserică din ființa proprie și calitatea de preoți care slujesc lui Dumnezeu, aflător în altarul inimii. Sfânta Liturghie poate înfăptui această transformare numai atunci când e trăită ca Evanghelie vie. Numai trăind așa liturghia, nu asistând ca simplu "spectator", am putea descoperi că icoana aparține în primul rând cultului și abia apoi muzeului, sau, tocmai pentru că este obiect de cult poate fi și obiect de admirație estetică. Este drept că în prezent icoana bizantină și post-bizantină nu mai este privită cu reticența din secolele trecute, dar descoperirea ei ar trebui să meargă dincolo de "învelișul" estetic. "Ni s-a descoperit frumusețea icoanei, deși, de cele mai multe ori, ne aflăm doar la jumătatea drumului. Icoana continuă să rămână la noi, în mod curent, obiect de admirație estetică superficială; nu suntem capabili să-i pătrundem semnificația spirituală, deși liniile și culorile sale concentrează o frumusețe prin excelență spirituală. Splendoarea îi este dată în măsura în care devine expresia transparentă a conținutului spiritual pe care îl întruchipează. Cel ce vede doar învelișul exterior al acestui conținut nu s-a îndepărtat prea mult de ploconirea în fața armurilor de aur și a petelor negre. Fiindcă, în cele din urmă, existența acestor ferecături somptuoase este datorată unui mod superficial de a concepe esteticul"⁷⁸.

În prezent spațiul occidental a început să fie "luminat" de icoana ortodoxă. În spațiul cultic occidental icoana ortodoxă a început să pătrundă, mai ales în ultimul secol – este drept că mai mult icoanele rusești (dat fiind diaspora rusă – astfel că Orientul postbizantin e sinonim cu Rusia și se consideră că icoana a supraviețuit după 1453 numai în spațiul slav, în principal Rusia, urmată de Serbia și Bulgaria). Din păcate, așa cum spunea și Vasile Drăguș, lipsa unei mediatizări a icoanei românești face ca existența ei, până în secolul al XVIII-lea chiar, să fie ignorată de mediile artistice străine. Dar cum să recunoască istoricii occidentali meritul icoanei românești de a supraviețui mai bine de trei secole de la căderea Imperiului Bizantin, când noi nu o facem? Noi românii, suntem moștenitori ai unei tradiții picturale de sorginte bizantină care, favorizată de condițiile spirituale, politice și sociale prielnice, a dăinuit mai mult decât în celelalte spații ortodoxe slave. Mirajul Occidentului ne-a făcut să o abandonăm, nu total ce-i drept, însă într-o măsură destul de îngrijorătoare⁷⁹. Cred că și credincioșii români ar trebui să

76. Pr. D. Stăniloae, *Biserica, în sensul de lăcaș de largă comuniune în Hristos*, Ortodoxia, an XXXIV, 3/1982, p. 343.

77. Pr. Ilie Moldovan, *Temeiurile scripturistice ale închinării credincioșilor în sfânta biserică*, Ortodoxia, an XXXIV, 3/1982, p. 442.

78. Trubețkoi, *op. cit.*, p. 48.

79. De fapt dorința de încadrare în spiritul liber, democratic, neconstrânger al Occidentului, a determinat pe unii dintre noi ca, în numele libertății individuale, să abdicăm de la morala Ortodoxă, preferând-o pe cea străină, după care păcatul împotriva firii constituie "dreptul omului". În sfârșit, după o luptă de mii de ani cu morala, omul și-a legalizat "dreptul de a păcătui".

începă a înțelege că nu orice chip sau imagine se metamorfozează în icoană, în urma slujbei de sfințire. Icoana ortodoxă este numai acel chip realizat pe materialele tradiționale dar mai ales conform tradiției picturale ortodoxe. "Pictura religioasă nu este realistă ci, prin excelență, simbolică. De aceea ar fi bine ca aceste reprezentări religioase (este vorba de tablourile religioase – n. n.) să nu fie cultivate și cu atât mai mult să nu servească drept icoane, ci cel mult ca tablouri religioase, iar cele care exprimă și învățături străine de dogmă ortodoxă să fie cu desăvârșire înlăturate. Noi preoții, suntem datori să explicăm credincioșilor de ce nu tot ceea ce se găsește de vânzare pe piața liberă poate constitui și obiect de cult, iar în cazul de față – icoană"⁸⁰.

Se vorbește tot mai mult de integrarea noastră în Europa. Dar dacă nu ne-am atins pragul maturității spirituale, această preluare automată a unor principii străine Ortodoxiei, ne-ar putea face mult rău. Pe de altă parte, neimplicarea noastră în îmbogățirea patrimoniului cultural european, nu poate fi benefică pentru nici una dintre părți. "Nu trebuie să uităm nici o clipă că acolo unde s-a întins Grecia, Roma și creștinismul arhaic, s-a conturat adevărata Europă, nu cea geografică, ci Europa spirituală. Și toate valorile create înăuntrul acestei zone privilegiate fac parte din *patrimoniul comun al culturii europene*. Nu ne putem imagina o cultură europeană redusă numai la formele ei occidentale. Culturalicește, ca și spiritualicește, Europa se întregește cu tot ce a creat și a păstrat spațiul carpatico-balcanic... Printr-un miracol, sămânța Romei nu s-a pierdut după părăsirea Daciei de către Aurelian – deși această părăsire a însemnat o adevărată catastrofă pentru locuitorii bogatei provincii. Dar Europa își mai poate îngădui această *a doua părăsire a Daciei în zilele noastre*? Făcând parte, trupește și spiritualicește, din Europa, mai putem fi sacrificați fără ca sacrificiul acesta să nu primejduiască însăși existența și integritatea spirituală a Europei? De răspunsul care va fi dat, de Istorie, acestei întrebări, nu depinde numai supraviețuirea noastră, ca neam, ci și supraviețuirea Occidentului"⁸¹. Până să ne descopere Occidentul valoarea, am face bine să ne-o descoperim mai întâi noi!

Ar fi momentul ca implicarea noastră în această preoție împăratească de care vorbește atât Vechiul Testament (Ieșire 19, 6), cât și Noul Testament (I Petru 2, 5–9), să cuprindă și icoana în lucrarea ei. "Ușile, ușile, cu înțelepciune să luăm aminte". Să luăm deci aminte astăzi ca și odinioară, ca să nu pătrundă în spațiul sacru al Tainelor ceea ce ține doar de sfera catehezei, adică imaginea religioasă, oricât de înalt ar fi nivelul ei artistic. Numai *icoana* poate pași în biserică, *tabloul religios, imaginile*, rămân în afara ușilor deschise spre a primi doar chipul transfigurat. Ca preoți ai creației, priviți ca biserică, dar și ca preoți în lăcașul propriu, ar trebui să înțelegem că și arta aparține Revelației, că aceasta din urmă nu este un set de dogme și legiuri, ci o cale de cunoaștere a lui Dumnezeu. Ar trebui să înțelegem că nu există cunoaștere fără iubire, dar nici nu poate fi iubit cu adevărat ceea ce nu se cunoaște. Ar trebui să cunoaștem în sfârșit că, fără iubire nu există nici artă creștină, nici teologie a icoanei, nici estetică ortodoxă, ci doar vorbe,

80. Pr. Nicolae Necula, *Tradiție și înnoire în slujirea liturgică*, Edit. Episcopiei Dunării de Jos, 1996, p. 309.

81. Mircea Eliade, *Profetism românesc*, Edit. Roza vânturilor, 1990, p. 150–151.

concepte, noțiuni goale de conținut, lipsite de viață, o reeditare a turnului Babel în variantă semiotică. Dacă penelul și dalta sau condeiul nu sunt la îndemâna oricui, în schimb restaurarea icoanei proprii o poate săvârși oricine, căci dragostea este cea care pictează. Dacă am lăsa harul Duhului Sfânt să picteze în inima noastră, atunci iubirea ne-ar face să vedem cu adevărat icoana, frumusețea nu ne-ar mai părea străină și poate abia atunci vom pătrunde cu adevărat spusele lui Dostoievski, citate atât de des, "frumusețea va mântui lumea", înțelegând că nu există decât o singură Frumusețe adevărată, care nu le anulează pe celelalte, ci le adună în sine, transfigurându-le. Atunci am înțelege că rostul icoanei este de a aduna în sine lumea teologiei, a artei, și nu mai puțin pe cea a filosofiei, fără a se lăsa "confiscată" exclusiv de nici unul dintre aceste domenii. Am înțelege că rostul ei estetic este mai mult decât de a împodobi spațiul liturgic, cât mai ales de a ne învăța pe noi cum să ne împodobim biserica interioară, pentru a putea apoi să transformăm întreaga lume într-o podoabă, în fapt, să-i redăm înfățișarea inițială. Am înțelege că menirea didactică a icoanei nu și-a pierdut actualitatea, cu toate că ne aflăm în plină eră a informațiilor. Ea continuă să fie o "Biblie pentru neștiutorii de carte", e drept nu în sensul atribuit ei cu secole în urmă, ci dat fiind faptul că în fața ei se învață adevărata citire a Scripturii, cheia hermeneuticii, adică rugăciunea, fără de care orice lectură savantă a Bibliei rămâne sterilă. Dacă am iubi cu adevărat icoana, am înțelege de ce este un "înaintemergător" al harului divin care dorim să se pogoare în inima noastră. Am înțelege care este rostul ei cultic, și de ce doar imaginea religioasă nu poate susține rugăciunea, ci numai icoana, care păstrează acea unire *neamestecată și neschimbată, neîmpărțită și nedespărțită* dintre cuvântul și icoana Celui care este Cuvântul și Icoana Tatălui. Abia atunci am înțelege că menirea icoanei este aceea de a săvârși Exodul către o altă lume, care nu o anulează pe aceasta, dar nici nu i se închină, ci o transformă. Și poate atunci am rosti și noi precum Apostolul Petru: **Doamne, bine este să fim noi aici!**

KINNERET, MAREA GALILEII¹

Drd. CQNSTANTIN PREDA

Fascinația pe care marea Galileii a exercitat-o de-a lungul timpului, depășește de departe incontestabila sa măreție și frumusețe naturală. O legendă talmudică afirmă că, odată create Cele Șapte Mări, numai marea Kinneret a constituit deliciul Creatorului.

Acest lac și împrejurimile sale, au jucat un rol considerabil în istoria regiunii; *Via Maris*, principala cale terestră a Semilunei fertile, lega Egiptul de Mesopotamia trecând de-a lungul țărmurilor sale. Cunoscută de către creștinătate sub denumirea de marea Galileii, lacul Ghenizaret sau marea Tiberiadei, ea a fost martora minunilor săvârșite de Iisus cât și locul care a inspirat parabolele Noului Testament. O mare parte a activității Sale s-a desfășurat pe țărmurile acestei mări a Galileii.

Numirile lacului

Regiunea care mărginește "marea Galileii" a primit în Talmud frumosul nume de: "ochiul lui Dumnezeu". Marea și-a schimbat de mai multe ori numele de-a lungul timpului. Numele ebraic cel mai vechi și totdeauna actual este "**Yam Kinneret**", nu din cauza formei sale (Kinneret în ebraică: harfă, sau a clopotitului apelor sale, după cum s-au gândit înțelepții Talmudului), ci a cetății Kinneret, care supraveghea și controla partea occidentală a căii comerciale care ducea spre mare (Ios. 12, 3; 13, 27; Num. 34, 11). Antica cetate egipto-cananeană, care domina câmpia *Ginné sar*-ului (actualul Tell el-Oreimeh) își datora numele său zeului *Knr*, ocrotitorul pescarilor al cărui nume este amintit în textele ugaritice. Existau și alte cetăți amintite în Sfânta Scriptură care purtau numele unor divinități: Bet-Horon; Bet-Dagon; Anatot; Baala lui Iuda etc. Potrivit cărților Numerii 34, 11 și Iosua 13, 27, marea și Iordanul trasau hotarul oriental al țării Canaanului, Țara Făgăduinței. Faptul că această cetate a dat numele său lacului, subliniază importanța acesteia; se cunoaște din săpăturile arheologice că zidurile ei aveau o lărgime de 11 m. Douăzeci de secole mai târziu, marea a împrumutat numele noii capitale a Regatului lui Irod Antipa: **Tiberiada**. Cu acest nume o întâlnim în Evanghelia lui Ioan 6, 1, 21 și în literatura clasică. Tiberiada a fost unul din locurile cu prestigioase școli rabinice. În 1 Mac. 11, 67, se vorbește despre "apele Ghenizaretului". Este vorba de câmpia aluvională *Ginné sar*; de pe țărmul occidental al lacului, între wadi Ammud și wadi Zalmon. Numai în scrierile lui Iosif Flaviu și Luca 5, 1, marea este întâlnită sub denumirea de "**lacul Ghenizaret**", nume împrumutat de la fertila câmpie a *Ginné sar*-ului (*gan-hasar* "grădina principelui" datorită bogăției și frumuseții sale), care la rândul ei a dat numele micului port și localității Ghenizaret, dintre Capernaum și Magdala, nu departe de actuala Tabgha (Matei 14, 34).

Totuși în Sinoptici, cu excepția lui Luca 5, 1, numele cel mai frecvent este cel de "**marea Galileii**" (Matei 4, 18; 15, 29; Marcu 1, 16; 7, 31). Trebuie notat faptul că Luca, autor de cultură greacă, nu cunoaște decât marea Mediterană (FA 10, 6, 32; 17, 14; 27, 30, 38, 40; 28, 4), marea Roșie (FA 7, 36). Marea Galileii devine sub condeul său "lacul Ghenizaret" (5, 1; 8, 22, 23, 33).

1. In memoriam Prof. Marcel Beaudry – École Biblique et Archéologique Française de Jérusalem.

Limitele

O faleză mărginește lacul la vest, delimitată de către wadi Ameis la nord de Tiberiada și de către câmpia el-Ghuweir sau a Ghenizaretului. La est, platoul Golan domină, delimitat numai de către wadis Fiḡ, Samakh și Daliyyot. De jur împrejur, o fâșie îngustă și plată încercuiește lacul, uneori mai largă, însă uneori foarte îngustă. La nord ca și la sud, râul Iordan.

Geologia

Istoria geologică a regiunii începe realmente în perioada terțiară, la Miocene (cu 26–7 de milioane de ani înainte de era noastră). În această epocă, platoul continental al Africii s-a rupt creând placa Arabiei. Un graben dislocat s-a format între faliile care-l mărgineau. Această dislocare a dus la formarea mării Roșii, a golfului Aqaba/Eilat, Araba, marea Moartă, văile Iordanului, lacul Tiberiada, văile Litanului și ale Orontului. Această dislocare continuă și azi cu un centimetru pe an. În perioada quaternară, marea Lisanului acoperea lacul până în partea nordică a acestuia. Așezarea sa pe această mare falie explică izvoarele calde ale regiunii.

Geomorfologia

Lacul se situează la aproximativ 211 m sub nivelul mării Mediterane, în partea septentrională a faliei syro-africane. El se întinde pe o lungime de 22 km și o lățime de 14 km. Suprafața sa totală este de 170 km²; adâncimea sa medie – 24 m – poate atinge și 43 m în anumite locuri. Volumul maxim de apă poate să ajungă la 4 miliarde metri cubi. Clima regiunii sale este semi-tropicală, verile lungi și calde, iernile blânde și ploioase.

De la jumătatea lunii mai până în decembrie, apele lacului se stratifică în două, un strat cald (între 22 și 30 grade) numit *epilimnion*, altul, mai rece (între 13 și 16 grade) numit *hypolimnion* este lipsit de oxigen. În timpul iernii aceste două straturi fuzionează complet.

Principala sursă de alimentare (și de poluare) a lacului este râul Iordan care-și revarsă apele sale și ale afluenților săi din Galileea de Sus și Golan, unele regiuni ale Siriei și Libanului meridional. Vânturile maritime cele mai răcoroase se precipită în văile Galileii de Jos orientate spre vest-est în direcția lacului Tiberiadei. Aerul rece respinge aerul cald al lacului, care urcă până la nivelul platoului Golan, formând vârtejuri și curenți de aer care ridică valurile lacului, dând naștere unor adevărate furtuni. Fenomenul este frecvent.

Țărmul lacului prezintă două caracteristici foarte diferite. Pe de o parte, țărmul este înzestrat cu pietriș și nisip, ceea ce a permis construirea a mici diguri pentru a putea acosta bărcile. La vărsarea Iordanului în lac, aluviunile au acoperit pietrișul formând un țărm mai noroios. Același fenomen se poate constata în partea sudică a lacului la ieșirea Iordanului.

Peștele și pescuitul

Lacul este populat în special cu patru specii de pești, în afara noilor specii introduse de către israelieni în ultimul timp (aproape 22 de noi specii). Tipul "peștele Sfântului Petru" este un pește tropical, plat, ușor de prăjit pe jărat (Ioan 21, 9), care se hrănește cu moluște și melci. Trăiește pe fundul lacului iar în timpul iernii se apropie de sursele calde ale lacului. Tipul "crap" este de asemenea un pește plat, însă prădător, trăind în

lacuri de plevușcă și în jurul bancurilor de pești mici. Sardina abundă în tot lacul. În sfârșit "peștele-pisică" impropriu consumării, deoarece este fără solzi (cf. Lev. 11, 9–12).

În Antichitate, pescarii întindeau năvoadele, formând un zid și acoperind fundul lacului, apoi trăgeau năvodul la țarm cu ajutorul unor funii (cf. Matei 13, 47 ș. u.). Alții aruncau mrejele în mare pe care apoi le trăgeau în propria barcă (cf. Marcu 1, 16 ș. u.; Luca 5, 1–7). Pescuitul a constituit totdeauna o activitate majoră și o sursă de venit importantă pentru locuitorii care trăiau în jurul lacului. Au fost descoperite în jurul lacului, în afară de zona Tiberiadei, multe diguri de piatră care serveau drept port.

Istoria și teologia simbolică a mării

În Antichitate, istoria n-a reținut Kinneretul, cetatea cucerită de faraoni, după cum reiese din lista cetăților cucerite de Thutmose III, menționate în templul din Karnak, ca un important centru comercial (ci mai ales ca loc de aprovizionare). Principala cale comercială dintre Egipt-Canaan și Siria-Mesopotamia, trecea în mod obligatoriu de-a lungul țărmului occidental al lacului. În Vechiul Testament, întălmim menționat Kinneretul în Iosua 19, 35 ca cetate a tribului lui Neftali.

Însă în Sfânta Scriptură, lacul ocupă un loc particular. Într-adevăr, Țara Făgăduinței este mărginită de frontiere de apă, ca un paradis terestru: râul Egiptului la sud, marea Mediterană la vest, marea Kinneret, Iordanul și marea Sărată la est și Eufratul (Num. 34, 3–6, 10–12). Deci pentru a intra în Țara Făgăduită, "tu trebuie să traversezi o frontieră de apă, să te purifici. Când tu ieși, tu mergi spre ținuturile locuite de păgâni. Iisus traversând lacul, se îndrepta spre păgâni", oamenii impuri care creșteau porci. Evanghelistul vrea să arate că Vestea cea Bună trebuie să fie adusă și la neamurile păgâne.

Iisus folosește imagini împrumutate din lumea pescarilor pentru a transmite mesajul Său. Însă mai mult decât atât, în Sfânta Scriptură marea are un semnificat simbolic evident. Fără îndoială, marea nu reprezintă în Scriptură o divinitate, cum este cazul lui Tiamat în mitologia babiloniană. Această creatură este pusă în legătură cu abisul haotic al originilor, despărțit de Dumnezeu pentru a apare uscatul (Gen. 1, 6–10). Marea este atunci considerată ca fiind locul unde locuiesc puterile demonice care se opun lui Dumnezeu amenințând creația Sa.

Acest simbolism al mării ne ajută să înțelegem mai bine Potolirea furtunii pe mare de către Iisus (Marcu 4, 35–41). În timp ce dormea Iisus, o evocare anticipată a somnului morții și a omorârii Sale, ucenicii se găsesc înfruntând puterile morții care se dezlanțuiseră împotriva bărcii unde se aflau ei. Sculându-Se (acest verb este folosit și pentru a indica "învierea") Iisus cearță vântul și poruncește mării să se potolească, ceea ce echivalează cu o exorcizare a acestora de duhurile rele. Acest fapt vine să confirme o dată în plus semnificatul simbolic al mării în Sfânta Scriptură. Iisus se descoperă astfel ca Cel care a biruit puterile morții eliberându-i pe ucenicii Săi. Ei încă se întreabă: "*Cine este, oare, Acesta, că și vântul și marea I se supun?*"; va veni vremea când după Învierea Sa vor putea să-L proclame pe Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu (Marcu 1, 1).

O altă pagină evanghelică poate fi citită și înțeleasă în dimensiunea ei profundă: este vorba de umblarea lui Iisus pe ape (cf. Ioan 6, 16–21). După înmulțirea pâinilor, Iisus s-a retras singur pe munte. Ucenicii se aflau singuri înfruntând noaptea, marea învolburată și vântul. Din nou la orizont se profilează Patimile Domnului. Puterile morții și puterile infernale simbolizate de către mare

se dezlănțuie. Iisus se apropie atunci mergând pe mare. A umbla pe mare este propriu lui Dumnezeu: "*El singur este cel ce întinde cerurile și umblă pe valurile mării*" (Iov 9, 8). Apariția lui Iisus umblând pe mare provoacă la început teamă ca și în descrierea arățărilor pascale, apoi urmează recunoașterea din partea ucenicilor. Iisus merge pe ape pentru că El Însuși este Dumnezeu: "*Eu sunt; nu vă temeți!*" (Ioan 6, 20 cf. Exod 3, 14). S-ar putea cu greu pune mai bine în lumină calitățile dumnezeiești ale Persoanei Domnului Iisus și a biruinței Sale asupra puterilor morții de care au beneficiat ucenicii Săi. Această narațiune evanghelică poate fi mai bine înțeleasă dacă vom cita și Psalmul 106, 25-30: "*El a zis și s-a pornit vânt furtunos și s-au înălțat valurile mării. Se urcau până la ceruri și se coborau până în adâncuri, iar sufletul lor întru primejdii încremenea... Dar au strigat către Domnul în necazurile lor și i-a izbăvit. Și i-a poruncit furtunii și s-a liniștit și au tăcut valurile mării. Și s-au veselit ei, că s-au liniștit valurile și Domnul i-a povățuit pe ei la limanul dorit de ei*". Acest ultim verset luminează și mai bine versetul 21 din Ioan 6: "*Deci voiau să-L ia în corabie, și îndată corabia a sosit la țarmul la care mergeau*".

Am văzut mai sus semnificația Potolirii furtunii (Marcu 4, 32-41). Această istorisire este inseparabilă de cea a vindecării demonizatului din Decapole. Biruința lui Iisus asupra mării, și deci asupra duhurilor necurate nu se limitează la experiența primilor ucenici. Trecerea pe celălalt țarm al lacului indică lărgirea sferei de acțiune a lui Iisus și deschiderea Sa către păgâni. Acest teritoriu era cufundat în umbra morții și sub influența duhurilor necurate. Cei posedați locuiau în morminte și erau stăpâniți de o "legiune" de duhuri necurate. Prezența porcilor, animale impure pentru evrei, indică omniprezența răului în aceste ținuturi păgâne. Însă Iisus, a venit ca să-i libereze pe păgâni ca și pe iudei. El îl vindecă pe cel demonizat și permite duhurilor necurate să intre în porci, care se aruncă atunci în mare, locul adevăratei lor locuiri, această mare ale cărei puteri infernale au fost învinse de Iisus. Vindecarea demonizatului este o mărturie a luptei spirituale și a exorcizării realizate prin puterea lui Hristos pe care acesta o mărturisește celor ai săi. Misiunea lui Iisus este aceea de a elibera spiritual nu numai pe iudei dar și pe păgânii care erau învecinați, "Galileea neamurilor".

Părăsind cadrul evangheliilor, noi putem să concludem această lectură a raportului lui Iisus cu marea prin evocarea finalului Apocalipsei, a cerului nou și al pământului nou instaurat după victoria definitivă a Domnului Înviat atunci când "*marea nu mai este*" (Apoc. 21, 1). Deoarece moartea și puterile ei au fost biruite, marea nu mai poate exista, acest abis, loc al puterilor demonice: "*Și moarte nu va mai fi, nici plângere, nici strigăt, nici durere nu va mai fi, căci cele dintâi au trecut*" (Apoc. 21, 4).

Bibliografie selectivă

BEAUDRY, M., *La mer de Galilée*, în Les Dossiers d'Archeologie, 249 (1999-2000), 22-23.

BERMAN, T., *Le Kinneret, mer de Galilée*, în Ariel. Revue des Arts et des Lettres en Israël, 98 (1995), 28-43.

FRITZ, V., *Kinneret*, în *Le Monde de la Bible* 38 (1985), 8-10.

MORA, V., *Jesus et le lac. D'une rive à l'autre*, în *Le Monde de la Bible* 38 (1985), 50-53.

Manuscrisele nepublicate nu se restituie. Colaboratorii sunt rugați să-și păstreze copie de pe manuscrisele pe care le trimit redacției revistei «Studii Teologice».

*

Manuscrisele, cărțile, comunicările oficiale ale eparhiilor, reviste, periodice, abonamentele și orice fel de corespondență privitoare la revistă se trimit pe adresa : Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, Intrarea Patriarhiei, nr. 9, sectorul 4, cod 70526, București, cont 2511.31—25.25/ROL B.C.R., Filiala sect. 4, cu mențiunea : pentru «Studii Teologice», revista Patriarhiei Române.

Redacția : Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Intrarea Patriarhiei 9, cod 70526 — București, sector 4, Tel. 336.02.23.

Administrația : Tipografia Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Intrarea Patriarhiei 6, cod 70526 — București, sector 4, Tel. : 337.22.79 ; Fax 336.00.59.

